

VÍRUSBA OLTOTT POLITIKA

Világjárvány és politikatudomány

© Körösényi András–Szabó Andrea–Böcskei Balázs editors, 2020

© Árpási Botond, Bartha Attila, Bene Márton, Dobos Gábor, Farkas Xénia,
Gyulai Attila, Illés Gábor, Kopasz Marianna, Körösényi András,
Merkovity Norbert, Metz Rudolf, Mikecz Dániel, Molnár Tamás Levente,
Oross Dániel, Stumpf István, Szabó Andrea, Szabó Gabriella,
Szabó Lilla Petronella, Takács Judit, Wineroither David M., 2020

© Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézet

TK Politikatudományi Intézet

VÍRUSBA OLTOTT POLITIKA

Világjárvány
és politikatudomány

Körösényi András
Szabó Andrea
Böcskei Balázs
szerkesztésében

TK Politikatudományi Intézet

Napvilág Kiadó, 2020

A kötet megjelenését támogatta:

Olvasószerkesztő:

Szilágyi Ágnes

Kiadja

a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet
és a Napvilág Kiadó

Első kiadás: 2020

www.napvilagkiado.eu

ISBN 978-963-338-465-7

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel
– elektronikus, fényképeseti vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

Printed in Hungary

Tartalomjegyzék

Előszó (KÖRÖSÉNYI ANDRÁS–SZABÓ ANDREA–BÖCSKEI BALÁZS)	7
---	---

Rezsimek, aktorok és a koronavírus

ILLÉS GÁBOR–KÖRÖSÉNYI ANDRÁS–GYULAI ATTILA: Gátépítéstől az ultipartiig – A természet elleni játszma endogenizálása az Orbán-rezsimben	17
METZ RUDOLF–ÁRPÁSI BOTOND: Miért sereglünk a vezetők köré, ha baj van? – A koronavírus-járvány nemzetegyesítő hatása	31
WINEROITHER, DAVID M.–METZ RUDOLF: Ki őrzi az őrzőket, ha jön a járvány? – A válságkezelés korlátai és csapdái demokratikus keretek között	45
MOLNÁR TAMÁS LEVENTE: A COVID-19 hatása az Európai Unióra – Nem várt esély az európai szuverenitás megerősítésére?	59

Ki és hogyan kormányoz válság idején?

STUMPF ISTVÁN: A járvány hatása az alkotmányos hatalomgyakorlásra	73
BARTHA ATTILA–KOPASZ MARIANNA–TAKÁCS JUDIT: A populisták jobban csinálják? – A koronavírus-járvány közpolitikai tanulságai: járványkezelés az európai liberális és populista demokráciákban	89
DOBOS GÁBOR: Dekoncentrált válságkezelés? – A kormány és az önkormányzatok viszonya a járványhelyzetben	109

Nyelvben elbeszélt vírus- és válságkezelés

SZABÓ LILLA PETRONELLA: Háború járvány idején – Hogyan beszél Orbán Viktor a koronavírusról?	123
SZABÓ GABRIELLA: Milyen az internetes újságírás a pandémia idején?	135

BENE MÁRTON–FARKAS XÉNIA–MERKOVITY NORBERT: Válságcsörték – A koronavírus-válság kormányzati, ellenzéki és médiakommunikációja	I51
---	-----

*Korszakváltás vagy pillanatnyi változás? –
Új cselekvési minták lehetőségei
a koronavírus-járvány közben és után*

SZABÓ ANDREA: „Gyerek vagy ám még..” – Egy történelmi COVID generáció születésének feltételei	I69
MIKECZ DÁNIEL–ROSS DÁNIEL: Hol a szükség, jön a segítség? – Politikai részvétel, önkénteskedés a COVID-19-járvány idején	I85
A szerzőkről	201

Előszó

A Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében (TK PTI) három évtizedre visszanyúló hagyománya van az aktuális politikatudományi témák és problémák tudományos elemzésének. A hagyományt az országgyűlési és önkormányzati választásokról szóló könyvek alapozták meg az 1990-es évek elején, hogy aztán a 2000-es években több témában is újabb és újabb, a politikatudomány legaktuálisabb témaköreivel foglalkozó tanulmánykötetek jelenjenek meg. A hagyomány a Társadalomtudományi Kutatóközpont létrejötte után sem szakadt meg, és olyan köteteket adott ki az Intézet, mint a *Trendek sorozat*, vagy a *Várakozások és valóságok – Parlamenti választás 2018*, illetve a *Hibrid rezsimdek – A politikatudomány X-aktái*. Egy kutatásunk néhány éve a válságok és a politikai vezetés kapcsolatát vizsgálta (*Vibarban kormányozni: Politikai vezetők válsághelyzetekben*, MTA TK PTI, Budapest, 2017): az ott felvetett kutatási kérdések közül néhányat jelen kötet aktualizál. Mostani kötetünk az évtizedek alatt kialakult hagyomány folytatása egy izgalmas, friss, mindenkit érintő kérdés politikatudományi feldolgozásával.

Valószínűleg kevesen vannak, akik 2019 decembere, 2020 januárja előtt halottak egy közép-kínai, mintegy 12 millió lakosú városról, Vuhanról. Mégis, 2020-ban ez a település végérvényesen bevonult a történelembe, mert a WHO hivatalos álláspontja szerint innen indult ki az az újabb globális méretű világjárvány, vagyis pandémia, amely az 1918–1919-ben több tízmillió áldozatot követelő spanyolnáthajárványt követte. A járványt egy vírus, a SARS-CoV-2 (súlyos, akut légzőszervi szindróma–koronavírus-2) családjába tartozó COVID-19 okozza, amelyre 2020 őszén még nincs teljesen hatékony gyógyszer, és nincs azt megelőző vakcina sem. A vírus első hulláma Európába valamikor 2019 végén, 2020 elején jutott, és rendkívül súlyos helyzetet idézett elő Észak-Olaszországban, Spanyolországban éppúgy, mint Franciaországban. A kórházak megteltek, betegek feküdtek a folyosókon, és drámai videókat tettek közzé orvosok, akik arról értekeztek, hogy súlyos erkölcsi, etikai dilemmát okoz számukra: dönteniük kell beteg és beteg kö-

zött, ki kerüljön a nagyobb eséllyel életet jelentő lélegeztetőgépre, és ki az, aki nem részesülhet a betegséggel együtt járó légszomj tartós enyhítésében.

A Tisztelt Olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy egy társadalomtudományi jellegű kötet miért foglalkozik egy alapvetően járványtani és közegészségügyi problémával. Tanulmánykötetünk alapállítása, hogy a COVID-19-járvány nem csak egészségügyi probléma. Felfogható úgy is, mint egy külső hatások által gerjesztett válságjelenség, ami korábban nem látott mélységű és tartósságú kihívás elé állítja az egyes nemzetek kormányait éppúgy, mint a nemzetközi szervezeteket és intézményeket. Azt állítjuk ugyanis, hogy a hidegháborút követően nem volt egyetlen esemény sem, amely olyan hatást gyakorolt a világ országaira és népességére, mint a koronavírus-járvány kirobbanása. A globalizált, hálózatokba szervezett világban a legnagyobb értékek között számontartott mobilitást, utazást és személyes érintkezéssel járó tevékenységet, illetve alapvető, megkérdőjelezhetetlennek tűnő polgári szabadságjogokat a nemzeti kormányok válságkezelő intézkedései befagyasztották. 2020 tavaszán részlegesen leállt a termelés, munkahelyek kerültek veszélybe, az iskolák átálltak a távolléti, digitális oktatásra, a szülőknek, leginkább az anyáknak pedig otthonról kellett pótolnia a személyes oktatás hiányából adódó, különösen az alsó tagozatosoknál és a hátrányos helyzetű gyermekeknél jelentkező problémákat.

Kötetünk tehát a járvány, azon belül is a politikai térre és cselekvőkre vonatkozó hatásait járja körül. Kétségtelen, hogy ez a témaválasztás meglepően hangzott volna akár csak egy évvel ezelőtt is, hiszen a járványokat korábban pusztán közegészségügyi problémának tekintettük. A koronavírus-járvány, illetve az általa kiváltott kormányzati intézkedések azonban 2020 tavaszától kezdődően világszerte drasztikus módon szóltak bele mindennapi életünkbe. Talán már megszületésük pillanatában közhelyszerűek voltak azok az elemzői és kutatói vélekedések, hogy elsősorban gazdasági hatásai következtében a világ már sohasem lesz ugyanolyan, mint a járvány előtt volt. A mi kérdésünk az, hogy mindez miként hatott a politikára, illetve a járvány kiváltotta kormányzati intézkedések milyen hatással vannak a politikai és mediális folyamatokra.

Először is, hogyan hat a – szűken és tágabb értelemben vett – politikai folyamatokra? A vírus elleni harc, miként egy háború, „egységbe kovácsolja a nemzetet”, és a belpolitika egyfajta felfüggesztésével jár? A kormány támogatottsága a „rally-around-the-flag” hatás következtében megnő? Vagy ez legfeljebb átmeneti hatás, és a politikai folyamatok visszatérnek a normális kerékvágásba? Illetve a negatív gazdasági hatások, az egészségügyi kormányzat és ellátórendszer defektusai miatt éppenséggel meggyengül, és Orbán Viktor évtizedes kormányzásának a végét jelentheti? Vagy más a hatása a politikai folyamatra? A járvány, mint egyfajta természeti csapás, rendkívüli helyzetet, politikai válságot okoz? A válság válságkormányzáshoz vezet? Hogyan kommunikál erről a kormány, és hogyan az ellen-

zék? Mi a sajtó szerepe a járvány keltette hírek és rémhírek világában? Másodsor, milyen hatásai vannak a járványnak a kormányzati közpolitikára?

Egy rendkívüli helyzet óriási anyagi erőforrásokat, azok átcsoportosítását kívánja az egészségügyi rendszer megerősítése, illetve a válság nyomán itthon és világszerte elrendelt „leállás” gazdasági hatásainak a kompenzálására. Képes-e erre a kormány, illetve milyen módon teszi ezt? Kik lesznek a járvány és a kormány válságkezelő politikájának nyertesei és vesztesei? A járvány generálta válsághelyzet miként hat az intézményekre? Mint az ismert, a járvány nyomán a magyar kormány és parlament is egyfajta rendkívüli állapotot vezetett be. A rendkívüli helyzetben a kormány rendkívüli felhatalmazást kapott, ami nem pusztán alkotmányossági kérdéseket jelent, hanem az állam hatalma és az egyén szabadsága közti „egyensúly” az egyéni szabadság rovására történő eltolódását. A kérdések még folytathatóak, sőt újak merülnek fel, hiszen a kötet megjelenésekor már a koronavírus-járvány második hullámát éljük. Minden kérdésre a tanulmányok éppen ezért nem tudnak válaszolni, de jó néhány megválaszolatlanra igen.

A kötetünkben megjelenő 12 tanulmány elsősorban a járvány 2020. március és augusztus közötti – az egyszerűség kedvéért nevezzük – első szakaszát elemzi, és vizsgálja a fent felvetett problémákat. A tanulmányok, bár tesznek erős állításokat, nem kezelik axiómaként a leírtakat. Elfogadjuk tehát, hogy a koronavírus-járvány tartósan velünk élő jelenség, és az első hullám során tapasztalt, leírt, elemzett és nem elemzett folyamatokat módosíthatják, átírhatják a második, őszi–téli járványhullám következményei.

*

Kötetünkben tizenkét tanulmány olvasható négy tematikai részbe sűrítve. Az első rész négy írása a rezsimokról, a politikai rendszer aktorairól szól, és azt feszegeti, hogy az Orbán-kormány és általában a kormányok milyen módon reagálhatnak egy ilyen külső, externális válsághelyzetre. Illés Gábor–Körösényi András–Gyulai Attila *Gátépítéstől az ultipartig – A természet elleni játszma endogenizálása az Orbán-rezsimben* című tanulmányukban azt állítják, hogy a kormány a külső sokként, természeti csapásként jelentkező járvány elleni, szakértői véleményeken alapuló küzdelmet felhasználva, a sokkot politikai ellenfelek elleni játszmákká formálta át. A szerzők úgy vélik, hogy a járványhelyzet 2020. január és augusztus között nem okozott érdemi törést Orbán plebiszciter vezérdemokráciájának működésében, annak kulcsjellemzői a járvány idején is érvényesültek.

Metz Rudolf–Árpási Botond (*Miért sereglünk a vezetők köré, ha baj van? – A koronavírus-járvány nemzetegyesítő hatása*) abból a feltételezésből indul ki, hogy a kialakult krízishelyzet többféle újdonságot hordoz. Egyrészt felmutatja a járvány globális kiterjedését, az állampolgárok közvetlen érintettségét éppúgy, mint az alkalmazott szigorú válságkezelő eszközöket. Az igazán meglepő politikai fej-

leményt viszont abban látják, hogy a válság közvetlen politikai hatásaként a komoly korlátozások ellenére számos országban ugrásszerűen megnőtt a végrehajtó hatalom fejének (az elnöknek vagy a miniszterelnöknek) a támogatottsága és elfogadottsága, amely megfelelő alapot és mozgásteret látszik biztosítani a további válságkezelés számára. Emögött viszont különböző okok lehetnek, mindezeket a szerzők esettanulmányok formájában tárják fel.

David M. Winerother–Metz Rudolf *Ki őrzi az őröket, ha jön a járvány? – A válságkezelés korlátai és csapdái demokratikus keretek között* című tanulmányában felvetik, hogy a koronavírus-járvány nemcsak a politikusok, hanem az demokráciák számára is kihívást jelentett. A hatékony válságkezelés ugyanis veszélyeztetheti a liberális demokrácia elveit, lévén arra ösztönzi a vezetőket, hogy eszközként használják a járványt személyes hatalmuk kiterjesztésére, és megkerülik az intézményi korlátokat. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a populista vezetők hatalomhoz való ragaszkodását alááshatják a járvány hosszú távú negatív gazdasági következményei. A 2020-as év válsága, a vezetés és a demokrácia kapcsolatában a pandémián túl is jóval dinamikusabb politikai környezetet teremthet.

Végül az alfejezet utolsó írása, Molnár Tamás Leventée (*A COVID-19 hatása az Európai Unióra – Nem várt esély az európai szuverenitás megerősítésére?*), nemzeti szintről nemzetközi szintre emeli a pandémia politikai következményeinek vizsgálatát. Molnár úgy véli ugyanis, hogy a COVID-19-világjárvány az Európai Unió (EU) fennállása óta az integráció egyik, ha nem a legsúlyosabb kihívását jelenti. Bár a folyamatok közepén vagyunk, így következmények levonására csak kellő óvatossággal kerülhet sor, a szerző felveti, hogy a járvány hatására nőni fog az állam szerepe a politikai, társadalmi és gazdasági folyamatokban. Ezzel szemben a föderatív unió fejlesztésére irányuló szándékok a válság hatására nem látszanak erősödni. A nagyobb európai összefogás igénye így elsősorban az európai kormányokra, és kevésbé az EU-s intézetekre, vonatkozik, ezért alapvetően a tagállamok politikai akaratán fog múlni, hogy milyen formában hagyják maguk után az EU-t a mostani válságot követően az utókor számára.

A kötet második része arra vállalkozik, hogy alkotmányjogi és szakpolitikai szemszögből vizsgálja a pandémia következményeit. A kötet izgalmas kérdésfeltevése, hogy alkotmányjogi szempontból milyen helyzet jött létre a pandémiás válság következményeként. Stumpf István (*A járvány hatása az alkotmányos hatalomgyakorlásra*) onnan indít, hogy a kormány 2020. március II-i rendeletében hirdette ki a veszélyhelyzetet, amelyet követően számos szükségrendeletet adott ki, esetenként felfüggesztve egyes törvényi rendelkezéseket. Stumpf úgy véli, hogy textuális értelmezéssel, de a józan ész értelmezési követelményére alapozva is levezethető az alaptörvényi szabályból a kormány veszélyhelyzeti felhatalmazásának alkotmányossága. Az Alkotmánybírósághoz 2020. július közepéig, a törvénykezési szünet kezdetéig összesen 20, a járványügyi vészhelyzettel kapcsolatos beadvány

érkezett, amelyekből kilenc idegenrendészeti ügyben hozott határozat felülvizsgálata, kiutasítás járványügyi szabályszegés miatt. Érdemi határozat azonban az önkormányzati és a rémhírterjesztési ügyben született, az ügyek döntő többsége még folyamatban vagy hiánypótlás alatt van. Végső megállapítása, hogy a válsághelyzetekben, mint a jelenlegi is, mindig feszültség jön létre a polgárok alapjogainak védelme és a közösségi érdekek biztosítása között. Demokráciákban a veszélyhelyzet elmúltával a kormányzat lemond a különleges felhatalmazásáról, diktatúrákban marad a teljhatalom.

Bartha Attila–Kopasz Marianna–Takács Judit az európai liberális és a populista járványkezelés tanulságait hasonlítja össze (*A populisták jobban csinálják? – A koronavírus-járvány közpolitikai tanulságai: járványkezelés az európai liberális és populista demokráciákban*). Izgalmas kérdés, hogy vajon napjaink populista kormányai vagy a liberális demokrácia feltétlen hívei kezelik hatékonyabban a koronavírus-válságot. Arra jutnak, hogy Ausztriában, Hollandiában és Portugáliában a járványkezelés sokkal nagyobb mértékben felelt meg a demokratikus közpolitika-alkotás folyamatának, mint Lengyelországban vagy Magyarországon – Csehország pedig köztes pozíciót foglalt el ebben a tekintetben. A járvány közvetett hatásainak kezelésében a populista kormányok kevésbé reagáltak a járvány kedvezőtlen gazdasági és társadalmi következményeire tartalmi közpolitikai beavatkozásokkal. A járványkezelés közvetlen sikerességét mérlegelve megállapítják, hogy rövid távon (2020. tavaszi időszakban) a kelet-közép-európai populista kormányzatok erős érzelmi retorikával támogatott szigorú mobilitáskorlátozó intézkedései legalább olyan eredményesek voltak, mint a nyugat-európai liberális demokráciák járványkezelő lépései.

Dobos Gábor *Dekonzentrált válságkezelés? – A kormány és az önkormányzatok viszonya a járványhelyzetben* című tanulmányának az ad különös, aktuális hangsúlyt, hogy 2010 után az Orbán-kormányok szisztematikusan újraszabták a két szint közötti viszonyt, új helyet és szerepet jelöltek ki az önkormányzatoknak a politikai rendszerben. Azt állapítja meg, hogy a szakirodalommal összhangban, az Orbán-rezsim járványkezelő közpolitikája pragmatikus és rugalmas volt, és a pártpolitikai érdekek felülírták a modellszerű gondolkodást. A kormány az általános védekezési szabályok szigorításának több pontját is helyi döntési kompetenciába adta az önkormányzati túlterjeszkedés féken tartásával. Az Orbán-kormány nem akart népszerűtlen döntéseket hozni, így ennek felelősségét a helyi szintre tolta, még akkor is, ha ezzel szembement az addig általa képviselt, az önkormányzati rendszer átalakítása során konzekvensen alkalmazott szemlélettel. Az önkormányzati gazdálkodást érintő intézkedések az önkormányzati bevételek jelentős megnyírbálásával jártak, aminek – a korábbi folyamatokkal összhangban – az lehet az eredménye, hogy a helyi önkormányzatok az állam kötelező feladatok ellátására szorító, uniformizált egységei lehetnek.

A kötet harmadik része három tanulmányt tartalmaz a politikai kommunikáció területéről. Szabó Lilla Petronella *Háború járvány idején – Hogyan beszél Orbán Viktor a koronavírusról?* című írásában azt vizsgálja, hogy Orbán Viktor miniszterelnök a metafora segítségével miképpen szól a koronavírus-járványról. Empirikus kutatáson alapuló elemzésében arra a következtetésre jut, hogy a miniszterelnök a „háború” metafora segítségével közvetítette mondanivalóját a befogadó közönség számára a koronavírus-járványról és a hozzá kapcsolódó intézkedésekről. A tőle sokszor megszokott „sport” metafora jelentősége most jóval kisebb volt. Miért van ennek jelentősége? Többek között pszichológusok által végzett kísérletek bizonyították, hogy a metaforák minősége befolyással van az emberi felfogásra és érvelésre. Esetünkben a metaforák gondolatformáló ereje segítségével, a koronavírus-járvány háborús ábrázolásával a döntéshozók könnyebben fogadtathatnak el a lakossággal olyan intézkedéseket, mint a rendkívüli jogrend vagy a kijárási korlátozás, hiszen a háborúk végzetes következményeit és pusztítását átemelik a vírushelyzetre.

Szabó Gabriella az internetes újságírói szerepfelfogást vizsgálja a járvány időszakában (*Milyen az internetes újságírás a pandémia idején?*). 2020 januárjától kezdve az online hírportálok iránti érdeklődés felerősödött: a legnagyobb látogatottsággal bíró online portálok, a *24.hu*, az *index.hu*, az *origo.hu* látogatottságszáma emelkedett, és leginkább az *index.hu* és a *24.hu* tudósított COVID-19-cel kapcsolatos híreket. A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása szerint a fenti lapok újságíróinak szerepfelfogása heterogén, vagyis többféle szakmai önkép keveredik egymással. A COVID-19 kapcsán leginkább az információk egyszerű és rövid átadására szorítókozó disszeminátor szerepfelfogás bizonyult elterjedtnek. Emellett az újságíró saját véleményét, viszonyulását és álláspontját nyíltan vállaló és a cikkekben közlő intervencionista, illetve a médiatartalmakban tippeket, tanácsokat, fogyasztói információkat és megküzdési stratégiákat publikáló szerepmoделlek bizonyultak gyakorinak. Szabó Gabriella az *index.hu*, *24.hu*, *origo.hu* és a *888.hu* között a legnagyobb különbséget a lojális szerepvizsgálatakor tapasztalta. Kutatási eredményei megerősítik azt, hogy a magyar újságírói körökben a legjelentősebb választóvonal a kormányzathoz, a hatalomhoz fűződő viszony vonatkozásában mutatható ki.

Bene Márton–Farkas Xénia–Mierkovity Norbert *Válságsörték – A koronavírus-válság kormányzati, ellenzéki és médiakommunikációja* című írásukban a koronavírus-járványhoz való alkalmazkodási folyamatot tekintik át, és összefoglalják a kormányzati politikai szereplők, az ellenzéki politikai szereplők és a média válságról szóló kommunikációjának főbb jellemzőit. Empirikus vizsgálatuk alapján azt a következtetést vonják le, hogy a válság politikai kommunikációját egyértelműen a kormányzati kommunikáció dominálta, azon belül is a válság diszkurzív környezetét nagymértékben meghatározó miniszterelnök,

Orbán Viktor. Ezt a dominanciát erősítette a kormányzattal szimpatizáló médiaszféra is, amely a kormányzat minden lépését támogatta, a válságkezelést egyértelmű sikerként mutatta be, és ezt erőteljes kontrasztok felállításával (nyugati válságkezelés, Karácsony Gergely) tette érzékletessé. Az ellenzék az önkormányzati tevékenysége, illetve a szociális szempontok beemelésén keresztül próbált alternatívát megjeleníteni, miközben erőteljes kritikai tevékenységet folytatott. A kormánykritikus médiatérben ezek az álláspontok is támogatást kaptak. Összességében Orbán Viktor kiemelt szerepe, válságkezelő, omnipotens imázsa, a populista mítosz elemeinek dominanciája, az ellenzék szociális fókusza és erőteljes kritikája, illetve a médiatájalás erős politikai alapú polarizációja – témától és helyzettől függetlenül – láthatóan a jelenlegi magyar politikai kommunikáció meghatározó elemei.

A kötet negyedik, új cselekvési minták lehetőségeivel foglalkozó része két tanulmányt tartalmaz. Szabó Andrea „Gyerek vagy ám még...” – *Egy történelmi COVID-generáció születésének feltételei* című tanulmányában azt a kérdést feszegeti, hogy a koronavírus-járvány jár-e olyan hatással, traumával, ami generációképző jellegű. A tapasztalat szerint a pandémia első szakaszában soha nem tapasztalt gyorsasággal alakult át a szocializációs ágensek viszonya és korábbi *status quo*-ja. Az intézményi szocializáció leértékelődött, és ezzel párhuzamosan a családi szocializáció erőteljesen felértékelődött a kényszerű izoláció időszakában. Mindamellet a kortárs szocializáció jelentősége is teljesen átalakulhatott. A kérdés ezeknek a változásoknak a tartóssága. Szabó megállapítása szerint a pandémia időszakában a generációs szolidaritás és a generációs konfliktus sajátos, csak erre a korszakra jellemző ötvözet alakult ki. Gondolatmenete szerint, összességében adottak a feltételek ahhoz, hogy létrejöhessen a COVID-generáció, amely keresztbe metszheti a korábbi generációs felfogásokat, és egy új globális történelmi generáció kialakulását vetíti előre.

A tanulmánykötet záró írásában Mikecz Dániel–Oross Dániel (*Hol a szükség, jön a segítség? – Politikai részvétel, önkénteskedés a COVID-19-járvány idején*) abból indul ki, hogy a koronavírus-járvány következtében kihirdetett veszélyhelyzet idején életbe léptetett rendelkezésekről joggal feltételezhető, hogy jelentős társadalmi változást generáltak: ezek között például az otthon elhagyását, a kijárást korlátozó szabályok bevezetése minden bizonnyal hatott a politikai aktivitásra. Az IDEA Intézet közreműködésével reprezentatív online kérdőív vizsgálatra épülő kutatásuk, korábbi tendenciákkal szemben, meglepő eredménye kiugróan magas aktivitást tükröz. Nem csak a politikai részvétel terén mutatható ki aktivizmus. A koronavírus-járvány során ugyanis a pandémiával összefüggő önkéntesség meghaladta a normális körülmények között történő önkéntes elköteleződés mértékét. Nagyobb aktivitást mutatott a 40–59 év közötti középgeneráció, továbbá a diplomások, a fővárosiak és a gazdaságilag aktívak. A szerzők

szerint ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy a járvány során a magasabb státusszal bírók aktivizálódtak elsősorban szervezett és kevert formában, tehát szervezetekben és spontán módon is. Az iskolázottság, a gazdasági aktivitás megjelenik az egészségügyben végzett önkéntes munka, a bevásárlás, az adományozás és az online segítségnyújtás kapcsán.

*

A szakma szabályainak megfelelően minden, a kötetben megjelent tanulmány többszörös tudományos szűrőn ment át. A cikkeket tudományos fórumokon, 2020. szeptember elején több opponens bevonásával, egyesével megvitattuk, majd a szerkesztők minden szerzővel külön is konzultáltak a tanulmányokról. A szövegek műfajukat tekintve ugyanakkor közelebb állnak a társadalomtudományi eszszékhez, reményeink szerint azokat is megszólítják, akiket a szakfolyóiratokban megjelenő politikatudományi folyóiratcikkek kevésbé. Köszönjük azon kollégáinknak, akik részt vettek a vitákon, hogy értékes észrevételeikkel hozzájárultak a tanulmányok alakításához. A kötet több tanulmánya a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával készült, amit az érintett szövegeknél köszönetnyilvánítás keretében jelzünk.

Köszönjük továbbá a Napvilág Kiadónak és olvasószerkesztőnknek, Szilágyi Ágnesnek az alapos és körültekintő munkát, amivel lehetővé tették a kötet mielőbbi megjelenését.

Budapest, 2020. október

A szerkesztők

---

*Rezsimek, aktorok
és a koronavírus*

Illés Gábor–Körösényi András–Gyulai Attila

Gátépítéstől az ultipartiig

A természet elleni játszma endogenizálása
az Orbán-rezsimben¹

Korábbi kutatásunk eredményeként megállapítottuk, hogy az Orbán-rezsim erős hajlammal rendelkezik a politika határainak kiterjesztésére, szakpolitikákkal (*policy*) szemben a politikai folyamat (*politics*) uralása élvez prioritást. Emellett a rezsim különös affinitással rendelkezik a rendkívüli vagy válsághelyzetek iránt. A válságok értelmezésének narratív struktúráját a nemzeti összefogás, egységteremtés mellett – paradox módon – erőteljes polarizációs stratégia jellemzi. A 2008-as pénzügyi és a 2015-ös migrációs válságot például a miniszterelnök és a kormányzat sikeresen kapcsolta egy átfogóbb narratívába (szabadságharc), amelynek a bűnbak-és ellenségképzés is szerves része (KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–GYULAI 2020a; 2020b). Orbán sikerrel *endogenizálta*, azaz tette a politikai (külső és belső ellenségek elleni) harc terepévé a politika nézőpontjából eredetileg külső, *exogén* sokként jelentkező válságokat. Felmerül a kérdés, hogy (1) a természeti csapásként megjelenő koronavírus-járvány generálta, politikától függetlenül tűnő válsághelyzetben megjelentek-e endogenizálási törekvések az orbáni politikában? (2) Ha igen, ezek milyen formában jelentkeztek? (3) Módosított-e a járvány, illetve annak endogenizálása az Orbán-rezsim működésén? Ezt a három kutatási kérdést járjuk körül az alábbi esettanulmányban. Írásunk első részében kutatásunk elméleti-fogalmi keretét tisztázzuk, a második részben áttekintjük a koronavírus-járvány 2020 januárja és augusztusa közti szakaszait az endogenizálási törekvések intenzitása szempontjából, míg a harmadik részben e törekvések módszereit vesszük számba. Végül, megfogalmazunk néhány állítást arról, hogy a koronavírus-járvány hozott-e változást az Orbán-rezsim működésében.

¹ A kutatást az NKFIH támogatta (K 128139).

FOGALMI KERET: AZ EXOGÉN ÉS AZ ENDOGENIZÁLT VÁLSÁG

Ahogy a szakirodalomban, úgy a konkrét esetek kapcsán is megkülönböztethetjük egymástól a politikai vezetés és válságok összefüggésének „strukturalista”, illetve „konstruktivista” felfogásait és foratókönyveit (KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–METZ 2017). E foratókönyvek különbségeit néhány analitikus szempont segítségével világítjuk meg (I. táblázat).

A strukturalista foratókönyv szerint a válság a vezető számára exogén, azaz külső – nem politikai természetű – adottság (pl. természeti csapás vagy katasztrófa), amelyre valahogyan reagálnia kell. A kormánypolitikának a válság természetének megfelelően kell menedzselnie a rendkívüli helyzetet: árvíz esetén gátakat építeni, háborús fenyegetés esetén fegyverkezni, járvány esetén egészségügyi intézkedéseket hozni. A válságot jellemző extrém módon megnövekedett bizonytalanságnak külső, a politikai cselekvés számára befolyásolhatatlan és potenciálisan kivédhetetlen forrásai vannak, mint például a földrengés, árvíz, járvány (azaz a háttér-kontingencia szintje magas).² A vezető célja a válság és a bizonytalanság leküzdése és a korábbi normál állapot visszaállítása, azaz gátépítés, akár metaforikus (Machiavellinél a pusztító folyóként elképzelt *fortunát* zabolázza meg gátépítéssel a fejedelem), akár szó szerinti értelemben (Gerhard Schröder német kancellár személyesen is ott volt a gátak megerősítésén a 2002-es nagy elbai árvíznél [BYTZEK 2008]). A vezető, illetve a kormány politikai sikere, megítélése is a szakpolitikai intézkedések hatékonyságától függ. A válság leküzdéséhez első-

I. táblázat. Strukturalista és konstruktivista foratókönyvek

	Strukturalista	Konstruktivista
Válság természete	exogén	endogén
Kontingencia természete	háttér-kontingencia	operatív kontingencia
Politikai dimenzió	policy (szakpolitikák)	politics (politikai folyamat)
Tudásforma	szakértői, szakpolitikai	politikai ösztön
Struktúra/cselekvés	kemény strukturális korlátok	cselekvés által alakítható, puha strukturális korlátok
Játék természete	parametrikus játék (természet elleni)	stratégiai játék (emberek elleni)

² A kontingencia a politikai folyamatban mindig jelen lévő meghatározatlanságot, illetve bizonytalanságot jelenti, amelynek két típusát különböztetjük meg. A háttér-kontingencia fogalma a politikai cselekvés számára külsődleges, leküzdendő kihívást, míg az operatív kontingencia fogalma a politikai cselekvés keltette bizonytalanságot jelenti (erről bővebben lásd KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–METZ 2017).

sorban szakértői tudásra és megfelelő szakpolitikai intézkedésekre van szükség: a politikai vezetés mozgásterére szűk, kemény strukturális korlátok között van csak lehetőség a cselekvésre.

Ezzel szemben a konstruktivista forgatókönyvben a válság nem külső (exogén) adottság a politikai cselekvés számára. Külső sokkok kétségtelenül léteznek, azonban a vezetők lényegileg képesek formálni a válságot, sőt külső sokk híján akár elő is idézhetik azt – ennyiben a válságok „*endogén* konstrukciók” (WIDMAIER–BLYTH–SEABROOKE 2007; KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–METZ 2016; 2017). Ez azt jelenti, hogy a vezető politikai cselekvése és narratívája révén átértelmezi (pl. a 2001. szeptember II-ei terrortámadás után George W. Bush elnök a „gonosz tengelye” ellen indított harcot) vagy szélsőséges esetben maga generálja a válságot (pl. Szaddám Huszein tömegpusztító fegyvereinek fenyegetésére való hivatkozással). A válságot politikaivá, a politikai harc terepévé tenni – ezt jelenti a válság *endogenizálása*. Szemben a strukturalista forgatókönyvvel, a válságot jellemző külső bizonytalanságot a politikai válságkonstruálás (endogenizálás) tovább fokozza (operatív kontingencia) azáltal, hogy a válsághárítás szakpolitikai (*policy*) kérdését a politikai harc (*politics*) terepére húzza. Míg a strukturalista forgatókönyvben a válságkezelés hangsúlya a megfelelő szakpolitikai intézkedéseken van, és a politikai haszonszerzés (szavazatszerzés) döntően az intézkedések hatékonyságától függ, addig itt a politikai folyamat kontrollálása válik a politikai siker hangsúlyos, sőt akár döntő tényezőjévé. A politikai napirend meghatározása, a bűnbak- és ellenségképzés, a diszkurzív és szimbolikus politika eszközei mind ide tartoznak. A válság leküzdésében a szakértői tudás és a szakpolitika mellett vagy helyett a vezető politikai ösztöne, ítélőképessége és praktikus tudása kapnak hangsúlyos szerepet. Az endogenizálás értelmezhető a strukturális korlátok felpuhításaként is: a válság átpolitizálása révén a vezető immár nem elsődlegesen „kemény” természeti tényekkel (járvány, éhínség, árvíz stb.) áll szemben, hanem emberi megegyezésen alapulókkal, amelyek formálására nagyobbak a lehetőségei.³ Másképpen fogalmazva: mivel a politikai folyamat könnyebben kontrollálható egy innovatív politikai vezető számára, mint egy kiszámíthatatlan természeti katasztrófa vagy ismeretlen járvány, a vezető mozgásterére is megnő. Egy játékelméleti metaforával élve úgy is összegezzhetjük a fentieket, hogy a strukturalistából a konstruktivista forgatókönyvbe való átlépés – azaz az endogenizálás – olyan, mintha egy „természet elleni”, parametrikus játékból egy „emberek ellen” folytatott stratégiai játékba lépnének át.

Miután felvázoltuk a válságra történő politikai reagálás két lehetséges forgatókönyvét, két kérdésre térünk ki, mielőtt a magyar esetet bemutatjuk. Először, a fentiek alapján definiáljuk kutatásunk kulcsfogalmát, majd kitérünk az endogenizálhatóság feltételeire és korlátaira.

³ Vö. Searle megkülönböztetésével „nyers tények” és „intézményi tények” között (SEARLE 1995; 2010).

Az endogenizálás az a folyamat, azoknak az eljárásoknak az összessége, amelyek révén a vezetők egy valódi külső sokkból megkonstruálják a válság jelentését, és átpolitizálják azt: „természet elleniből” „emberek elleni” játszmává alakítják át. E folyamatban a politikusok nem pusztán „kommunikálják”, hanem maguk formálják a válság eseményeit. Elsődleges céljuk itt nem vagy nem pusztán az exogén sokk mielőbbi szakpolitikai leküzdése, hanem a válság politikai (hatalmi) célokra, a riválisok gyengítésére történő felhasználása, annak politikai tétele révén.

A konstruktivista forgatókönyv leírásánál láttuk, hogy a válságot a vezetők nem a politika számára külső, exogén adottságnak, hanem a politikai folyamat eredményének tekintik. A magyar esetet elemezve meg fogjuk mutatni, hogy a koronavírus-járvány keltette válsághelyzet súlyossága a kormányzati és a fideszes narratívában nem pusztán „természeti erők” következményeként, hanem emberek, adott esetben politikai szereplők tevékenységének eredményeként jelent meg. Ilyen szereplőként jelentek meg a vírust behurcoló iráni diákok, az országba bejutó migránsok, az inkompetens főpolgármester, a rémhírterjesztő sajtó, a parlamenti ellenzék vagy éppen „Brüsszel”.

A korlátokra térve felvethető, hogy a külső sokkok, válsághelyzetek között különbség van abban a tekintetben, hogy mennyiben endogenizálhatóak. Ugyan minden ilyen helyzet értelmezést kíván, de egyes válságtípusoknál tágabbak, másoknál szűkebbek az értelmezés határai.⁴ Láttuk korábban, hogy a 2008-as pénzügyi válság újraértelmezésével Orbán exogénból endogén jellegű válságot teremtett, amikor egy, a politika számára külső sokkot gyökeresen újradefiniált (KÖRÖSENYI–ILLÉS–METZ 2017; ILLÉS–KÖRÖSENYI 2017). Ez azonban kisebb „próba” volt, mivel a gazdasági problémák nem olyan mértékben exogének, mint egy földrengés vagy egy járvány. A természeti katasztrófák és az olyan csapások, mint a járványok, jellemzően reaktív szerepbe szorítják a politikai vezetőket, és kevés mozgásteret hagynak nekik (METZ 2017).

Egy új kórokozó által okozott járvány pedig, túl azon, hogy beszűkíti az értelmezés lehetőségeit, még az árvíznél is nagyobb bizonytalanságot generál, hiszen még annyira sem kontrollálható a politikai cselekvés által. Donald Rumsfeld találó kategóriáit kölcsönözve: az „ismert ismeretlenekkel” szemben, mint az árvizek – amelyek közvetlen bekövetkezésük előtt többnyire előre jelezhetőek, így a tetőzés előtt lehet ellenük „védőgátakat emelni” –, a koronavírus sokkal inkább „ismeretlen ismeretlenek” megjelenését jelenti. Csak néhány bizonytalansági tényező, amely felmerült a vizsgált időszakban: miképpen reagál a vírus gyógyszerre, időjárásra, beoltottságra; mekkora lehet a fertőzöttek tényleges száma; mikorra várhatjuk a járvány végét; mikorra lesz vakcina; mekkora a különféle védőmaszkok hatékonysága. Összegezve: a koronavírus extrém magas bizonyta-

⁴ A válságtípusokról bővebben lásd KÖRÖSENYI–ILLÉS–METZ (2017) munkáját.

lanságot (háttér-kontingenciát) hozott, és korántsem volt egyértelmű, hogyan is kellene ellene „védőgátakat” emelni.

Fogalmaink tisztázása és a kutatási kérdés korlátainak számbavétele után most rátérünk empirikus esetünkre.

A MAGYAR ESET: A KORONAVÍRUS ÁTPOLITIZÁLÁSA

A válságkezelésnek része a válság természetének és jellegének meghatározása, vagyis az, ahogy a politika a válságot érzékeli és láttatja, és ahogyan – jelen esetben – a járvány kezelésének lépéseit és azok igazolásait a választók elé tárja. Orbán Viktor esetében három logikát különböztethetünk meg, ezeket vonakodásként, „gátépítésként”, valamint „ultipartiként” fogjuk jellemezni. A három logika azt írja le, hogy Orbán mennyiben láttatta a politikai cselekvés és saját politikája szempontjából fontos tényezőként a járványt (vonakodás), mennyiben tartotta azt a reaktív kormányzati lépések által keretek között tarthatónak (gátépítés), és végül mennyiben mutatta azt teljes mértékben a politikán belüli, endogén természetű tényezőnek (ultiparti). Ez a három logika a 2020. január–augusztus közötti hónapokat tekintve részben leírható egy-egy időbeli szakasz meghatározó, domináns viszonyulásaként is, ám az elhatárolások nem élesek, jelentős az átfedés. Ezért a miniszterelnök rendszeres, Kossuth Rádióban elhangzó interjút feldolgozva inkább hangsúlyosnak látszó logikákról beszélünk.⁵ Mégis, ha van íve a járvánnyal kapcsolatos megszólalásoknak, az leginkább abban ragadható meg, hogy a válságkezelés során a téma egyre inkább átpolitizálódott, endogenizálódott. Ennek az eszközeit a következő szakaszban elemezzük, és igyekszünk róluk megmutatni, hogy végső soron a politikai cselekvés lehetőségeinek helyreállítását jelentik, azaz külső, alig befolyásolható tényezők politikai viszonyokba való beillesztését.

Vonakodás

Vonakodásként arra a helyzetre utalunk, amikor a járvány, bár már látható tényező volt, de Orbán Viktor értelmezésében még messze nem lépett elő első számú témává. Sőt egyes megjegyzései arra engednek következtetni, hogy politikai értelemben a járvány inkább zavaró tényezőnek tűnt az olyan jól „kiépített” vagy éppen beindított ügyek mellett, mint a migráció vagy a „börtönbiznisz” (utóbbival kapcsolatban a járvány okozta helyzet egy már éppen beharangozott nemzeti

⁵ ORBÁN-interjú megjelölés alatt – az elhangzás dátumát megadva – az alábbiakban ezekre az interjúkra hivatkozunk.

konzultációt lehetetlenített el). Ez a logika egyértelműen tetten érhető például abban a február végi nyilatkozatban, ahol Orbán a koronavírus aktuálisan minden figyelmet magához vonzó jelenségével a migrációt mint történelmi kihívást állította szembe, előbbi fontosságát le-, utóbbiét pedig felértékelve (ORBÁN-interjú, 2020. február 28.). Ennek a logikának az időbeli vetülete egy kevésbé jelentős, néhány hetes döntési helyzet, amelyet nevezhetünk „nulladik szakasznak”.

Gátépítés

A gátépítés logikája arra a kettősségre épül, hogy egy külső, a politikai folyamathoz képest exogén sokkra kell kormányzati választ adni, tehát itt egyszerre van szó a járvány betörésének elkerülhetetlenségéről, egy szinte természeti erejű, túlerővel rendelkező jelenségről, valamint arról, hogy a politikának mégis reagálási kötelezettsége van. Ha a kormány nem is tudja felszámolni a helyzetet, kezelnie kell azt, ahogyan Machiavelli (1978, 25. fejezet) beszél metaforikusan arról, hogy a fejedelemnek gátépítéssel kell küzdenie azért, hogy az elkerülhetetlen áradások következményeit kordában tartsa.

A gátépítés logikája kifejezetten hangsúlyos volt a februártól április végéig terjedő időszakban, amikor szinte minden lépés – a tömeges eszközbeszerzésektől a kórházparancsnokok kinevezésén át a kórházi ágyak kiürítéséig – úgy jelent meg, mint felkészülés a tömeges megbetegedések – végül elkerült – szakaszára. Jellemző kijelentés ezzel kapcsolatban például a következő: „mindenből van elegendő eszköz a mostani fertőzési szinthez, de miután nagyobbra készülünk, ezért nekünk most többet kell venni, mint amennyi az adott pillanatban szükséges annak érdekében, hogy amikor majd tömeges lesz a járvány, akkor mindenkinek jusson ezekből az eszközökből” (ORBÁN-interjú, 2020. március 20.).

A politikai cselekvés leírása Orbán Viktor megszólalásaiban az exogén sokk és az endogenizálás határán mozog. Információhiányos állapotról van szó, amelyben sok a „megalapozatlan” (ORBÁN-interjú, 2020. február 28.) információ, ahol nem egyértelmű, hogy mi „történik az emberek fejében és lelkében” (ORBÁN-interjú, 2020. március 27.), és amikor elengedhetetlen a szakértők alapos meghallgatása,⁶ de a döntés felelősségét a politikusnak kell viselnie (ORBÁN-interjú, 2020. május 8.). A politikai válasz tehát nem vezethető le közvetlenül az exogén helyzetből, hanem

⁶ A kortárs populizmusról szóló tanulmányok rendszeresen kiemelik, hogy a populista politikai vezetők, akik közé a szakirodalom szerint Orbán, Trump és Bolsonaro egyértelműen besorolható, kifejezetten tudományellenesek, elutasítják a problémák szakmai megközelítését. Ennek fényében figyelemre méltó, hogy a járvány idején Orbán szinte minden megszólalásában hangsúlyosan hivatkozott a szakértők megkerülhetetlen szerepére és hasznosságára a válságkezelésben, legyen szó egészségügyi (pl. ORBÁN-interjú, 2020. április 24.) vagy gazdasági (ORBÁN-interjú, 2020. június 12.) kérdésekről.

a saját belső logikájának kell hogy megfeleljen. Nem véletlen ebben az összefüggésben, hogy a kritikus döntések és lépések esetében Orbán gyakran egyes szám első személyben beszél, mint például a védekezéshez szükséges eszközök beszerzésével kapcsolatban, amelyről a miniszterelnök azt mondta: „folyamatos kontroll alatt tartottam” (ORBÁN-interjú, 2020. május 8.).

Az endogenizálás felé való elmozdulásnak tekinthető a gazdasági intézkedésekkel kapcsolatos megszólalások növekvő hangsúlya március végétől kezdődően. Itt Orbán Viktor többször is a munkahelyteremtés témájára vezette vissza a helyesnek látott intézkedéseket, azaz egy olyan témára, melyre a korábbi kormányzati gyakorlat alapján nemcsak a védekezésen túli „támadási pontként” hivatkozhatott, de ahhoz ismerős értelmezési keretet is kapcsolhatott a segítyezéssel szembeállítva (ORBÁN-interjú, 2020. április 3.; 2020. május I.).

Ultiparti

Egy 2020. júliusi, egyébként nem a járvánnyal kapcsolatos beszédében Orbán az ulti törvényszerűségét alkalmazta a politikára, immár sokadszorra: „ha akarsz valamit, akkor ketten azonnal összefognak ellened” (ORBÁN-beszéd, 2020. július 9.).⁷ A metafora⁸ a járvány esetében arra utal, hogy a természet elleni játszma emberek elleni játszmává alakul át, pontosabban, míg korábban az előbbi volt a hangsúlyos, addig április végétől már az utóbbi.

Az emberek elleni játszma ott kezdődik, ahol a gátépítés logikája véget ér, vagyis ahol a rendkívüliire való felkészülés befejeződik. Orbán erre a védekezés első szakaszának lezárásaként, az élet „újraindításaként”, a vakcina híján továbbra is legyőzhetetlen ellenséggel való együttélésként hivatkozott (ORBÁN-interjú, 2020. április 24.). A védekezéshez szükséges feltételek biztosításával ugyanaz az esemény, amely korábban exogén sokként jelent meg, immár a politikai cselekvés terébe került át, azaz az ismeretlen ellenség helyébe, ismert vagy újként felismert ellenségek (Soros György, „brüsszeli bürokraták”, Karácsony Gergely, ellenzéki képviselők) léptek.

Míg a vonakodás szakaszában a koronavírus-járványt és a migrációt Orbán egymással szemben játssza ki, jelen szakaszban a két téma a lehető legszorosabban kapcsolódik össze, az endogenizálás egyik legtisztább példáját nyújtva. A vírus

⁷ A beszéd a *Mindent a magyar vidék jövőjéért* című könyv bemutatóján hangzott el.

⁸ Tanulmányunk nem törekszik a miniszterelnök beszédeiben a járvány alatt megjelenő metaforák részletes áttekintésére, célunk a címben kiemelttel (melyek közül a gátépítést maga Orbán nem is használja) pusztán az endogén és az exogén válsághelyzet közötti különbség megragadása. A miniszterelnök által használt vírusmetaforák részletes elemzését adja Szabó Lilla Petronella tanulmánya jelen kötetben.

földrajzi értelemben kívülről érkező fenyegetésként jelenik meg: a járvány terjedése és a migráció közötti ok-okozati kapcsolatot tételez Orbán. De ide sorolható a járvány kezdetének témája az iráni hallgatókkal, illetve általában a felsőoktatásban jelen lévő külföldi hallgatókkal kapcsolatban, végül pedig a nyaralási időszak veszélye, a „behurcolás” (ORBÁN-interjú, 2020. március 13.; 2020. július 3.; 2020. július 10.). Egy köztes időszakban a migráció és a járvány egy kétfrontos háború két frontjaként jelennek meg (ORBÁN-interjú, 2020. március 13.).

Természetesen az endogenizálásra jellemző az a vita is, amely a kormány rendkívüli felhatalmazásáról szóló parlamenti szavazással volt kapcsolatos. Miközben maga a lépés – a felhatalmazáskérés – az exogén sokkra való kormányzati válaszcsoportról szóló Orbán megszólalásaiban, ugyanez a téma egyúttal politikai dimenziót is hordozott, amennyiben az ellenzék és a kormány közötti különbség megjelenítését tette lehetővé számára.

Összességében a járvány tavaszi–nyári szakaszában Orbán Viktornál az emberek elleni játszma egyre hangsúlyosabbá vált, míg végül teljesen háttérbe szorította a kezdetben is csak rövid ideig jelen lévő vonakodást, és április végétől kiegészítette a gátépítés (természet elleni játszma) megközelítését is. A következőkben ez utóbbi váltás eszközeit és eljárásait elemezzük.

AZ ENDOGENIZÁLÁS ELJÁRÁSAI

A külső sokként jelentkező válság endogenizálása, a válsághelyzet politikai harc terepévé való átformálása sokféle módon lehetséges. Alább az Orbán-rezsim által használt legfontosabb eljárásokat tekintjük át. Találkozunk olyan eljárásokkal, amelyek eddig is meghatározták a rezsim mindennapjait, illetve olyanokkal is, amelyek a járványhoz kapcsolódó innovációk.

A nemzetközi elitek elleni harc

A kormányzati kommunikáció bejáratott eljárása, hogy a miniszterelnököt úgy ábrázolják, mint a magyar érdekek védelmezőjét nagy hatalmú és ellenséges nemzetközi elitekkel szemben. Korábbi írásainkban (KÖRÖSENYI–ILLÉS–GYULAI 2020a; 2020b) úgy érveltünk, hogy ez az eljárás egy tágabb „populista mítosz” (CASULLO 2020) része, amelyben, akárcsak a népmesékben, a jó és a gonosz harca, illetve az árulás mozzanata áll középpontban. Ebben a történetben a hős és a gonosz is kettős entitás: egyfelől a miniszterelnök és a nép (a magyar nemzet), másfelől a nagy hatalmú külső elitek és feltételezett hazai kiszolgálóik. A nemzetközi elitek elleni harc járvány alatti konstrukciójában jól ismert alakokkal

találkozhatunk: mindenekelőtt a „brüsszeli bürokratákkal” és Soros Györggyel. Előbbiek a „felhatalmazási törvény”⁹ javaslatával kapcsolatos kritikáik kapcsán kerülnek célkeresztbe, mint a helyzet súlyosságát nem érzékelő „kekeckedők”, és Orbán ennek megfelelően jelöli ki helyüket: „ha már segíteni nem tudnak – mert azt nem tudnak –, akkor legalább ne akadályozzák a magyarokat a védekezésben” (ORBÁN-interjú, 2020. március 27.). Május végén pedig az Európai Bíróság tranzitzőnátat jogszerűtlennek minősítő döntését kommentálta úgy a miniszterelnök, hogy „az a tény, hogy az élet kezd visszatérni a megszokott rendjéhez, abból is kiolvasható, hogy feléledtek a brüsszeli bürokraták is” (ORBÁN-interjú, 2020. május 22.). Soros az általa javasolt örökötvények – Orbán kifejezésével: „kettes számú Soros-terv” – kapcsán kerül célkeresztbe, amelynek célja Orbán értelmezésében az európai államok eladósítása, kamatszédés tőlük, amíg fennállnak (ORBÁN-interjú, 2020. április 24.). A „felhatalmazási törvénnyel” kapcsolatos európai támadások voltaképpen ennek a mestertervnek vannak alárendelve: céljuk, hogy az örökötvényeket ellenző Magyarország szavát gyengítsék (ORBÁN-interjú, 2020. május 1.).

Az árulók megnevezése

A populista mítosz narratívájában a nagy hatalmú külső gonoszt belső árulók segítik célja elérésében, az erkölcsi ódium elsősorban rájuk hárul. Orbán válság alatti kommunikációjában – szokatlanul nem nevezhető módon – ezt a szerepet a „felhatalmazási törvényt” bíráló ellenzéki politikusok töltik be, akik „végrehajtj[ák] a megbízói[k] a feladatát”, és akikre Orbán ki is mondja az erkölcsi ítéletet: „hogy a saját hazádat támad meg, mikor egyébként mindenki azzal foglalkozik, hogy hogyan védekezzünk, és hogyan mentjük az életet, erre nehéz szavakat találni” (ORBÁN-interjú, 2020. május 1.). Érdemes megemlíteni, hogy míg a Soros-javaslatnál kapcsolatban Orbán és a kormányzat *reaktív*, addig az újabb ellenzéki „árulásban” *proaktív* szerepet játszott, kiprovokálva azt a törvénytervezet választott megfogalmazásával (lásd a veszélyhelyzettel kapcsolatban hozott rendeletek hatályára vonatkozó időkorlát kimaradását a javaslatból – SZABÓ 2020).

⁹ A „felhatalmazási törvény” kifejezés egy ellenzéki endogenizálási törekvés nyomán terjedt el a nyilvánosságban, amit olykor a kormánypárti sajtó is átvett. Elterjedtsége miatt mi is használjuk a fogalmat, azonban pártpolitikai felhangjai miatt idézőjelben.

A vezető heroizálása

Számtalan példát lehetne sorolni arra, hogy a járvány elleni heroikus küzdelem felmutatása a kormányzat és a miniszterelnök kommunikációjának visszatérő eleme volt a válság során, a miniszterelnök Facebook-oldalán dokumentált kórházlátogatásoktól és az Operatív Törzs üléseitől kezdve az interjúiban tett kijelentésein át (pl. „a kormány [...] figyeljen, ne nyaralgasson” – ORBÁN-interjú, 2020. július 3.) egészen az akciócsoportok tagjainak bevonulását a szuperhősfilmeket idéző módon megörökítő, április 2-i Facebook-videóig. Számunkra azonban itt nem ezek, sokkal inkább azok a mozzanatok érdekesek, amelyek „emberek elleni játszmák” voltak. A politikai küzdelem heroizmusa megmutatkozott már a „kettes számú Soros-terv” elutasításában: a miniszterelnök saját narratívája szerint az Európát behálózó Soros-hálózat ellen harcol (ORBÁN-interjú, 2020. május I.). Továbbá, a heroizmus kiemelkedő példája az uniós költségvetés tárgyalása, amely az európai helyreállítási terv révén közvetlenül kapcsolódott a koronavírus-válsághoz, annak gazdasági hatásait szándékozott kezelni. Figyelemre méltó Orbán összefoglalása a tárgyalásokról: „a magyar és a lengyel erők Brüsszelnél megállították a liberális nemzetközi brigádok támadását” (ORBÁN-interjú, 2020. július 24.). Ugyanitt az ellenség karakterizálása is jellegzetes: Orbán – a háborús metaforikát erősítendő – a katonaságot és az edzőtáborokat emeli saját múltjából, míg ellenfelei „migrációpárti miniszterelnökök” vagy egyenesen „libernyákok”, akiket „elvisz a hátán”. A háborús metaforika, a csatatéren való helytállás régi retorikai eljárás a miniszterelnöknél önmaga heroizálásában, már a 2010-es évek elején, a pénzügyi válság utóhatásainak kezelésében megjelent (ILLÉS 2016). A migráció újbóli előkerülése pedig azt mutatja, hogy a koronavírus-válság gazdasági következményeinek kezelése is besorolásra kerül a szabadságharc populista mítoszát 2015 óta meghatározó, jól bejáratott politikai koordináta-rendszerbe.

Plebiszciter eljárások

Míg az előbbi három eljárás a retorika és a történetmesélés területéről való, addig a „koronavírusról és a gazdaság újraindításáról” szétküldött nemzeti konzultáció egy klasszikus politikai technika. Max Weber nyomán mondhatjuk, hogy a plebiszcitummal a vezető célja, hogy cselekvésére a szuverén nép jóváhagyásának pecsétjét üsse, legitimálva ezzel tetteit és tervezett politikai irányvonalát (WEBER 1987, 273). Mindez természetesen a vezető által preformált keretek között, a kormányzati narratíva szellemében megfogalmazott kérdésekkel és választási alternatívákkal történik. Az endogenizálás eljárásaként a nemzeti konzultáció egyfelől eszközt biztosít a korábban felsorolt eljárások választókhöz való eljuttatásához,

ezáltal hozzájárul a napirend uralásához, például az aktuális vagy potenciális ellenségképek (Soros György, spekulánsok, bankok, multik) vagy a migrációs probléma folytatódó fontosságának megjelenítésével. Másodsor, segíti a támogatók mozgósítását, a párt infrastruktúrájának tesztelését és a szavazói adatbázisok frissítését. Harmadszor – és elemzésünk szempontjából ez a legfontosabb – a plebisziter eszközök az előző háromhoz képest egy következő lépést képviselnek az endogenizálásban: szerepük a támogatás felsorakoztatása az előzetesen narratív és retorikai eszközökkel átpolitizált térben, a szavak itt váltódnak át számokká, legitímálva a cselekvő tetteit, egyúttal bővítve cselekvési terét.

„Rekvirálás”

Ahogy háborús időben is szokás a különféle javak hadviselési célokra való lefoglalása, úgy a kormány egyes intézkedései is értelmezhetőek így. Érdemes megjegyezni, hogy itt – szemben az eddig említett eljárásokkal – nem jelenik meg expliciten, retorikai szinten a politikai ellenfelek elleni harc, sokkal inkább a közös erőfeszítés alkotja azok diszkurzív keretét: az intézkedések kormányzati igazolásuk szerint a természet elleni játszamához, a járvány leküzdéséhez, illetve gazdasági hatásának enyhítéséhez szükségesek. Azonban a politikai szervezeteket érintő befizetések¹⁰ mind a kormányzat politikai ellenfeleinek (az ellenzéki pártoknak és az ellenzéki vezetésű önkormányzatoknak) a mozgásterét csökkentik, egyúttal növelve a kormányzat mozgásterét.¹¹ Az erőforrások és ezáltal a cselekvési lehetőségek aszimmetrikus szűkülése a két oldalon még akkor is figyelemre méltó, ha elfogadjuk, hogy ténylegesen szükség volt költségvetési átcsoportosításra a kiadások és a járvány gazdasági hatásai miatt.

Blame game

A külső sokkok endogenizálásának talán legismertebb stratégiája, amelyet még a válságkezelés strukturalista irodalmai is érintenek, a külső sokk által okozott károknak a politikai ellenfél hibáiként való láttatása (vö. BOIN et al. 2008). Ennek talán legplasztikusabb esete az országos tisztii főorvos és a budapesti főpolgármester között kialakult, később további szereplőkkel bővülő kommunikációs csörte,

¹⁰ Például: a párttámogatások 50 százalékának elvonása, a különleges gazdasági övezetek iparűzési adójának elvonása a települési önkormányzatoktól, Budapest szolidaritási hozzájárulásának emelése és gépjárműadó-bevételeinek elvonása.

¹¹ Kivétel ez alól a pártbevételek elvonása, ez azonban a Fideszt a köré kiépült gazdasági hálózat miatt valószínűsíthetően jóval kevésbé fogja sújtani, mint az ellenzéki pártokat.

amely a Pesti Úti Idősek Otthonának akkor majdnem 300 fertőzöttjéért és 28 halottjáért való felelősséget firtatta. Ezen a ponton jól megmutatkozott Orbán egyszerre egyesítő és polarizáló stratégiája. Az első szakaszban, április folyamán, a kormányzati szervek (a tisztai főorvos és Budapest Főváros Kormányhivatala), illetve a kormányközeli média mutattak rá a Fővárosi Önkormányzat felelősségére a kérdésben, Orbán viszont a viták felett állóként pozicionálta magát. Ahogy mondta: „ma az összefogást keressük, ma a baj elhárításának a lehetőségét keressük, ma segítsük egymást [...] Most még nem a felelősséget kell porciózni, majd később” (ORBÁN-interjú, 2020. április 17.). Május folyamán aztán a miniszterelnök – kilépve a politikai vitákon felül álló szerepéből – meg is kezdi az említett porciózást, a főpolgármestert cselekvésképtelen, a gyakorlati felelősségvállalástól idegenkedő „elméleti emberként” festve le (ORBÁN-interjú, 2020. május 15.).

Összességében tehát a válság endogenizálási eljárásai egyaránt mutatnak kontinuitást, a rezsim korábbi gyakorlatainak folytatását, a szabadságharc populista mítoszába és a weberi plebiszciter vezérdemokrácia¹² működésmódjába illeszkedve (az első négy eljárás); illetve kisebb mértékben jelentik új, a válság által prezentált politikai lehetőségek kihasználását az ellenfelek politikai mozgásterének szűkítésére.

ZÁRÓGONDOLATOK: AZ ENDOGENIZÁLT JÁRVÁNY ÉS AZ ORBÁN-REZSIM

A bevezetőben feltett első kérdésre egyértelmű igennel felelhetünk: a külső sokként, természeti csapásként jelentkező járvány elleni, szakértői véleményeken alapuló küzdelem mellett megjelentek a sokkot endogenizáló, politikai ellenfelek elleni játszmákká formáló törekvések is a miniszterelnök és a kormányzat részéről. Metaforikusan: a gátépítést kiegészítette, egyre hangsúlyosabbá válva az ultiparti – ahogy azt a második részben bemutattuk. A harmadik részben – a bevezetőben feltett második kérdést megválaszolva – hat különböző, a kormányzat által követett endogenizálási eljárást mutattunk be. Az eljárások listája pedig körvonalazza a harmadik kérdésünkre (módosított-e a járvány az Orbán-rezsim működésén?) adandó választ. Az, hogy a hat endogenizálási eljárásból négyet az Orbán-rezsim visszatérően alkalmazott már a járvány előtti időszakban is, erős érv a rezsim működésmódjának kontinuitása mellett. A járványhelyzet 2020. január és augusztus között nem okozott érdemi törést Orbán plebiszciter vezérdemokráciájának működésében: annak kulcsjellemzői (KÖRÖSÉNYI 2017; KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–GYULAI

¹² Korábbi munkáinkban az Orbán-rezsimet plebiszciter vezérdemokráciaként jellemeztük (KÖRÖSÉNYI 2017; KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–GYULAI 2020a; 2020b) – erre bővebben itt nincs módunk kitérni.

2020a; 2020b) a járvány idején is érvényesültek.¹³ Amennyiben a járvány elkövetkező hullámain is sikerül a kormányszatnak politikailag ilyen mértékben kontroll alatt tartania és endogenizálnia, akkor az Orbán-rezsim működési jellegzetességeiben a pandémia jó eséllyel nem hoz alapvető változásokat.¹⁴

A rezsim működésére alighanem csak egy sokkal súlyosabb járványfolyás, illetve drámaibb gazdasági következmények, a „gátak átszakadása” lehetett volna komolyabb hatással, amennyiben az a kormányzó párt és a miniszterelnök jelentős népszerűség-csökkenéséhez vezet. Mindezt azonban a tárgyalt időszakban az alapvetően sikeresen levezényelt védekezéssel, az eredményes „gátépítéssel” sikerült elkerülni. Ha a járvány kezdetén úgy is tűnhetett, hogy egy ilyen, alapvetően exogén természetű válságot nehezebb endogenizálni, mint a korábbiakat, a 2020. augusztusig történt események rácsáfoltak erre: a *fortuna* megzabolázása mellett Orbán egyre szélesebb teret nyitott a politikai küzdelem számára.

IRODALOMJEGYZÉK

- BOIN, Arjen–McCONNELL, Allan–HART, Paul 't (szerk.) 2008: *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*, Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- BYTZEK, Evelyn 2008: Flood Response and Political Survival: Gerhard Schröder and the 2002 Elbe Flood in Germany. In: BOIN, Arjen–McCONNELL, Allan–HART, Paul 't (szerk.): *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*. Cambridge University Press, Cambridge–New York, 85–113.
- CASULLO, María Esperanza 2020: Populism and Myth. In: EKLUNDH, Emmy–KNOTT, Andy (szerk.): *The Populist Manifesto*. Rowman & Littlefield, London–New York, 25–38.
- CRCB 2020: New Trends in Corruption Risk and Intensity of Competition in the Hungarian Public Procurement from January 2005 to April 2020. Flash Report 2020:I. <http://www.crcb.eu/?p=2464> (utolsó hozzáférés: 2020. 06. 30.).
- ILLÉS Gábor 2016: Válságkonstrukciók. Orbán Viktor és Bajnai Gordon válságértelmezésének összehasonlítása. *Replika*, 98(5):47–65. <http://replika.hu/replika/98-5> (letöltés: 2020. 08. 27.).

¹³ Röviden: a válsághelyzet kedvező környezetet biztosított Orbán karizmatikus vezetése számára, a járvány heroikus kezelésének konstrukcióját pedig egyre inkább kiegészítette a külső és belső ellenségek ellen vívott politikai harc narratívája. Ugyanígy folytatódott a néppel való közvetlen interakció, a nemzeti konzultáció plebiszciter eszközével; a válság alkalmat adott radikális közpolitikai intézkedések meghozatalára (például a különleges gazdasági övezetek, vagy a Kartonpack tartós állami irányítás alá vétele); illetve a rezsimet jellemző prebendális tendenciák is erősödhettek: a feltételezhetően Fidesz-közeli cégek közbeszerzési szerződéseik 68%-át verseny nélkül nyerték el 2020 első négy hónapjában (CRCB 2020).

¹⁴ Ezen a ponton felvethető a kérdés, hogy az említett működésmód a rezsim sajátosságaiából vagy a politikai vezető (Orbán Viktor) személyes hatásából ered. A témában folytatott kutatásaink (KÖRÖSÉNYI–ILLÉS–GYULAI 2020a; 2020b) alapján az Orbán-rezsim működése nagymértékben perszonalizált, éppen ezért a két állítás egyaránt igaz, és elválaszthatatlanok egymástól.

- ILLÉS Gábor–KÖRÖSÉNYI András 2017: Ortodoxia, heterodoxia és cselekvés: Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságkezelése, 2009–2014. In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Viharban kormányozni: Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 139–166.
- KÖRÖSÉNYI András 2017: Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26 (4):7–28.
- KÖRÖSÉNYI, András–ILLÉS, Gábor–METZ, Rudolf 2016: Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4(2):91–103.
- KÖRÖSÉNYI András–ILLÉS Gábor–METZ Rudolf 2017: A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben: fogalmi-elméleti keret és kutatási kérdések. In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 9–45.
- KÖRÖSÉNYI, András–ILLÉS, Gábor–GYULAI, Attila 2020a: *The Orbán Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. Routledge, London.
- KÖRÖSÉNYI András–ILLÉS Gábor–GYULAI Attila 2020b: *Az Orbán-rezsim: a plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Osiris, Budapest (megjelenés alatt).
- MACHIARELLI, Niccolò 1978: A fejedelem. Ford. Lutter Éva. In: *Machiarelli műve*. I. kötet. Európa, Budapest, 5–86.
- METZ Rudolf 2017: Katasztrófák: avagy hogyan lett a Katrina hurrikánból és a fukusimai atom-balesetből politikai válság, In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 48–70.
- SEARLE John R. 1995: *The Construction of Social Reality*. Free Press, New York.
- SEARLE, John R. 2010: *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford University Press, Oxford–New York.
- SZABÓ András 2020: Így akasztotta meg a járvány Orbán olajozottan működő gépezetét. *Direkt36*, 2020. 05. 06. <https://www.direkt36.hu/igy-akasztotta-meg-a-jarvany-orban-olajozottan-mukodo-gepezetet/> (letöltés: 2020. 08. 27).
- WEBER, Max 1987: *Gazdaság és Társadalom*. I. kötet, ford. Erdélyi Ágnes, KJK, Budapest.
- WEBER, Max 1996: *Gazdaság és Társadalom*. 2/3. kötet, ford. Erdélyi Ágnes, KJK, Budapest.
- WIDMAIER, Wesley W.–BLYTH, Mark–SEABROOKE, Leonard 2007: Exogenous Shocks or Endogenous Constructions? The Meanings of Wars and Crises. *International Studies Quarterly*, 51(4):747–759.

Metz Rudolf¹–Árpási Botond

Miért sereglünk a vezetők köré, ha baj van?

A koronavírus-járvány nemzetegyesítő hatása

A koronavírus-járvány rendkívüli helyzetet teremtett mindenki számára. Ez alól a politikai vezetők sem kivételek, akiknek immáron minden más ügyet a háttérbe szorítva, a válságkezelés vált a legfontosabb feladatukká. A krízishelyzet újszerűsége a járvány globális kiterjedésében, az állampolgárok közvetlen érintettségében és az alkalmazott szigorú válságkezelő eszközök tekintetében is tetten érhető volt. Az igazán meglepő politikai fejlemény viszont a válság közvetlen politikai hatása lett, hiszen a komoly korlátozások ellenére számos országban ugrásszerűen megnőtt a végrehajtó hatalom fejének (az elnöknek vagy a miniszterelnöknek) a támogatottsága és elfogadottsága (JENNINGS 2020), amely megfelelő alapot és mozgásteret látszik biztosítani a további válságkezelés számára.

Ezt a jelenséget a szakirodalom „nemzetegyesítő” hatásként (*rally 'round the flag effect*: BAKER–ONEAL 2001; FEINSTEIN 2016; HETHERINGTON–NELSON 2003; MUELLER 1970) ismeri olyan tendenciát leírva, amely nemzetközi, biztonságpolitikai válságok idején az inkumbens vezető ugrásszerűen, időszakosan megnövekedett állampolgári támogattságában mutatkozik meg. A jelenségre először John E. Mueller (1970) hívta fel a figyelmet. Szerinte olyan esemény válhat ki nemzetegyesítő hatást, amely (1) nemzetközi, (2) közvetlenül érinti az adott országot és annak vezetőjét, valamint (3) különleges, drámai és kiemelt figyelmet kap. A kutatókat elsősorban a hidegháborús események ihlették, de a koronavírus járvány globális jelenléte és az ellene való, sokak által „háborúként” leírt küzdelem (lásd SZABÓ LILLA jelen kötetben) tökéletesen illeszkedik ehhez a meghatározáshoz. A nemzetegyesítő hatás vizsgálata elsősorban az Amerikai Egyesült Államok elnökeire koncentrálódik, de a hatás ugyanúgy megmutatta magát már

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Európa parlamentáris, többpárti és unitárius államberendezkedésű rendszereiben is (vö. KUIJPERS 2019), és ezt erősíti a koronavírus-járvány tapasztalata is, hiszen a politikai és kormányzati rendszertől függetlenül érintette a végrehajtói vezetést.

A természeti katasztrófák (METZ 2017), csakúgy, mint a koronavírus-járvány, természetüknél fogva külső eredetű kihívásként jelennek meg, amelyben bár a vezetők reaktív szerepbe kényszerülnek, a válságkezelés és a politikai vezetés mégis kritikus elemmé válik (lásd ILLÉS–KÖRÖSÉNYI–GYULAI és WINEROITHER–METZ jelen kötetben) főként az alkalmazott eszközök (pl. korlátozó intézkedések, rendkívüli állapot bevezetése), ezek bevezetésének időzítése és a válságértelmezés tekintetében (lásd BARTHA–KOPASZ–TAKÁCS jelen kötetben). Így noha a nemzetegyesítő hatás több vezető esetében is jelen volt, a jelenség kialakulásának a magyarázata nem egyértelmű, különösen annak fényében, hogy az országok a járvány általi kitettségekben, a válságkezelés jellegében, valamint az intézményi adottságok (politikai rendszer, államberendezkedés) és a politikai kontextus (koalíciós vagy egypárti kormányzás) tekintetében is eltértek. A jelenség tehát egy mélyebb (szimbolikus, pszichológiai) követői kapcsolatra mutat rá a végrehajtói vezetés irányába, amely, ha csak rövid időre is, de felülírja a pártpreferenciákat.

A jelen tanulmány a nemzetegyesítő hatás magyarázatait kívánja körüljárni, előhívva a hatással foglalkozó szakirodalom és a járvány tapasztalatait. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy mely tényezők járulhattak hozzá a koronavírus által életre hívott nemzetegyesítő hatáshoz. Amellett fogunk érvelni, hogy a vezető tevékenységével és retorikájával befolyással van a hatás kialakulására. Annak érdekében, hogy a lehetséges magyarázatok gyengeségeit és erősségeit feltárjuk tanulmányunkban, hat országból, Magyarországból, Nagy-Britanniából, Németországból, Olaszországból, Svédországból és az Amerikai Egyesült Államokból hozunk példákat a válság első két hónapjára (márciusra és áprilisa) fókuszálva. A komparatív elemzésünkhöz olyan eseteket választottunk, amelyek a leginkább eltérnek egymástól. Ahogy arra később kitérünk, a választott esetek komoly eltérést mutatnak a vírusfertőzöttek esetszámában (pl. Olaszország vs. Magyarország), a válságkezelés minőségében (pl. Svédország vs. Magyarország) és hatékonyságában (pl. Olaszország vs. Németország), valamint a nemzetegyesítő hatás megjelenésében (pl. Olaszország vs. Egyesült Államok). Törekedtünk arra, hogy az országok különbözzenek egymástól államberendezkedésükben (pl. a föderális Németország vs. az unitárius Svédország) és politikai rendszerükben (pl. az elnöki Egyesült Államok vs. a parlamentáris Nagy-Britannia). Az országok abban a dimenzióban is eltérnek, hogy mennyire jellemző rájuk az erős végrehajtói vezetés: például Németország, különösen Angela Merkel vezetésével, erősen konszenzusorientált, míg Magyarországon Orbán Viktor vezetése karizmatikus jegyeket mutat (METZ 2020). Az elemzés során igyekeztünk minél több forrásra támaszkodni, mindazonáltal a közvélemény-kutatási adatok elfogadottsága és

megbízhatósága változó lehet. Fontos azt is megjegyezni, hogy a válság alatt itt szűk értelemben a közegészségügyi katasztrófát értjük, hiszen a nemzetegyesítő hatás időben megelőzte a később jelentkező gazdasági következményeket.

A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSA A VÉGREHAJTÓI VEZETÉS TÁMOGATOTTSÁGÁRA

A kollektív szorongás, ha az a kormányzaton kívülről származik, megnöveli a politikai döntéshozókba vetett bizalmat (ALBERTSON–GADARIAN 2015). Ezt tapasztalhattuk a koronavírus-járvány kapcsán is (I. táblázat). Miután 2020. március II-én az Egészségügyi Világszervezet (WHO) világjárvánnyá nyilvánította az epidémiát, futótűzként érte az inkumbens (hivatalban lévő) politikai vezetőket annak politikai hatása, azaz a végrehajtói vezetés elfogadottságának és támogatottságának a hirtelen megugrása. Ez alól Donald Trump tűnik kivételnek, aki-nél a hatás nem mutatkozott meg, hisz a 2%-os emelkedés a hibahatáron belüli volt. Érdeemes megjegyezni, hogy Boris Johnson elfogadottsági indexe márciusban

I. táblázat. A járvány nyomán kialakuló nemzetegyesítő hatás (támogatottsági változás) egyes országokban²

Ország / Vezető	Februári támogatottság	Márciusi támogatottság	Nemzetegyesítő hatás
Magyarország / Orbán Viktor	54%	62% (június)	+8%
Nagy-Britannia / Boris Johnson	48%	66% (április)	+18%
Németország / Angela Merkel	68%	79%	+11%
Olaszország / Giuseppe Conte	44%	71%	+27%
Svédország / Stefan Löfven	26%	47%	+21%
USA / Donald Trump	47%	49%	+2%

Forrás: Magyarországról: NÉZŐPONT INTÉZET 2020a, Nagy-Britanniáról: YOUGov 2020a, Németországról: DIE FORSCHUNGSGRUPPE WAHLEN 2020, Olaszországról: DEMOS & PI 2020, Svédországról: EUROPE ELECTS 2020, USA-ról: GALLUP 2020.

² A táblázatban közölt adatok csak illusztratív jellegűek, hiszen a közvélemény-kutató cégek eltérő módszertant alkalmaznak, ennél fogva az azonos esetre vonatkozó adatok is eltérhetnek. A magyarországi közvélemény-kutató cégek ritkán közölnek publikus kormányfői elfogadottsági/támogatottsági indexeket. Orbán Viktorról csak egy júniusi adat állt rendelkezésre.

kismértékben meggyengült, és csak áprilisban ugrott meg jelentősen (YOUGov 2020a).

A nemzetegyesítő hatás általában igen rövid ideig (1-2 hónapig) tart (EICHENBERG et al. 2006), és elsősorban a végrehajtói vezetők elfogadottságában és a kormányba vetett bizalomban mutatkozik meg, nem pedig a pártpreferenciákban (HETHERINGTON–NELSON 2003). A járvány kapcsán Bol és szerzőtársai (2020) vizsgálatukban megerősítették: a nemzetegyesítő hatás az egyének szintjén nem érintette a tradicionális jobb- és baloldali attitűdöket. Így a nemzetegyesítő hatás nem feltétlenül erősíti meg a pártok választási esélyeit, bár a Bajor Keresztényszociális Unió (CSU) profitálni tudott a válságból a koronavírus kitérősekor tartott bajorországi helyhatósági választásokon (LEININGER–SCHAUB 2020). A választói viselkedéssel foglalkozó irodalom is erre a kettősségre mutat rá. Egyes szerzők szerint a választók megbüntetik az inkumbens vezetőket aszály, árvizek és más természeti katasztrófák idején (ACHEN–BARTELS 2016), míg mások nem találtak bizonyítékot azt illetően, hogy a katasztrófák csökkentik a politikusok választási esélyeit, sőt a válságenyhítő programok még erősíthetik is a vezetők támogatottságát (HEALY–MALHOTRA 2009).

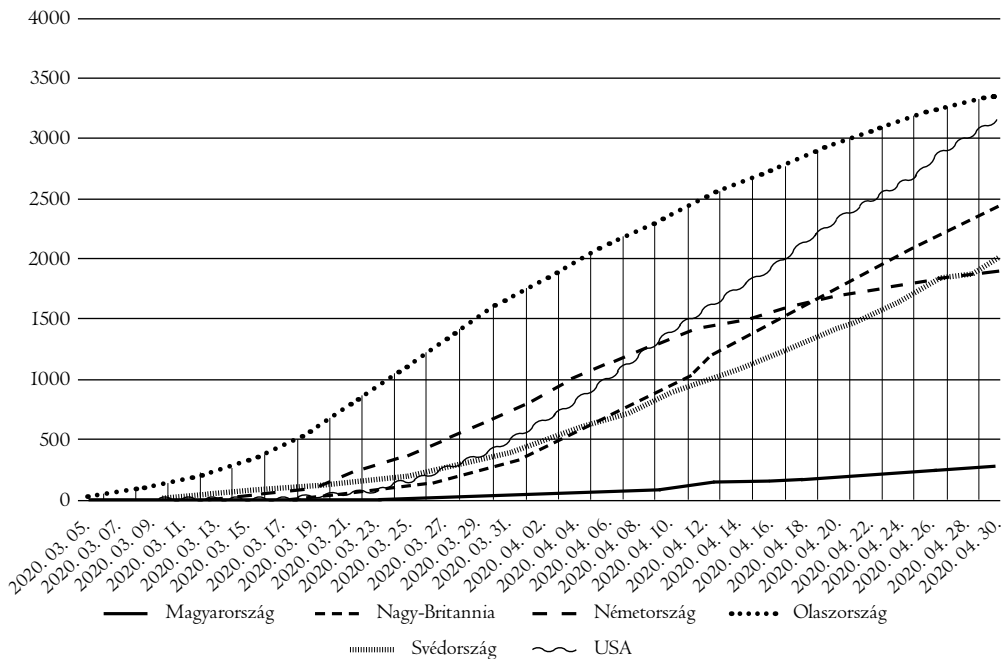
A NEMZETEGYESÍTŐ HATÁS MAGYARÁZATAI

Veszélyérzet- (realista) tézis

A kutatók egy része (vö. FEINSTEIN 2016) osztja azt ún. realista álláspontot, miszerint a kollektív veszélyérzet a követők fő motivációja vezetőjük elfogadására és támogatására. A tézis két érvt fogalmaz meg. Egyrészt az emberek inkább támogatják azokat az intézkedéseket, amelyek visszaállítják és fenntartják a közbiztonságot. Másrészt az állampolgárok figyelemmel követik a potenciális veszélyeket, és csak akkor támogatják az inkumbens vezetőt, ha azt valóban indokoltnak vélik.

A veszélyérzet erősödését a járvány során a legplasztikusabban talán a fertőzöttek számának alakulásában foghatjuk meg (*1. ábra*). Egyes elemzések (LEININGER–SCHAUB 2020) szerint Németországban az esetek száma pozitív hatással volt a kormányzó pártra. Hasonló következtetésre jutott Scharff (2020) esettanulmányában, hiszen Hollandiában a járvány terjedése növelte a politikai bizalmat. Mindazonáltal az egyes országok kitétségtől függetlenül jelen volt a nemzetegyesítő hatás, míg máshol nem, vagy csak kis mértékben jelent meg. Az Egyesült Államokat a járvány erősen érintette, viszont a nemzetegyesítő hatás csak kis mértékben és rövid ideig erősítette Trump elfogadottságát. Magyarországon viszont egy fordított helyzet állt elő, hiszen a számok nem támasztják alá a nemzetegyesítő

1. ábra. A fertőzöttek száma egymillió lakosra vetítve

Forrás: ROSER et al. 2020.

hatást, az mégis mérsékelten, de jelen volt. Ez az eltérés azzal magyarázható egyfelől, hogy a válságpercepciók erősíthetők (manipulálhatók) a vezető vagy a média által, más országok tapasztalataira alapozva. Ezt támasztja alá, hogy a kitettségől függetlenül az állampolgárok túlnyomó többségében erős volt a szubjektív félelemérzet a megfertőződéstől (PUBLICUS RESEARCH 2020a; YOUGOV 2020b). Másfelől a hatékony válságkezelés hiánya egyenesen növeli az emberek veszélyérzetét, akik így nem tudják kibe helyezni bizalmukat. A veszélyérzettség legnagyobb gyengesége itt mutatkozik meg, hiszen nem ad magyarázatot arra, hogy miért pont a végrehajtói vezetőkben és a kormányzatban összpontosul a bizalom, csupán annyit feltételez, hogy a közbiztonságot fenntartó intézkedések tőle származhatnak.

Konszenzusztezés

Egy másik bevett magyarázat (lásd erről: BAKER—ONEAL 2001; FEINSTEIN 2016) arra a konszenzusra fókuszál, amely az adott válsághelyzet rendezése körül kialakul a politikai elitben és a médiában. Egyfelől kedvező véleményklímát teremt az ellenzék hiánya a vezető körül. Az ellenzéki politikusok nem ellenzik, vagy épp kifejezetten támogatják az inkumbens vezető politikáját. Egy kiterjedt vál-

ság során a végrehajtói vezetők hozzáférnek olyan stratégiai, politikai és katonai információkhoz, amelyekhez mások nem. Ezért az ellenzéki politikusok inkább elkerülik a kritikát, nehogy rossz színben tüntessék fel magukat (informáltság és hozzáértés hiánya, nemzet- vagy társadalomellenesség). Leegyszerűsítve, az elit diskurzus monolitikus jellege homogénné teszi a közvéleményt (vö. BERINSKY 2007). Másfelől a média nem keresi annak a lehetőségét, hogy nézőcsalogató politikai drámákat kreáljon, s így egyoldalú, a vezető számára kedvező módon mutatják be az eseményeket (lásd SZABÓ GABRIELLA tanulmányát). Ilyen körülmények között a politikai ellenzék nem képes vagy nem akar kritikát vagy alternatívát megfogalmazni. A tézis feltételezése szerint az emberek nem közvetlenül a válságra reagálnak, hanem elfogadják a politikai szereplők közötti konszenzust az egyetlen helyes válaszként. Gyakori kritikaként merül fel, hogy a tézis nem ad elégtő magyarázatot a hatás kialakulására, csak annak időbeli ívére (HETHERINGTON–NELSON 2003). Másképpen fogalmazva, az esetlegesen létrejövő konszenzus elnyújtja időben a hatás lefolyását.

A koronavírus-járvány nem minden országban teremtette meg a politikai szereplők együttműködését. Nem meglepő módon Németországban és Svédországban, ahol a konszenzusos kormányzásnak nagyobb hagyománya és esélye van, létrejött egy konszenzus a pártok között a válság kezelésével kapcsolatban, de még az erősen polarizált Olaszországban is elcsendesedtek időszakosan a megszokott heves viták. Ezzel szemben az Egyesült Államokban már a járvány kezdetén sem alakult ki a konszenzus, sőt csak tovább erősödött a polarizáció. Egy elemzés (GREEN et al. 2020) szerint, amíg a demokrata párti politikusok korábban és nagyobb intenzitással foglalkoztak a járvánnyal a közegészségügyi fenyegetettséget és veszélyeket hangsúlyozva, addig a republikánusok kommunikációja jóval optimistább volt, és elsősorban Kína szerepét emelték ki a járvány kitörése kapcsán. Nagy-Britanniában is heves kritikák övezték a megkésített és lassú válságkezelő intézkedéseket. Magyarországon a kezdeti konszenzust a kormány a felhatalmazási/koronavírus törvénnyel taktikai megfontolások mentén, tudatosan bontotta meg. Ez hozzátartozott Orbán Viktor átpolitizálási stratégiájához (lásd ILLÉS–KÖRÖSÉNYI–GYULAI és WINEROITHER–METZ jelen kötetben), amellyel politikai előnyt kívánt kovácsolni az ellenzék tiltakozásából és elszigetelődéséből. Ezzel az ellenzék hátrányos pozícióba kényszerült, melyből a megfogalmazott kritikákat a kormány a józan ésszel belátható válságkezeléssel állította szembe. Összességében túl az elméleti aggályokon, a konszenzus megléte nem minden esetben lehet döntő a nemzetegyesítő hatás kialakulásában. S fordítva, a konszenzus hiánya önmagában nem determinálja a vezető népszerűtlenségét (Nagy-Britannia, Magyarország), bár Trump esetében ez is hozzájárulhatott a nemzetegyesítő hatás elmaradásához.

Racionális mérlegelés tézis

Az állampolgárok racionális mérlegelése a válságkezelés sikerességére vonatkozóan is hozzájárulhat a nemzetegyesítő hatáshoz. A tézis (EICHENBERG 2005; EICHENBERG et al. 2006; GELPI et al. 2006) azt sugallja, hogy bár az emberek nem feltétlenül rendelkeznek kellő tudással és információval, mégis képesek felmérni és mérlegelni a válságkezelés sikerének költségeit és hasznait. Az emberek belátják, hogy bizonyos válságkezelési intézkedések (kijárási korlátozások, iskolák és üzletek bezárása) racionálisak, észszerűek, és ez az egyetlen mód a koronavírus terjedésének megállítására. A magyarázat egyik legnagyobb korlátja, hogy nehezen választja el az okot (intézkedések elfogadása) az okozattól (nemzetegyesítő hatás).

A legtöbb ország hasonló intézkedéseket fogantatosított: iskolák, intézmények és üzletek bezárása, gyülekezési és kijárási korlátozások. Az országok jó része általános és/vagy egészségügyi vészhelyzetet rendelt el, amely különleges jogosítvánnyal látta el a válságkezelő vezetőket. Ezen országok között az ütemezésben voltak különbségek. Egyes országok csak nehezen emelték a járvány kockázati besorolását, és csak nehezen szánták rá magukat a kijárási bizonyos korlátozására (pl. Németország). Más országok (pl. Olaszország), bár meghozták a szükséges intézkedéseket, de azok sem időzítésében, sem hatékonyságban nem voltak elégségesek, ahogy az a vírus terjedésében megmutatkozott. Nagy-Britanniát is kritikák érték a kijárási korlátozások kései bevezetése miatt. Magyarországon, bár a megbetegedések nem indokolták, de szigorú kijárási és gyülekezési korlátozásokat vezettek be. Az Egyesült Államok és Svédország esete különlegesnek mondható. Az Egyesült Államok látszólag gyorsan reagált a járványra, de a válságkezelő eszközök hatékonysága elmaradt az elvárásoktól. Sőt, bár a fertőzöttek száma ugrrászzerűen növekedett, a kormány leértékelte a járvány súlyosságát és felértékelte saját teljesítményét. Ehhez hozzátartozott a felelősség áthárítása (*blame game*) mindenekelőtt a médiára a járvány felnagyítása és a válságkezelés kritizálása miatt, valamint a demokrata párti kormányzókra a rossz válságkezelés miatt, továbbá a felkészülés elmulasztása miatt az Obama-adminisztrációra. Ezenkívül nemzetközi szinten a felelősséget a transzparencia hiánya miatt Kínára, a megkésett reakció miatt pedig a WHO-ra hárították. Svédországban alkotmányos korlátok miatt nem voltak kijárási korlátozások, s csak részben zárták be az iskolákat (az általános iskolák nyitva maradtak). A svéd alkotmány korlátozza a miniszteri felelősséget a portfóliójukba eső szakosított ügynökségek tevékenységét illetően. A válságkezelés ennek megfelelően Anders Tegnellnek, a Közegészségügyi Ügynökség állami járványügyi vezetőjének a kezében összpontosult, akinek ajánlásait a politikai döntéshozók végrehajtották.

Többek között Olaszországot és Nagy-Britanniát vizsgálva Bol és kollégái (2020) megállapították, hogy a lakhelyelhagyási korlátozások megnövelték a kor-

mányba vetett bizalmat, a miniszterelnök/elnök pártjára való szavazói hajlandóságot és az elégedettséget a demokráciával. Németországban, Svédországban, Olaszországban (YOUGOV 2020c) és Magyarországon (NÉZŐPONT INTÉZET 2020b; PUBLICUS RESEARCH 2020b) az állampolgári elégedettség valóban megnőtt és magas maradt a kormányzati intézkedéseket illetően, míg ez a mutató Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban (YOUGOV 2020c) emelkedést követően csökkenő tendenciát mutatott a válság első két hónapjában. Ezen országok közül azonban csak az Egyesült Államokban volt alacsony a nemzetegyesítő hatás szintje. Ennélfogva ez a magyarázat Nagy-Britanniára nehezen értelmezhető.

Szimbolikus véleményvezér tézis

Az eddigi magyarázatokhoz képest az utolsó tézisünk a vezető kiemelt szimbolikus pozíciójára (HETHERINGTON–NELSON 2003) fókuszál, amelyben megtestesül a nemzeti egység. Függetlenül a vezető formális hatalmától vagy az ahhoz kapcsolódó cselekvéstől, a vezető a végrehajtó hatalom élén olyan pozíciót tölt be, amely bizonyos helyzetekben képes előhívni az emberekből a nemzet egységébe vetett hitet és a közösség iránti érzelmeket, felülemelkedve a pártpolitikai csatározásokon. Ez a szimbolikus státusz egyszerre merít a vezetői pozíció tekintélyéből és a közösségi identitásból (FEINSTEIN 2016; 2020).

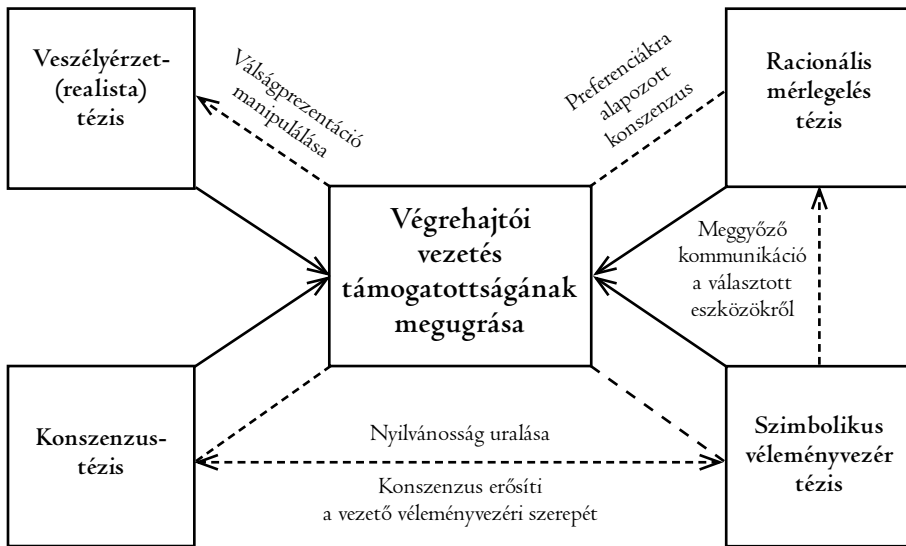
A szimbolikus pozíciónak köszönhetően a vezető – ha csak időszakosan is – egyedüli véleményvezérré válik, aki képes érdemben alakítani a politikai napirendet. A szakirodalom elsősorban a konszenzus kialakulásához köti a véleményvezéri pozíciót, amely a kritikus hangok eltűnése mellett alakulhat ki. Amíg azonban a konszenzustézis főként a kontextuális tényezőkre hívja fel a figyelmet (hiszen a kritikus hangok a külső kihívás, fenyegetés jellege miatt tűnnek el), addig a szimbolikus pozíció nem kizárólag a többi szereplő elfogadásán, hanem sokkal inkább a vezető helyzetformáló képességén és a válság „kihasználásán” nyugszik. Ugyanis bizonyos helyzetek olyan átmeneti időszakot teremtenek a végrehajtói vezetés számára, amelyben szimbolikus pozíciójának köszönhetően véleményét, megnyilvánulásait nagyobb figyelem övezi, és különleges felhatalmazást kap. Ennek értelmében a veszélyérzet nem közvetlenül a kríziseménnyből, hanem a vezető szimbolikus cselekvéséből fakad. A válság, a rendkívüli állapot feléleszti és megerősíti a társadalom karizmaéhségét, pontosabban azt az igényét, hogy egy erőskezü, karizmatikus vezető megmentse őket (vö. BLIGH et al. 2004). A vezető tevékenysége erősítheti a követők félelmeit vagy szolidaritását, de egyszerismind mederben is tartja a felszabaduló érzelmeket (FEINSTEIN 2020).

A szimbolikus véleményvezér tézis egyrészt a vezetőknek a járványkezelés során használt háborús retorikájában jelent meg. Ez ugyanis egyszerre utal egyfe-

lől a vezetőknek a közösség létét fenyegető helyzetben betöltött szimbolikus „parancsnoki-hadvezéri” szerepére, másfelől pedig a történeteknek és értelmezésnek a válságkezelésben játszott kulcsfontosságú szerepére (KÖRÖSÉNYI et al. 2017, 17). A koronavírus és a járvány megfékezését célzó válságkezelést az általunk vizsgált több vezető is egy „láthatatlan ellenség” elleni küzdelemhez hasonlította: Trump amerikai elnök saját szerepét háborús elnökként (*wartime president*) definiálta, az európai vezetők közül pedig Johnson brit és Conte olasz miniszterelnökök a második világháborús helyzethez és fenyegetettséghez hasonlították a fertőzés terjedését. Az orbáni válságnarratívának szintén részét képezte a helyzet háborús viszonyokhoz való hasonlítása, a magyar kormányfő a koronavírus-járvány és a migráció okozta „kétfrontos háborúról” beszélt, az egészségügyi infrastruktúra felkészültségét pedig úgy jellemezte, hogy „háborúra is elegendő lélegeztetőgép” állt rendelkezésre (ORBÁN 2020a, 2020b) (lásd SZABÓ LILLA PETRONELLA jelen kötetben). Noha Merkel német kancellárnál történt hivatkozás a második világháborúra (444.hu, 2020), nála mégsem jelenik meg markánsan a háborús nyelvezet a válságértelmezésben: a Merkel által „történelmi feladatként”, „nagy kihívásként” vagy éppen „drámai válságként” definiált járvány Németország relatíve alacsony kitettsége miatt feltehetően nem is indokolta a többi vezető által használt háborús keretezést. Mindenesetre a háborús nyelvezet és retorika segíthette a vezetők szimbolikus pozíciójának és véleményvezéri szerepének a kialakulását a járvány „biztonságiasítása” (BUZAN et al. 1998), a fenyegetettség keretezése és artikulálása, valamint a politika tétjének megemlése révén. A katonaság bevonása és mozgósítása olyan járványkezelő intézkedésnek számít, amely további elemként jöhet számításba a szimbolikus véleményvezér tézisével. A fegyveres erők mozgósítása a természeti katasztrófák (pl. földrengés, árvíz) vagy éppen járványok idején történetileg nem újdonság, hiszen a hadsereg szervezettsége, a katonák képzettsége és fegyelmeztsége kulcsfontosságú az ilyen jellegű rendkívüli helyzetekben, például a logisztika és az ellátásbiztonság megtervezése és irányítása terén. A koronavírus-járvány kapcsán azonban különösen fontos volt a katonaság szimbolikus szerepe is, ugyanis a katonák fizikai jelenléte illeszkedett a fent említett háborús retorika nyelvi keretezésébe, illetve a nemzeti, közösségi értékeket és együttélést fenyegető veszélyérzet megerősítésébe. Mindennek alapján a hadsereg bevonása mint válságkezelő elem Németországban, Nagy-Britanniában vagy éppen Magyarországon az Operatív Törzs és a kórházparancsnoki rendszer felállításával tézisünk szerint inkább a politikai vezetők szimbolikus szerepét erősítette, mintsem tényleges, gyakorlati hasznót eredményezett volna a koronavírus terjedésének megállításában.

Összességében úgy gondoljuk, hogy noha egyik magyarázat sem adhat kielégítő választ a hatás kialakulására, a szimbolikus véleményvezér tézis előnye a többi megközelítéssel szemben az, hogy rámutat a politikai vezetés szerepére a válságkezelésben. Pontosabban arra, hogy a politikai vezetésnek mi a viszonya a többi

2. ábra. A nemzetegyesítő hatás lehetséges magyarázatai és összefüggései

magyarázathoz (2. ábra). Ahogy azt a koronavírus-járvány kapcsán a tanulmány igyekezett bemutatni, a vezetők szimbolikus pozíciója lehetőséget adott a választók válságpercepcióinak a manipulálására (veszélyérzettézis), a nyilvánosság uralására és a kritikus hangok átmeneti eltűnésére (konszenzustézis), valamint az alkalmazott politika és a választott eszközök elfogadtatására (racionális mérlegelés tézis). Meglátásunk szerint tehát a vezető képes hatni a különböző magyarázatok tényezőire, így tevékenységével és kommunikációjával közvetlenül befolyásolhatja a nemzetegyesítő hatás kialakulását.

ZÁRÓGONDOLATOK

A tanulmány arra vállalkozott, hogy a koronavírus-járvány során tapasztalt nemzetegyesítő hatást és annak lehetséges magyarázatait bemutassa. A *veszélyérzettézis* az általunk vizsgált országok közül az Egyesült Államok és Magyarország kivételével meggyőző magyarázatként szolgálhat. Amíg az Egyesült Államokban a koronavírusos esetek száma nem növelte a vezetőbe vetett bizalmat, addig Magyarországon az alacsony számú megbetegedések nem indokolnák a nemzetegyesítő hatást. A politikai *konszenzustézis* rendelkezik némi magyarázó erővel Magyarország és Nagy-Britannia kivételével. Ellenben az Egyesült Államokban a

konszenzus hiánya magyarázhatja, hogy a nemzetegyesítő hatás nem alakult ki. Sőt, Magyarországon az orbáni vezetés átgondolt taktikai lépésének tekinthető a válságkezelést érintő konszenzus megtörése, elszigetelve ezzel az ellenzékét. A *racionális mérlegelés tézise* a válságkezelő eszközök hatékonyságának az elfogadására mutat rá, amely a legtöbb vizsgált esetben megmutatkozott, leszámítva Nagy-Britanniát. Az Egyesült Államok pedig negatív példaként írható le e tekintetből a konszenzustézishez hasonlóan. A *szimbolikus véleményvezér tézise* a retorikai és szimbolikus vezetés fontosságára hívja fel a figyelmet, amely csak Svédországban nem jelent meg, s Trump esetében nem váltotta ki a hatást. A tanulmány két tanulsággal szolgál a nemzetegyesítő hatás megértése tekintetében. Egyfelől rámutattunk, hogy a magyarázó tényezők nem adnak univerzálisan érvényes választ a járvány által életre hívott nemzetegyesítő hatásra. Másfelől a végrehajtói vezető szimbolikus szerepvállalásával képes hatni a válság értelmezésére, a konszenzus meglétére és a válságkezelés hatékonyságának a megítélésére, ezzel generálva a kívánt időszakos politikai támogatottságot.

IRODALOMJEGYZÉK

- 444.HU 2020: *Merkel szerint a II. világháború óta semmi nem jelentett akkora kibívást Németország számára, mint a koronavírus* (2020. 03. 18.). <https://444.hu/2020/03/18/angela-merkel-szerint-a-ii-vilaghaboru-ota-semmi-nem-jelentett-akkora-fenyegetest-nemetorszagra-mint-a-koronavirus> (letöltés: 2020. 09. 14.).
- ACHEN, Christopher–BARTELS, Larry 2016: *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton University Press, Princeton.
- ALBERTSON, Bethany–GADARIAN, Shana Kushner 2015: Don't Worry, Be Trusting? The Effect of Anxiety on Political Trust. In: ALBERTSON, Bethany–GADARIAN, Shana Kushner (szerk.): *Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World*. Cambridge University Press, Cambridge, 73–99.
- BAKER, William–ONEAL John 2001: Patriotism or Opinion Leadership? The Nature and Origins of the "Rally 'Round the Flag" Effect. *The Journal of Conflict Resolution*, 45(5):661–687.
- BERINSKY, Adam 2007: Assuming the Costs of War: Events, Elites, and American Public Support for Military Conflict. *Journal of Politics*, 69(4):975–997.
- BLIGH, Michelle–KOHLES, Jeffrey–MEINDL, James 2004: Charisma under crisis: Presidential leadership, rhetoric, and media responses before and after the September 11th terrorist attacks. *The Leadership Quarterly*, 15(2):211–239.
- BOL, Damien–GIANI, Marco–BLAIS, André–LOEWEN, Peter John (2020): The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12401>
- BUZAN, Barry–WAEVER, Ole–WILDER, Jaap de 1998: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, Boulder (Col).
- DEMOS & PI 2020: *Atlante Politico n. 86 – marzo 2020*. Demos & Pi. <http://www.demos.it/a01705.php> (letöltés: 2020. 04. 07.).

- DIE FORSCHUNGSGRUPPE WAHLEN 2020: *Politbarometer März II 2020*. 27 March. Die Forschungsgruppe Wahlen e.V. <https://www.forschungsgruppe.de/Aktuelles/Politbarometer/> (letöltés: 2020. 04. 07.).
- EICHENBERG, Richard 2005: Victory Has Many Friends: U.S. Public Opinion and the Use of Military Force, 1981–2005. *International Security*, 30(1):140–177.
- EICHENBERG, Richard–STOLL, Richard–LEBO, Matthew 2006: War President: The Approval Ratings of George W. Bush. *Journal of Conflict Resolution*, 50(6):783–808.
- FEINSTEIN, Yuval 2016: Rallying around the President: When and Why Do Americans Close Ranks behind Their Presidents during International Crisis and War? *Social Science History*, 40(2):305–338.
- FEINSTEIN, Yuval 2020: Applying Sociological Theories of Emotions to the Study of Mass Politics: The Rally-Round-the-Flag Phenomenon in the United States as a Test Case. *The Sociological Quarterly*, 61(3):422–447.
- GALLUP 2020: *Trump Job Approval*. Gallup. <https://news.gallup.com/poll/203207/trump-job-approval-weekly.aspx> (letöltés: 2020. 04. 07.).
- GELPI, Christopher–FEAVER, Peter–REIFLER, Jason 2006: Success Matters: Casualty Sensitivity and the War in Iraq. *International Security*, 30(3):7–46.
- GREEN, Jon et al. 2020: Elusive consensus: Polarization in elite communication on the COVID-19 pandemic. *Science Advances*, 28(6):eabc2617. 1–5.
- HARRIS INTERACTIVE 2020: *Baromètre politique de confiance Mars 2020*. 19 March. Harris Interactive. https://harris-interactive.fr/wp-content/uploads/sites/6/2020/03/Barometre_de_confiance_politique_Harris_Interactive-Epoka-LCI_mars-2020.pdf (letöltés: 2020. 04. 07.).
- HEALY, Andrew–MALHOTRA, Neil 2009: Myopic Voters and Natural Disaster Policy. *American Political Science Review*, 103(3):387–406.
- HETHERINGTON, Marc–NELSON, Michael 2003: Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *PS: Political Science & Politics*, 36(01):37–42.
- JENNINGS, Will 2020: Covid-19 and the 'rally-round-the flag' effect. *UK in a changing Europe*. <https://ukandeu.ac.uk/covid-19-and-the-rally-round-the-flag-effect/> (letöltés: 2020. 04. 07.).
- KÖRÖSÉNYI András–ILLÉS Gábor–METZ Rudolf 2017: A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben: fogalmi-elméleti keret és kutatási kérdések. In: Körösenyi András (szerk.) *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 9–48.
- KUIJPERS, Dieuwertje 2019: Rally around All the Flags: The Effect of Military Casualties on Incumbent Popularity in Ten Countries 1990–2014. *Foreign Policy Analysis*, 15(3):392–412.
- LEININGER, Arndt–SCHAUB, Max 2020: *Voting at the dawn of a global pandemic*. (preprint) 12 April. SocArXiv.
- METZ Rudolf 2017: Katasztrófák: avagy hogyan lett a Katrina hurrikánból és a fukushimai atombalesetből politikai válság. In: Körösenyi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 48–70.
- METZ Rudolf 2020: *A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei és gyakorlatai a demokráciában*. TK PTI–Gondolat, Budapest.
- MUELLER, John 1970: Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1):18–34.
- NÉZŐPONT INTÉZET 2020a: *Orbán Viktor a járványkezelés nyertese*. 1 July. Nézőpont Intézet. <https://nezopointintezet.hu/2020/07/01/orban-viktor-a-jarvanykezeles-nyertese> (letöltés: 2020. 04. 07.).
- NÉZŐPONT INTÉZET 2020b: *Vészhelyzet végén: a magyarok elégedettek az intézkedésekkel*. 16 June. Nézőpont Intézet. <https://nezopointintezet.hu/2020/06/16/veszhelyhelyzet-vegen-a-magyarok-elegedettek-az-intezkedesekkel/> (letöltés: 2020. 04. 07.).

- ORBÁN Viktor 2020a: Kossuth Rádió „180 perc” című műsorában (2020. 03. 13.). <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-II/> (letöltés: 2020. 08. 24.).
- ORBÁN Viktor 2020b: Kossuth Rádió „180 perc” című műsorában (2020. 04. 17.). <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszagcimu-musoraban-2/> (letöltés: 2020. 08. 24.).
- PUBLICUS RESEARCH 2020a: *Koronavírus társadalmi és politikai hatásai – 1. rész. Publicus Research.* <https://publicus.hu/blog/koronavirus-tarsadalmi-es-politikai-hatasai-1-resz/> (letöltés: 2020. 07. 25.).
- PUBLICUS RESEARCH 2020b: *Koronavírus társadalmi és politikai hatásai – 3. rész. Publicus Research.* <https://publicus.hu/blog/koronavirus-tarsadalmi-es-politikai-hatasai-3-resz/> (letöltés: 2020. 07. 25.).
- ROSER, Max et al. 2020: *Coronavirus Pandemic (COVID-19). Online at OurWorldInData.org.* <https://ourworldindata.org/coronavirus> (letöltés: 2020. 07. 25.).
- SCHRAFF, Dominik 2020. *Political trust during the Covid-19 pandemic: Rally around the flag or lockdown effects?* SocArXiv. preprint. <https://osf.io/pu47c> (letöltés: 2020. 06. 18.).
- YOUGov 2020a: *Boris Johnson Approval Rating.* YouGov. <https://yougov.co.uk/topics/politics/trackers/boris-johnson-approval-rating> (letöltés: 2020. 09. 10.).
- YOUGov 2020b: *YouGov COVID-19 tracker: fear of catching.* YouGov. <https://yougov.co.uk/topics/international/articles-reports/2020/03/17/fear-catching-covid-19> (letöltés: 2020. 07. 25.).
- YOUGov 2020c: *YouGov COVID-19 tracker: government handling and confidence in health authorities.* YouGov. <https://yougov.co.uk/topics/international/articles-reports/2020/03/17/perception-government-handling-covid-19> (letöltés: 2020. 07. 25.).

Wineroither, David M.–Metz Rudolf¹

Ki őrzi az őrzőket, ha jön a járvány?

A válságkezelés korlátai és csapdái
demokratikus keretek között

A koronavírus-járvány következtében kialakult egészségügyi és gazdasági válság rendkívüli törvénykezést és kormányzást hívott életre világszerte mind a hibrid politikai rendszerekben, mind a konszolidált demokráciákban. A járványhelyzet kezelése megkívánta a kormányoktól, hogy ideiglenesen szüneteltessék a fékek és ellensúlyok rendszerét, és felfüggeszzenek bizonyos állampolgári jogokat. Egyes esetekben azonban felmerült a gyanú, hogy a politikai vezetők felhatalmazása az akut válság kezelésére valójában tekintélyelvű (*autoriter*) törekvéseket is szolgálhat (RAPELI–SAIKKONEN 2020). Ez a félelem semmiképpen sem új keletű. Sőt mélyen áthatja a modern demokráciákat, hiszen az erőskezű, autoriter vezetés ellentétes a demokratikus kormányzással, amely alapvető premisszáiban, ha nem is mindig észrevehetően, de a „sokak uralmát” testesíti meg.

Az empirikus tapasztalatok fényében a konszolidált demokráciák jól teljesítenek a válságok által hordozott tekintélyelvű tendenciák visszaszorításában – az aktuális kihívás mértékétől függetlenül. Válsághelyzetekben a politikai vezetés nem eredményezi azt, hogy (1) a végrehajtói vezető személyes hatáskörét tartósan, korlátok nélkül kibővíti, illetve, hogy (2) az alapvető demokratikus alapelvek erodálnak. Érdekes módon, a járvány kapcsán ismételten azt tapasztaljuk ezekben az országokban, hogy minél nagyobb a kihívás és fenyegetettség a demokrácia irányába, annál erőteljesebbek a rendszerszintű „immunreakciók” a tekintélyelvű tendenciákra. Egyes szerzők (RAPELI–SAIKKONEN 2020) amellett érvelnek, hogy ezekben az országokban a járványnak nem lesz hosszú távú hatása a demokráciákra nézve. Ezzel szemben a fiatal demokráciák, mint például Magyarország és Lengyelország (GUAISTI 2020, RAPELI–SAIKKONEN 2020), ahol korábban már az

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

intézményi és politikai védekező mechanizmusok meggyengültek, nem képesek hatékonyan semlegesíteni a tekintélyelvű tendenciákat. Így itt az említett félelem megalapozottabbnak tűnik, hisz a válság rövid távon gyengítheti a demokratikus ellenálló képességet.

A jelen esszében azokat a kihívásokat vesszük számításba, amelyeket a pandémia a politikai vezetés és a demokrácia elé állított. Amellett érvelünk, hogy a válságvezetés és a demokrácia minősége közötti kapcsolat megértéséhez olyan dinamikus megközelítésre vagy pontosabban elemzésre van szükség, amely integrálja az egyes előjeleket és következményeket ahelyett, hogy teljesen elszigetelné a vezetéset a válság eszkalációja során a demokráciától. Ezzel elfogadjuk a politikai vezetés jelentőségét a válságkezelésben. Az elméleti megértés és az összehasonlító elemzés elősegítése érdekében kidolgozunk egy tipológiát a vezetői magatartás és válságkezelés leírására a koronavírus-járvány által teremtett, részben ismert (pl. a 2008–2009-es nemzetközi pénzügyi válságból), részben ismeretlen bonyolult feladatstruktúrában. E célból összekapcsoljuk a demokrácia eltorzulásának lehetséges irányait vezetési stílusokkal és a válság keretezésével, amelyből a demokrácia működését fenyegető veszélyek mutatkoznak meg. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a nemzeti pályákhoz kötött egyedi esetek mögé nézhessünk anélkül, hogy elveszítenénk érzékenységünket az empirikus tapasztalatok és az elméleti típusok irányában. Esszénk végén arra az egyetemes biztosítékra mutatunk rá, amely képes az említett veszély elfojtására. Bármi legyen is a világjárvány során elfoglalt vezetői pálya, a horizontális fékek és ellensúlyok rendszere nélkülözhetetlen eszköze a demokratikus keretek teljes megőrzésének. Másként fogalmazva: a hatalom és a vezetés amúgy is legyengült rendszere felerősíti a válságkezelés típusaihoz kapcsolódó kockázatokat.

Írásunk négy nagyobb részre tagolódik. Először, röviden tárgyaljuk az egy személyre összpontosuló, felülről lefelé irányuló vezetés és a liberális demokrácia elméleti összeférhetetlenségét. Másodszor, feltárjuk azokat a sajátos kihívásokat és veszélyeket, amelyeket napjaink világméretű járványa jelent a demokráciák számára. Harmadszor, a vezetéskutatás irodalmára és az empirikus tapasztalatokra támaszkodva kidolgozzuk a válságkezelés tipológiáját. Végezetül összegezzük esszénk főbb tanulságait.

VÁLSÁG, VEZETÉS ÉS DEMOKRÁCIA

A demokrácia és a vezetés közötti feszültség nem csak válságok során mutatkozik meg. Bár a vezetés nem összeegyeztethető a demokrácia bizonyos formáival és ideáival (METZ 2020, lásd ebben a kötetben ILLÉS–KÖRÖSÉNYI–GYULAI fejezetét), továbbra is közkeletű vélekedés, hogy a liberális demokrácia és a vezetés, pontosan

sabban annak egy bizonyos formája, az egyszemélyi, tekintélyelvű és erőskezű vezetés ellentmondásban áll egymással. Könnyen belátható, hogy mint elvárások és koncepciók valóban összeegyeztethetetlenek. A liberális demokrácia intézményei részben arra lettek tervezve, hogy a demokratikus politika az egyéni képességektől, teljesítménytől és szándéktól függetlenedjen – azaz: a demokratikus kormányzást élvező polgárok életét a vezetők ambíciói, cselekvésük vagy képességeik nem befolyásolhatják, és az ilyen átható és központi vezetést korlátozni kell az emberek jóléte érdekében (WINEROITHER 2007). A vezetők befolyásának visszaszorítását teszi lehetővé a közvélemény, a médianyilvánosság, a fékek és ellensúlyok, a jogállam, az elszámoltatására szolgáló intézményi mechanizmusok, de erős elvárásként jelenik meg a politikusok önkorlátozása is. Egy másik szemszögből azonban egyes hangok egyenesen lesajnálják az egyéni és kollektív vezetői képességek hiányát mutató országokat, mint Olaszország vagy Japán (vö. ELGIE 1995), vagy az olyan nemzetközi hatalommegosztáson alapuló politikai struktúrákat, mint az Európai Unió (vö. HAYWARD 2008). Való igaz: az alkudozási mechanizmusokat hangsúlyozó konszenzusos demokráciák azzal, hogy vétójátékosok formális és informális hálózatára támaszkodnak, rákényszerítik a döntéshozókat, hogy felhalmozák legitimációs forrásait akarattuk keresztülvitelének érdekében.

Válsághelyzetekben látványosan megnő a bizalom a demokratikus intézményekkel és a döntéshozókkal szemben, de egyúttal meg is erősödik a közvélemény éhsége a határozott és kivételes (karizmatikus) vezetésre (lásd az ún. „nemzetegyesítő hatást” – METZ–ÁRPÁSI jelen kötetben). Bár a kapcsolat érezhetően megváltozik az állampolgárok és vezetők között a konszolidált demokráciák viszonylatában, akkor is kevés egyértelmű példát találunk olyan személyközpontú vezetésre, amely megváltoztatta a demokratikus játékszabályokat; amely alternatív demokratikus valóságot teremtett; amely újrafogalmazta a társadalom kereteit; amely tartósan leépítette volna a demokráciát. Épp ellenkezőleg, számos esetet találhatunk a demokrácia ellenálló képességére. Jean Blondel (1987, 97.) híres vezetéstipológiájában, amely a vezető cselekvéséből fakadó változás szélességére és változására épül, még a legbefolyásosabb demokratikus vezetőket, idevéve olyan karizmatikus politikusokat, mint John Fitzgerald Kennedy, Ronald Reagan, vagy Margaret Thatcher, túlnyomórészt moderált változás, a meglévő politikai körülmények fenntartása és újradefiniálása jellemzi.

Mi van akkor, ha a nemzetek és a politikusok egzisztenciális válsággal és fenyegetettséggel szembesülnének? A történelmi tapasztalat igen korlátozott, de Winston Churchill vagy Charles de Gaulle neve automatikusan az eszünkbe juthat, mint akik a kollektív létért harcoltak és a nemzeti függetlenséget védelmezték. Blondel akkurátusan címkézi őket „megmentőként”, idesorolva Konrad Adenauert, a modern Németország megteremtőjét is. De megemlíthetjük a reformista vezetőként leírt Franklin Delanor Rooseveltet is, aki válsághelyzetekre

reflektálva változásokat hívott életre az amerikai politikában és társadalomban. Mindegyikük számára az adott típusú válság megkövetelt bizonyos vezetői érényt, a rendkívüli politikai vezetés pedig a válság kialakulásának és kezelési ciklusának megfelelően alakult ki, emelkedett fel és tűnt el. Ezek a vezetők úgynevezett „szituatív karizma” (TUCKER 1970, 81–82.) birtokosai lettek térben és időben egy adott ponton. A nagy vezetők és a lehetőség a nagy változásra, átalakulásra igen kivételesek a demokráciák életében. Amíg a második világháború egyes vezetőknek lehetőséget adott a felemelkedésre, addig más európai államokból épp az ellenkező reakciót váltotta ki. A vezetői szempontból legkorlátozottabb politikai mozgásteret engedő rendszerek, a konszenzusos és konszociális demokráciák éppen az akut gazdasági, társadalmi és politikai válságokra adott közvetlen válaszként jöttek létre (ARMINGEON 2007; LIJPHART 1984; WINEROITHER 2013). Ez megteremtette a lehetőséget, az intézményi biztosítékokat s magát az elvárást a konszenzusos válságkezelésre (SCHARPF 1987). Részben ennek köszönhetően a konszolidált demokráciák átlagos politikusai nem hagyják rajta az ujjlenyomataikat a társadalmon, a politikai rendszeren, miután egy válságot követően a politika visszatért a normális kerékvágásba.

Kérdés tehát az, hogy a koronavírus-járvány által generált válság mennyiben teremtett új helyzetet a politikai vezetés és a demokrácia számára? Egyszerűen több lenne ugyanabból? Vagy éppen ellenkezőleg, a koronavírus-járvány egy újszerű, még sürgetőbb kihívás elé állította a politikai vezetőket? A válságkezelés miképpen ütközhet a demokratikus elvekbe az idősebb és az újabb demokráciákban?

TECHNOKRÁCIA VAGY POPULIZMUS: A JÁRVÁNY HATÁSA A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIÁRA

Röviden, a világjárvány súlyos, hosszan tartó bizonytalanságot eredményezett, különösen a pénzügyi és gazdasági válságokkal, s talán kevésbé háborús forgatókönyvekkel összehasonlítva (KÖRÖSÉNYI et al. 2017). A precedens nélküli gazdasági leállás és a társadalmi korlátozások hatása megjósolhatatlan. Nem is beszélve a vírus tudományos megértésének korlátairól, különösen a járvány kezdeti szakaszban (lásd az eredetről és az átláthatóságról folytatott folyamatban lévő kínai–amerikai vitát). A száz évvel ezelőtti spanyolnáthajárványra való hivatkozások csupán anekdotaként hatottak, mintsem konkrét válságkezelési tapasztalatnak. A járvány tehát egy merőben új helyzet elé állította a politikai vezetőket.

A koronavírus-járvány által életre hívott válságkezelés hatása a demokráciákra korántsem ilyen egyértelmű. Normál és rendkívüli időkben egyaránt a liberális demokrácia két elméleti és gyakorlati torzulásával kell számolnunk: a technokráciával és a populizmussal (URBINATI 2014; CARAMANI 2017). A tech-

nokrácia azzal az ígérettel lép fel, hogy megmenti a demokráciát a pártharcok romboló hatásától és szükséges szakértői tudással képes elérni az „optimális” kormányzati teljesítményt és döntéseket. Ezzel szemben a populizmus a korábban mellőzött népet kívánja visszahelyezni a demokrácia centrumába. Amíg a populisták a kormányzók és a kormányzottak „valódi” és „közvetlen” kapcsolatának visszaállítását, addig a technokraták a szakértelmen és tényeken alapuló kormányzást hangsúlyozzák. Különböző okokból kifolyólag, de mindkét politikai irányvonal leértékeli s lehetetlenné teszi az elszámoltathatóságot és a pluralizmust. Azonban a populista vezetés ugyan lehet illiberális, de nem mindig és feltétlenül tekintélyelvű, bár erősen feszegeti a fékek és ellensúlyok rendszerét, az elszámoltatást garantáló intézményeket és a nemzetközi normákat. A technokrácia – legalábbis annak egy szélsőséges formájában – könnyebben válhat tisztán tekintélyelvűvé, hiszen elszigetelődhet a többségi akarattól (pl. az Európai Unió demokratikus deficitjével kapcsolatban is hasonló kritikákat szoktak megfogalmazni), de ezzel párhuzamosan őrizheti meg liberális értékeit. Petra Guasti (2020) rámutatott, hogy a koronavírus-járvány nyomán megerősödött ez a liberális demokráciákra nehezedő párhuzamos nyomás. A technokratikus válságkezelés túlhangsúlyozhatja a szakértők (viroológusok és epidemiológusok) szerepét és alááshatja az elszámoltathatóságot. A populista felfogásban viszont a vezetők eszközként használhatják fel a járványt saját politikai pozíciójuk megerősítésére és a demokrácia intézményi biztosítékainak gyengítésére.

Összegezve, a következő kihívások érték és érhetik a demokrácia működését a járvány következtében:

- a) **A kormány politikájának depolitizálása.** A szakértői kormányzás igen gyakori érve, hogy „nincs más alternatíva”. Ezt gyakorta nevezik „TINA szindrómának/érvnek” (az angol megfogalmazás *akronímjaként*: „There is no alternative”) (*technokrácia*). Az alternatívánélküliség egy másik irányból is értelmezhető, amennyiben a megnövekedett támogatottságtól felvértezett vezető a nemzeti egységre, nemzeti érdekre hivatkozik, kizárva a kritikus hangokat, marginalizálva az ellenzéket, és megbélyegezve migránsokat/külföldieket (*populizmus*).
- b) **A válságkezelés átpolitizálása és a politikai verseny polarizálása.** A vezetők a felelősség áthárítására vagy politikai előny szerzés érdekében könnyen felerősíthetik a járvány kezdetén elcsendesülő konfliktusokat annál a célnál fogva, hogy az „együtműködésre képtelen” ellenzéket negatív színben tüntessék fel (*populizmus*).
- c) **Az alkotmányosság, alkotmányos rend közvetlen vagy közvetett károsítása,** például a végrehajtó hatalom és törvényhozás kapcsolatának vagy a rosszul előkészít-

tett törvényjavaslatok elfogadásának kapcsán (Ausztriában az Alkotmánybíróság több alkalommal semmisítette meg a koalíciós kormány válságkezelést megcélzó törvényeit). Ugyancsak itt említhető meg a horizontális és vertikális intézményi elszámoltatás meggyengítése és a fékek és ellensúlyok rendszerének felfüggesztése a rendeleti kormányzás révén (*populizmus*).

- d) *A normális és a rendkívüli politika közötti különbség elhomályosítása.* A permanens válságkezelés egyaránt gyökeret verhet a kormány kommunikációjában és politikájában (*populizmus*). Például a 2004-es amerikai *Patrióta törvény* egyes rendelkezései még mindig érvényben vannak. *A koronavírus-járvány alatt a kormányok különféle okok mentén vészhelyzeti rendeleti kormányzást vezettek be, amelynek hosszú távú jelenléte komoly félelmeket hívott elő. (Fontos megjegyezni: Magyarországon a rendeleti kormányzás már megszűnt.)*

A LIBERÁLIS, A TECHNOKRATA ÉS A POPULISTA VÁLSÁGKEZELÉS

A válságok által sújtott országok és kormányzatok tapasztalatait nem lehet egykönnyen utaztatni térben és időben, hogy tudatában legyünk a hatékony vezetés formáinak, esélyeinek, a tekintélyelvű törekvések korlátainak és a demokratikus elvek hosszú távú eróziójának. Másképp fogalmazva, a korábbi tapasztalataink nem képesek teljes bizonyossággal megalapozni azt illetően, hogy mi számít „jó” válságkezelő vezetésnek, amely – ahogy korábban jeleztük – kritikus lehet a liberális demokrácia szemszögéből. A koronavírus-járványban minden eddiginél fontosabbak lettek a körülmények, a feltételek, amelyektől a válságkezelés erősen függhet. Ronald Heifetz (1994) mellett érvel, hogy az adott szituáció határozza meg, mi számít „jó” vezetésnek. Két vezetői feladatot, szituációt különböztet meg. A technikai feladatok és a hozzájuk kapcsolódó (menedzseri) tevékenység nem igényel különösebb értelmezést vagy indoklást. Heifetz analógiáját követve ilyen feladat például egy egyszerű betegség (megfázás, influenza) felismerése és kezelése, amelyet képes az orvos (a vezető) egymaga elvégezni (pl. gyógyszert és kezelést ír fel). Ezzel szemben az adaptív (vezetési) kihívások már tanulást igényelnek a probléma leírása és a megoldás érvényesítése kapcsán. Például bizonyos komplex egészségügyi problémák (pl. koronavírus-járvány) megkívánják, hogy az orvos (a vezető) és a beteg (a követők) szorosabban együttműködjenek, és a felelősséget megosszák. Közösén kell felderíteniük a problémát, és véghez vinni a megoldást. Az adaptív problémák olyan vezetést igényelnek, amely képes megváltoztatni mások (a követők) gondolkodását és viselkedését, elősegítve a nehéz kérdésekkel (pl. a járvánnyal kapcsolatos szigorításokkal) való megbirkózást.

A krízishelyzetek korántsem magától értetődők. A politikusoknak definiálniuk kell azokat, majd el kell fogadtatniuk az érintettekkel, hogy képesek legyenek

mobilizálni és koncentrálni a kollektív erőfeszítéseket a probléma megoldásának érdekében. Keith Grint (2005; 2020) felismerte, hogy a döntéshozók aktívan alkotják meg cselekvésük kontextusát, amely igazolja a választott cselekvési módot. Három válságvezetést különböztet meg, amely háromféle problémaértelmezésből ered. Az ún. „szelíd” problémákkal már korábban találkozhattak a vezetők, így már léteznek ismert megoldások. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szelíd problémák ne lennének bonyolultak vagy komplexek, de azok a meglévő eszköztárral (szabályokkal és folyamatokkal) megoldhatónak tűnnek. Ilyen kihívás például egy rutinműtét, amely bír egy bizonyos fokú kontingenciával és kockázattal, de a meglévő eszközökkel és módszerekkel megoldható. A „komisz” vagy átfogó problémákra nincsenek általános meghatározások, hiszen a szereplők különbözőképp értelmezhetik, a körülmények változhatnak, vagy csak az információink hiányosak. E problémák jellegzetessége, hogy újabb problémákat vetnek fel, amelyek gyakorta nagyobb változtatást igényelnek a szereplőktől (pl. a gyermekkori elhízás mint társadalmi probléma). A vezető ezeket a problémákat nem képes egyedül megoldani, így kulcskérdéssé válik az emberek mobilizálása. A harmadik típus a kritikus problémák köre, amely azonnali és sürgős fellépést indukál (pl. súlyos közúti közlekedési sérülések kezelése a baleseti és sürgősségi osztályon).

A különböző típusú problémák eltérő típusú cselekvést igényelnek: a szelíd (technikai) problémák menedzsmentet, a komisz kihívások vezetését, a kritikus problémák utasítást/parancsolást. Grint (2020) a járvány kapcsán emellett érvelt, hogy a jelen válság során mindhárom cselekvési módra szükség lehet: például menedzsmentre a koronavírus kimutatására szolgáló tesztek beszerzése és alkalmazása során, vezetésre az önkéntes karantén, maszkviselés és a fizikális távolságtartás betartásának érdekében, vagy parancsolásra az iskolák és üzletek bezárása kapcsán. Mindazonáltal, ha az egyik túlsúlyba kerül vagy időben túlságosan elhúzódik, akkor annak káros következményei lehetnek a válságkezelés és a demokrácia szemszögéből egyaránt.

A válságkezelés hatása a demokráciára erősen függ attól, hogy az adott kormány-/államfő milyen felfogásban vezeti kormányát és országát, illetve miként értelmezi a válságot. Összevetve a demokrácia torzulásait (technokrácia, populizmus), a vezetési stílust és a válságértelmezést a következő három válságkezelői vezetéstípust különböztethetjük meg (I. táblázat).

A *liberális válságvezetés* logikája megtestesíti az erős normatív elvárásokat megfogalmazó adaptív vezetést, amely könnyen egy-egy elvben csúcsosodhat ki, mint „az emberélet védelme” vagy „a gazdaság megvédése/újraindítása” (Lodge–Boin 2020). Az elsődleges politikai cél mégis egy konszenzus megteremtése (lásd Ausztria és Németország). A konszenzus segítheti az érintettek bevonását, mozgósítását és felelősségvállalását, ugyanakkor időszakosan depolitizálja is a válságkezelést, ahogyan azt a koronavírusról tagadó csoportok politikai marginalizálása

I. táblázat. A válságkezelő vezetés típusai

	Liberális válságkezelés	Technokratikus válságkezelés	Populista válságkezelés
Vezetési stílus	Vezetés (GRINT 2005), (adaptív vezetés: HEIFETZ 1994)	Menedzsment (GRINT 2005), (technikai vezetés: HEIFETZ 1994)	Hatalom öncélú használata (utasítás/parancsolás: GRINT 2005)
Törekvések, motivációk	A liberális/demokratikus normák és a hatékony válságkezelés közötti egyensúly: (1) a konszenzus és a szolidaritás megerősítése (ennek eredményeként időszakos a válságkezelés depolitizálása); (2) megfelelő válságdefiníció és -kommunikáció (3) az elszámoltathatóság és a konszolidáció lehetővé tétele	Szakértők felhatalmazása egy pragmatikus és depolitizált válságkezelésre	Politikai haszon keresése (1) átpolitizálódás (felesleges konfliktusok generálása, bűnbakkeresés, a népszerűség üldözése); (2) a válság depolitizálása (alkotmányos keretek relativizálása, az ellenzék céljának, kompetenciájának megkérdőjelezése, alternatívák delegitimálása)
A vezetés erőforrása	Vezetők által teremtett konszenzus	Releváns szakértelem elfogadása	Vezetők személyes elfogadása, támogatottsága
A válság keretezése (GRINT 2005)	Komisz probléma	Szelíd probléma	Kritikus probléma
Veszélyek	Nem hatékony vagy nem rezponzív, népszerűtlen kormányzás	Tekintélyelvű kormányzás	Illiberális kormányzás
Példák	Angela Merkel, Sebastian Kurz	Stefan Löfven (Anders Tegnell, a svéd kormány járványügyi szakértője)	Orbán Viktor, Andrzej Duda (vö. GUASTI 2020)

is mutatja. A liberális vezetők (legalábbis látszólag) elfogadják, hogy a válság megoldásának kulcsa nem ők, hanem az állampolgári együttműködés és a szolidaritás. Mindez nem jelenti azt, hogy ne törekednének a hatékony válságkezelésre (BOIN et al. 2012), de nem hághatják át a liberális normákat. Bojn és munkatársai (2012) olyan normatív elvárásokat fogalmaznak meg a hatékony válságkezeléssel szemben, mint a valóságnak megfelelő válságdefiníció, az elszámoltatás lehetővé tétele, azaz a bűnbakkeresés elkerülése, és a normális politikába való visszatérés (konszolidáció).

Ausztriában a konzervatív miniszterelnök, Sebastian Kurz a válságstratégia túlnyomórészt liberális, intézményi és konszenzusorientált logikáját követte. A kor-

poratizmus jegyében az egyes érintett szereplők fontos szerepet játszottak a válságkezelés közpolitikai megvalósításában, bár maga a válságkezelés a munkáltatói oldalnak kedvezve torzult, és így elmarad a „válságkorporatizmusnak” nevezett ideáltól (PODVRŠIĆ et al. 2020, 38.). Noha Kurzot széles körű támogatottság és elismertség övezte a hatékony válságkezelés eredményeként, de a jogalkotás terén időnként jelentős eltérést mutatott a liberális normáktól.

A *technokrata válságkezelés* elsősorban szelíd problémák vagy technikai feladatok összefüggésében merülhet fel, de dominánssá válhat a válságok kezdeti szakaszában (katasztrófák) vagy bizonyos komplex kérdésekben (pénzügyi válságok). A járvány kétségtelenül átértékelt a releváns szakértelmet, amelyre mind a pragmatista liberális, mind a populista döntéshozók igyekeztek támaszkodni, igazolva szerepüket. A pragmatista felfogású vezetés sok tekintetben kompatibilis a technokrata válságkezeléssel. Lodge és Boin (2020) amellett érvelt, hogy a válság természete (a nagyfokú bizonytalanság, időben elhúzódó és komplex problémastruktúra) megalapozza a vezetők pragmatista megközelítését, amely teret ad a fokozatos, szilárd tudományos ismereteken, tényeken alapuló válságkezelésnek. Németországban a tapasztalt válságkezelőként számontartott Angela Merkel visszafogott, reaktív és pragmatista vezetési stílusa nagyon közel állt ehhez az ideálhoz, de aligha nevezhető teljesen technokratának a német kancellár. Ilyen szimbolikus szerepet töltött be Magyarországon az Operatív Törzs létrehozása és rendszeres sajtótájékoztatója. A teljes technokrata válságkezelés viszonylag ritka. Kivételt képez ez alól Svédország, ahol a válságkezelés Anders Tegnell, a svéd közegészségügyi ügynökség vezető epidemiológusának kezében összpontosult. A svéd alkotmány egyedülálló rendelkezésének köszönhetően a miniszterek nem befolyásolhatják a portfóliójukhoz tartozó kormányzati szervek tevékenységét. Az ügynökségek azonban csak ajánlásokat tehetnek, amelyeket a kormánynak és az állampolgároknak követniük kell. A svéd példa azt mutatja, hogy a technikai válságvezetés antidemokratikusnak (lásd a polgárok és a döntéshozók közötti szakadék megnövekszik, nem választott tisztviselők vezetnek) is tekinthető, de semmiképp sem antiliberalisnak (lásd az ügynökségek alkotmányos felhatalmazását és a miniszterek korlátozását).

A *populista válságkezelést* erős kettősség jellemzi. Egyrészt mind a meghatározott helyzet (kritikus probléma), mind az állampolgárok határozott választ és hatékony vezetést várnak el a vezetőiktől. Ennek következményeként a vezetők felhatalmazva érezhetik magukat, hogy átlépjének az intézményi korlátokon és depolitizálják saját döntéseiket (lásd az alkotmányellenesnek tartott magyar koronavírus-törvényről: STUMPF jelen kötetben). A populista vezetők megkérdőjelezzik az ellenzék céljait és kompetenciáit, valamint a felvetett alternatíváikat delegitimálják. Másrészt a vezetők célja elsősorban hatalmuk bővítése és népszerűségük megőrzése. Ezért tudatosan átpolitizálják a helyzetet azáltal, hogy felesleges

konfliktusokat és bűnbakkeresést generálnak. Leegyszerűsítve az „elit és nép” kettőssége az „alkalmatlan”, rosszindulatú” ellenzék és a legitim vezetés kettéválasztásában képeződik le.

Szemben más populista vezetőkkel, mint Bolsonaro és Trump, akik valahogy elfelejtettek vezetni a járvány alatt, Orbán Viktor tudatosan és hatékonyan játszotta ezt a kettős játékot. A pandémiát kihasználva kiterjesztette rendkívüli hatalmát, válaszolva a közvélemény erős vezető iránti igényére (amely részben a korábbi évek permanens válságkommunikációjából fakadt). 2020. március 30-án kétharmados többséggel fogadták el az ún. koronavírus-törvényt, amely mindenféle beépített időkorlát nélkül példátlan rendkívüli hatásköröket adott a kormánynak. Ez lehetővé tette a kormány számára, hogy megkerülje a törvényhozást, és rendelettel kormányozzon. A törvényt számos kritika érte alkotmányellenessége miatt (lásd ezekről STUMPF jelen kötetben). Az ellenzéki és európai uniós politikai kritikák a tekintélyelvű uralom megszilárdítását, a jogállamiság aláadását és az emberi jogok garanciáinak veszélyeztetését rótták fel, azonban ezek a fejlemények az intézményi vétó szereplőinek korábbi meggyengüléséből következtek. Végül június 17-én hatályon kívül helyezték a rendkívüli állapotot és a koronavírusról szóló törvényt. Ugyanakkor az úgynevezett átmeneti szabályok között a kormány új, félig sürgősségi jogrendet is létrehozott „egészségügyi válsághelyzet” néven.

A magyar miniszterelnök két módon is integrálta a járványt populista retorikájába. Egyrészt a koronavírus által táplált félelmeket felhasználta a kormány a migrációellenes politikájához, hangsúlyozva az összefüggést a koronavírus terjedése és a bevándorlók érkezése között. Ezzel párhuzamosan az Operatív Törzs a korábban karanténban tartózkodó iráni diákokat együttműködés megtagadásával vádolta, és kitoloncolással fenyegették őket. Később a szakértelmet megtestesítő Müller Cecília tiszti főorvos a déli határ menti Röszkén tartott sajtótájékoztatót, amelyen figyelmeztetett arra, hogy az ellenőrizetlen migráció rendkívüli közegészségügyi veszélyeket hordoz magában. Másrészt Orbán a „nemzeti egység” védelmét tűzte ki célul, és az ellenzékét azon kívül helyezte. A koronavírus-törvénnyel taktikai megfontolások mentén kikezdte a válságkezeléssel kapcsolatos kezdeti konszenzust. Ennek eredményeként az ellenzék hátrányos politikai pozícióba kényszerült, ahonnan minden kritika a „józan ésszel” ellentétesnek tűnt. Orbán narratívájában a magyar ellenzék nemcsak nem képes megoldani ezt a válsághelyzetet (pl. a Pesti Úti Idősek Otthona), hanem akadályozza és aláássa a kormány fellépését. A miniszterelnök egyenesen úgy fogalmazott, hogy „megoldjuk a válságot nélkületek” (MINISZTERELNÖKI KABINETIRODA 2020).²

² Egy interjúban Kövér László ennél élesebben fogalmazott: „Mindenekelőtt lássuk világosan, hogy ebben az ügyben sem válik el egymástól a nemzetközi kifogás és a hazai ellenzéki bírálat. A kettő egy és ugyanaz. A magyarországi balliberális ellenzék a globalista, nemzetellenes hálózat része,

Összességében fontos megjegyezni, hogy a válságkezelés típusai nem jelentenek diszkrét kategóriákat. Egyes esetekben a vezetők egyik típusból a másikba tértek át (pl. Andrej Babiš, aki a járvány kezdeti szakaszában technokrata válságkezelésnek adott teret, majd a populista válságkezelés irányába mozdult el), más vezetők ötvözték a különböző megközelítéseket (pl. Boris Johnson a populista és a liberális válságkezelésre egyszerre támaszkodott), de voltak olyan vezetők is, akik igyekeztek elkerülni a koherens válságkezelést (pl. Donald Trump).

ZÁRÓGONDOLATOK

A koronavírus-járvány nemcsak a politikusok, hanem a demokráciák számára is kihívást jelentett. A hatékony válságkezelés veszélyezteti a demokrácia liberális elveit, mivel arra ösztönzi a vezetőket, hogy eszközként használják a járványt személyes hatalmuk kiterjesztésére és megkerüljék az intézményi korlátokat. A konszolidált demokráciák képesek ellenőrizni, megfékezni és szükség esetén megszüntetni a válság által hordozott tekintélyelvű vezetés tendenciáit. De ők is mutathatják a technokrácia vagy a populizmus irányába való elmozdulás mintáit. Egyes vezetők alkotmányos kereteiket feszegették (pl. Sebastian Kurz), míg mások erőteljesen megkérdőjelezték a válságkezelés liberális normáit, sőt magát a járvány jelenlétét is (pl. Donald Trump).

Mindezek alapján nem szabad természetesnek tekintenünk, hogy hosszú távon (azaz a világjárvány által életre keltett válság után) a politika visszatalál a demokratikus rutinhoz és a normál politika helyreállításához, főként a fiatal, nem konszolidált demokráciák esetében (vö. RAPELI–SAIKKONEN 2020). A vezetők könnyen arra eszmélhetnek, hogy a permanens válságkezelés tartósan kitágíthatja saját mozgásterüket és megerősítheti támogatottságukat. Azonban a konszolidált demokráciákban erős korlátjai (a kormány nyilvános és széles körű kritikai értékelése, független bíróságok, hatékony parlamenti ellenzék és civil társadalom) vannak a vezetők személyes törekvéseinek, amelyek közül azonban időnként utat találhatnak maguknak (lásd George W. Busht a szeptember II-ei terrortámadást követően, vagy Silvio Berlusconi az ún. „Tangentopoli” belpolitikai válságot követően). Ez a stratégia azonban nem tét nélküli. A populista vezetők hatalomhoz való ragaszkodását alááshatják a járvány hosszú távú negatív gazdasági következményei. Összességében napjaink válsága, a vezetés és a demokrácia kapcsolatában a pandémián túl jóval dinamikusabb politikai környezetet teremthet.

---

a nyugat-európai véleményformálók az ő szándékosan téves információikra, rágalmaikra alapozzák a maguk propaganda-hadjáratát. Ez az ellenzék nem a magyar nemzet része, hanem ennek a világ elitnek a komprádor alakulata.” (SZENTESI ZÖLDI 2020.)

IRODALOMJEGYZÉK

- ARMINGEON, Klaus 2007: Kleinstaaten in Weltmärkten: Drei Ergänzungen der Katzenstein-These. *Zeitschrift für Sozialreform*, 53(3):297–320.
- BLONDEL, Jean 1987: *Political leadership: towards a general analysis*. SAGE, London; Beverly Hills.
- BOIN, Arjen—HART, Paul ’t—VAN ESCH, Femke 2012: Political Leadership in Times of Crisis: Comparing Leader Responses to Financial Turbulence. In: HELMS, Ludger (szerk.): *Comparative Political Leadership*. Palgrave Macmillan, London, 119–141.
- CARAMANI, Daniele 2017: Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government. *American Political Science Review*, 111(1):54–67.
- ELGIE, Robert 1995: *Political Leadership in Liberal Democracies*. Palgrave Macmillan, Houndsmills—London.
- GUASTI, Petra 2020: The Impact of the COVID-19 Pandemic in Central and Eastern Europe: The Rise of Autocracy and Democratic Resilience. *Democratic Theory*, 7(2):47–60.
- GRINT, Keith 2005: Problems, Problems, Problems: The Social Construction of ‘Leadership’. *Human Relations*, 58(11):1467–1494.
- GRINT, Keith 2020: Leadership, Management and Command in the Time of the Coronavirus. *Leadership*, 16(3):314–319.
- HAYWARD, Jack (szerk.) 2008: *Leaderless Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- HEIFETZ, Ronald A. 1994: *Leadership without easy answers*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- KÖRÖSENYI András—ILLÉS Gábor—METZ Rudolf 2017: A politikai vezetők szerepe válsághelyzetekben: fogalmi-elméleti keret és kutatási kérdések. In: KÖRÖSENYI András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 9–48.
- LIJPHART, Arend 1984: *Democracies: patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries*. Yale University Press, New Haven.
- LODGE, Martin—BOIN, Arjen 2020: COVID-19 as the ultimate leadership challenge: making critical decisions without enough data. *LSE British Politics and Policy Blog*, <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/covid-19-as-the-ultimate-leadership-challenge/> (letöltés: 2020. április 7).
- METZ Rudolf 2020: *A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei és gyakorlatai a demokráciában*. TK PTI—Gondolat, Budapest.
- MINISZTERELNÖKI KABINETIRODA 2020: Az ellenzék nélkül is megoldjuk a válságot. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/az-ellenzek-nelkul-is-megoldjuk-a-valsagot> (letöltés: 2020. 08. 29).
- PODVRŠIĆ, Ana et al. 2020: *Mitigating the COVID-19 Effect: Emergency Economic Policy-Making in Central Europe (Working Paper 2020. 07)*. European trade union institute, https://www.etui.org/sites/default/files/2020-08/Mitigating%20the%20COVID-19%20effect_2020_web.pdf (letöltés: 2020. 09. 16).
- RAPELL, Lauri—SAIKKONEN, Inga 2020: „How Will the COVID-19 Pandemic Affect Democracy?” *Democratic Theory*, 7(2):25–32.
- SCHARPE, Fritz W. 1987: *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa*. Campus, Frankfurt am Main.
- SZENTESI ZÖLDI László 2020: Bunkerben várják a csodafegyvert. *Demokrata*, <https://demokrata.hu/magyarorszag/bunkerben-varjak-a-csodafegyvert-2-237021/> (letöltés: 2020. 08. 19).
- TUCKER, Robert C. 1970: The Theory of Charismatic Leadership. In: DUNKWART, A. Rustow (szerk.): *Philosophers and Kings: Studies in Leadership*. George Braziller, New York, 69–94.

- URBINATI, Nadia 2014: *Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.)—London (England).
- WINEROITHER, David 2007: *Herrschen lernt sich leicht, regieren schwer: „Leadership“ und Herrschaftsform im Deutschland des 20. Jahrhunderts*. Lang, Frankfurt am Main—New York.
- WINEROITHER, David 2013: Dal conflitto al consenso: l'evoluzione dell'idea di consociativismo. In: CAU, Maurizio—PALLAVER, Günther (szerk.): *Il peso della storia nella gestione del consenso politico. Il passaggio del secondo dopoguerra*. Il Mulino, Bologna, 121–167.

Molnár Tamás Levente

A COVID-19 hatása az Európai Unióra

Nem várt esély az európai szuverenitás megerősítésére?

BEVEZETÉS

A COVID-19-világjárvány az Európai Unió (EU) fennállása óta az integráció egyik, ha nem a legsúlyosabb kihívását jelenti. Hivatalos adatok szerint a vírus következtében csak az EU tagországaiban 130 ezer, a világon pedig összesen 760 ezer fő veszítette életét augusztus közepéig, a járvány vége pedig még messze van. Ezenkívül a gyógyultak széles csoportjához tartozó tagok (eddiggi adatok szerint világszerte 13 millió fő) egy része is maradandó egészségügyi károsodásokat szenvedett a COVID-19 miatt.

A járvány a példátlan egészségügyi kihívások mellett komoly politikai és gazdasági megpróbáltatások elé állította az EU-t és az azt alkotó tagállamokat. Európai szinten a közösségi jog számára számos meghatározó alapszabályt – így a Stabilitási és Stabilitási és Növekedési Paktumot vagy az állami támogatások keretrendszerét – függesztett fel az Európai Bizottság már rögtön a válság kitörésekor, ezzel is segítve a tagállamok kormányainak vészhelyzet elleni fiskális fellépését. A nemzeti kormányok precedens nélküli módon avatkoztak be a társadalmak működését meghatározó környezetbe és hoztak meg sürgősségi intézkedéseket a vírus terjedésének megakadályozása érdekében, valamint hogy megmentse a munkahelyeket és a vállalkozásokat az összeomlástól. Mindezen erőfeszítések ellenére is rendkívül komoly gazdasági visszaeséssel kell számolni, mely némely EU-tagországban akár kétjegyű GDP-visszaesést eredményezhet, ezzel jócskán meghaladva a 2008-as pénzügyi világválság idején mért recessziót.

A COVID-19 az európai polgárok többsége számára feltehetőleg élete legnagyobb társadalmi kísérletét jelenti, mely képes lehet megváltoztatni a gondolkodását a társadalmi működést meghatározó szabályokról, a munkáról, a gazdasági szükségletekről, a politikai prioritásokról vagy épp az EU-ról. A jelen stádiumban ugyanakkor még korai lenne bármilyen végleges következtetést levonni a különböző területeken bekövetkező változás mértékéről. A most rendelkezésre álló tudás alapján szintén korai lenne kijelenteni, hogy az EU a válság hatására inkább integ-

rálódni vagy dezintegrálódni fog. Az óvatosság kutatói szemmel azért is indokolt, mert számos, a járvány kirobbanásakor tett politikai jellegű előrejelzés a későbbi fejlemények tükrében pontatlannak bizonyult. Ezenfelül pedig a múltban lezajlott fejlemények alapján nem is lehet egyértelműen kijelentést tenni az EU integrációs jövőjével kapcsolatban, a helyzet ugyanis rendkívül vegyes képet mutat: egyes területeken minőségi ugrás látható az integrációban (erre példa az ún. *Next Generation EU* helyreállítási eszköz), míg más területeken (négy szabadság elvének sértettségére, tagállamok közötti szolidaritás) inkább dezintegrációs folyamatokat lehetett megfigyelni. Végül pedig a pontos előrejelzés legfőbb akadályja, hogy az elemző a jövő feltérképezésekor gyakran saját múltbeli preconcepcióinak foglyául esik. Ahogy Valentin Groebner történész fogalmaz: „az előrejelzések inkább a közelmúltról, a saját berögződéseinkről és vágyainkról szólnak, semhogy annak valami köze lenne a jövőhöz” (RAAB 2019).

Érvelésem szerint a vilá járvány a korábban megfigyelhető trendek katalizátoraként tovább gyengítheti a globalizációt és felerősítheti a regionalizációt. Ezek a folyamatok az EU melletti nagyobb támogatásban csapódhatnak le, melyet a nagyhatalmi rivalizálás által egyre jobban meghatározott konfrontatív és ellenséges világpolitikai környezet tovább erősíthet. Erre a támogatásra való potenciális fenyegetés nem a közbeszédben klasszikusan emlegetett EU-ellenes populista pártoktól érkezik, hanem az egyes tagállamokban uralkodó egyre eltérőbb nemzetkülönbségekből arra a kérdésre vonatkozóan, hogy miről is kellene szólnia az EU-nak.

Ezek alapján a tanulmányban azt fogom megvizsgálni, hogy a COVID-19 új löketet adhat-e az európai szuverenitás megerősítését támogatók csoportjának, és ha igen, akkor mely tényezők járulhatnak hozzá e csoport megerősödéséhez. Továbbá kitérek arra is, hogy a járványhelyzet milyen módon befolyásolhatja az európai polgárok globális rendről alkotott elképzeléseit, és ez összességében milyen hatással lesz az EU támogatottságára nézve. Ezelőtt azonban egy visszatekintéssel nyitok a tanulmányt, melyben a politikatudományban legnépszerűbb előrejelzéseket fogom elemezni. A reflexió célja demonstrálni azt, hogy a politikatudományban egy dinamikusan változó külső környezetben mennyire nehéz feladat pontos előrejelzést adni a várható lehetséges kimenetelekről.

A tanulmányban a rendelkezésre álló tudományos szakirodalom és a különböző folyóiratokban megjelent elemzések mellett reprezentatív közvélemény-kutatási eredményekre fogok támaszkodni.

REFLEXIÓ A KEZDETI ELŐREJELZÉSEKRŐL

A folyamatfejlődés pontos követése és értelmezése céljából fontos és érdemes megvizsgálni néhány olyan kezdeti előrejelzést¹ a politikatudomány és nemzetközi kapcsolatok tudományág képviselőitől, melyek a járvány lehetséges politikai hatásairól szólnak.

Stephen M. Walt, a Harvard University professzora az *A World Less Open, Prosperous, and Free* című írásában amellel érvelt, hogy a COVID-19 következtében meg fog erősödni az állam és a nacionalizmus (ALLEN et al. 2020). Öt hónappal az írás megjelenését követően azt a következtetést lehet levonni Walt (és mellette még sok egyéb további politikai szakértő és kommentátor) előrejelzéséből, hogy az részben igazolódott be: van arra kézzelfogható bizonyíték, hogy az állam szerepe megerősödni látszik, míg a nacionalizmus megerősödésére ilyen jellegű bizonyíték (jelenleg) nem áll rendelkezésre.

A vírus terjedésének kezdeti szakaszában a cselekvés meghatározó terét az államok töltötték be. Az államok különböző szerveiken keresztül tudták megszervezni a vírus elleni védekezést, biztosítani az egészségügyi ellátórendszerek működését és példa nélküli módon beavatkozni a gazdasági folyamatokba. Az európai kormányok gazdaságmentési politikájuk vezérelvévé váló *whatever it takes* jelző mentén lényegében az összes EU-tagállamban érezhetően megemelkedett az államadóság szintje, különösen a COVID-19 által leginkább sújtott dél-európai országokban. Európában a kormányok politikai színezettől függetlenül hajtottak végre kisebb vagy nagyobb mértékű intervenciókat a gazdaságba: rövidített munkaidő bevezetése és állami támogatása, bérkiegészítő intézkedések, kedvezményes hitelek biztosítása, hitelek átstrukturálása stb. Ezenfelül a határok lezárásával a kormányoknak kellett gondoskodnia saját állampolgáraik hazajuttatásáról, amely így megerősítette az állampolgárság fontosságát (BIEBER 2020). Összességében kijelenthető, hogy a nemzeti kormányokra rendkívüli feladatok hárultak, az eddigi adatok alapján pedig az európai polgárok többsége inkább elégedetten vélekedik kormánya teljesítéséről.

Az Európai Parlament által publikált és a koronavírusra vonatkozó közvélemény-kutatás szerint az EU27 polgárai átlagosan 54 százalékban támogatják, míg 35 százalékban általánosságban ellenzik az adott kormányuk reakcióját a COVID-19-re. Ezzel szemben az EU által hozott intézkedésekkel az európai polgárok 42 százaléka elégedett, míg 52 százalékuk elégedetlen (EUROPEAN PARLIAMENT 2020). Egy másik, a *European Council on Foreign Relations* (ECFR) által

¹ A kezdeti jelző a COVID-19 globális elterjedésének első szakaszára vonatkozik, mely 2020 márciusának közepe és vége közé tehető.

publikált kutatás² szintén kedvezőtlen adatokat mutat az EU teljesítményének megítéléséről a COVID-19-cel összefüggésben: a megkérdezett európai polgárok 46 százaléka vallja úgy (22 százalék ellenében), hogy az EU nem tudott megfelelni az iránta támasztott elvárásoknak, míg 47 százalékuk látja úgy (19 százalékuk ellenében), hogy az EU irreleváns volt a járvány alatt. A helyzet még elkésőbb az EU számára, ha azt nézzük, hogy a megkérdezett polgárok szerint az adott nemzeti országuknak ki volt a legszorosabb szövetségese a járvány alatt. A kilenc ország értékének átlagai alapján messze a legnagyobb többség (20,6 százalék) szerint senki sem segített, melyet 11,6 százalékkal a WHO, akit pedig 6,3 százalékkal az EU és végül 5,7 százalékkal Kína követ (utóbbinál az olasz érték [25 százalék] komolyan torzítja a végértéket) (KRASZTEV–LEONARD 2020). Ezek az értékek arra engednek következtetni, hogy az európai polgárok túlnyomó többsége a járványidőszak alatt a saját közösségén (államán) kívül másra nem igazán számíthatott.

Az államok megerősödve jöhetnek ki a COVID-19-válságból, de az eddigi tapasztalatok alapján nem állja meg a helyét az a feltételezés, hogy a koronavírus mellékhatásaként erősödne a nacionalizmus (RACHMAN 2020). Ezt a kijelentést azzal lehet legkézenfekvőbben alátámasztani, hogy 2020. március közepe óta nacionalista és jobboldali populisták nem tudtak lényegi politikai tőkét kovácsolni a koronavírusból, amit választási eredmények vagy politikai népszerűségi felmérések igazolnának. Az EU-s tagországokban 2020. március közepe és augusztus vége között rendezett választásokon – így a francia helyhatósági választáson, a horvát parlamenti választáson vagy a lengyel elnökválasztáson – a nacionalista erők nem tudtak a korábban mért támogatottsági szinttől különösebben eltérő eredményt produkálni. (Lengyelországban ugyan a nemzeti populisták Andrzej Duda meg tudta őrizni hivatalát, ám a felmérések szerint a járvány alatt csökkent a kezdeti támogatottsága.) Ezenkívül a különböző felmérések csökkenő támogatottságot mérnek a német (AfD) és az osztrák (FPÖ) nemzeti populisták pártoknál, míg Olaszországban egy politikai átrendeződés figyelhető meg a két legnagyobb nemzeti pártnál (csökkenő Északi Liga és növekvő Olaszország Testvérei).

A menekültválsággal összehasonlítva több tanulmány annak tudja be a nacionalizmus emelkedésének elmaradását, hogy míg a menekültválság alapvetően az etnikai nacionalizmusra volt hatással, úgy a COVID-19 egy területi, lakóhely szerinti nacionalizmusra volt hatással: a járványidőszak legnehezebb szakaszában a kormányok az országhatáron belül lévő migránsokat hasonlóan kezelték, mint

² A tanulmány alapjául szolgáló közvélemény-kutatást 9 EU-tagállamban végezték el: Bulgária, Dánia, Franciaország, Lengyelország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország.

az állampolgáraikat, míg a külföldről hazatérő állampolgároknak karanténba kellett vonulniuk, tekintet nélkül az állampolgárságra (KRASTEV–LEONARD 2020). Jóllehet számos EU-tagállamban – így Magyarországon is – politikai szereplők kísérletet tettek a menekültválság és a COVID-19 összekapcsolására (MAGYARORSZÁG KORMÁNYA 2020), arra azonban még nincs biztos adatunk, hogy ez a fajta politizálás mennyire fizetődik ki a választópolgároknál. Szükséges ugyanakkor megjegyezni, hogy a COVID-19 hatására kialakult európai közhangulat rendkívül könnyen megváltozhat. A már idézett EP-felmérés alapján a jelenlegi helyzetben az európai polgárok 50 százaléka érez bizonytalanságot, 41 százalékuuk reményt, 29 százalékuuk tehetetlenséget és 27 százalékuuk frusztrációt a járvány kapcsán (EUROPEAN PARLIAMENT 2020). A felmérés számai azt sugallják, hogy az európai polgárok többsége emocionálisan igen kiszolgáltatott állapotban van, melyet adott esetben nacionalista pártok instrumentalizálni tudnak saját politikai céljaik megvalósítása érdekében.

Mindez egyelőre azonban a spekuláció szintjén marad. Most bizonyossággal csak annyit lehet kijelenteni, hogy az újra bevezetett határellenőrzésekből adódó helyzetből (mely központi követelése volt az európai nacionalista pártoknak a menekültválság idején) a nacionalista politikai erők nem tudtak profitálni. A bezártságot követően az EU belső határainak fokozatos újrainvitása és az emögött meghúzódó egyértelmű gazdasági érdek azt mutatja, hogy azoknál a társadalmi csoportoknál, akik megélhették a nyílt határok adta előnyöket, kevés az affinitás egy olyan posztjárványügyi időszakhoz, melyben az erős határok dominálnak (BIEBER 2020). Mivel globális környezetben a COVID-19 előtti időkhöz és a szabad mozgáshoz való visszatérés jóval nehezebb és összetettebb feladat lesz, ezért európai szinten a kormányok elsősorban azon fognak dolgozni, hogy maradéktalanul visszaállítsák a négy alapszabadságot (így a személyek szabad mozgását) az EU-n belül.

Egy másik lényeges kezdeti előrejelzés szerint a koronavírus erősíteni fogja a tudományosságot és a szakértelmet. Ezen az véleményen volt többek között Ivan Krastev politológus a koronavírus várható tanulságairól szóló írásában (KRASTEV 2020), és a Külügyi és Külgazdasági Intézet által publikált elemzésben hasonló álláspontot fogalmaztunk meg Dominique Moïsi egykori francia elnöki tanácsadó értékelésére alapozva (MOLNÁR et al. 2020a). Ez az előrejelzés az elmúlt öt hónap fejleményeinek tükrében nem bizonyult pontosnak.

Nem lehet azt állítani, hogy a COVID-19 hatására ne nőtt volna a közvélemény érdeklődése a vírussal kapcsolatos tudományos magyarázatok és a legújabb kutatási eredmények iránt. Így lettek ismertek a német közvélemény számára olyan virológiai szakértők, mint Christian Drosten, Hendrick Streeck vagy Alexander Kekulé. Kétséget kizáróan kijelenthető, hogy az ő munkásságukról normális körülmények között csak nagyon kevesen értesültek volna. A COVID-19 következtében azon-

ban ezek olvassák tudományos publikációikat, követik sajtómegjelenéseiket és hallgatják podcastjaikat. A tudomány és szakértelem megítélésében bekövetkező változásokból nem csak pozitív (megerősítő) példákat lehet találni. Szintén igaz, hogy a valódi tudományos magyarázatok mellett tömegével jelentek meg a COVID-19-cel kapcsolatos áltudományos magyarázatok és összeesküvés-elméletek, melyek a szociális médián keresztül rendkívüli sebességgel tudtak a társadalom széles csoportjainál elterjedni. Németországi példánál maradva számos városban tartottak több ezer fős demonstrációkat a kormányzat járványügyi intézkedései ellen, ahol a vírus létezését tagadó szónokok rendszeresen tartottak beszédeket.

A tudományos magyarázatok elutasításában fontos tényezőt jelent, hogy az európai közvélemény egy meghatározó része politikai részrehajlással vádolja a szakértőket. A már idézett ECFR-tanulmány szerint összesítésben az európai polgárok 35 százaléka gondolja, hogy a szakértők munkája hasznos, míg 27 százalékuknak van kevés bizalma bennük, végül 38 százaléka gondolja úgy, hogy a szakértők visszatartanak információkat a közvélemény elől. Az európai országok között ugyanakkor komoly eltérések mutatkoznak: míg a dánok 64 és a svédek 61 százaléka bízik a szakértőkben, úgy ez a szám a franciák körében mindössze 15, a lengyeleknél pedig 20 százalék. A szakértőkben való bizalom kérdése a felmérési adatok alapján pozitív és statisztikailag szignifikáns együtthatónak számít az adott országban lévő kormánypárttal való szimpatizálással. Ez azt jelenti, hogy a kormánypártot támogatók körében átlagosan magasabb, míg az ellenzéki pártokat támogatók körében átlagosan alacsonyabb bizalmi szintet mértek a szakértők iránt. A francia és a lengyel példánál maradva ez azt jelenti, hogy a francia kormánypárt *En Marche!* támogatóinak 48 százaléka, míg a lengyel kormánypárt PiS támogatóinak 38 százaléka bízik a szakértőkben – mindkét érték jóval az országos átlag fölött helyezkedik el (KRASZTEV–LEONARD 2020). Összességében tehát kijelenthető, hogy a COVID-19 hatására a tudomány és a szakértelem megbecsültsége csak bizonyos körökben tudott emelkedni, míg általánosságban inkább politikai preferenciák függvényévé vált.

AZ EU EGY KONFRONTATÍV GLOBÁLIS KÖRNYEZETBEN

A COVID-19 olyan világpolitikai környezetben érkezett, amely kedvezőtlen volt a hatékony multilaterális együttműködés szempontjából. Donald Trump elnök *America First* politikája alatt az Egyesült Államok kivonta magát egy sor nemzetközi megállapodásból és fórumból, globális szupremáciájának megőrzése érdekében nyíltan konfrontatív külpolitikát (lásd az amerikai–kínai kereskedelmi háborút), illetve legszorosabb transzatlanti szövetségeseinek elidegenítését vállalva. Az amerikai kiszállással keletkező űrt a kínai vezetés szívesen töltené be, magát

a multilateralizmus megmentőjeként beállítva (THE ECONOMIST 2020a). A kínai expanzíós tervek (BRI, *Made in China 2025*) való reagálásul a legmeghatározóbb EU-tagállamokban az elmúlt években komoly változás ment végbe a Kínát érintő percepcióval kapcsolatban, mely 2019 márciusában abban kulminálódott, hogy az Európai Bizottság és az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője közös közleményükben első alkalommal nevezték rendszerszintű riválisnak az ázsiai országot (MOLNÁR 2020). Az európai országok a COVID-19 utáni gazdasági helyreállásban számítanak Kínára, de az ország vezetésének szándékaival szembeni bizalmatlanság komoly mértékben megnőtt az utóbbi időkben.

A koronavírus az elmúlt pár év globális politikai folyamatainak katalizátorként felgyorsította azok lefolyását. Figyelembe véve, hogy augusztus közepére az Egyesült Államok vált a hivatalosan regisztrált fertőzöttek közül messze a leginkább érintett országgá, illetve tekintetbe véve az ország vezetésének válságkezelési mulasztásait, megállja a helyét a kijelentés, hogy az Egyesült Államok a mostani globális kiterjedésű járványhelyzetben sem nem hajlandó, sem nem képes a globális vezetői szerep betöltésére. A kínai vezetés a vírus terjedésének kezdeti szakaszában az országgal kapcsolatos pozitív megítélést a későbbiekben a selejtes szállítmányok, az ideológiai és diplomáciai konfrontációk és a nemzetközi szervezetekkel való együtt nem működés miatt nagyrészt eljátszotta (MOLNÁR et al. 2020b). Ezzel egybevágóan az európaiak megítélése is drasztikusan romlott a két országról: az Egyesült Államok megítélése a válaszadók 58 százaléka, míg Kína percepciója 52 százalékuuk szerint változott negatívan a COVID-19 hatására (KRASZTEV–LEONARD 2020). Ezek az adatok azt mutatják, hogy az európai polgárok körében egyre nagyobb az elidegenedés a két globális nagyhatalommal szemben. Ezek után az EU számára a járványügyi válság legnagyobb kérdése úgy szól, hogy az európai polgárok egyre romló globális politikai környezeti megítélése mellett képes-e megtartani az EU melletti kiállást, vagy még optimálisabb esetben annak ellenhatásaként tud-e támogatást mobilizálni az európai szuverenitás megerősítése céljából.

A COVID-19 ÉS AZ EURÓPAI SZUVERENITÁS HELYZETE

Az EU válságkezelésére vonatkozó lesújtó közvélemény-kutatási adatok alapján logikusan arra lehetne következtetni, hogy az európaiak nem támogatnának egy szorosabb EU-szintű együttműködést. Meglepő módon a felmérések ennek a hipotézisnek pont az ellenkezőjét mutatják. A már idézett EP-felmérés szerint a válaszadók 69 százaléka szerint kellene az EU-nak több hatáskörrel rendelkeznie az olyan válságok kezeléséhez, mint amilyen a mostani járvány (EUROPEAN PARLIAMENT 2020). Az ECFR-tanulmány alapján pedig a megkérdezettek 63 száza-

léka véli úgy, hogy a COVID-19 miatt nagyobb európai együttműködés szükséges (KRASTEV–LEONARD 2020). Ezek az adatok nem azt sugallják, hogy az emberek elfordultak volna az EU-tól a COVID-19 következtében, sokkal inkább azt, hogy a járványhelyzetben jobban számítanának az EU segítségére és az európai összefogásra.

Az európai polgárok elvárásai a felmérések alapján adóttak az EU felé, ez ugyanakkor még nem jelenti azt, hogy a szervezet ezeknek meg is tud majd felelni. Az elmúlt hónapok eseményeiből ugyanis nem zárható ki sem az, hogy az utóbbi években tapasztalható európai kezdeményezések (pl. PESCO, EII) sorozatát követően újabb integrációs dimenziók nyílnak meg az EU történetében, és az sem, hogy végül az EU centrifugális erői tudnak profitálni a jelenlegi helyzetből. Mindezek alapján két fő lehetséges fejlődési irány rajzolódik ki az EU számára: a nagyobb regionális együttműködése és a nemzeti bezárkózása.

Az első forgatókönyvet támogatók fő érve, hogy az EU integrációs történetében minőségi ugrást jelent az MFF mellett elfogadott *Next Generation EU* helyreállítási eszköz, mivel az EU tagállamai első alkalommal döntöttek úgy, hogy közösen vesznek fel adósságot. Számos elemző szerint ez a lépés gyakorlatilag az EU proto-hamiltoni pillanatát jelenti³, amely képes lehet egy mélyebb fiskális unió előkészítésére. Ugyanakkor az európai és az amerikai példa között fellelhető lényeges különbségek miatt az ilyen jellegű összehasonlításokat nem lehet megalapozottnak nevezni (GROS 2020).

A nagyobb regionális együttműködés erősödésére enged következtetni, hogy a járvány következtében az EU, külpolitikáját tekintve egyre határozottabban lép fel. Elemzők szerint „Európa geopolitikai ébredése” abból eredhet, hogy az EU – a kezdeti nehézségek ellenére – a járványhelyzettel szembeni közös fellépés miatt (relatív kontroll alatt tartva a vírust és elkerülve a gazdasági katasztrófát) globális presztízszt vívott ki magának (BERGMANN 2020). Ennek az állításnak alátámasztásaként számos példát láthattunk az utóbbi hónapokban. Ide tartozik az európai vezetők nyilatkozata, melyben „siralmasnak” nevezték a hongkongi nemzetbiztonsági törvényt, ide tartoznak az EU első alkalommal meghozott szankciói kínai, orosz és észak-koreai személyek és entitások ellen kibertámadások miatt, és szintén ide tartozik a belarusz választási eredmények el nem fogadása (és további lehetséges szankciók Belarusszal szemben). Az EU vezető országaiban szintén lehet példákat találni a határozottabb külpolitikai fellépésre: német részről a Navalnij-mérgezés miatt az Északi Áramlat 2 gázvezeték leállításának kilátásba helyezése, illetve francia részről a libanoni politikai válságkezelésbe való

³ Alexander Hamilton az Egyesült Államok első pénzügyminisztereként az amerikai függetlenségi háborút követően 1790-ben felelősséget vállalt a I3 tagállam hadiadósságáért, ezáltal visszafordíthatatlan útra terelve az amerikai föderációt.

beavatkozás. Ezek a fejlemények arra engednek következtetni, hogy az EU-ban és az azt alkotó tagállamokban a válság hatására – a történelem során immár sokadszorra – erősödhet az európai összetartozás érzése. Ahogy Jean Monnet, az EU egyik alapító atyja anno fogalmazott: „Európa válságokban alakul, és az ezen válságokra adott megoldások összege lesz”.

A másik lehetséges forgatókönyv az európai tagállamok erősödő széthúzása miatt a nemzeti bezárkózás lehet. A „minden nemzet magáért” való felfogás tovább erősödhet a gazdasági károk növekedésével. Hasonlóképp a 2008-as pénzügyi világválsághoz és az azt követő gazdasági visszaeséshez, a mostani helyzetben is széles társadalmi csoportok gazdasági helyzete válhat bizonytalanná, ami komoly szociális konfliktusok forrásává nőheti ki magát. Egy ilyen környezetben – hasonlóan a 2008-as válság után kialakult politikai helyzethez – szélsőséges és populista pártok könnyen tudnak maguknak politikai támogatást szerezni az elégedetlen társadalmi rétegek megszólításával. A járványhelyzet hatására az európai szolidaritásról szóló diskurzus újra napirendre került. Ez legmarkánsabban a tagállamok közötti közös európai adósságkibocsátás kapcsán kiújuló szolidaritási vitán keresztül mutatkozott meg. Március végén Wopke Hoekstra holland pénzügyminiszter úgy fogalmazott, hogy a COVID-19 miatti pénzügyi nehézségek okán egyes országok csak magukat hibáztathatják a nehézségeikért, mire válaszul Antonio Costa portugál miniszterelnök „undorítóknak” nevezte az ilyen beszédet (THE ECONOMIST 2020b). Az európai helyreállítási eszközre vonatkozó eredeti francia–német javaslatot végül csak egy felvizezett formában sikerült elfogadniuk az ún. „fukar négyek”⁴ (*Frugal Four*) – európai állam- és kormányfők minilaterális csoportja – ellenzése miatt. A fiskálisan fegyelmezett és alapvetően jómódú országokból álló csoport egységes fellépése (ismét) rávilágított arra, hogy az EU tagországai közül nem mindegyik támogatja a nagyobb föderációt és a több közösségiesítést. Ráadásul, ahogy a már idézett EP-felmérés mutatja, a „fukar négyek” országai messze az európai átlagon felüli támogatottsággal bírnak a lakosság körében, a kormányok tehát felhatalmazva érezhetik magukat a nagyobb föderációt elutasító kurzusuk folytatásában (EUROPEAN PARLIAMENT 2020).⁵ Ezek alapján kijelenthető, hogy a járványhelyzetben komoly intenzitással újult ki az euróválság idején tapasztalt északi–déli vita a közös teherviselésről, a pénzügyi fegyvelemről és a gazdasági reformokról. Ezzel szemben az EU nyugati–keleti dimenziója között húzódo demokráciára és jogállamisági helyzetre vonatkozó viták nem kaptak ilyen nagy figyelmet (SIERAKOWSKI 2020).

A fent vázolt dichotómia – nagyobb európai együttműködés és nemzeti bezárkózás – jól kivehető az ECFR-tanulmányban közölt felmérési adatokkal. Eszerint

⁴ A minilaterális csoport tagjai: Ausztria, Dánia, Hollandia és Svédország.

⁵ A nemzeti kormányok támogatottsági listáján a „fukar négyek” helyezései: Ausztria (I), Hollandia (3), Dánia (4), Svédország (II).

az európai állampolgárok politikai preferenciái alapján az EU-ban a legnagyobb és legjelentősebb csoportot az ún. stratégiai szuverenisták (42 százalék) alkotják, akik szerint a 21. század a blokkok és régiók világát fogja jelenteni. Ennek a csoportnak a társadalmi felszívóereje az utóbbi időben különösen megerősödött, hiszen az sikeresen tudja egyesíteni egyrészt azokat a nacionalistákat, akik egyre inkább úgy látják, hogy az államuk csak annyira tud szuverén lenni, mint az európai blokk összesen, másrészt pedig a globális kormányzás multilaterális világrendjében csalódott globalistákat. A tanulmány kiemeli, hogy a stratégiai szuverenisták világképében „Európa relevanciája az EU közös cselekvésének képességétől fog függeni”, amelyet alapvetően nem az eszmék és az értékek fognak vezérelni, hanem az a szükséglet, hogy össze kell tartaniuk, ha vissza akarják nyerni az irányítást a jövő folyamatai felett. Az európai polgárok második legnagyobb csoportját az ún. „csináld magad”-ok (*Do-It-Yourself*, DIYers) alkotják, akik a realista felfogás szerinti nemzeti önsegély alapján tekintenek a politikai folyamatokra. A csoport tagjai sem az európai, sem a globális szintű kooperációban nem bíznak, ezzel szemben inkább a saját állami kapacitásaik kiépítésére helyeznének hangsúlyt (KRASTEV–LEONARD 2020).

ZÁRÓGONDOLATOK

A COVID-19-re vonatkozó politikai prognózisokkal kapcsolatban sok a bizonytalan tényező, ami megnehezíti a pontos előrejelzést. A rendelkezésre álló adatok alapján kellő óvatossággal kijelenthető, hogy a járvány hatására nőni fog az állam szerepe a politikai, társadalmi és gazdasági folyamatokban. Ezzel szemben a föderatív unió fejlesztésére irányuló szándékok a válság hatására egyelőre nem látszanak erősödni. A nagyobb európai összefogás igénye így elsősorban az európai kormányokra, és kevésbé az EU-s intézetekre vonatkozik. Erre vonatkozóan az európai kormányok körében mára kétségkívül érvényt nyert az a szándék, hogy az európai vívmányok (így a belső piac vagy a négy szabadság elve) megvédése és a gazdasági visszaesés mérséklése céljából szükség van a közös európai cselekvésre. A közös fellépés kényszere kevésbé szolidaritási vagy normatív okokból, sokkal inkább az EU-tagállamok alapvető nemzeti érdeke szempontjából lényeges: amennyiben egyes országokat kár (legyen az gazdasági vagy egészségügyi) ér, úgy az az európai integráció logikája miatt előbb-utóbb más országokban is jelentkezni fog. Az európai összefogást a külső globális környezetből érkező hajtóerő is erősítheti, amelyben növekszik a konfrontáció és csökken az együttműködésre való hajlandóság. Egy ilyen világban alapvetően az európai tagállamok politikai akaratán múlik, hogy ők milyen formában hagyják maguk után az EU-t a mostani válságot követően az utókornak.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALLEN, John et al. 2020: How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic. *Foreign Policy*, március 20. <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> (letöltés: 2020. 08. 27.).
- BERGMANN, Max 2020: Europe's Geopolitical Awakening. *Foreign Affairs*, augusztus 20. <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2020-08-20/europes-geopolitical-awakening> (letöltés: 2020. 08. 27.).
- BIEBER, Florian 2020: Global Nationalism in Times of the COVID-19 Pandemic. *Nationalities Papers*, DOI: 10.1017/nps.2020.35 1–13.
- EUROPEAN PARLIAMENT 2020: *Uncertainty/EU/Hope. Public Opinion in Times of COVID-19*. https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2020/public_opinion_in_the_eu_in_time_of_coronavirus_crisis/report/en-covid19-survey-report.pdf (letöltés: 2020. 08. 27.).
- GROS, Daniel 2020: Europe's New Deal Moment. *Project Syndicate*, június 10. <https://www.project-syndicate.org/commentary/european-union-recovery-effort-is-new-deal-moment-by-daniel-gros-2020-06?barrier=accesspaylog> (letöltés: 2020. 08. 27.).
- KRASTEV, Ivan 2020: Seven early lessons from the coronavirus. *European Council on Foreign Relations*, március 18. https://www.ecfr.eu/article/commentary_seven_early_lessons_from_the_coronavirus (letöltés: 2020. 08. 27.).
- KRASTEV, Ivan–LEONARD, Mark 2020: Europe's pandemic politics: How the virus has changed the public's worldview. *European Council on Foreign Relations*, június 24. https://www.ecfr.eu/publications/summary/europes_pandemic_politics_how_the_virus_has_changed_the_publics_worldview (letöltés: 2020. 08. 27.).
- MAGYARORSZÁG KORMÁNYA 2020: *A járvány újabb migrációs hullámokat indíthat el Európa irányába*. május 14. <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/a-jarvany-ujabb-migracios-hullamokat-indithat-el-europa-iranyaba> (letöltés: 2020. 08. 27.).
- MOLNÁR Tamás Levente et al. 2020a: Az Európai Unió legújabb válsága. Az új koronavírus politikai, gazdasági és társadalmi következményei. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet*, március 30. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/03/33_KKI-elemz%C3%A9s_COVID-19_Molnar-Fejerdy-Szabo-Varga_20200330.pdf (letöltés: 2020. 08. 27.).
- MOLNÁR Tamás Levente et al. 2020b: Hogyan változhat Kína megítélése Nyugat-Európában a világjárvány hatására? *Külgügyi és Külgazdasági Intézet*, április 29. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/04/4_I_2020_I3_Kina_NyEu.pdf (letöltés: 2020. 08. 27.).
- MOLNÁR Tamás Levente 2020: Rendszerszintű rivális vagy kulcsfontosságú partner? (I) Németország Kína-politikája. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet*, június 23. https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/06/E-2020_58_nemet-kina.pdf (letöltés: 2020. 08. 27.).
- RAAB, Klaus 2019: Endlicher Spaß. *Die Zeit*, december 30. <https://www.zeit.de/entdecken/2019-10/tourismus-reisen-zukunft-flugscham-overtourism-branche/komplettansicht> (letöltés: 2020. 08. 18.).
- RACHMAN, Gideon 2020: Nationalism is a Side Effect of the Coronavirus. *Financial Times*, március 23. <https://www.ft.com/content/644fd920-6cea-11ea-9bca-bf503995cd6f> (letöltés: 2020. 08. 27.).
- SIERAKOWSKI, Slawomir 2020: Europe Bails Out Its Populists. *Project Syndicate*, július 29. <https://www.project-syndicate.org/commentary/eu-recovery-fund-weakens-rule-of-law-poland-hungary-by-slawomir-sierakowski-2020-07?barrier=accesspaylog> (letöltés: 2020. 08. 27.).

THE ECONOMIST 2020a: Who runs the world? *The Economist*, június 18. <https://www.economist.com/special-report/2020/06/18/who-runs-the-world> (letöltés: 2020. 08. 27.).

THE ECONOMIST 2020b: The covid-19 pandemic puts pressure on the EU. *The Economist*, május 14. <https://www.economist.com/briefing/2020/05/14/the-covid-19-pandemic-puts-pressure-on-the-eu> (letöltés: 2020. 08. 27.).

---

*Ki és hogyan kormányoz
válság idején?*

Prof. Dr. Stumpf István

A járvány hatása az alkotmányos hatalomgyakorlásra

VÍRUS ÁLTAL BEHÁLÓZVA: KARANTÉNBAN
A GLOBALIZÁLT VILÁG

A második világháborút követően talán nem volt egyetlen esemény sem, amely olyan hatást gyakorolt a világ országaira, mint a koronavírus-járvány kirobbanása. A globalizált, hálózatokba szervezett világban az egyik legnagyobb értéknek számító mobilitást, utazást és személyes érintkezéssel járó tevékenységet a nemzeti kormányok válságkezelő intézkedései befagyasztották. A máskor emberekkel zsúfolt utcák, terek, üdülőövezetek kiürültek, az emberek a lakásaikba kényszerültek, még a digitálisan írástudatlanok is megpróbálták felcsatlakozni a világhálóra. A tömegkommunikáció és a közösségi média fókuszába a válságstábok napi jelentései kerültek, a tőzsdei hozamgörbék szerepét az egyes országok fertőzöttségi és halálozási mutatói vették át. Sok gyárban leállt a termelés, munkahelyek milliói kerültek veszélybe, az iskolák átálltak a digitális oktatásra, szülők millióinak kellett szerte a világban visszaülni a virtuális iskolapadba. A jövő még bizonytalanabbá, kiszámíthatatlanabbá vált, mint korábban, félelem költözött az emberek, különösen az idősebb generációk lelkébe. A COVID-19 vírus által generált válság reflektorfénybe állította a korábbi liberális világrend összeomlását és a Pax Americana végórát. Egyesek szerint újra kétpólusú világ fog kialakulni, egy Amerikaközpontú és egy Kína-központú. Bár Kína gazdasági mérete elérte az amerikai gazdaság 2/3-át, de a „kemény hatalom”, a katonai, pénzügyi és információs potenciál tekintetében Amerikának számottevő az előnye Kínával szemben.

A vírusválság felgyorsította a liberális világrend erózióját, kiélezte a nagyhatalmak, különösen az USA és Kína közötti ellentéteket, és rávilágított az olcsó munkaerő reményében Távol-Keletre kihelyezett termelési láncolatok sérülékenységére. Válságforatókönyvek és prognózisok készültek, neves tudósok és kutatók fejtették ki véleményüket arról, hogy nincs visszatérés a vírus előtti világba. Eric Klinberg,¹

¹ Coronavirus Will Change the World Permanently. Here's How. <https://www.politico.com/news/magazine/2020/03/19/coronavirus-effect-economy-life-society-analysis-covid-135579>.

a New York-i Institute for Public Knowledge professzora szerint a koronavírus-világjárvány a piaci társadalommal és a hiperindividualizmussal kapcsolatos romantika végét jelentheti. A tudósok prognózisa szerint a vírus hatására az emberek változtatni fognak korábbi szokásaikon és viselkedésükön, kevesebbet fognak utazni, átalakítják a táplálkozási és fogyasztási szokásaikat, kevesebb erőforrást fognak elhasználni. A pénzhajhászás helyett előtérbe kerülhet az otthon dolgozás, a tárgyaktól való függés helyett a személyes törődés, az improvizáció és a kreativitás kultúrája lehet a nyertese a válságnak. A családok és a nemzetek is nagyobb figyelmet fordítanak majd az önellátásra. A válság idején és következtében nagyobb megbecsülést kapnak a kutatók, az orvosok és a kórházi személyzet, felértékelődik a telemedicina, és fokozott támogatásra számíthat a családi gondozás intézménye is.

A vírusválság rávilágított arra is, hogy azok a kormányzatok kudarcra vannak ítélve, amelyek nem ruháztak be a közösségi infrastruktúrába és elhanyagolták a közszolgálati tudást. Az is kiderült, hogy a kormányzati intézményeknek szakértőkre és nem lojális mamelukokra van szüksége a válsághelyzetből fakadó közpolitikai gondok megoldása során. A koronavírus ennek az évszázadnak elédig a legsürgetőbb kihívása, amelynek megválaszolása során felértékelődik a lokalitás mint a szolidaritás és a problémamegoldás egyik meghatározó centruma. A prognózisok tartanak attól, hogy a növekvő egyenlőtlenségek és a családok megtakarításainak elapadása miatt minden korábbinál dühösebb és erőszakosabb politikai elégedetlenségi hullám indulhat el. Az emberek többsége különszoba és számítástechnikai infrastruktúra hiányában nem tudja megoldani a gyerekek digitális iskoláztatását és az otthoni munkavégzést, erre a kormányoknak speciális programokat kell kidolgozni, előtérbe fog kerülni az emberek egészségi állapota és a közegészségügy teherbíró képessége.

AZ ÁLLAMMAL ÉS AZ ALKOTMÁNYOSSÁGGAL KAPCSOLATOS VITÁK MINT A COVID-19-VÁLSÁG BEFOGADÓ KÖRNYEZETE

A pandémiás válság újabb érvet adott azoknak a kezébe, akik az állam újrafelfedezése mellett érveltek² és a kormányzatok gyors cselekvőképességét rendkívül fontosnak tartották a természeti és gazdasági válságok hatékony kezelésében. Az elmúlt évtizedekben sokan temették már a nemzetállamot, mondván, hogy a glo-

² FUKUYAMA, Francis 2005: *Államéptítés. Kormányzás és világregend a 21. században*. Századvég Kiadó, Budapest; STUMPF István 2014: *Erős állam – alkotmányos korlátok*. Századvég Kiadó, Budapest; MICKLETHWAIT, John–WOOLDRIDGE, Adrian 2014: *The Fourth Revolution. The Global Race to Reinvent the State*. The Penguin Press, New York.

balizált világ globális problémáira nem lehet nemzetállami keretek között sikeres válaszokat találni. A COVID-19-válság megmutatta, hogy egy világméretű és példátlan sebességgel terjedő válság elleni eredményes fellépés elsődleges frontvonala a nemzetállam maradt. Az egyes országok eltérő válságkezelési stratégiát követtek, nagyon jelentős különbségek alakultak ki a fertőzöttségi mutatókban. A válság felértékelte a nemzetállamok és határok szerepét, amelyek már a migrációs hullámok fogadása idején is fontos szerepet játszottak.³

A parlamentáris demokráciákról szóló elemzések a válságokat megelőzően is a végrehajtó hatalom erőteljes prezidencializálódását⁴ jelezték. A parlamentekkel szemben a kormányoknak, de különösen a kormányfőknek fokozatosan nőtt a formális és informális hatalma a kormányzati döntések meghozatalában. A prezidencializálódási folyamatok elősegítették a gyors kormányzati döntések meghozatalát, ugyanakkor csökkent a kormányzatok parlament általi ellenőrizhetősége, és lehetővé vált a karizmatikus vezetők felemelkedése, egyfajta „vezérdemokrácia”⁵ kialakulása.

A globális válság átformálta az alkotmányos intézmények egymáshoz való viszonyát is. Az elmúlt évtizedek alapjogvédelmi fundamentalizmusának térnyerése számos szerzőt arra ösztönzött, hogy alapos kritikát gyakoroljon a nemzetközi „main stream”-mé vált bírói aktivizmus felett. Külföldi és hazai szerzők egyaránt azt állították, hogy „jurisztokratikus hatalomgyakorlás”⁶ alakult ki, vagyis a bíróságok, de leginkább az alkotmánybíróságok kezébe került át a társadalom irányítása azáltal, hogy számos esetben a törvényhozás hatáskörébe tartozó kérdésekben hoztak döntéseket. Mindezen folyamatok mellett felgyorsult az európai és a nemzetközi jog alkotmányosítása, amely a nemzetállamok feletti globális alkotmányjog megteremtést célozta. A globális alkotmányos oligarchia térnyerésével fenyegető megközelítést többen kritizálták,⁷ egyebek mellett azzal érvelve, hogy az európai alkotmányos térség többszintűvé alakult, az európai és tagállami

³ BAUDET, Thierry 2012: *A határok jelentősége*. Századvég Kiadó, Budapest.

⁴ POGUNTKE, Thomas–WEBB, Paul (szerk.) 2005: *The Presidentialization of Politics – A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford University Press, Oxford; TANÁCS-MANDÁK, Fanni 2014: *A politika prezidencializációja – Magyarország, Olaszország*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, (4):110–119.

⁵ KÖRÖSÉNYI András 2019: Max Weber és az Orbán-rezsim. Plebiszitter vezérdemokrácia Magyarországon. In: KÖRÖSÉNYI András: *Manipuláció és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.

⁶ HIRSCHL, Ran 2004: *Towards Juristocracy. The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*. Harvard University Press, Boston; POKOL Béla 2017: *A jurisztokratikus állam*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.

⁷ CHRONOVSKZI Nóra 2015: Globális vagy lokális alkotmányosság? *Jogelméleti Szemle*, (4):19–31.; DRINÓCZI Tímea 2015: Jurisztokrácia és az alkotmányoligarchia vagy a többszintű alkotmányosság és alapjogvédelem. Reflexiók Pokol Béla írására. *Jogelméleti Szemle*, (4):32–45.

alkotmányos elvek fejlesztik és egyben korlátozzák egymást. Az alapjogvédelem és az alkotmánybíróságok szerepköréről folytatott vita azért érdekes, mert váltság helyzetekben a kormányzatoknak adott parlamenti felhatalmazás alkotmányos határainak átlépéséről az alkotmánybíróságok hivatottak dönteni. A taláros testületek legitimitása meghatározó jelentőségű lehet a rendkívüli állapot idején hozott kormányzati lépéseket értékelő alkotmányos döntések elfogadásában.

Az elmúlt évtizedek alkotmányos gondolkodásának fő sodrát a jogi konstitucionalizmus jelentette, amely a politikai közösség legfontosabb döntéseinek a kialakításában meghatározó szerepet biztosított az írott alkotmányra támaszkodó bírósági alapjogvédelemnek.⁸ Ezzel szemben a politikai konstitucionalizmus a törvényhozás és a bírászkodás viszonylatában a szuverenitás elsődleges letéteményeseként fellépő, a politikai döntéseket meghozó parlamentet tekinti a közösségi cselekvés elsődleges és a végső szó kimondására hivatott fórumának, korlátozottabb szerepkört szánva a bírói testületeknek a közösség életét alapvetően befolyásoló alkotmányos jelentőségű kérdések eldöntésében.⁹ A hazai változások értékelését illetően két élesen szemben álló felfogás alakult ki. Az egyik képviselői szerint a magyar alkotmányosság elmozdult a jogi konstitucionalizmustól a politikai konstitucionalizmus irányába.¹⁰ A másik megközelítés szerint „a jelenlegi magyar gyakorlat nem a politikai konstitucionalizmus megnyilvánulása”¹¹. Újabban a politikai konstitucionalizmus kritikája az illiberális demokráciához kapcsolt „illiberális alkotmányosság” koncepciójában jelenik meg.¹² Álláspontjuk

⁸ A jogi konstitucionalizmus átfogó bemutatását adja: SAJÓ András–UITZ Renáta 2017: *The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism* (Oxford University Press, Oxford) kötete.

⁹ A politikai konstitucionalizmus egyik legátfogóbb kifejtését BELLAMY, Richard 2007: *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. (Cambridge University Press, Cambridge) könyve adja. A két alkotmányos megközelítés összehasonlítására tesz kísérletet: GARDBAUM, Stephen 2013: *The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice*. (Cambridge University Press, Cambridge); ERDŐS Csaba 2016: *Parlamenti autonómia. Aktustani elemzések az Országgyűlés jogállásáról és hatásköréről*. Gondolat Kiadó, Budapest.

¹⁰ PÓCZA Kálmán 2012: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. *Kommentár*, (6):35–51.; ANTAL Attila 2013: Politikai és jogi alkotmányosság Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 22(3):48–70.; STUMPF István 2014: *Erős állam – alkotmányos korlátok*. Századvég Kiadó, Budapest, 244–249. <http://fundamentum.hu/politikai-alkotmanyosság>.

¹¹ Kovács Ágnes szerint: „azt is állítom, hogy a magyar gyakorlat félreértésén alapulnak azok az álláspontok, amelyek a törvényhozás és az alkotmánybíráskodás kapcsolatában 2010 után bekövetkező változásokat olyan modellváltásként értékelik, amely szerint a korábban uralkodó jogi konstitucionalizmust felváltotta a politikai konstitucionalizmus konstrukciója”. KOVÁCS Ágnes 2015: A passzív nem puha, avagy miért nem igazolható az Alkotmánybíróság gyakorlata a politikai konstitucionalizmus alapján? In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina–SZENTE Zoltán (szerk.) 2015: *Jog és politika határán. Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. HVG–Orac, Budapest, 213.

¹² DRINÓCZI, Tímea–BIEN-KACALA, Agnieszka 2019: Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, (20):II40–II66.; DRINÓCZI, Tímea 2020: Hungarian Abuse

szerint a populista politikai többség önkorlátozás nélküli magatartásával átalakítja a liberális alkotmányosságot illiberálissá, foglyul ejtve az alkotmányosságot és magát az alkotmányt is a formális és informális alkotmánymódosításokkal, az Alkotmánybíróság (AB) elfoglalásával. Az „illiberális alkotmányosságot” véleményük szerint a politikai alkotmányosság és az erősen érzelmi alapokon álló nemzeti identitás koncepciója támogatja. Annak ellenére, hogy a magyar és a lengyel jogrendszer is erősen be van kötve az Európai Unió jogrendszerébe, ezek a folyamatok mégis a jogállam eróziójához és autoriter rezsimek kialakulásához vezetnek ezekben az országokban. Az említett dominánsan liberális, alapjogvédő megközelítéseknek a legfontosabb állítása, hogy mind a politikai konstitucionalizmus, mind a nemzeti és alkotmányos identitás teóriája csupán álca a rezsim autoriter természetének és működésének elrejtésére.

Az alapjogi fundamentalizmussal szemben a 2010-es magyarországi „fülkeforradalom” a politikai alkotmányosság győzelmét jelentette. Az alkotmánybírósági aktivizmust felváltotta a kétharmados többségen alapuló (*super majority*), parlamenti szupremáciára épülő aktivizmus. A Fidesz stratégiai döntéshozói már nagyon régóta készültek arra, hogy a *status quo* gazdasági, politikai, szellemi elitje által kialakított, kompromisszumokra épülő rendszert szétverjék, a „megalvadt posztkommunista struktúrák”¹³ erejét megtörjék. Úgy vélték, hogy az alkotmányos berendezkedésen belül súlyos torzulások történtek, jelentős mértékben korlátozva a kormányok cselekvőképességét. Ezért vissza kell metszeni a hatalom megosztás túlzásait, helyre kell állítani a választott parlament szupremáciáját, erős államot és hatékony közigazgatást kell építeni. Álláspontjuk szerint a Magyarországot ért európai támadások hátterében a kormány azon törekvése állt, hogy a politikai kérdéseket repolitizálja és a többségi választói felhatalmazást érvényesítse. Ez szembe ment az uniós politika legfőbb áramlatával, a politikai kérdések eljogiasításával. „Az emberi jogi gondolkodás extrém dominanciájával és a többségi elv érvényesítésének egyértelmű korlátozásával jellemezhető európai politika élesen szemben áll az egyetlen párt alkotta parlamenti többség teljes

of Constitutional Emergency Regimes – Also in the Light of the COVID-19 Crisis, *MTA Law Working Papers*, (13):I–26.

¹³ A fogalom bevezetése a politikai diskurzusba Tellér Gyulához köthető, aki így jellemezte az első szabadon választott kormányt leváltó szocialista–liberális koalíciót. „Az 1994-ben koalícióra lépő felek mögött hatalmas gazdasági és társadalmi erők álltak. Az egyik oldalon a pénzügyi-igazgatási apparátus a két évtized alatt a valutaalapi recept szerint felépített s a mindenkori kormányok mozgásterét megszabó gazdaságműködtető és -finanszírozó konstrukcióival, a három uzsorakörrel, a másikon az MSZP pártklientúrája a maga jelentős vagyoni és kapcsolati erőt koncentráló hálójával, a »megalvadt struktúrákkal«. A felszínen ezekből a mélyben működő s az egész mozgást meghatározó erőkből viszonylag kevés látszott.” TELLÉR Gyula 1999: *Hatalomgyakorlás az MSZP–SZDSZ koalíció idején*. Budapest, Kairoosz, 51.

szuverenitásán alapuló elvvel.”¹⁴ Valójában tehát a politikai konstitucionalizmus fundamentális tartópillérét a parlamenti szupremácia adja. Az Alaptörvény és módosításai egyértelműen a korábbi alapjogi aktivizmus zsinórmértékéül szolgáló „láthatatlan alkotmány” leváltását, majd egyre inkább a végrehajtó hatalom (élén a miniszterelnök) hatáskörének kiszélesítését szolgálták. A válságkezelés és a rendkívüli helyzetekben alkalmazandó alapjog-korlátozás kormányzati filozófiája ezeken a megfontolásokon nyugodott.

A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGYI VESZÉLYHELYZET MINT POLITIKAI KIHÍVÁS ÉS JÁTSZMA

A koronavírus-válság Magyarországon három egymást követő parlamenti választáson alkotmányozó többséget szerzett magabiztos kormánypártot (Fidesz–KDNP) és rendkívül erős politikai és alkotmányos felhatalmazással rendelkező kormányfőt talált. A kormányzó erők a kezdeti bizonytalankodás után a migrációs hullám kezelésében szerzett tapasztalatokat felhasználva vágtak bele a rendkívüli helyzet kezelésébe. Az önkormányzati választások eredményeként az ellenzék a fővárosban és számos nagyvárosban megszerezte a hatalmat, és elérkezettnek látta az időt annak bizonyítására, hogy a kormány nem képes a válságot kezelni, csupán saját hatalmát akarja tovább növelni a rendkívüli intézkedések bevezetésével. 2020. március II-én a kormány Magyarország egész területére az Alaptörvény 53. cikke szerinti veszélyhelyzetet hirdetett ki „az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében”.¹⁵ Ezáltal a kormány rendkívüli felhatalmazást teremtett arra, hogy a járvány által okozott veszélyhelyzetet rendeleti kormányzással hárítsa el, felfüggesse egyes törvények alkalmazását, vagy eltérjen bizonyos törvényi rendelkezésektől, illetve egyéb rendkívüli intézkedéseket léptessen életbe. A világ számos országában a kormányok hasonló döntéseket hoztak, a rendkívüli felhatalmazások szükségességét széles körű egyetértés övezte. A hazai politikai vitát az váltotta ki, hogy a koronavírus elleni védekezésről szóló törvény¹⁶ nem tartalmazott konkrét időbeni korlátot, azonban egy alkotmányos klauzula deklarálta, hogy a kormány a veszélyhelyzetet köteles megszüntetni, „ha kihirdetésének feltételei már nem állnak fenn”.¹⁷ Az ellenzék azzal vádolta a kormányt, hogy örök időkre be akarja

¹⁴ PÓCZA Kálmán 2012: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. *Kommentár* (6):35–51.

¹⁵ 40/2020. (III. II.) Korm. rendelet.

¹⁶ 2020. évi XII. törvény a koronavírus elleni védekezésről.

¹⁷ Alaptörvény 54. cikk (3) A különleges jogrendet a különleges jogrend bevezetésére jogosult szerv megszünteti, ha kihirdetésének feltételei már nem állnak fenn.

betonozni a hatalmát és fenn akarja tartani a rendeleti kormányzást, a miniszterelnök pedig – szólt az ellenzéki érvelés – politikai fegyverként akarja használni a pandémiás válságot az ellenzékkel és az őket támogató médiával szemben. A politikai játszma végül úgy alakult, hogy a kormány nem épített be konkrét időkorlátot, ezért az ellenzék nem szavazta meg a koronavírus elleni védekezésről szóló törvényt. A kooperáció, a nemzeti összefogás helyett maradt a konfrontáció és a politikai ellenfelek diabolizálása. A kormánypártok „lehazaárulózták” az ellenzéket, az ellenzéki pártok pedig azzal vádolták a kormányfőt, hogy diktatúrát akar bevezetni és politikai karanténba akarja kényszeríteni Magyarországot. Nem zárható ki a politikai játszma olyan értelmezése, hogy a Fidesz csapdát állított az ellenzéknek, amelybe az ellenzék besétált, bizonyítva, hogy krízishelyzetekben sem lehet számítani az együttműködésére. A kormánypártok kétharmados parlamenti többsége és a kormányfő abszolút autoritása nem tette volna szükségessé a húrok feszítését, de a felhatalmazás vártnál korábbi visszaadásával világossá vált a politikai tőke begyűjtésének a szándéka.

A közvélemény-kutatások szerint nem volt még példa arra, hogy az emberek közel 90 százaléka ilyen aktívan foglalkozzon egy témával, mint most a koronavírussal. A járvány alatt a Fidesz stabilizálni tudta a szavazótáborát, amelyben szerepe lehetett annak, hogy támogatóinak 91 százaléka elégedett azzal, ahogy a kormány a koronavírus-válságot kezelte. Egyértelműen növekedett azok aránya, akik elégedettek voltak azzal, ahogyan Orbán Viktor a koronavírus-járványt menedzselte; két hónappal a járvány kitörése után a magyar társadalom 62 százaléka elégedett volt a miniszterelnök munkájával.¹⁸

A válság lehetőséget teremtett a ciklus felénél tartó kormányzó pártok és a parlamenti választásokra közös stratégiával készülő ellenzéki pártok számára az erőfelmérésre. A kormányfő, élve a felhatalmazás adta lehetőséggel, további lépéseket tett a hatalom centralizálásának irányába, a válság terhei egy részének az önkormányzatokra történt áthárításával növelte a települések függőségét a központi közigazgatástól. A polgármesteri jogköröket csorbító törvényjavaslat¹⁹ visszavonása viszont azt mutatta, hogy a miniszterelnök érzékelve az ellenállást saját pártjában is, jobbnak látta nem erőltetni tovább a központosítási törekvéseket az önkormányzati önállóság rovására. Az ellenzék számára is egyértelművé vált, hogy a nemzetközi és hazai bírálókat ellenére a kormánypártok és a miniszterelnök lett a koronavírus-válság első fejezetének a politikai nyertese. A relatíve alacsony fertőzöttségi és halálozási mutatók mellett a gazdaság működőképes maradt, még az EU is erőteljes gazdasági növekedést prognosztizál a következő évre. Feltehetően ezek a fejlemények is közrejátszhattak abban, hogy az ellenzék

¹⁸ Nézőpont Intézet. 2020. június 24–26. közötti, ezerfős közvélemény-kutatás.

¹⁹ A 2020. március 31-én benyújtott T/9934. számú törvényjavaslat 36. §-át a kormány április 1-én visszavonta.

domináns erői mielőbb megállapodjanak a választási együttműködés legfontosabb prioritásaiban, azt remélve, hogy az egységes fellépés révén megnyerhetik a 2022-es parlamenti választást és leválthatják az Orbán-kormányt.

A VÁLSÁGHELYZET KEZELÉSÉVEL KAPCSOLATOS ALKOTMÁNYOS AGGÁLYOK – AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG SZEREPE

Különleges jogrend bevezetése a modern alkotmányos demokráciákban ritka, mint a fehér holló (Franciaország 1961, Portugália 1975, Spanyolország 2010, a párizsi merénylet után Franciaországban 2015-ben, a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet okán hazánkban 2015 óta). Magyarországon az Alaptörvény hatféle különleges jogrendet szabályoz, nagy részletességgel, de kritikusai szerint számos ponton elhibázottan és nem eléggé átgondoltan.²⁰ A különleges jogrend alkotmányos jelentőségét az adja, hogy az alapjogok szokatlan és rendes körülmények között elfogadhatatlan mértékű korlátozásával jár. A közhatalmi jogosítványok erős központosításával újra szabályozza a hatalomgyakorlás rendjét, egyfajta „alkotmányos diktatúrát” vezet be. Mindezt az teszi indokolttá, hogy a minősített időszak társadalmi, gazdasági következményei rendkívül súlyosak, és ezek elhárítására a kormányzati szervek különleges hatásköröket kapnak, amelyeket alkotmányos ellenőrzés mellett, ideiglenesen, arányosan és célhoz kötötten gyakorolhatnak. Az Alaptörvény 54. cikke részletesen szól arról, hogy bizonyos alapjogokat (így az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, a kínzás tilalmát, az ártatlanság védelmét, a védelemhez való jogot, a visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalmát, a *ne bis in idem* elvét) és az Alaptörvény alkalmazását különleges jogrend idején sem lehet felfüggeszteni. A veszélyhelyzet idején hozott rendkívüli intézkedések időbeli hatályának meghosszabbítása pedig parlamenti jóváhagyáshoz kötött. Az alkotmányos ellenőrzés legfontosabb szerve az Alkotmánybíróság, amelynek működése a különleges jogrend idején sem korlátozható, megsemmisítheti az alkotmányos felhatalmazáson túllépő rendeleteket. A különleges jogrend alkotmányos rendszerünk része, olyan önvédelmi mechanizmus, amely az állam működőképességének fenntartásához és a lakosság megóvásához szükséges.

A kormány 2020. március II-i rendeletében hirdette ki a veszélyhelyzetet, amelyet követően számos szükségrendeletet adott ki, esetenként felfüggesztve egyes törvényi rendelkezéseket. Már a veszélyhelyzet kihirdetést is éles szakmai bírálatok övezték, azt állítva, hogy a veszélyhelyzet kihirdetésére alaptörvény-ellenes módon került sor, ezért a veszélyhelyzet során kiadott valamennyi kormányrendelet alap-

²⁰ SZENTE Zoltán 2020: A 2020. március II-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *MTA Law Working Papers*, (9):12., 14.

törvény-ellenes.²¹ Sente Zoltán elemzésében azért tekinti alaptörvény-ellenesnek a veszélyhelyzet rendeleti úton történt kihirdetését, mert arra a tömeges megbetegedést okozó humánjárványra hivatkozással került sor, a magyar jogban azonban a humánjárvány nem tartozik az elemi (természeti) csapás fogalmi körébe, és ipari katasztrófaként sem értelmezhető. Bár a katasztrófavédelmi törvény az említett tömeges megbetegedést egyértelműen olyan eseménynek tekinti, amely alapul szolgálhat a járványveszély kihirdetéséhez, de ez az alkotmányjogász szerint az Alaptörvényben meghatározott helyzetek önkényes kiterjesztése. Sem a katasztrófavédelmi törvény, sem pedig a kormányrendelet nem írhatja felül az Alaptörvényt. Megítélésem szerint nincs szó az Alaptörvényben meghatározott helyzetek önkényes kiterjesztéséről. Az Alaptörvény 53. cikkének²² és a katasztrófavédelmi törvény 44. § ca)²³ bekezdésének együttes értelmezése alapján alkotmányosan megalapozottnak tekinthető a veszélyhelyzet rendeleti úton történő kihirdetése. A katasztrófavédelmi törvény veszélyhelyzetre vonatkozó fejezete az Alaptörvény 53. cikkét hajtja végre, példálózóan felsorolva a veszélyhelyzetek II típusát, köztük a tömeges megbetegedést okozó humánjárványt. Textuális értelmezéssel, de a józan ész értelmezési követelményére alapozva is levezethető az alaptörvényi szabályból a kormány veszélyhelyzeti felhatalmazásának alkotmányossága. Természetesen a felhatalmazás alkotmányosságának eldöntésében a végső szó az Alkotmánybíróságé, de a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló kormányrendelet ellen benyújtott alkotmányjogi panasz²⁴ a hiánypótlási határidő eredménytelen letele miatt nem került a testület elé.

Az Eötvös Károly Intézet is alkotmányjogi vizsgálat alá vonta a magyar kormány válságkezelési gyakorlatát, amelyet összefoglalóan „átmentett hatalomkoncentrációnak” nevezett.²⁵ Szerintük a kivételes jogrend bevezetése nélkül, a fennálló alkotmányos keretek között, lényegesen mérsékeltebb jogkorlátozó intézkedések révén is megoldható lett volna a járványhelyzet kezelése. Úgy vélik, hogy a szabadságjogokat radikálisan felfüggesztő rendeleti kormányzás a Nemzeti Együttműködés Rendszerének természetéből fakad, állandó offenzívára, folya-

²¹ SZENTE Zoltán 2020: A 2020. március II-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *MTA Law Working Papers*. (9):15.

²² Alaptörvény, 53. cikk (I) A Kormány az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdet ki, és sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be.

²³ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról: 44. § ca) tömeges megbetegedést okozó humánjárvány vagy járványveszély, valamint állatjárvány.

²⁴ IV/673/2020. „A veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 21.) Korm. rendelet I. §-a és a 4. §-a elleni alkotmányjogi panasz (veszélyhelyzet kihirdetése).

²⁵ *Átmentett hatalomkoncentráció: koronavírus-leltár. A magyar kormány válságkezelésének alkotmányjogi értelmezése.* http://ekint.org/lib/documents/1592554960-EKINT_Koronavirus-leltar_elemzes.pdf.

matos belső hódításra, az autonómia maradékainak karanténba szorítására, majd megsemmisítésre törekszik.

A koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény célja az volt, hogy a kormány számára lehetővé tegye bármilyen rendkívüli intézkedés megtételét a tömeges megbetegedés megelőzése és a járvány következményeinek elhárítása érdekében. A szakmai kritikák szerint több sebből vészlik ez a törvény, bár garanciális elemeket is tartalmaz, úgymint az Országgyűlés folyamatos tájékoztatása és a parlament lehetősége a törvény visszavonására, valamint az Alkotmánybíróság akadálymentes működésének a biztosítása. Mégis számos, az alkotmányos alapjogok radikális védelme mellett elkötelezett szerző szerint a koronavírus-törvény több rendelkezése alaptörvény-ellenes.²⁶ Ilyennek tekintik azt a rendelkezést is, amely tartalmi értelemben korlátlan szükségrendeleti felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy a veszélyhelyzetben hozott kormányrendeletek hatályát – saját hatáskörben eljárva – a veszélyhelyzet végéig meghosszabbítsa. Sente Zoltán tanulmányában olyan eszmefuttatással is találkozhatunk, amelyik azt vizionálja, hogy a magyar törvényhozás valóságos „öngyilkosságot” követett el, mert úgy mondott le az utólagos kontroll jogáról, hogy elvileg visszavonhatatlan folyamatá tette a kivételes felhatalmazást.

Halmai Gábor alkotmányjogász még ennél is erősebben fogalmaz, amikor a Hitlernek adott felhatalmazási törvényhez hasonlítja a koronavírus elleni védekezésről elfogadott törvényt.²⁷ A 2010 utáni alkotmányos berendezkedés legradikálisabb kritikusa egy másik blogbejegyzésében²⁸ azt állítja, hogy a rendes bíróságok működését felfüggesztették, büntető ügyszakban az ügyész teljhatalmat kapott, az egészségügyi intézmények rendészeti irányításával egyfajta katonai hatalomátvétel előkészítése zajlik, és az alsóbb szintű bíróságok bezárása miatt az Alkotmánybíróság működése is értelmetlenné vált. Ezek a valós alapot nélkülöző állítások még a korábban több nemzetközi perben a kormánnyal szemben álló felet képviselő Karsai Dániel számára is túlmentek a tényszerű kritika határain.²⁹ Bár neki is számos alkotmányos aggálya van a különleges jogrend szabályozásával kap-

²⁶ SZENTE Zoltán 2020: A 2020. március II-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *MTA Law Working Papers*, (9):18.

²⁷ This was spectacularly proved on 30 March 2020, when the Orbán government introduced its Enabling Act [2] similar to Hitler's *Ermächtigungsgesetz* of 1933. The Act gives dictatorial powers under cover of declaring a state of emergency to fight COVID-19. In: HALMAI Gábor 2020: How COVID-19 Unveils the True Autocrats: Viktor Orbán's *Ermächtigungsgesetz*, *Int'l J. Const. L. Blog*, 2020. 04. 01.

²⁸ HALMAI, Gábor–SCHEPPELE, Kim Lane 2020: *Don't Be Fooled by Autocrats!: Why Hungary's Emergency Violates Rule of Law* *VerfassungsBlog*, 2020. 04. 22., <https://verfassungsblog.de/dont-be-fooled-by-autocrats/>, <https://doi.org/10.17176/20200422-DOI-I825I9-0>.

²⁹ KARSAI, Dániel 2020: *Let's not fool ourselves either!: Some remarks on Professor Halmai's and Professor Scheppele's blogpost.* *VerfassungsBlog*, 2020/4/27. <https://verfassungsblog.de/lets-not-fool-ourselves-either/>, DOI: <https://doi.org/10.17176/20200427-I64902-0>.

csolatban, de határozottan állítja, hogy a rendes bíróságok működnek, az ügyész csak járványügyi kockázat esetén halaszthat, a honvédség csupán a stratégiailag kiemelt ágazatokban jelent meg a szakmai koordináció elősegítése céljából, az Alkotmánybíróság pedig rendszeresen fogad beadványokat a veszélyhelyzet idején is.

A Velencei Bizottság 2020. májusi jelentésében foglalta össze azokat a szempontokat, amelyeket a különleges jogrend bevezetésével és működésével kapcsolatban figyelembe kell venni.³⁰ A magyar kormányzat úgy értékelte, hogy az ebben megfogalmazott jogállami követelményeknek a hazai szabályozás megfelel. A kormányoldali nézőpont szerint nem politikai okok, hanem a katasztrófa elhárítása miatt volt szükség a különleges jogrend kihirdetésére. Az emberi jogokra nem az állam, hanem a közegészségügyi veszély jelent fenyegetést, az államnak éppen az a feladata, hogy működésbe hozza a védelmi mechanizmusait, megvédje polgárainak az élethez és az emberi méltósághoz való alapjogát. A járvány nem egyenlő mértékben sújtja a társadalom tagjait, az idősek és a betegek a legsérülékenyebb társadalmi csoportok, akikre az állam védelmi kötelezettsége leginkább kiterjed. Az állam tehát nem előidézője az emberi jogi sérelmeknek, hanem teljes arzenáljával arra törekszik, hogy polgárai életét és egészségét minél szélesebb körben megóvja.

Az ellenzéki sajtó hosszú listákat közölt³¹ arról, hogy a kormányzat milyen módon élt vissza a rendkívüli felhatalmazással, hogyan használta fel a kínálkozó lehetőséget saját klientúrájának gazdasági megerősítésére és a politikai rendszer további centralizálására. Az Eötvös Károly Intézet a már említett 19 oldalas elemzésben vette számba azokat az alkotmányos problémákat, amelyek a koronavírus-válság kezelése kapcsán felmerültek. Számos ügy eljutott az Alkotmánybíróság elé, amelyek egy részében döntés is született (a gépjárműadó elvonása a helyi önkormányzatoktól, az önkormányzati tulajdonjog korlátozása veszélyhelyzetben, valamint a rémhírterjesztés).³²

Az AB-hoz 2020. július közepéig, a törvénykezési szünet kezdetéig összesen 20, a járványügyi vészhelyzettel kapcsolatos beadvány érkezett, amelyekből 9 idegenrendészeti ügyben hozott határozat felülvizsgálata, kiutasítás járványügyi szabályszegés miatt. Érdemi határozat mindaddig az önkormányzati és a rémhírterjesztési ügyben született, az ügyek döntő többsége még folyamatban vagy

³⁰ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)005rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e).

³¹ TÓTH Richárd–DOBSZAY János 2020: „Orbán úgy adja vissza a felhatalmazást, hogy sok mindent megtart belőle.” *HVG*, 2020. 05. 27.

³² II/822/2020: Magyarország 2020. évi központi költségvetésének a veszélyhelyzettel összefüggő eltérő szabályairól szóló 92/2020. (IV. 6.) Korm. rendelet 4 §-a elleni utólagos normakontroll indítvány (gépjárműadó, önkorm. tulajdonjog), döntés: 3234/2020. (VII. I.) AB-határozat. IV/699/2020: A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C törvény 337. § (2) bekezdése elleni alkotmányjogi panasz (rémhírterjesztés) döntés: I5/2020. (VII. 8.) AB-határozat.

hiánypótlás alatt van. Az AB az önkormányzati gépjárműadó tekintetében a hatásköri korlátok miatt érdemi vizsgálat nélkül visszautasította az indítványt, a nemzetközi szerződésbe ütközést tekintve pedig érdemi vizsgálat után elutasította. A határozatot soron kívül, több párhuzamos indoklással, különvélemény nélkül hozta meg a testület. Az utólagos normakontroll iránti kérelmet 54 ellenzéki képviselő nyújtotta be. A rémhírterjesztéssel kapcsolatos ügyben viszont, személyes érintettségére hivatkozással egy ügyvéd adott be alkotmányjogi panaszt. Az AB ebben az esetben sem találta alkotmányosértőnek a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 2020. március 31-től hatályos 337. § (2) bekezdését, de a későbbi bírói gyakorlat orientálására megfogalmazott egy alkotmányos követelményt.³³ További három alkotmányjogi panasszal támadott jelentősebb ügyben (különleges gazdasági övezetek kijelölése, veszélyhelyzeti kormányrendeletek hatályának meghosszabbítása és a közérdekű adatigénylés teljesítésének határideje különleges jogrend alatt) folyamatban van az eljárás az Alkotmánybíróság előtt.

A rendkívüli jogrend megszüntetését, a kabinet parlamenttől kapott felhatalmazásának visszaadását a kormánytöbbség nagy fegyvertényként ünnepelte. Úgy vélték, hogy ez az aktus látványos cáfolta a diktatórikus hatalomgyakorlás vádjának, bizonyítéka annak, hogy Magyarországon működik az alkotmányos jogállam. Az ellenzék a több mint 400 §-t tartalmazó, a veszélyhelyzet megszüntetésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvényben a rendeleti kormányzás állandósítását, a rendkívüli jogrend idején kivételesen és ideiglenesen alkalmazott szabályok tartóssá tételét látta.

A liberális jogvédők kritikájának fókuszában az állt, hogy a járványügyi készültség bevezetésével a kormány a rendkívüli jogrend elrendelése nélkül is hozhat rendkívüli intézkedéseket, a parlamenti ellenőrzés mellőzésével rendeletben korlátozhatja az egyéni szabadságot. A járványügyi veszélyhelyzet elrendeléséről – az országos tisztifőorvos javaslatára – a miniszter előterjesztése alapján a kormány dönt. A járványügyi készültség 6 hónapig tart, de ennek hatályát a kormány meghosszabbíthatja, és így a rendeleti kormányzás minden parlamenti ellenőrzés nélkül hosszú ideig fenntartható.

Drinóczi Tímea szerint Magyarországon kialakult egy „illiberális alkotmányosság”, ahol az alkotmányos demokrácia minden eleme, a jogállam, a demokrácia, az emberi jogok megfigyelhető(ek), bár nem érvényesül(nek) maradéktalanul. Az illiberális alkotmányosság nem ellentéte a liberális alkotmányosságnak és nem

³³ „alkotmányos követelmény, hogy a szándékos bűncselekmény csak az olyan tényközlésre terjed ki, amelyről az elkövetőnek a cselekmény elkövetésekor tudnia kellett, hogy az hamis vagy amelyet maga torzított el és amely a különleges jogrend idején a védekezés akadályozására vagy meghíúsítására alkalmas. Az elkövetés idején vitatott és csak a későbbiekben hamisnak bizonyuló tények közlése nem vonható a Btk. 337. § (2) bekezdésének hatálya alá.” I5/2020. (VII. 8.) AB-határozat.

egyenlő a tekintélyelvű hatalomgyakorlással.³⁴ A kutató arra figyelmeztet, hogy a pandémiás válság kihívást jelent a világ bármely típusú alkotmányosságának és az alkotmányos gondolkodásnak egyaránt. Újra kellene gondolni az alkotmányos értelmezési kereteinket. Rendkívüli idők rendkívüli megoldásokat igényelnek, figyelemmel az egyes országok kulturális sajátosságaira, a szociális együttélés alapvető struktúráira és az alkotmányos demokrácia meghatározó értékeire.

ZÁRÓGONDOLATOK

A vírusválság az eddigi legkomolyabb tesztje a politika stressztűrő képességének és az alkotmányos jogállam alapjogvédelmi rendszerének. Azok az országok tudják sikeresen kezelni a válságot, amelyekben az állam erős és rendelkezik a problémák megoldásához szükséges kapacitásokkal, ahol a polgárok bíznak a közintézményekben és ahol hatékony és kompetens vezetés irányítja az országot.³⁵ Történelmi tanulságok azt mutatják, hogy minden nagy válságot igen komoly társadalmi-gazdasági-politikai átrendeződés követett. Most sem lesz másként, változni fog a hatalom globális elosztása, a technológiai cégek tovább növelik a befolyásukat, a válság veszteséinek körében fokozódik a feszültség, de ma még nem látni világosan, hogy ez az indulat ki ellen fog irányulni.

Válság idején minden politikai rendszer kivételes felhatalmazást ad a végrehajtó hatalomnak, hiszen a hatályos törvények keretein belül nem lehetséges az új és gyorsan változó kihívásokkal szembenézni. Az amerikai alapító atyák egyike, Alexander Hamilton, aki nagyon félt a központi kormányzat túlzott hatalmától, úgy gondolta, hogy vészhelyzet idején fel kell függeszteni a fékek és egyensúlyok rendszerét. Az alkotmányos demokrácia akkor kerül veszélybe, ha a rendkívüli helyzet elmúltával sem áll helyre a jogállami rend. A kormányzati kapacitás, a közbizalom és a vezetőképesség tényezőit alapul véve azt mondhatjuk, hogy az Orbán-rendszert ért hazai és külföldi kritikák ellenére van esély arra, hogy hazánk a válságot inkább sikeresen menedzselő országok sorába kerüljön.

Válsághelyzetekben mindig feszültség jön létre a polgárok alapjogainak védelme és a közösségi érdekek biztosítása között. Demokráciákban a vészélyhelyzet elmúltával a kormányzat lemond a különleges felhatalmazásáról, diktatúrákban marad a teljhatalom. A válság elmúltával kiállíthatjuk a bizonyítványt, hogy melyik ország milyen teljesítményt nyújtott a krízis kezelésében.

³⁴ DRINÓCZI, Tímea 2020: Hungarian Abuse of Constitutional Emergency Regimes – Also in the Light of the COVID-19 Crisis. *MTA Law Working Papers*, (13):I–26.

³⁵ ???

IRODALOMJEGYZÉK

- ALIVIZATOS, Nicos–BÍLKOVÁ, Veronika–CAMERON, Iain–KASK, Oliver–TUORI, Kaarlo: *Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law During States of Emergency – Reflections*. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg, 26 May 2020; [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)005rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e).
- ANTAL Attila 2013: Politikai és jogi alkotmányosság Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 22(3):48–70.
- Átmentett hatalomkoncentráció: koronavírus-leltár. A magyar kormány válságkezelésének alkotmányjogi értelmezése. http://ekint.org/lib/documents/1592554960-EKINT_Koronavirus-leltar_elemzes.pdf.
- BAUDET, Thierry 2012: *A batárok jelentősége*. Századvég Kiadó, Budapest.
- BELLAMY, Richard 2007: *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- CHRONOVSKI Nóra 2015: Globális vagy lokális alkotmányosság? *Jogelméleti Szemle*, (4):19–31.
- DRINÓCZI Tímea 2015: Jurisztokrácia és az alkotmányoligarchia vagy a többszintű alkotmányosság és alapjogvédelem. Reflexiók Pokol Béla írására. *Jogelméleti Szemle*, (4):32–45.
- DRINÓCZI, Tímea–BIEN-KÁCALA, Agnieszka 2019: Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, (20):II40–II66.
- DRINÓCZI, Tímea 2020: Hungarian Abuse of Constitutional Emergency Regimes – Also in the Light of the COVID-19 Crisis, *MTA Law Working Papers*, (13):I–26.
- ERDŐS Csaba 2016: *Parlamenti autonómia. Aktustani elemzések az Országgyűlés jogállásáról és hatásköréről*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- FUKUYAMA, Francis 2005: *Államépítés. Kormányzás és világtrend a 21. században*. Századvég Kiadó, Budapest.
- FUKUYAMA, Francis 2020: The Pandemic and Political Order. It takes a State. *Foreign Affairs*, 2020. July/August.
- GARDBAUM, Stephen 2013: *The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HALMAI Gábor 2020: How COVID-19 Unveils the True Autocrats: Viktor Orbán's Ermächtigungsgesetz. *Int'l J. Const. L. Blog*, 2020. 04. 01. <http://www.iconnectblog.com/2020/04/how-covid-19-unveils-the-true-autocrats-viktor-orbans-ermachtigungsgesetz/#8230>
- HALMAI, Gábor–SCHEPPELE, Kim Lane 2020: Don't Be Fooled by Autocrats!: Why Hungary's Emergency Violates Rule of Law. *VerfassungsBlog*, 2020. 4. 22. <https://verfassungsblog.de/dont-be-foo-led-by-autocrats/>.
- HIRSCHL, Ran 2004: *Towards Juristocracy. The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*. Harvard University Press, Boston.
- KARSAI, Dániel 2020: *Let's not fool ourselves either!: Some remarks on Professor Halmai's and Professor Scheppele's blogpost*. *VerfassungsBlog*, 2020. 4. 27. <https://verfassungsblog.de/lets-not-fool-ourselves-either/>, DOI: <https://doi.org/10.17176/20200427-164902-0>.
- KOVÁCS Ágnes 2015: A passzív nem puha, avagy miért nem igazolható az Alkotmánybíróság gyakorlata a politikai konstitucionalizmus alapján? In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina–SZENTE Zoltán (szerk.): *Jog és politika batárán. Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. HVG–Orac, Budapest, 213.
- KÖRÖSÉNYI András 2019: Max Weber és az Orbán-rezsim. Plebisziter vezérdemokrácia Magyarországon. In: KÖRÖSÉNYI András: *Manipuláció és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.

- MICKLETHWAIT, John—WOOLDRIDGE, Adrian 2014: *The Fourth Revolution. The Global Race to Reinvent the State*. The Penguin Press, New York.
- PÓCZA Kálmán 2012: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. *Kommentár*, (6):35–51.
- POKOL Béla 2017: *A jurisztokratikus állam*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- POGUNTKE, Thomas—WEBB, Paul (szerk.) 2005: *The Presidentialization of Politics – A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford University Press, Oxford.
- SAJÓ András—UITZ Renáta 2017: *The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism*. Oxford University Press, Oxford.
- SATA, Robert—KAROLEWSKI, Ireneusz Pawel 2019: Caesarian politics in Hungary and Poland. *East European Politics*, DOI 10.1080/21599165.2019.
- STUMPF István 2014: *Erős állam – alkotmányos korlátok*. Századvég Kiadó, Budapest.
- SZENTE Zoltán 2020: A 2020. március II-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *MTA Law Working Papers*, (9):12., 14., 15.
- TANÁCS-MANDÁK, Fanni 2014: *A politika prezidencializációja – Magyarország, Olaszország*. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Budapest, *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, (4): 110–119.
- TELLÉR Gyula 1999: *Hatalomgyakorlás az MSZP–SZDSZ koalíció idején*. Budapest, Kairosz.
- TÓTH Richárd—DOBSZAY János 2020: „Orbán úgy adja vissza a felhatalmazást, hogy sok mindent megtart belőle.” *HVG*, 2020. 05. 27.

A populisták jobban csinálják?

A koronavírus-járvány közpolitikai tanulságai:
járványkezelés az európai liberális
és populista demokráciákban¹

BEVEZETÉS, ELEMZÉSI KERETEK

A koronavírus-járvány a világ számos országában drámai következményekkel járt. A fejlett országokban a járvány közvetlen negatív hatásai példa nélküliek a második világháború óta: a fertőzés agresszív terjedése 2020 tavaszától kiugró halálozási rátákhoz vezetett az idősebb népesség körében. Először a nyugat-európai országokban, azután az Amerikai Egyesült Államok számos tagállamában, a nyári hónapoktól kezdve pedig a latin-amerikai országokban is. Sok országban extrém nyomás nehezedett az egészségügyi rendszerre, különösen a kórházi fekvőbeteg-ellátásra, de több helyen megrendült az intézményes időskori ellátás rendszere is. Emellett a járványnak számos közvetett negatív hatása is van. A népesség fizikai mobilitását és a kereskedelmet korlátozó járványkezelés óhatatlanul a gazdasági aktivitás és a foglalkoztatottság drasztikus visszaesését okozta – különösen azokban az országokban, régiókban, ahol az exportorientált feldolgozóipar, a szállítás és a turizmus gazdasági súlya nagy. Ezen túlmenően az izoláció komoly negatív mentális és társadalmi következményekkel is jár – ezek azonban inkább hosszú távon lesznek majd érzékelhetők.

A járványkezelés politikai következményei viszont nem egyértelműek. Közpolitikai szempontból a járványkezelés sajátos válságkezelésként fogható fel. Amennyiben válságok idején a társadalom, azaz demokráciákban a választók zöme sikeresnek értékeli a kormány teljesítményét, akkor a kormányzat politikai támogatottsága akár nőhet is a válság folyamán (METZ–ÁRPÁSI 2020). A sikertelenként érzékelt válságkezelés viszont a kormányzat választói támogatottságának radikális csökkenésével, akár földcsuszamlásszerű bukásával is járhat. Mindez érvényes a járványkezelésre is, azonban a koronavírus-járvány kezelésének van néhány sajátos

¹ A tanulmány az NKFIH K I29245 projektjének és a DEMOS (EU Horizon 2020 kutatási és innovációs keretprogram, 822590 számú) projektjének támogatásával készült. Takács Judit munkáját a KWI, Essen – Academy in Exile Fellowship támogatta.

közpolitikai vonása. Az egyik ilyen sajátosság az egészségügyi rendszer szakpolitikai aktorainak kulcsszerepe: ha az egészségügyi ellátórendszer nem képes – vagy csak kiugróan magas halálozás árán képes – a járvány megfékezésére, akkor a negatív epidemiológiai hatások minden más mechanizmust háttérbe szorítanak. A másik sajátosság, hogy a járványkezelés eredményessége nagyon erősen múlik az állampolgárok viselkedési reakcióin is – ez az összefüggés sokkal kevésbé érvényes például a makropénzügyi válságkezeléseknél. A járványkezelés közpolitikai elemzésében tehát építhetünk a válságkezelés közpolitikai modelljeire, de az említett sajátosságok figyelembevételével.

Liberális demokráciák és populista kormányzatok

Ebben a tanulmányban BARTHA, BODA és SZIKRA (2020) közpolitika-alkotási modelljére támaszkodunk, akik egyrészt a liberális demokráciák közpolitikai ideáltípusát rekonstruálták, másrészt kidolgozták a populista kormányzás közpolitikai ideáltípusát (I. táblázat). Ezek az ideáltípusok a közpolitika-alkotást három dimenzióban értelmezik: a közpolitikák tartalmát, a döntési folyamatot és a közpolitikai diskurzust ragadják meg. A modell szerint a liberális demokráciák tipikusan jobban támaszkodnak a különböző szakpolitikai aktorok tudására, sokkal inkább respektálják a demokratikus intézményi folyamatot, és nagyobb eséllyel képesek a marginalizált – a járvány következményeinek tipikusan jobban kitett – társadalmi csoportok problémáinak kezelésére. Ugyanakkor a populista kormányzásnak is lehetnek olyan erényei, amelyek válságok idején segíthetik a közpolitikai eredményességet.

Egyrészt a populista kormányzatok általában fogékonyabbak a főáramú szakpolitikai tudást megkérdőjelező álláspontokra, ami hasznosnak bizonyulhat olyankor, amikor újszerű közpolitikai kihívásokat kell kezelni. Másrészt az ilyen kormányzatok jellemzően gyorsabban reagálnak a közpolitikai problémákra, ami fontos erény lehet válságok kezelése során. Végül pedig a populista kormányzatok sokkal járatosabbak az érzelmeiktől fűtött válságkommunikációban (válságmentes, normál időszakokban is hajlamosak így kommunikálni), ami segíthet abban, hogy az állampolgárok viselkedése jobban illeszkedjen a járványügyi szándékokhoz. Elméletileg nem nyilvánvaló tehát, hogy a liberális demokráciák vagy a populista demokráciák eredményesebbek-e a válságkezelésben. E kérdés megválaszolása, a koronavírus-járvány esetére történő alkalmazása részletesebb vizsgálatot kíván. Mindezek alapján kutatási kérdéseink: miben különbözik a populista és a nem populista kormányok koronavírusjárvány-kezelése? Eredményesebb-e az egyik, mint a másik?

A kutatás módszere komparatív esettanulmányos elemzés, amelynek során Magyarország járványkezelési politikáját öt másik országgal hasonlítjuk össze.

I. táblázat. A közpolitika-alkotás ideáltípusai liberális democráciákban és populista kormányzás esetén

	Liberális democráciák	Populista kormányzás
Közpolitikák tartalma	Ideológiailag koherens A szakterület főáramához igazodik, szakpolitikusok tudására épül A választói többség preferenciái mellett kisebbségi, marginalizált csoportok jogaira is reflektál Stabil, csak lassan, kismértékben változik	Ideológiailag sokféle, változékony Hajlamos a szakterületi főáram megkérdőjelezésére, szakpolitikai innovációkra A választói többség preferenciáit tükrözi, ellenséges a népszerűtlen kisebbségi csoportokkal Hajlamos radikális, paradigmatis reformokra
Közpolitikai folyamat	Formális és informális intézményi korlátok, fékek és ellensúlyok között működik Sokféle aktor érdemben részt vesz a folyamatban, szakpolitikusok ellenzéki politikai és civil társadalmi csoportok is A felmerülő szakpolitikai alternatívákról a nyilvánosság terében folyik a párbeszéd	Hajlamos a korlátozó intézmények megkerülésére, a vétőpontok kiüresítésére, megszüntetésére Erősen korlátozott a szakpolitikusok, az ellenzéki pártok és a civil társadalmi csoportok részvétele A felmerülő szakpolitikai alternatívákról közvetlenül kommunikál a választókkal
Közpolitikai diskurzus	Korlátozottan használja a diszkurzív kormányzás eszközeit Párhuzamos közpolitikai diskurzusok léteznek, versengő értelmezési keretekkel Egyesítő, befogadó narratívákat keres	Erőteljesen épít a diszkurzív kormányzás eszközeire Szívesen él érzelmileg túlfűtött, bulvár kommunikációs eszközökkel és az állandó válság érzetére apellál Megosztó narratívákat használ

Forrás: BARTHA–BODA–SZIKRA (2020, 73., 75.).

Olyan eseteket választottunk, ahol országosan egységesek a járványügyi politikák, azaz a regionális kormányzati kompetenciáknak nem perdöntő a szerepe, továbbá az ország mérete nem tér el jelentősen Magyarországtól. Emellett arra törekedtünk, hogy a kiválasztott esetek között legyenek egyrészt a liberális democráciák ideáltípusát jól közelítő országok (Hollandiát és Portugáliát választottuk), de olyan országok is, amelyek a populista kormányzás ideáltípusához közelítenek (Magyarország mellett ezért választottuk Lengyelországot, vö. HAJNAL–KENDER–JEZIORSKA–KOVÁCS 2020). Végül két olyan országot (Ausztria és Csehország) is bevontunk az elemzésbe, amelyek ugyan a liberális democráciák ideáltípusához állnak közelebb, de a populista kormányzás bizonyos jellemzőit is mutatják.² Az

² Ebből a szempontból a közelmúltban Ausztria és Csehország ellentétes pályát járt be. A populizmus kutatásával foglalkozó mértékadó nemzetközi adatbázisok (*The PopuList*: <https://popu-list.org/> illetve a *TIMBRO Authoritarian Populism Index* (TAP): <https://populismindex.com/>) 2019-es adatai szerint még Ausztria állt közelebb a populista kormányzáshoz. Ez 2020-ban megváltozott: a januárban

elemzéshez számos forrásra támaszkodtunk: a járványügyi adatoknál a Worldometers, a University of Washington (Seattle) és az Oxford Covid-19 Government Response Tracker adataira; a gazdasági adatoknál pedig az Eurostat adataira, a Eurofound COVID-19 EU Policy Watch és az Oxford Covid-19 Government Response Tracker adatbázisokra.

Az elemzés során először a járványügyi védekezés szakpolitikai dimenzióit, majd a járványügyi védekezés kommunikációját és kormányzati következményeit tekintjük át. Külön fejezetben tárgyaljuk a gazdasági leállás hatásait mérséklő közpolitikákat és a közpolitika-alkotás folyamatát, illetve a társadalmi szereplők bevonását a közpolitikai folyamatba. Végül néhány következtetést, általános értékelő megjegyzést fogalmazunk meg a liberális demokráciák és a populista kormányzatok járványkezeléséről.

JÁRVÁNYÜGYI VÉDEKEZÉS

Az első COVID-megbetegedéseket a vizsgált országok mindegyikében február utolsó, illetve március első napjaiban regisztrálták. A járvány felfutása időben eltért: a regisztrált fertőzöttek száma eleinte Hollandiában, Portugáliában és Ausztriában lényegesen gyorsabban nőtt, mint a három visegrádi országban.³ A kormányoknak a járvány megjelenésére és a terjedés megelőzésére adott válaszaik hasonlóak voltak, különbségeket a reakcióidőben, az intézkedések szigorában és betartatásában fedezhetünk fel. Az alábbiakban a járványügyi védekezés következő módjait vizsgáljuk: a *közösségi kontaktusokat korlátozó intézkedések* elrendelése, a kötelező maszkviselés, valamint a tesztelés és kontaktkutatás.

A közösségi kontaktusokat korlátozó intézkedések, azaz a „társadalmi távolságtartás”

A *társadalmi távolságtartás* kifejezést tág értelemben, gyűjtőfogalomként használjuk – az Európai Betegségmegelőzési és Járványvédelmi Központ meghatározását követve (ECDC 2020) – a *közösségi kontaktusokat korlátozó intézkedések* különböző for-

felállt osztrák kormánykoalíciót az Osztrák Néppárt (ÖVP) és a Zöldek alkotják, és a korábbi évekkel ellentétben az új kormánykoalíciónak nem tagja a jobboldali populista Szabadságpárt (FPÖ). Eközben Csehországban az ANO vezette kormánykoalíció és a pártvezető miniszterelnök, Andrej Babiš kormányzása óta egyre erősödnek a populista tendenciák.

³ Látnunk kell, hogy a regisztrált fertőzöttek adataiban összemosódik a fertőzés terjedése és a fertőzés regisztrációjának hatékonysága, így ez az adat nem alkalmas finomabb következtetések levonására.

máinak megnevezésére. Ezek az intézkedések az emberek közötti érintkezések minimalizálását szolgálják a betegség terjedésének csökkentése és ezáltal az egészségügyi szolgáltatások leterheltségének enyhítése érdekében; ideértve a „Maradj otthon!” ajánlásoktól az iskolák és munkahelyek bezárásán, a tartós ápolást-gondozást biztosító létesítmények (pl. kórházak és idősotthonok) látogatási tilalmán és a tömegrendezvények lemondásán át egész lakóövezetek (városok, régiók) egészségügyi zárlat, illetve karantén alá helyezéséig. A társadalmi távolságtartási szabályok betartásának mérésére nem áll rendelkezésünkre egyetlen triviális indikátor, ezért helyettesítő mérőszámokhoz kell folyamodnunk. A University of Washington (Seattle) adatbázisában napi szintű adatok érhetők el a lakosság mozgásáról. Ezek a mobiltelefonok cellainformációin alapulnak, és a teljes időszakra vonatkozóan rendelkezésre állnak. Az összehasonlítás céljára ezekből az adatokból két egyszerű mérőszámot képeztünk. Az első annak az időintervallumnak a hossza, amikor az adott országban a mobilitás legalább negyedével visszaesett. A második mérőszám a társadalmi távolságtartás időtartama, vagyis azoknak a heteknek a száma, amikor a mobilitáscsökkenés minimum 25%-os volt.

A vizsgált országok közül ötben március 14-én vagy 15-én, Magyarországon pedig ennél egy héttel később érte el a mobilitás visszaesése ezt az általunk jelentősnek tekintett mértéket. A mobilitáscsökkenés maximális mértéke Magyarországon volt a legkisebb (33%) (II. táblázat). A másik öt országban – különösen

II. táblázat. A járványügyi védekezés jellemzői az egyes országokban

	Magyarország	Lengyelország	Csehország	Ausztria	Hollandia
A mobilitáscsökkenés maximális mértéke a tipikushoz képest (%)*	33% (március 25–29.)	59% (április 13.)	53% (március 21–23.)	63% (március 23.)	54% (március 25–30.)
Legalább 25%-os mobilitáscsökkenés időtartama (hét)*	március 21-től május 17-ig (8 hét)	március 14-től május 25-ig (10 hét)	március 14-től május 11-ig (8 hét)	március 14-től május 30-ig (II hét)	március 15-től június 20-ig (14 hét)
Tesztek száma/I millió fő 2020. 09. 15-ig (db)**	57 779	79 728	101 414	151 323	106 893
Kontaktfelkutatás kezdete***	első fertőzött megjelenésétől	2020 júniusától	első fertőzött megjelenésétől	első fertőzött megjelenésétől	első fertőzött megjelenésétől

Forrás: saját szerkesztés a következő források alapján:

* a <https://covid19.healthdata.org/> alapján számított.

** <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

*** <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker>.

Portugáliában – számottevően nagyobb volt a maximális társadalmi távolságtartás mértéke (53% és 76% közötti). A jelentős mobilitáscsökkenéssel jellemezhető időszak szintén nálunk és Csehországban volt a legrövidebb (8 hét), miközben Hollandiában és Portugáliában elérte a 14–18 hetet. Ezekből az adatokból az látszik, hogy a társadalmi távolságtartás – a lakosság mobilitásában bekövetkezett változással mérve – jelentősebb mértékű volt a liberális demokráciák ideáltípusához közelebb eső országokban.

Az életbe léptetett társadalmi távolságtartási szabályok követésében szerepet játszhatnak egyfelől a kilátásba helyezett szankciók, másfelől pedig a kormányzat iránti bizalom, vagyis az állampolgároknak az a meggyőződése, hogy a kormány rendelkezik a járvány kezeléséhez szükséges kompetenciákkal. A vizsgált országok közül Hollandiában léptettek életbe szankciókat a társadalmi távolságtartás szabályainak megszegéséért, Csehországban pedig az önkéntes karantén be nem tartását sújtják pénzbírsággal.

Kötelező maszkviselés

A társadalmi távolságtartás mellett a kötelező maszkviselés elrendelésének is fontos szerepe lehetett és lehet a járvány terjedésének lassításában. Egyes országok gyorsan léptek a maszkviselés ügyében, míg mások csak hosszabb tétovázást követően. Csehország volt az első ország Európában, ahol elrendelték a kötelező maszkhasználatot (március 19-én). Ausztriában április 6-tól vált kötelezővé a maszkviselés az üzletekben, és április 30-tól a tömegközlekedési eszközökön. Lengyelországban március közepén még úgy nyilatkozott az egészségügyi miniszter, hogy a maszkok nem védenek, majd a WHO maszkviselésre vonatkozó április 6-i ajánlását⁴ követve április 16-tól kötelezővé tették a maszkok használatát nyilvános helyeken, a tömegközlekedésben, de még magánautókban is, ha háztartáson kívüli személy is utazott az autóban – a maszkhasználat elmulasztása pedig akár 30 000 zloty (PLN) büntetéssel is járhatott.⁵ Június 6-án feloldották a kötelező maszkviselést köztereken,⁶ majd augusztus 6-tól újra bevezették kilenc lengyel megyében, továbbá bármely olyan helyen, ahol nem lehetséges a 1,5 méteres távol-

⁴ A 2020. április 6-i átmeneti útmutatót a WHO június 6-án frissítette. Lásd: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/I0665/331693/WHO-2019-nCov-IPC_Masks-2020.3-eng.pdf; https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/I0665/332293/WHO-2019-nCov-IPC_Masks-2020.4-eng.pdf (Letöltés: 2020. 09. 15.).

⁵ <https://wyborcza.pl/7,173236,25871630,wearing-face-masks-in-public-places-will-be-obligatory-the.html> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

⁶ <https://www.thefirstnews.com/article/poland-lifts-restriction-on-wearing-masks-in-open-spaces-from-saturday-13047> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

ságtartás.⁷ Magyarországon is a lengyelországihoz hasonló huzavona előzte meg a maszkhasználat elrendelését. Kezdetben az volt a hivatalos ajánlás – a WHO ajánlásával egyezően és a Magyar Orvosi Kamara álláspontjával szemben –, hogy csak az viseljen maszkot, aki beteg. A kötelező maszkhasználatot először a fővárosi vezetés írta elő április végén, majd ezt követően, május 15-én megszületett az erről szóló kormányrendelet is az ország többi részére vonatkozóan. Portugália májusban hozott a maszkviselést szabályozó intézkedést, melyet később szigorú szankcióval tett nyomatékosná a tömegközlekedési eszközök vonatkozásában.⁸ Hollandiában is kötelező a maszkviselés a tömegközlekedésben való részvételhez június 1-től.⁹

Tesztelés, kontaktfelkutatás

Az elvégzett COVID-tesztek I millió főre vetített száma nagy szórást mutat a kiválasztott országok körében. Közülük 2020. szeptember közepéig Magyarországon volt a legalacsonyabb az elvégzett tesztek száma (II. táblázat), de tágabb európai összehasonlításban is a legkevesebbet tesztelők között vagyunk. A szintén kevés tesztet végző Lengyelország is közel másfélszer annyit tesztelt. A másik végleten Portugáliát találjuk, a magyarországihoz képest közel négyszeres I millió lakosra vetített tesztszámmal. Ezek az adatok a tesztelés terén a populista kormányok lemaradását sugallják a liberális demokráciákhoz mérten. Hollandia valamelyest kivételt jelent, de megjegyezzük, hogy a kezdeti alacsony tesztelési aktivitás után ott is felfutott az elvégzett tesztek száma.

A kontaktfelkutatási gyakorlatokkal kapcsolatosan az Oxford Covid-19 Government Response Tracker adatbázisban találtunk adatokat. Ezekből az olvasható ki, hogy a fertőzöttek kontaktjainak felkutatása az első regisztrált betegek megjelenésével egyidejűleg elkezdődött minden országban, kivéve Lengyelországot, ahol ez 2020. júniusig váratott magára (II. táblázat).

⁷ <https://www.thefirstnews.com/article/health-minister-says-face-masks-obligatory-in-nine-counties-14644> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

⁸ <https://dre.pt/application/conteudo/132883356> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

⁹ <https://www.politico.eu/article/europe-coronavirus-post-lockdown-rules-compared-face-mask-travel/>; <https://nos.nl/artikel/2333081-van-dissel-heeft-begrip-voor-mondkapjesplicht-maar-blijft-kritisch.html> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

Veszélyhelyzet kihirdetése

Ausztriában március 16-tól ugyan különböző korlátozó intézkedések léptek életbe, de általános járványügyi veszélyhelyzetet nem hirdettek.¹⁰

Hollandiában sem került sor hivatalos vészhelyzet-kihirdetésre. Az RIVM (a holland közegészségügyi és környezetvédelmi szakhatóság) március 6-án még csak Észak-Brabant tartomány lakosainak tanácsolta a társasági és társadalmi kapcsolatok korlátozását, illetve megfázáshoz hasonló tünetek esetén az otthonmaradást, majd március 12-én e korlátozások országos szintű kiterjesztését javasolta a kormánynak, ami meg is történt. Március 15-től bezártak az iskolák, az éttermek, a sportklubok, és mindenki, aki tehetett, otthonról kezdett dolgozni.¹¹

Március 12-én Csehországban 30 napos veszélyhelyzetet léptettek életbe, melynek hatályát előbb április 30-ig, majd május 17-ig terjesztették ki. Március közepétől bezártak többek között az iskolák, a szálláshelyek – az étel- és italboltok, a gyógyszertárakon, drogériákon kívül –, majdnem az összes kereskedelmi egység; a szabad mozgást pedig a munkába járásra és az alapvető emberi szükségletek (pl. étel- és italbeszerzés) kielégítésére korlátozták.¹²

Portugáliában március 19-től – a Salazar-diktatúra bukása óta először – rendkívüli állapotot hirdettek, ami május 2. után – a 2019-es nyári erdőtüzek idején is bevezetett – veszélyzetté alakult. Már ezt megelőzően, március 15-től lezárták a határokat, március 16-tól pedig bezárták az iskolákat. Ezzel párhuzamosan átmeneti állampolgári jogokkal ruházták fel az országban bevándorlási engedélyért folyamodó menekülteket és menedékkérőket – elsősorban az egészségügyi rendszerhez való hozzáférés biztosítása érdekében.¹³

Lengyelországban egy március 2-án megalkotott új jogszabállyal kívánták megteremteni a COVID-járvány ellenőrzésének és megelőzésének feltételeit; ezt követően március 14-én lépett hatályba a járványügyi veszélyhelyzet, amit március 20-án tovább szigorítottak (DRINÓCZI–BIEN–KACALA 2020). A bevezetett intézkedéseket a lengyelek pozitívan fogadták: egy március 10-i felmérés azt mutatta, hogy a válaszadók több mint 52%-a szerint a kormány jól kezelte a járványhelyzetet (szemben a negatív véleményt mondó 23%-kal), s március végén az ország három legnépszerűbb politikusa Andrzej Duda – azóta újraválasztott – elnök,

¹⁰ <https://orf.at/stories/3158055/> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹¹ <https://www.rivm.nl/en/news/clear-impact-achieved-by-national-measures-to-combat-covid-19-epidemic> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹² <https://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/measures-adopted-by-the-czech-government-against-coronavirus-180545/> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹³ <https://www.theregreview.org/2020/07/01/rutschman-portugal-response-covid-19/> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

Mateusz Morawiecki miniszterelnök és – az augusztusban lemondott – Łukasz Szumowski egészségügyi miniszter voltak.¹⁴

Magyarországon – az Alaptörvény 53. cikke szerint „az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség” esetén bevezetendő¹⁵ – veszélyhelyzetet március II-én egy kormányrendelettel hirdették ki meghatározatlan időtartamra: a szövegből csak az derült ki, hogy „fennállásának szükségességét” majd folyamatosan felülvizsgálja a kormány.¹⁶ A veszélyhelyzet végül június 17-ig tartott.¹⁷ Egy április 9-i felmérés eredményei szerint a megkérdezettek 68%-a elégedett volt a magyar kormány intézkedéseivel, míg 25% elégedetlenségét fejezte ki.¹⁸ Kormánykritikus megközelítések szerint viszont a hatályos katasztrófavédelmi és egészségügyi törvény releváns részeire tekintettel valójában nem lett volna szükség külön törvényre a járvány megfékezése, illetve az élet- és egészségvédelem biztosítása érdekében.¹⁹ Ennek kapcsán DRINÓCZI–BIEN–KACALA az alkotmányos demokrácia ismérveit már csak nyomokban tartalmazó „illiberális konstitucionalizmusként” (2020, 2) – azaz: a liberális alkotmányosság és a tekintélyelvűség közötti átmenetként – leírható magyar és lengyel helyzet közös jellemzőjének tekinti, hogy a COVID-krisis során az emberi élet és egészség mellett a jogállamiság működése is veszélybe került.

KRÍZISKOMMUNIKÁCIÓ

A közegészségügyi veszélyhelyzetekre való felkészülés öt fő területe: i) az egészségügyi veszély észlelése és értékelése, ii) a releváns szakpolitikai intézkedések kidolgozása, adaptálása és végrehajtása, iii) az egészségügyi szolgáltatások biztosí-

¹⁴ <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/europe-versus-coronavirus-poland-between-reactivity-and-opportunism> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹⁵ Magyarország Alaptörvénye: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=aII00425.atv> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹⁶ Lásd: „A Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdet ki.” Forrás: 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelet. (Letöltés: 2020. 09. 15.)

¹⁷ Az erről szóló rendeletet lásd: 282/2020. (VI. 17.) Kormányrendelet. (<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/7f5ec4710bd89dc281ab3d08def94bbc8079351e/letoltes>) (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹⁸ <https://www.statista.com/statistics/1103094/hungary-governmen-handling-of-the-situation-caused-by-coronavirus/> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

¹⁹ „Ezt az érvet maga a kormány is szépen visszaigazolta azzal, hogy a törvény késői betéréséből és az ellenzék támogatásának hiányából együttesen előállt helyzetben egyszerűen országos tiszti főorvosi határozatba írta át – szinte szó szerint – a március közepén elrendelt járványügyi intézkedések jelentős részét”. Forrás: <https://igyirnankmi.atlatszo.hu/2020/04/14/koronavirus-torvenyre-szukseg-lenne-ha-nem-ulne-az-orszaggyules-de-ul/> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

tása, iv) koordináció és kommunikáció a közegészségügyi vészhelyzeti készülségi rendszeren belül, és v) a vészhelyzeti kockázattal kapcsolatos nyilvános kommunikáció (STOTO et al. 2017). A válságkommunikáció szempontjából elsősorban az utóbbi terület releváns, a továbbiakban erre fókuszálunk. A COVID-19 típusú egészségügyi válsághelyzetekben a kríziskommunikáció egyik kitüntetett szempontja a kommunikációs egyenlőtlenségek kezelése (hogy a fontos üzenetek eljuthassanak a veszélyhelyzet által érintett lakosság különböző társadalmi, gazdasági és kulturális jellemzőkkel bíró csoportjaihoz). Fontos továbbá a megfelelő reagálás az – előbb-utóbb elkerülhetetlenül megjelenő – álhírekre és pletykákra (világos üzenetek küldése, más szervezetekkel együttműködve), illetve a kockázati tényezők pontos, átlátható és időszerűen ütemezett kommunikálása (figyelembe véve a tényleges kockázatot és a közvélemény kockázatészlelését is, amelyek nem feltétlenül esnek egybe). Mindennek alapja a bizalom erősítése és fenntartása – olyan üzenetekkel, amelyek azt közvetítik, hogy a kormány megfelelően kezeli a vészhelyzetet.

A COVID-19-helyzet magyarországi válságkommunikációjának kiemelkedő – ahogy BENE–FARKAS–MERKOVITY (2020) részletesen is bemutatja e kötetbeli fejezetében: ha nem is omnikompetens, ám omnipotens – szereplője a magyar miniszterelnök, aki „egy katonai vezénylési akcióterv”²⁰ keretében hónapok óta személyesen irányítja a járványellenes küzdelmet. A háborús metaforák egyébként gyakran feltűntek világszerte a járványhelyzetről szóló beszámolókbán: Kínától kezdve, Franciaországon, az Egyesült Államokon, Olaszországon és Spanyolországon át a politikai vezetők szívesen utaltak saját szerepükre a járvány elleni hadviselés vezetőiként. A háborús metaforák használata megkönnyíthette az állampolgárok mindennapi életének korábban szinte elképzelhetetlen mértékű ellenőrzés alá vonását, illetve az erre vonatkozó intézkedések kommunikációját, valamint a pandémiát kísérő álhírek által okozott „infodémia” elleni fellépést is (MARTINEZ–BRAWLEY–GUALDA 2020).

A járvány „katonás” megközelítése helyett Hollandiában a politikai és közegészségügyi vezetőket inkább az egymással, illetve a potenciálisan érintett állampolgárokkal folytatott párbeszéd jellemezte: bár itt is Rutte miniszterelnök hozta meg a végső döntéseket. Például a közegészségügyi szakértelmet képviselő RIVM fenntartotta a tömegközlekedési eszközökön kötelezővé tett maszkviselés június eleji elrendelése után is azt a véleményét, hogy még nem áll elegendő tudományos bizonyíték rendelkezésre a kérdés megfelelő megítéléséhez, ugyanakkor magától értetődőként jelenítették meg a higiéniai elvárásokról megfelelően informált állampolgárok racionális szabálykövető viselkedését: „Hollandiában mi, amennyire

²⁰ Idézet a miniszterelnök 2020. április 3-án a Kossuth Rádióban elhangzott interjújából. Lásd: <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/orban-ne-adjuk-fel-celjainkat> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

csak lehetséges, elkerüljük a zsúfolt területeket és tartjuk a 1,5 méteres távolságot.”²¹

Portugáliában a menekültek és a menedékkérők átmeneti állampolgári jogokhoz juttatása az egészségügyi rendszerhez való hozzáférés biztosítása mellett a különböző háttérű és a járvány által eltérő módon érintett társadalmi csoportok közötti kommunikációs egyenlőtlenségek leküzdéséhez is hozzájárulhatott. Ezáltal a népességnek a hatóságokat gyakran elkerülő – a közegészségügyi üzenetekkel így nehezebben elérhető – szegmensei is nagyobb eséllyel értesülhettek a járványkezelés szempontjából fontos információkról.

Az ismertté vált fertőzöttek viszonylag alacsony számával összefüggésben a lengyel kormány – a magyarhoz hasonlóan – folyamatosan dicsérte magát, hangot adva a közmédiában saját válságkezelési sikereinek.²² Mindez hozzájárulhatott Andrzej Duda júliusi elnöki újraválasztásához. További lengyel–magyar kommunikációs párhuzam, hogy a járványkezelés közepette mindkét kormánynak maradt ideje és energiája olyan jogfosztó intézkedések tematizálására, mint Magyarországon a március 31-én beterjesztett törvényjavaslat 33. paragrafusa az anyakönyvi eljárásról szóló törvénynek a születési nem kategóriájával való kiegészítéséről,²³ vagy Lengyelországban az abortusz tiltására vonatkozó – korábban sokak által ellenzett – törvényjavaslat ismételt napirendre kerülése április 16-án a Szejmben.²⁴

A JÁRVÁNY ÉS A JÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A járvány kezelése során a kormányok a COVID-19 egészségügyi következményei (megbetegedések és halálozások száma) és a védekezés (leállítás) gazdasági-társadalmi hatásainak minimalizálása között próbáltak kisebb-nagyobb sikerrel egyensúlyozni. Az egyes országok járványkezelési stratégiájának eredményességét megítélni nem egyszerű feladat, de az világos, hogy ehhez mérlegre kell tennünk mind az egészségügyi, mind pedig a gazdasági-társadalmi következményeket. A stratégiák sikerességének mérésében a rendelkezésre álló mérőeszközök is korlátozzák a lehetőségeinket.

²¹ <https://www.rivm.nl/en/novel-coronavirus-covid-19/face-masks-and-gloves> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

²² <https://leidenlawblog.nl/articles/politicizing-the-pandemic-polands-response-to-covid-19> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

²³ <https://www.parlament.hu/irom4I/09934/09934.pdf> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

²⁴ <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/europe-versus-coronavirus-poland-between-reactivity-and-opportunism> (Letöltés: 2020. 09. 15.).

Az egészségügyi hatások számbavétele elvileg lehetséges volna az igazolt COVID-megbetegedések száma alapján, de ez – a tünetmentes vírushordozók jelentős aránya miatt – nem független a tesztelesek számától. Ha egy ország sokat teszlet, akkor az igazolt fertőzöttek száma is több lesz, mintha kevesebb tesztet végeznének. Ezért a regisztrált fertőzöttek számánál jobb, de – a különböző országok eltérő adminisztrációs gyakorlata miatt – szintén nem tökéletes mérőszám a COVID-halálozások száma. Ahhoz, hogy az egyes országok adatai egymással összevethetők legyenek, népességszámra vetített adatokat használunk. 2020. szeptember közepéig a hat ország közül Hollandiában volt a legmagasabb a koronavírus miatti halálozások egymillió lakosra jutó száma (III. táblázat), de Portugáliában is jelentősen meghaladta a 120 fős világlátlagot. E tekintetben Ausztria és Magyarország középen helyezkedik el, míg a legkevesebb COVID-halálozás Csehországban és Lengyelországban volt. Úgy tűnik, hogy a járvány okozta halálozások száma a populista kormányzású országokban alacsonyabb maradt, bár nem tudhatjuk, hogy ez a védekezésen kívül milyen egyéb – a kormányok kontrollján részben vagy teljesen kívül eső – tényezőkön múlt.²⁵ Látnunk kell továbbá, hogy a halálzási mutatók országok közötti különbségei még a járvány első hullámában, a tavaszi hónapok idején keletkeztek; csupán a nyár óta eltelt időszakot tekintve a visegrádi országok halálzási mutatói már nem alacsonyabbak a nyugat-európai liberális demokráciákkal összevetve.

A pandémia gazdasági következményeinek méréséhez az Eurostat gazdasági növekedési (GDP) és munkanélküliségi adataira támaszkodunk. Az idei második negyedévben az Európai Unió egészének GDP-je drasztikusan, az EU létezése óta nem látott mértékben (14,1%-kal) csökkent a tavalyi első negyedévhez képest. A vizsgált országok közül Lengyelországban, Hollandiában és Csehországban az átlagnál lényegesen kisebb, Ausztriában és Magyarországon az EU-átlaghoz hasonló, Portugáliában viszont kiugró mértékű, 16,3%-os volt a gazdasági visszaesés. A munkanélküliség ugyanakkor június végéig Csehországban (44%-kal) és Magyarországon (41%-kal) emelkedett a legnagyobb mértékben 2019 júniusához képest (III. táblázat). Az EU egészét jellemzőnél (7,6%) nagyságrendekkel gyorsabban, közel 30%-kal nőtt a munkanélküliség Ausztriában és Hollandiában. Portugáliában az uniós szintnél kisebb volt a növekmény, Lengyelországban pedig még csökkent is az állástalanok száma tavaly júniushoz képest. A két gazdasági kulcsindikátor szerint tehát Magyarországon a GDP-ben az EU-átlagának meg-

²⁵ Az egyik ilyen tényező a BCG (Bacille Calmette–Guérin) oltás hatása lehet. Bár az orvostudományi álláspont nem egyértelmű ezzel az összefüggéssel kapcsolatban, a legújabb – fejezetünk 2020. szeptemberi lezárása előtt publikált – kísérleti eredmények határozottan amellett szólnak, hogy a BCG-beoltottság szignifikánsan növelheti a koronavírussal szembeni ellenálló képességet (lásd pl. Berg et al. 2020; Melvin et al. 2020).

III. táblázat. A COVID-19 következményei. A kormányzati eredményesség indikátorai

	Magyarország	Lengyelország	Csehország	Ausztria	Hollandia	Portugália
I millió lakosra jutó COVID-halálozás, 2020. 09. 15-ig*	67	59	44	84	365	184
GDP-változás, 2020. II. negyedév (% az előző év azonos időszakához képest)**	-13,5	-7,9	-10,7	-13,3	-9,0	-16,3
Munkanélküliség alakulása (% az előző év azonos időszakához viszonyítva)**	41,2	-9,1	44,4	29,5	26,5	6,1

Forrás: saját szerkesztés a következő források alapján:

* <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

** Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10545332/2-14082020-AP-EN.pdf/7f30c3cf-b2c9-98ad-3451-17fed0230b57> és <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11156668/3-30072020-AP-EN.pdf/1b69a5ae-35d2-0460-f76f-12ce7f6c34be>.

felelő, a munkanélküliség alakulásában viszont annál lényegesen kedvezőtlenebb tendenciát tapasztalhattunk. Csehország a munkanélküliség, Ausztria és Portugália pedig a gazdasági növekedés szempontjából teljesített gyengébben a vizsgált hat ország közül. Lengyelország ugyanakkor, amellet hogy a legkisebb gazdasági visszaesést mutató állam, sikeres volt a munkanélküliség kezelésében is.

A GAZDASÁGI LEÁLLÁS HATÁSAIT MÉRSÉKLŐ KÖZPOLITIKÁK ÉS A KÖZPOLITIKA-ALKOTÁS

A járvány elleni védekezés hatásait enyhíteni kívánó közpolitikák elemzéséhez a Eurofound COVID-19 EU PolicyWatch adatbázisára támaszkodunk. Az adatbázis folyamatosan frissül; a tanulmányban a 2020. augusztus 7-ével bezárólag frissített adatokat használjuk. Ezek alapján nagy különbséget láthatunk a gazdasági leállás kedvezőtlen hatásait mérséklő intézkedések számában. A legtöbb beavatkozást a hat vizsgált ország közül az osztrák és a portugál kormány eszközölte (40-et, illetve 30-at) (IV. táblázat). A legkevesebb intézkedésre ezzel szemben Lengyelországban és Magyarországon került sor (8, illetve 12). E két véglet között helyezkedik el Csehország és Hollandia (20, illetve 14 intézkedéssel). Ausztriában és Portugáliában a nagyszámú beavatkozás egyben a legszélesebb körű is volt; a Eurofound által vizsgált összes területet lefedte. Az adatokból tehát az látszik,

IV. táblázat. A COVID-19-hatásokat mérséklő közpolitikai intézkedések az intézkedések típusa szerint

	Magyar-ország	Lengyel-ország	Cseh-ország	Ausztria	Hollandia	Portugália
Vállalkozásokat célzó intézkedések						
az üzletmenet folytonosságának biztosítása és az alapvető szolgáltatások támogatása	1	1	1	6	0	4
vállalkozások életben maradásának támogatása	4	1	10	7	10	3
foglalkoztatásvédelem és munkahelymegtartás	2	1	1	2	1	1
üzleti tevékenységek reorientációja	0	0	5	2	0	1
a normál üzletmenetbe való visszatérés támogatása	0	0	0	2	1	2
Munkavállalókat célzó intézkedések						
munkavállalók védelme, munkahely adaptálása	1	0	0	7	0	5
jövedelmek védelme (rövidített munkaidőn kívül)	0	3	2	6	1	6
Lakosságot célzó intézkedések						
szociális problémák megelőzését szolgáló intézkedések	3	1	0	7	1	5
Kilábalást segítő intézkedések						
a gazdasági, munkaerőpiaci és társadalmi kilábalás támogatása	1	1	1	1	0	3
Intézkedések száma összesen	12	8	20	40	14	30

Forrás: saját szerkesztés a Eurofound COVID-19 EU PolicyWatch adatbázis alapján (utolsó frissítés: 2020. augusztus 7.).

hogy a populista kormányok kevésbé (és kevesebb területen) hajlamosak a járvány kedvezőtlen következményeire közpolitikai beavatkozásokkal válaszolni.

A COVID-19 hatásait mérséklő intézkedések fókuszban markánsan eltér az országok között. A IV. táblázat felső paneljében a vállalkozásokat, a következő panelben a munkavállalókat, alatta pedig a lakosságot célzó intézkedéseket tüntettük fel. Az utolsó sorban a kilábalást segítő intézkedések szerepelnek. A táblázatból látható, hogy Hollandiában és Csehországban egyértelműen a vállalkozások életben tartása kapott prioritást. A két országban a kormányzati beavatkozások 71%-a, illetve fele irányult erre a célra, és Magyarországon is ez a

terület volt a leghangsúlyosabb.²⁶ Ezzel szemben Lengyelországban és Portugáliában a legtöbb intézkedés a jövedelmek védelmére fókuszált (38%, illetve 20%), bár az ibériai országban közel ennyire kiemelt terület volt a szociális problémák megelőzése. Az osztrák kormány intézkedései egyforma mértékben irányultak a vállalkozások életben tartására, a szociális nehézségek megelőzésére és a munkavállalók védelmére. Csupán az intézkedések számát figyelembe véve természetesen csak korlátozott mértékben vonhatunk le következtetéseket, és azokat is inkább a közpolitika-alkotás szándékáról, nem pedig a közpolitika végrehajtásának sikerességéről. Az intézkedések száma alapján mindenesetre nem látszik éles választóvonal a populista és a liberális demokráciák kormányai között. A populista kormányok ugyanakkor láthatóan kevésbé hajlamosak a munkavállalók védelmét jelentő és a szociális problémák megelőzését szolgáló (vagyis a lakosságot megcélzó) intézkedésekre, mint Ausztria és Portugália (Hollandia kivételt jelent).

A kormányok kármentő intézkedéseit célcsoportonként (vállalkozások, munkavállalók, lakosság) is megvizsgálva további megállapításokat tehetünk. A Eurofound 2020 áprilisában lezárt kutatási jelentése szerint a *vállalkozások életben maradása* érdekében hozott rendelkezések az EU-ban leggyakrabban vissza nem térítendő támogatások formáját öltötték, amelyekkel a kormányok elsődlegesen az önfoglalkoztató, mikro- és kisvállalkozások életben tartását kívánták elősegíteni. Közülük ilyen számban születtek intézkedések a finanszírozáshoz való hozzáférés könnyítésére, illetve a pénzügyi kötelezettségek (adók, tb, kölcsönök) halasztott teljesítésének lehetővé tételére (EUROFOUND 2020). Közvetlen támogatást az itt vizsgált országok mindegyikében nyújtottak a kormányok, a magyar és a lengyel kormány ugyanakkor nem lépett a vállalkozások finanszírozásának érdekében, illetve Lengyelországban emellett a halasztott fizetést elősegítő sem.

A Eurofound jelentése alapján az EU tagállamaiban (2020 áprilisáig) a *foglalkoztatásvédelem és a munkahelymegtartás* érdekében foganatosított intézkedések középpontjában a rövidített munkaidőben történő foglalkoztatás (annak jövedelem-támogatása) állt (EUROFOUND 2020). Ilyen rendelkezésre az általunk elemzett országok mindegyikében volt példa. A rövidített munkaidőn kívüli egyéb *jövedelemvédelmi* intézkedések sorában gyakori szakpolitikai válasz volt a jövedelem-támogatás kiterjesztése azokra a munkavállalókra, akik semmilyen védelemben nem részesülnek (például az atipikus foglalkoztatási formákban foglalkoztatottak). Erre Magyarország kivételével minden itt vizsgált országban sor került. Az országok két csoportját vizsgálva az látszik, hogy a populista kormányok kevésbé

²⁶ Ezen a területen a következő intézkedések történtek: a vállalkozások tőke- és kamatfizetési kötelezettségének felfüggesztése az év végéig, a munkát terhelő adók és a kisvállalkozók egyszerűsített adójának (KATA) elengedése a koronavírus-járvány által érintett szektorokban, a nem lakás céljára szolgáló helyiségbérleti díjak befagyasztása és a bérleti szerződések felmondásának tiltása az érintett ágazatokban.

voltak aktívak a fizetett távollét kiterjesztésében, a munkanélküliek jövedelemtámogatásában és a szülőknek (gondozóknak) nyújtott pénzbeli vagy természetbeni támogatásban, mint Ausztria és Portugália (Hollandia itt is kivételt jelent).

Az EU-tagállamokban a COVID-19 hatásainak mérséklését célzó intézkedéseknek (2020 áprilisáig) csak kisebb része irányult a *lakosság védelmére, a szociális nehézségek kivédésére*. Ezek közül a beavatkozások közül az otthon biztonságának megőrzését szolgáló beavatkozások fordultak elő leggyakrabban (EUROFOUND 2020). A IV. táblázatból az olvasható ki, hogy a hat itt vizsgált országból csak Ausztriában és Portugáliában hoztak ilyen intézkedéseket. A cseh kormány a szociális problémák megelőzése céljából nem avatkozott be, a két populista kormány pedig inkább a túlzott eladósodottság kialakulásának megakadályozására törekedett, emellett a magyar kormány a fiatalok védelmére (lásd kamatmentes diákhitel) is tett erőfeszítéseket.

A kormányzati beavatkozások a legkevesebb célcsoportot Hollandiában, Lengyelországban és Magyarországon érintették. Hollandiában alapvetően a vállalkozásokat: az önfoglalkoztatókat, a mikrovállalkozásokat, a kis- és középvállalkozásokat és bizonyos szektorok vállalkozásait. A vállalkozói szféra szereplőin túl a lengyel kormány a foglalkoztatásban álló szülőkkel és a kiskorú gyerekekkel, a magyar kormány pedig bizonyos szakmák képviselőivel, valamint a fiatalokkal (diákokkal) összefüggésben tett lépéseket. A COVID-19-re adott kormányzati válaszok messze Portugáliában és Ausztriában érték el a legtöbb célcsoportot. A többi országhoz képest a fő különbség, hogy ebben a két országban a sérülékeny állampolgári csoportok külön védelmet kaptak. Az ibériai országban a kormányzati intézkedések kiterjedtek például a munkanélküliekre, a be nem jelentett munkásokra, a migránsokra és a menekültekre, Ausztriában pedig a munkanélküliekre, a szezonális munkásokra, a határon átnyúló ingázókra, az idősekre és a fogyatékossgal élőkre is. Ezzel szemben a populista kormányok – különösen a lengyel és a magyar kormány²⁷ – kevesebb figyelmet fordítottak a szociális problémák megelőzésére. Figyelemre méltó, hogy a munkájukat elvesztők helyzetére nem volt kormányzati válasz sem Magyarországon, sem pedig Csehországban, miközben a munkanélküliség ebben a két országban kiugróan emelkedett.

²⁷ Magyarországon a következő intézkedések történtek a sérülékeny csoportok védelmére: magán-személyek tőke- és kamatfizetési kötelezettségének felfüggesztése és a kamatmentes diákhitel (emellett a Eurofound idesorolja a Járványügyi Alap támogatását is a banki és kiskereskedelmi szektorban).

TÁRSADALMI SZEREPLŐK BEVONÁSA A KÖZPOLITIKAI FOLYAMATBA

A Eurofound COVID-19 EU PolicyWatch adatbázisából arra vonatkozóan is gyűjthetünk információt, hogy az egyes országokban milyen aktorokat és milyen mértékben, formában (informálás, konzultáció, megegyezés) vontak be a járvánnyal összefüggő közpolitika-alkotási folyamatba (V. táblázat).

Válsághelyzetekben jellemző, hogy a közpolitikai döntések a szokásosnál szűkebb időkorlátok között és nagy nyomás alatt születnek. Ez ugyanakkor a járvány által érintett valamennyi országban fennáll, így az egyes országok gyakorlatai összehasonlíthatók – az országok a munkaügyi kapcsolatok és a közpolitika-alkotás történetileg kialakult struktúráinak fényében reagálnak (EUROFOUND 2020).

Az V. táblázat adatai alapján arra következtethetünk, hogy a járvánnyal összefüggő közpolitikai döntéseket Lengyelországban és Magyarországon hozták a legszűkebb körben, szinte kivétel nélkül a közpolitikai aktorok bevonása nélkül. Ez bizonyos mértékig Csehországra is érvényes, bár ott több példát is látunk az

V. táblázat. A társadalmi aktorok bevonása a közpolitika-alkotási folyamatba: a bevonással érintett intézkedések száma és típusai

	Magyarország	Lengyelország	Csehország	Ausztria	Hollandia	Portugália
Szakszervezetek	1 (információ)	1 (egyezség)	1 (konzultáció)	2 (egyezség)	3 (konzultáció)	5 (konzultáció, információ, tárgyalás)
Munkáltatói szervezetek	0	0	2 (konzultáció, egyezés)	7 (egyezség, konzultáció)	0	5 (konzultáció, információ, tárgyalás)
Szociális partnerek közösen	0	0	0	2	3	0
Foglalkoztatási szolgálat	1	0	0	0	2	7
Társadalombiztosítás	0	0	1	5	0	7
Más társadalmi szervezetek (pl. NGO-k)	0	0	1	4	4	4

Forrás: saját szerkesztés a Eurofound COVID-19 EU PolicyWatch adatbázis alapján (utolsó frissítés: 2020. augusztus 7.).

érintettek bevonására is. Más gyakorlat jellemzi a három nyugat-európai liberális demokráciát. Ezekben az államokban a közpolitikai döntések jelentős részben a szakszervezetek, a munkáltatói szervezetek, a foglalkoztatási szolgálat és a társadalombiztosítás, a szociális partnerek együttese, valamint egyéb társadalmi aktorok (például NGO-k) részvételével születtek.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Elemzésünk alapján nincs egyértelmű válasz a címben feltett kérdésre. Nem dönthető el egyértelműen, hogy a populista kormányzatok jellemzően jobban vagy inkább kevésbé sikeresen kezelik a koronavírus-válságot, mint a klasszikus liberális demokráciák. A hat vizsgált ország koronavírusjárvány-kezelése mindenesetre jól közelítette a liberális demokráciákra, illetve a populista kormányzatokra jellemző – a bevezetőben tárgyalt – ideáltípusok szerint várható mintázatot. Ausztriában, Hollandiában és Portugáliában a járványkezelés sokkal nagyobb mértékben felelt meg a demokratikus közpolitika-alkotás folyamatának, mint Lengyelországban vagy Magyarországon – Csehország pedig köztes pozíciót foglalt el ebben a tekintetben. A járványkezelés tartalmi elemeiben összetett kép rajzolódott ki: a tavaszi hónapok során a legnagyobb következetességgel Portugália, Ausztria és Csehország követte a főáramú egészségpolitikai ajánlásokat, de a magyar és a lengyel kormányzati gyakorlat sem tért el ettől jelentősen. Ebben a tekintetben Hollandia volt az igazi kakuktkojás, ahol sok szempontból a külön utas svéd stratégiára emlékeztető járványkezelési politikát folytattak. Végül közpolitikai diskurzusaikban a magyar és a lengyel kormányzat sokkal nagyobb mértékben használt érzelemtelített, háborús válságmetaforákat, mint például a szakértői megállapításokkal operáló portugál kormányzat.

A járvány közvetett hatásainak kezelésében első látásra meglepőnek tűnhet, hogy a populista kormányok kevésbé reagáltak a járvány kedvezőtlen gazdasági és társadalmi következményeire tartalmi közpolitikai beavatkozásokkal. Bár a vállalkozásokat segítő intézkedések hasonlítanak egymásra a hat országban, a populista vezetésű országokban alig hoztak olyan intézkedéseket, amelyek a sérülékeny állampolgári csoportok védelmére irányultak (szemben a portugál és az osztrák kormánnyal). Ez a mintázat jól illeszkedik elméleti modellünkhöz: a populista kormányzatoktól lényegesen kevésbé várhatók olyan beavatkozások, amelyek a marginalizált társadalmi csoportoknak, különösen a népszerűtlen kisebbségeknek a járvány idején fokozódó hátrányait kompenzálnák. Elemzésünk rámutatott a járvánnyal kapcsolatos intézkedések tartalmában a mögöttes ideológiák sajátos hatására is. A hat ország összevetésében a holland liberális demokrácia nem beavatkozó, piacpárti irányultsága és a populista kormányzatoknak jellemzően a csak

a többségi elvárásokra rezonáló közpolitikai gyakorlata hasonló intézkedésekhez vezetett. A járvány gazdasági és társadalmi hatásainak kezelésére a Hollandia és a visegrádi országok kormányai is kevés beavatkozást tettek, és ezek kitüntetett célcsoportja a vállalkozói szektor volt. Ezzel szemben a néppárti–zöld osztrák koalíciós kormány és a kisebbségben kormányzó portugál szocialisták egyaránt nagyszámú olyan intézkedést is hoztak a vállalkozások segítése mellett, amelyek a munkavállalóknak és a lakosság szélesebb csoportjainak védelmét célozták.

A járványkezelés közvetlen sikerességét mérlegelve úgy tűnik, hogy rövid távon (a 2020. tavaszi időszakban) a kelet-közép-európai populista kormányzatok erős érzelmi retorikával támogatott szigorú mobilitáskorlátozó intézkedései legalább olyan eredményesek voltak, mint a nyugat-európai liberális demokráciák járványkezelő lépései. A koronavírus-járványnak betudható halálozás a visegrádi országokban lényegesen alacsonyabb volt (bár ebben a BCG-oltásnak is érdemi szerepe lehetett, ahogy erre korábban utaltunk). A járvány nyár végétől megindult második hulláma ugyanakkor módosíthatja a tavasz folyamán kialakult képet. Arra számíthatunk, hogy a gazdasági és társadalmi partnerek bevonására jobban építő, továbbá az izoláció gazdasági és társadalmi mellékhatásainak mérséklésére törekvő – inkább a liberális demokráciákra jellemző – járványkezelés erényei felértékelődnek. A járványkezelés hosszabb távú folyamatában a populista kormányzatoknak innovatív módon kell bizonyítaniuk kameleoni rugalmasságukat (TAGGART 2004), hogy egyidejűleg tudják kezelni a koronavírus megfékezéséhez szükséges epidemiológiai követelményeket a gazdaság és a társadalom normalizálódó működésére vonatkozó állampolgári elvárásokkal.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARTHA, Attila–BODA, Zsolt–SZIKRA, Dorottya 2020: When populist leaders govern: Conceptualising populism in policy making. *Politics and Governance*, 8(3):71–81. <http://dx.doi.org/10.17645/pag.v8i3.2922>.
- BENE Márton–FARKAS Xénia–MERKOVITY Norbert 2020: *Válság és kommunikáció – A koronavírus-válság kormányzati, ellenzéki és médiakommunikációja* (jelen kötetben).
- BERG, Martha K.–YU, Qinggang–SALVADOR, Cristina E.–MELANI, Irene–KITAYAMA, Shinobu 2020: Mandated Bacillus Calmette-Guérin (BCG) vaccination predicts flattened curves for the spread of COVID-19. *Science Advances*, 6(32):eabc1463. (5 August 2020).
- DRINÓCZI Tímea–BIEN-KACALA, Agnieszka 2020: *COVID-19 in Hungary and Poland: extraordinary situation and illiberal constitutionalism. The Theory and Practice of Legislation*. online megjelenés: <https://doi.org/10.1080/20508840.2020.1782109>.
- ECDC [European Centre for Disease Prevention and Control] 2020: A Covid-19-járvány nyomán hozott, a közösségi kontaktusokat korlátozó intézkedésekkel kapcsolatos megfontolások. Technikai jelentés. ECDC: Stockholm. https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/Guide-for-social-distancing-measures_HU.pdf.

- EUROFOUND 2020: *COVID-19: Policy responses across Europe*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- HAJNAL, György–KENDER-JEZIORSKA, Iga–KOVÁCS, Éva 2020: Understanding drivers of illiberal entrenchment in critical junctures: Institutional responses to the COVID-19 pandemic in Hungary and Poland. *International Review of Administrative Sciences*. Megjelenés alatt.
- MARTINEZ-BRAWLEY, Emilia–GUALDA, Estrella 2020: Transnational Social Implications of the Use of the “War metaphor” Concerning Coronavirus: A Bird’s Eye View. *Culture e Studi del Sociale*, 5(1):259–272. <http://www.cussoc.it/index.php/journal/article/view/133/97>.
- MELVIN, Joy–MALAVIKA, B.–ASIRVATHAM, Edwin Sam–SUDARSANAM Thambu David–JEYASEELAN, L. 2020: Is BCG associated with reduced incidence of COVID-19? A meta-regression of global data from 160 countries. *Clinical Epidemiology and Global Health*. Megjelenés alatt. Available online: 5 September 2020 <https://doi.org/10.1016/j.cegh.2020.08.15>.
- METZ Rudolf–ÁRPÁSI Botond 2020: *Miért sereglünk a vezetők köré, ha baj van? – A koronavírus-járvány nemzetegyesítő hatása* (jelen kötetben).
- STOTO, Michael A.–SAVOIA, Elena–NELSON, Christopher–PILTCH-LOEB, Rachael–GUICCIARDI, Stefano–TAKÁCS, Judit–VARELA SANTOS, Carmen–CIOTTI, Massimo 2017: *Public health emergency preparedness – Core competencies for EU Member States*. European Centre for Disease Prevention and Control, Stockholm. <https://doi.org/10.2900/049462>.
- TAGGART, Paul 2004: Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3):269–288. <https://doi.org/10.1080/1356931042000263528>.

Adatbázisok

- Worldometers adatbázis <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.
- University of Washington (Seattle) COVID Health Data adatbázisa <https://covid19.healthdata.org/>.
- Oxford Covid-19 Government Response Tracker <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker>.
- Eurofound COVID-19 EU PolicyWatch <https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19-eu-policywatch/database>.

Dobos Gábor

Dekoncentrált válságkezelés?

A kormány és az önkormányzatok viszonya
a járványhelyzetben

BEVEZETÉS

A COVID-19-járvány által teremtett válsághelyzet az ország egész területét érintette, nem egyetlen, térben jól lehatárolható pontban jelentkezett (mint például a 2010-es vörösiszap-katasztrófa). Az ilyen típusú helyzetekben az állami válságkezelésnek értelemszerűen támaszkodnia kell a szubnacionális (regionális, helyi) szintekre is, nemcsak a föderális szerkezetű államokban (például Németország, USA), de egy olyan unitárius államban is, mint Magyarország. A válságkezelés történhet az államigazgatás dekoncentrált struktúrájú szervein (például területi katasztrófavédelmi igazgatóságok, megyei és járási kormányhivatalok) keresztül, vagy a decentralizáltan működő területi (megyei és helyi) önkormányzatok segítségével.

A központi kormányzat és az önkormányzatok viszonyának a COVID-helyzet kapcsán való elemzését különösen aktuálissá teszi, hogy ezt a viszonyt 2010 után az Orbán-kormányok szisztematikusan újraszabták, új helyet és szerepet jelölve ki az önkormányzatoknak a politikai rendszerben. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a központi kormányzat válságkezelésének azon része, mely érintette az önkormányzatok működését, mennyire esik egybe a kialakított új modell (a „helyi állam” felfogás) működési logikájával, az egyes kormányzati lépések azonos vagy ellentétes irányba mutatnak-e a 2010–2014-es önkormányzati reform által meghatározott új iránnyal.

Bár az elemzés értelemszerűen konkrét intézkedésekkel és esetekkel foglalkozik, a célja nem annak számbavétele, hogy a járványhelyzet idején milyen interakciók voltak a kormány és az egyes önkormányzatok között – olyan ügyek kerültek a vizsgálat fókuszába, amelyekben megjelentek a központi kormányzat önkormányzati rendszerrel kapcsolatos attitűdjei, azaz érdemben elemezhető, hogy ezekben mennyire érvényesült az Orbán-kormány 2010 után kialakított önkormányzat-felfogása.¹

¹ Ennek megfelelően a tanulmányban nem esik szó például a Fidesz-kormányzat és az ellenzéki vezetésű Fővárosi Önkormányzat között zajló konfliktusokról a budapesti kerékpársávok vagy a Pesti

A központi kormányzat önkormányzatokkal kapcsolatos attitűdjeinek értelmezéséhez szükséges kijelölni egy viszonyítási pontot. Ezért az alábbiakban röviden ismertetem az Orbán-kormány 2010 utáni önkormányzati reformját, illetve az általa körvonalazott „helyi állam” koncepciót, majd a járványhelyzet 2020 márciusa és augusztusa közötti időszakának ügyeit összevetem a koncepcióból elméletileg következő önkormányzat-felfogással.

HELYI AUTONÓMIA HELYETT HELYI ÁLLAM

A magyar önkormányzati rendszer 1990-es kialakítása során a törvényhozók expliciten a helyi autonómia és a decentralizáció erősítése mellett foglaltak állást. Ennek megfelelően a helyi közösségek közvetlenül választott vezetőket, széles feladatellátási jogköröket és ehhez társított, (formálisan) széles körű pénzügyi eszközöket kaptak. Habár a szakértők és a döntéshozók számára már a kilencvenes évek elején világossá vált az, hogy a rendszerbe kódolt problémák² nyomán az önkormányzatok nem tudnak hatékonyan szolgáltatásokat nyújtani, a széles körű helyi autonómia biztosításának célja sikeresnek mondható: a magyar önkormányzati rendszer 1990–2010 között nemzetközi összehasonlításban is magasan mondható autonómiaszinttel rendelkezett (lásd LADNER et al. 2019).

Az új önkormányzati (2011. évi CLXXXIX.) törvény indokolása alapján az Orbán-kormány is egymásnak ellentmondó értéknek tekintett a helyi autonómiára és a hatékonyságra 2010-ben, és világos értékválasztást tett: egy olyan „modern, költségtakarékos, feladatorientált önkormányzati rendszer” kiépítését jelölte ki célul, amely „szigorúbb (felügyeleti jellegű) kereteket szab az önkormányzati autonómiának”. Az egyértelmű modellváltás (PÁLNÉ 2016) irányát tükrözi az önkormányzatok alkotmányos pozíciójának megváltozása is: amíg az Alkotmány az autonómiát emelte ki az önkormányzatok alapvonásaként, addig az Alaptörvény helyi szolgáltatásokat nyújtó szervekként definiálja azokat.³ Az önkormányza-

---

Úti Idősek Otthona kapcsán (utóbbi értelmezéséről részletesen lásd BENE–FARKAS–MERKOVITY tanulmányát jelen kötetben). Habár ezek az ügyek természetesen kapcsolódnak a koronavírus-járványhoz, nem a kormány és az önkormányzatok rendszerszintű viszonya jelenik meg bennük. Mivel a 2019-es önkormányzati választás nyomán az ellenzéki összefogás pártjai pozíciókat tudtak szerezni több önkormányzatban, egy új front (a helyi szint) nyílt a pártpolitikai csatározások előtt – ezek a konfliktusok így elsősorban nem az autonóm önkormányzatok és a centralizáló kormány, sokkal inkább a Fidesz-kormányzat és az ellenzék szembenállásaként írhatók le.

² A helyi szint fragmentáltsága, a feladatkörök differenciálatlansága, a rendszer alulfinanszírozottsága.

³ Alkotmány 42. §: „A község, a város, a főváros és kerületei, valamint a megye választópolgárainak közösségét megilleti a helyi önkormányzás joga”; Alaptörvény 31. cikk (1) „Magyarországon a helyi

tokkal foglalkozó szakirodalom megközelítései közül (lásd PÁLNÉ 2008, 15.) az 1990-ben kialakított rendszer a „helyi autonómia” modellt követte, a 2010-től fokozatosan bevezetett rendszer pedig a „helyi állam” („local state”) modell elveit tette magáévá. Eszerint az önkormányzatok az államszervezetnek azon egységei, amelyek az állam szolgáltatásainak nyújtásáért helyi szinten felelősek.

Az önkormányzati rendszer reformjával a helyi szint vertikális (országos–helyi) és horizontális (önkormányzatokon belüli) viszonyai egyaránt átalakultak (erről részletesen lásd: DOBOS–PAPP 2017). A rendszer hatékonysága növelésének és a költségek csökkentésének jegyében az Orbán-kormány újraszabályozta az önkormányzatok feladatellátását, finanszírozását és hitelfelvételi lehetőségeit: a korábban (a jegyző útján) az önkormányzatok által ellátott államigazgatási feladatokat a 2013-tól működő (dekoncentrált struktúrájú) járási és megyei kormányhivatalokra bízta;⁴ ezzel párhuzamosan jelentősen csökkentették az önkormányzatok adminisztratív kapacitásait; a korábbi normatív támogatások helyett feladat alapú finanszírozást vezettek be (melynek lényege, hogy az önkormányzatok az adott tevékenységük ellátásához a központi kormányzat által kalkulált költségeknek megfelelő összeget kapnak); illetve az önkormányzati gazdálkodást szigorú korlátok⁵ közé szorították. Ezekkel a reformlépésekkel az önkormányzatok súlya a politikai rendszeren belül egyértelműen csökkent.⁶ A horizontális (önkormányzatokon belüli) viszonyok tekintetében a polgármesterek már 2010 előtt is domináns szereplőknek számítottak a velük formálisan egyenrangú képviselő-testülettel szemben. A polgármesteri pozíció 2010 után tovább erősödött azzal, hogy a polgármesterek határozatképességi és döntéshozatali szempontból egyaránt a képviselő-testület tagjainak számítanak, kezdeményezhetik egy ügy újratárgyalását (ha az erről való döntés megítélésük szerint az önkormányzat érdekeivel ellentétes), önállóan dönthetnek a testület helyett határozatképtelenség esetén, illetve két ülés közötti időszakban felmerülő „halaszthatatlan ügyekben”, továbbá adott értékhatárig forrásfelhasználási kérdésekben is. Ezekkel

---

közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek”. Erről részletesen lásd: BALÁZS 2012.

⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a központi kormányzat nemcsak a feladatokat, de az önkormányzatok körül-belül 1300 milliárd forintos adósságállományát is átvette 2011–2014 között (lásd VASVÁRI 2020).

⁵ Az önkormányzatok nem tervezhetnek deficittel az éves költségvetésükben, önként vállalt feladataikat csak akkor láthatják el, ha az nem veszélyezteti a kötelező feladatok végrehajtását, az önkéntes feladatokat csak saját forrásból finanszírozhatják, illetve a hitelfelvétel és kötvénykibocsátás kormányzati jóváhagyáshoz kötött.

⁶ A magyar önkormányzat autonómiájának csökkenése empirikusan is kimutatható: a „Local Autonomy Index” projekt adatai alapján a kutatás keretében elemzett 39 európai ország közül 1990 és 2014 között a magyar önkormányzatok autonómiájának szintje csökkent a legnagyobb mértékben (lásd LADNER et al. 2019).

az explicit jogkörbővítésekkel 2010-et követően az eredetileg végrehajtásért felelős polgármesterek egyre inkább döntéshozókká is váltak. Összességében tehát a 2010–2014-es reform nyomán a polgármesterek egyre dominánsabb szereplővé váltak egy olyan önkormányzati rendszerben, amelynek a jelentősége a központi kormányzathoz viszonyítva egyre kisebb.

Pálné (2016, 599.) megállapítja, hogy az önkormányzati reform egyértelmű elmozdulást jelent az önkormányzati dominanciájú területi kormányzástól a centralizált „helyi állam” modellje felé. Ebben a modellben az állami gyámság alá került önkormányzatok (SZENTE 2012, 14.) elsősorban a központi kormányzat döntéseinek végrehajtói, nem önálló döntéshozók. Jó példa erre a közoktatás ügye. A reform előtt az önkormányzatok feleltek a közoktatás biztosításáért, és bizonyos szakpolitikai kérdésekben (így például az iskolaigazgatók kiválasztásában) is döntéshozatali kompetenciákkal rendelkeztek. A reform nyomán elvesztették előbb fenntartói, majd működtető szerepüket, ezeket a központi kormányzat dekoncentrált szervezeti formában működő intézménye (Klebsberg Központ) látja el. További példaként említhető az önkormányzatok államigazgatási feladatainak átvételére létrehozott járási kormányhivatalok esete is.⁷

A „helyi állam” modelljében tehát az önkormányzatok döntéshozatali kompetenciái korlátozottak, az általuk ellátandó kötelező feladatok (például közvilágítás, utak karbantartása) mellett legfeljebb az önként vállalt feladatokra terjednek ki.⁸ A modell logikájából az következik, hogy egy COVID-19-járványhoz hasonló válsághelyzetben az állam az önkormányzatokra a központi kormányzat akaratának és intézkedéseinek közvetítőjeként tekint, nem hagyva teret az autonóm döntéshozatalnak. Az alábbiakban a kormányzati járványügyi intézkedések önkormányzatokat érintő lépéseinek elemzésével azt vizsgálom, hogy a válságkezelés során a központi kormányzat önkormányzatokkal kapcsolatos attitűdjei mennyire estek egybe az önkormányzati rendszer átalakítása során általa konzekvensen alkalmazott „helyi állam” felfogással.

⁷ Természetesen nem magától értetődő, hogy államigazgatási feladatokat decentralizált rendszerben érdemes működtetni. Az ilyen intézményi megoldás legfőbb okaként azt szokás megnevezni, hogy a helyi döntéshozók vannak a döntéseket befolyásoló helyi viszonyok ismeretének birtokában (például a helyi szociális segélyezés kapcsán). Az új magyar önkormányzati modell nélkülözi a decentralizációból fakadó előnyök kihasználását (VIGVÁRI 2012, 22.).

⁸ Az új önkormányzati rendszer működésének tapasztalatai azt mutatják, hogy az önkormányzatok mozgástere a saját feladatok ellátásában a feladatfinanszírozás gyakorlati megvalósulása és a szigorú hitelfelvételi korlátok okán egyre szűkül (lásd DOBOS 2016).

ÖNKORMÁNYZATOK JÁRVÁNYHELYZETBEN

A központi kormányzat járványhelyzet alatti (2020 márciusa és augusztusa közötti), önkormányzatokat érintő intézkedései három téma mentén különíthetők el: az önkormányzatok autonómiájának kérdése, a kormányzati válságkezelés (és nem kezelés) önkormányzati szinten való megjelenése, illetve az önkormányzatok gazdasági helyzetét érintő változások.

Az önkormányzati önállóság felszámolásának ötlete

Az önkormányzaton belüli (horizontális) viszonyok 2010 utáni megváltoztatása nem kapcsolódik ugyan közvetlenül a „helyi állam” modelljéhez, de az önkormányzati autonómia teljes felszámolására vonatkozó kezdeményezés megértéséhez röviden erre is ki kell térni. A kormány által 2020. március II-én kihirdetett országos vészhelyzettel életbe lépett a 2011-ben elfogadott katasztrófavédelmi törvény azon rendelkezése, melynek értelmében a polgármesterek saját hatáskörben, a képviselő-testület jóváhagyása nélkül hozhattak döntéseket.⁹ A polgármesterek több olyan kérdés eldöntésében is éltek ezzel a jogkörrel, amelyek közvetlenül nem kapcsolódtak a vészhelyzethez (Szekszárdon és Komlón például egyedül fogadták el és írták alá a költségvetést, a VIII. kerületben pedig saját hatáskörben hozott döntéssel váltotta le a polgármester a közétkeztetési szolgáltatót). A választott helyi vezetők (polgármesterek és képviselők) közötti formális egyensúly megbomlásának ilyen gyakorlatát látva több kritika is érte a vészhelyzeti szabályozást. Erre válaszként nyújtotta be Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes március 31-én azt a salátatörvényt, amely egyik rendelkezése szerint minden olyan döntéshez, amelyben a képviselő-testület illetékes (és amelyet a vészhelyzetre való tekintettel a testület helyett a polgármester saját hatáskörben hozhat meg), a területileg illetékes védelmi bizottság hozzájárulása szükséges. Ez a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy az önkormányzatokat érintő kérdésekről való végső döntés joga a választott vezetőktől átkerült volna a kormányhivatalok politikai szempontok alapján kinevezett vezetői (kormány megbízottak), valamint katasztrófa- és rendvédelmi, illetve honvédségi vezetők kezébe. Habár a javaslatot másnap visszavonták,¹⁰ a téma szempontjából mégis fontos, mivel éppen ez a válságkezelési irány az, ami tökéletesen illeszkedik a „helyi állam” koncepcióba: válsághelyzetben a decentralizáltan működő, autonóm önkormányzatok helyett a központi kormányzat (és annak

⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény 46. § (4).

¹⁰ Gulyás Gergely (a Miniszterelnökséget vezető miniszter és a törvényjavaslat előadója) ezt azzal indokolta, hogy a hatályos szabályozás kritikusan láthatóan nem értenek egyet ezzel az iránnyal.

dekoncentrált szervei) illetékesek a helyi kérdések eldöntésében. A törvényjavaslat parlamenti elfogadása így az önkormányzati autonómia válsághelyzet idejére való teljes felszámolása, egyúttal a „helyi állam” modellnek megfelelő hatékonyságnövelést célzó, centralizációs lépés lett volna.

A koronavírus elleni védekezés helyi szinten

Amíg a fenti törvényjavaslat egyértelműen kijelölte (volna) az önkormányzatok helyét a járványhelyzet kezelésében, ugyanez nem mondható el a központi kormányzat helyi, a vírussal szembeni védekezést célzó stratégiájáról. A válságkezelés során történtek ugyan olyan kormányzati lépések, amelyek illeszkednek a „helyi állam” koncepcióba, a vizsgált időszak úgy jellemezhető, hogy a kormány teret engedett a helyi kezdeményezéseknek, és csak az önkormányzatok túljterjeszkedése esetén avatkozott be. A kormányfő ezt a következőképpen foglalta össze: „Most úgy áll a helyzet, hogy az általános szabályokat az Operatív Törzs hozza meg, és rendeletek formájában én adom ki. Ezek az általános szabályok. Húsvét miatt kipróbáltuk azt a variációt is, hogy helyben a polgármesterek egy-egy hétvégére többlet-szigorítási lehetőséget kaptak. (...) Nem kívánom a felelősséget senkire sem áthárítani, de elvenni sem akarom a lehetőséget egyetlen polgármestertől sem, hogyha speciális a települése, akkor mégis saját szabályokat alkothasson. Egy jó egyensúly kialakítása a cél.”¹¹

Ez a megközelítés láthatóan eltávolodik a „helyi állam” felfogástól, és teret enged a helyi viszonyokat ismerő vezetők döntéseinek. Éppen ez az a közpolitikai megoldás, ami az önkormányzati rendszer átalakítása során háttérbe szorult, például a közoktatás vagy a szociális segélyezés esetében. A koronavírus kezelése során feltehetően azért tért el a kormány a korábbi modelltől, mert az általános korlátozásokon¹² túlmenően nem akart népszerűtlen döntéseket hozni, így a szigorítások lehetőségét és az ezzel járó felelősséget az önkormányzatokra tolt. Azonban míg a helyi szociális viszonyokról például rendelkezhetnek információval az önkormányzatok, azaz képesek kompetens döntést hozni, addig a járványhelyzet kapcsán többször elhangzott kritikaként, hogy a polgármesterek csak azokhoz az információkhoz fértek hozzá, amelyek az Operatív Törzs napi tájékoztatóin és az állami tájékoztató oldalakon megjelentek, így például nem voltak tisztában azzal, hogy hány beteg van a településükön (azaz nem tudták felmérni a helyi védekezés szükséges mértékét).

¹¹ Interjú Orbán Viktorral, Kossuth Rádió (2020. 04. 24.) <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-20200424>.

¹² Korosztály szerinti időszávó vásárlás, közterületi tartózkodás és lakhelyelhagyás korlátozása.

Mindenesetre több polgármester is élt a kormány által kínált szigorítási lehetőségekkel. A kötelező maszkviselés bevezetésére több településen (például Gyöngyösön és Székesfehérváron) már április elején sor került, és egyes önkormányzatok a közterületi tartózkodás szabályait is szigorúbban határozták meg, mint a kormány. Mivel a kormány csak kismértékben korlátozta a szabadidős tevékenységeket, az önkormányzatoknak (különösen a Budapest környéki településeken) kreatív módokat kellett kitalálni az emberek otthon tartására. A kirándulókat hazatérésre kérő táblák kihelyezése mellett több településen (például Zebegényben, Hollókőn, Tihanyban) lezárták az önkormányzati tulajdonú parkolókat és közterületeket (például strandokat), illetve „behajtani tilos” táblákat helyeztek ki. Ezek a megoldások azonban csak korlátozottan voltak képesek csökkenteni a településeken való mozgást. Azok a települések azonban, ahol ennél határozottabban kívántak fellépni a lakhelyelhagyás ellen, hamar falba ütköztek: március végén Polgáron majd Sződligeten a polgármesterek részleges kijárási tilalmat rendeltek el, de a Miniszterelnökség hamar jelezte, hogy kijárási korlátozás elrendelésére kizárólag a kormány jogosult, a veszélyhelyzeti szabályozás nem biztosít jogalapot a polgármestereknek a lakosság szabad mozgásának korlátozására. Ilyen jellegű általános szabályozásra a kormány részéről azonban nem került sor a válsághelyzet alatt, a járványügyi védekezés helyi szigorítása polgármesterei kompetencia maradt – igaz, meglehetősen szűk eszköztárral és korlátozottan rendelkezésre álló információkkal.

Az önkormányzati gazdálkodást érintő intézkedések

Az egészségügyi válság a világ minden pontján gazdasági válsággal párosult, mely Magyarországon is éreztette hatását, többek között az önkormányzati szektorban is. A gazdasági termelés és a turizmus visszaesése csökkentette a települések iparüzési és idegenforgalmi adóbevételeit, amely önmagában is problémássá tehetné volna a pénzügyi tervezést, az önkormányzatok pénzügyeit érintő kormányzati intézkedések azonban még ennél is nehezebb helyzetbe hozták a helyi szintet.

Elsőként (március közepén) a kormány önkormányzati feladattá tette azon, 70. életévüket betöltött idősekről való gondoskodást, akik vállalják, hogy otthonukban maradnak. Erre azonban a megreformált önkormányzati rendszer kevésbé volt képes, főleg annak fényében, hogy a kompetenciához a kormány nem társított forrásokat.

Ennél jelentősebb érvágást jelentettek azok az intézkedések, amelyek önkormányzati források elvonásával jártak. Indirekt módon elvonást eredményezett például az ingyenes parkolás bevezetése, mely elsősorban a nagyobb településeket (és nem melleleg főleg az ellenzéki vezetésű önkormányzatokat) érintette, akár

több száz millió forintos mértékben is (például Szombathelyen). Az intézkedés a miniszterelnök szerint főleg Budapestre irányult, azzal a céllal, hogy az embereket a tömegközlekedés helyett saját autójuk használatára ösztönözzék – a kerületi polgármesterek (köztük a fideszes Szentgyörgyvölgyi Péter és Pokorni Zoltán) szerint azonban a lépés káros volt, mert sértette a helyben élők érdekeit.

Explicit forráselvonást jelentett a gépjárműadó április eleji és a kormányzati támogatások április végi megvonása. A gépjárműadó esetében a járványhelyzet előtt 60:40 arányban osztozott az állam és az önkormányzatok, utóbbiaknak most a saját részüket be kellett fizetni a Járvány Elleni Védekezési Alapba – a Miniszterelnökség számítása szerint körülbelül 34 milliárd forintos összegről van szó. A júliusban elfogadott költségvetési törvény alapján ráadásul ezt az összeget a településeknek 2021-ben is nélkülözni kell. Ugyanerre a sorsra jutottak azok a források is, amelyeket a kormány korábban két ellenzéki vezetésű kerület számára fejlesztési támogatásként megítélt.¹³

Elviekben az önkormányzati szektoron belüli átcsoportosítást célozta a korábban is létező szolidaritási hozzájárulás kiterjesztése. A hozzájárulás lényege, hogy a jobb anyagi helyzetben lévő önkormányzatok segítsék a kevésbé tehető társait az iparűzési adóbevételeik egy részének államháztartásba való befizetésével (majd annak kormány általi visszaosztásával). A kormány júniusban leszállította az egy főre jutó iparűzési adóbevételi értékhatárt, ami felett az önkormányzatoknak hozzájárulást kell fizetni. Ezzel a befizető önkormányzatok köre olyan településekkel is bővült, amelyeknek az adóerő-képessége relatíve kicsi. A Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének (TÖOSZ) számítása szerint az intézkedéssel minden negyedik település befizetővé válik, és az önkormányzatoknál maradt iparűzésiadó-bevételen nagyjából 150 település fog osztozni.¹⁴

A gépjárműadó és az iparűzési adóbevételek elvétele az önkormányzati működés szempontjából azért jelent különösen nagy problémát, mert elsősorban ezek azok a saját források, amelyből az új rendszer szabályozása alapján a települések az önként vállalt feladataikat finanszírozhatják. Amennyiben ezek a bevételek nem állnak az önkormányzatok rendelkezésére, az önként vállalt feladatok ellátása még a korábban említettéknél is nagyobb mértékben visszaszorul, és az önkormányzatok tevékenysége a kötelező feladatokra korlátozódik – amely egybevág az önkormányzati reform által követett „helyi állam” koncepcióval.

Végül szót kell ejteni a járványhelyzet önkormányzatok gazdálkodását érintő egyik legfontosabb intézkedéséről, a kiemelt gazdasági övezetek létrehozásáról.

¹³ Ferencváros 400 millió Ft, Józsefváros pedig 1,125 milliárd Ft támogatástól esett el.

¹⁴ HVG: Az önkormányzatok negyedét sújtja a legújabb kormányzati intézkedés (2020. július 5.) https://hvg.hu/gazdasag/20200605_Szolidaritasi_hozzajarulas_Az_onkormanyzatok_negyede_lehet_befizeto.

Április 17-én jelent meg az a kormányrendelet, amely alapján a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű¹⁵ beruházások helyszínei kiemelt gazdasági övezetté nyilváníthatók. Az ilyen övezetekben az adóztatás joga a helyi önkormányzatokról átszáll a megyei önkormányzatokra, amelyek rendelkeznek a telek- és építési, illetve a legjelentősebb tételt jelentő iparüzési adóbevételek felett, valamint új településrendezési, -beépítési stb. szabályokat állapíthatnak meg. Az intézkedés célja hivatalosan a járványhelyzet negatív gazdasági következményeinek csökkentése volt, de az egyetlen létrehozott kiemelt gazdasági övezetre (a gödi Samsung-gyár területére) vonatkozó döntés kapcsán Orbán Balázs államtitkár már pártpolitikai okot nevezett meg.¹⁶ Az intézkedést június közepén (a 2020. évi LIX.) törvényben szabályozta a parlament, a beruházási értékhatárt 100 milliárdról 5 milliárd forintra csökkentve, ezzel megnyitva az utat több beruházás helyszínének kiemelt gazdasági övezetté nyilvánítására.

Avatatlan szemlélő számára úgy tűnhet, hogy ez a kormányzati intézkedés is illeszkedik a „helyi állam” koncepcióba, mivel a központi kormányzat a helyi önkormányzati szférából kiemeli a nagyobb léptékben hatékonyabban működtethető területeket. Az önkormányzati kompetencia viszont ebben az esetben nem az állam egyik dekoncentrált szervéhez került át, hanem a megyei önkormányzatokhoz. A rendszerváltás óta egyébként is gyenge megyei önkormányzatok intézményrendszerét az Orbán-kormány 2010–2014-es reformja tudatosan leépítette (azokat „de facto megszüntette” – VIGVÁRI 2012, 22.), az elvileg rájuk bízott területfejlesztési koordinációs feladatok ellátásában pedig a gyakorlatban adminisztratív szerepre kárhoztatta (GÁLÓSI-KOVÁCS–HAFNER 2017, 30–32.). Ennek fényében meglepő, hogy a kormány egy helyi önkormányzati kompetenciába tartozó ügyet a középszintű önkormányzatok kompetenciájába sorol át.¹⁷ A magyarázat valószínűleg az, hogy ebben az esetben nem az határozta meg a kormány intézkedését, hogy mit gondol az önkormányzatok államszervezeten belüli pozíciójáról. Sokkal inkább pártpolitikai megfontolások játszhattak szerepet, nevezetesen az, hogy amíg a nagy összegű beruházásokkal rendelkező települések egy része ellenzéki vezetés alatt áll, addig a megyei önkormányzatok mindegyikében a Fidesz van többségben.

¹⁵ Legalább 100 milliárd forint a teljes költségigény és az adott megye területének jelentős részére kiható gazdasági jelentőség.

¹⁶ „[...] azért kellett ez ügyben konkrétan lépni, mert a baloldali városvezetés konkrétan egymással volt elfoglalva, és a beruházás ellehetetlenítéséhez járult volna hozzá [...]” – Országgyűlési Napló (2018–2022. országgyűlési ciklus), 131. szám I8259. hasáb.

¹⁷ A megyei önkormányzatok erősítésének egy további lépése volt augusztusban az a kormányrendelet [05/2020. (VIII. 17.)], amely alapján nemcsak a megyei jogú városok, de a megyei önkormányzatok is részesülhetnek a „Modern Városok Program” által nyújtott támogatásokból.

Összességében elmondható, hogy a kormány intézkedései jelentősen érintették az önkormányzatok helyzetét, amelyek a kieső idegenforgalmi és iparüzési bevételek miatt egyébként is nehéz helyzetbe kerültek. A Magyar Távirati Iroda gyűjtése szerint például a vidéki nagyvárosoknak többmilliárdos bevételkieséssel kell számolnia, a balatoni önkormányzatok pedig a költségvetésük 10–40 százalékát veszítették el a koronavírus gazdasági hatásai és a kormány intézkedései együttes eredményeként.¹⁸ Ehhez adódnak hozzá továbbá a vírus elleni védekezés helyben keletkező költségei, amelyeket a központi kormányzat nem finanszíroz, bár a védekezés során feladatokat ró a településekre.

ZÁRÓGONDOLATOK

A fentiekben a 2020 márciusa és augusztusa közötti időszak azon kormányzati válságkezelő intézkedéseit vizsgáltam, amelyek az önkormányzati működést érintették. Az elemzés alapján megállapítható, hogy az Orbán-kormány járványügyi intézkedései között több olyan is található, amely illeszkedik a 2010–2014-es önkormányzati reformmal gyakorlatba átültetett „helyi állam” koncepcióba. Közülük legmarkánsabban az a végül nem megvalósult elképzelés, ami a válságkezelés idejére zárójelbe tette volna az önkormányzati autonómiát, a helyi döntéshozatal feletti teljes kontrollt az állami szervek kezébe adva. Az elképzelés üzenete világos: a járványhelyzetet centralizált döntéshozatallal lehet hatékonyan kezelni, amiben nincs helye a helyi önállóságnak. Ehhez az elgondoláshoz képest mindenképpen kompromisszumos megoldást mutat a kormány által követett helyi járványügyi stratégia, az általános védekezési szabályok szigorításának helyi döntési kompetenciába adása, az önkormányzati túlerjeszkedés féken tartásával. A stratégia alkalmazásának oka valószínűleg abban keresendő, hogy a kormány nem akart népszerűtlen döntéseket hozni, így ennek felelősségét a helyi szintre tolt, még akkor is, ha ezzel szembement az addig általa képviselt, az önkormányzati rendszer átalakítása során konzervensen alkalmazott szemlélettel. Végül az önkormányzati gazdálkodást érintő intézkedések kapcsán elmondható, hogy azok jelentős része összhangban van a „helyi állam” modelljével, ha nem is explicit módon: az önkormányzati bevételek jelentős megnyirbálásával (és ennek nyomán az önként vállalt feladatok és saját fejlesztések elmaradásával) felerősödhet az a folyamat, amely a 2010–2014-es önkormányzati reformmal indult el, és amelynek nyomán a helyi önkormányzatok az állam kötelező feladatok ellátására szorítókozó, uniformizált egységei lesznek.¹⁹

¹⁸ MTI: „Koronavírus – Többmilliárdos bevételkieséssel számolnak a vidéki nagyvárosok” (2020. május 12.).

¹⁹ Habár az elemzés során igyekeztem következetesen leválasztani a pártpolitikai megfontolásokat a központi kormányzat önkormányzati rendszerrel kapcsolatos felfogásának vizsgálatáról, ezen a

Mindazonáltal a kormány önkormányzatokat érintő járványügyi intézkedéseinek elemzése alapján az is megállapítható, hogy az Orbán-rezsim közpolitikája valóban pragmatikus és rugalmas (KÖRÖSÉNYI 2015, 415.), és a pártpolitikai érdekek (jelen esetben a kormányzó erők népszerűségének fenntartása és az erőforrások pártpozícióknak megfelelő újraosztása) felülírhatják a modellszerű gondolkodást.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁZS István 2012: A helyi önkormányzati autonómiafelfogás változása az új törvényi szabályozásban. *Új Magyar Közigazgatás*, 5(10):37–41.
- DOBOS, Gábor 2016: Changing Local Relations: Effects of the 2010–2014 Political and Administrative Reforms in Hungary. In: SIENKIEWICZ, Mariusz–KUC-CZAJKOWSKA, Katarzyna (szerk.): *Local Government in selected Central and Eastern European Countries: Experiences, Reforms, and Determinants of Development*. Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin, 73–90.
- DOBOS Gábor–PAPP Zsófia 2017: Változó intézmény, változó szerepek: a magyar önkormányzati rendszer átalakulása a polgármesterek szemüvegén keresztül. In: BODA Zsolt–SZABÓ Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Napvilág Kiadó, Budapest, 61–82.
- GÁLÓSI-KOVÁCS Bernadett–HAFFNER Tamás 2017: A területfejlesztés intézményrendszerének változása Magyarországon. *Területfejlesztés és Innováció*, 11(1):29–33.
- KÖRÖSÉNYI András 2015: A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA TK PTI, Budapest, 40–422.
- LADNER, Andreas–KEUFFER, Nicolas–BALDERSHEIM, Harald–HLEPAS, Nikos–SWIANIEWICZ, Pawel–STEYVERS, Kristof–NAVARRO, Carmen 2019: *Patterns of Local Autonomy in Europe*. Palgrave Macmillan, London.
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona 2016: Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben. In: JAKAB András–GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 583–599.
- SZENTE Zoltán 2012: Az önkormányzati rendszer átalakítása. *Fundamentum*, 2012(2):11–14.
- VASVÁRI, Tamás 2020: Beneficiaries and cost bearers: evidence on political clientelism from Hungary. *Local Government Studies*, 2020(6):17. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03003930.2020.1768852> (letöltve: 2020. 07. 24.)
- VIGVÁRI András 2012: A magyar önkormányzati rendszer (adósság)csapdában. *Fundamentum*, 2012(2):19–23.

ponton érdemes megjegyezni, hogy az Orbán-kormány azon gazdasági intézkedései, amelyek az önkormányzatok mozgásterét korlátozták (és így illeszkednek a „helyi állam” koncepcióba), elsősorban az ellenzéki vezetésű önkormányzatokat érintették.

---

*Nyelvben elbeszélt
vírus- és válságkezelés*

Szabó Lilla Petronella

Háború járvány idején

Hogyan beszél Orbán Viktor
a koronavírusról?¹

BEVEZETÉS

A politikai kommunikációban az üzenetek tartalma mellett jelentős befolyással bír, hogy milyen szavakat, kifejezéseket használnak a politikai élet szereplői. A választási kampányokra gyakran gondolunk háborúként, ahol az egyes pártok *harcolnak a szavazatokért*, de mondjuk azt is, hogy *versenyeznek a választókért*, amely esetben inkább a sport jut eszünkbe. Továbbá előfordul, hogy nem teljesen egyértelmű, hogy a megszólaló politikus melyik ábrázolásmódot jeleníti meg; a *pártok megküzdnek egymással* esetében a sportot és a háborút is felidézhetjük. Milyen jelentőséggel bír az, hogy egy választási kampányról a háború vagy a sport nyelven szólunk? Ha felidézzük magunkban, hogy milyen képek jutnak eszünkbe elsőként, ha azt a szót halljuk, hogy „háború” vagy „sport”, a válasz egyértelművé válik: egy háborús konfliktus tragikus és végzetes következményekkel jár, szemben egy sportversennyel, ami egyenlő felek között zajló, szabályozott és szórakoztató tevékenység. Számít tehát az, hogy a politikusok és újságírók miképpen szólnak egy-egy eseményről és a befogadó közönség számára hogyan közvetítik a mondanivalójukat. Az egyik eszköz, amelynek segítségével a jelentést alakíthatjuk, a *metafora*, amelynek nyelvészeti elemzése felfedi, hogy milyen fogalomkészlettel kommunikálunk.

A fejezetben metafora alatt az olyan ábrázolásmódokat értjük, amikor egy viszonylag elvont fogalmat, mint a fenti példákban említett választási kampányok, egy nála konkrétabb fogalmon keresztül értelmezzük. A metaforák behálózzák a mindennapjainkat, és jelen vannak az olyan hétköznapi kifejezéseinkben, mint a *fel van dobva*, vagy éppen *le van törve*, amelyekben a felfelé, illetve lefelé irányultságon keresztül értelmezzük az érzelmi állapotainkat, azaz, hogy vidámak vagyunk, vagy épp szomorúak (KÖVECSES 2005; LAKOFF–JOHNSON 2003).

¹ A kutatás a „Politikai kommunikáció az expresszivitás korában. Mi jellemzi az affektív, expresszív és vulgarizálódó politikai kommunikációt Magyarországon?” című projekt keretei között jött létre (kutatásvezető: Szabó Gabriella). A kutatást az NKFIH támogatta (FK I31990).

A metaforák a nyelvhasználat és az emberi felfogás szerves részét képezik, így az egyes metaforák alkalmazása különféle képeket és benyomásokat ébreszthet a beszélőkben. Éppen ezért számottevő hatása lehet annak, hogy egy, az állampolgárok számára váratlan és ismeretlen helyzetről, mint a kötet témájául szolgáló koronavírus-járványról, milyen metaforák segítségével nyilatkoznak a politikai élet szereplői. Ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a koronavírus-járványt övező diskurzust meghatározó magyar miniszterelnök (BENE-FARKAS–MERKOVITY 2020, jelen kötetben), Orbán Viktor milyen metaforákra támaszkodva nyilatkozott a koronavírusról, a vírus által kiváltott járványról, illetve a járvány miatt hozott intézkedésekről. A vizsgálat során a miniszterelnök honlapjára (<http://www.miniszterelnok.hu/>) feltöltött beszédek és a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorában elhangzott interjúk átiratát vettem alapul. A szövegekből kitűnik, hogy Orbán Viktor a háború nyelvezetén keresztül hivatkozott az esetek túlnyomó többségében a koronavírus-járványra.

METAFORÁK, NYELV ÉS POLITIKA

Metaforák

A politikai kommunikációban gyakran találunk olyan metaforikus kifejezéseket, amelyek egyfelől segíthetnek a politika elvont témáit értelmezni, másfelől pedig a befolyásolás eszközeiként is működhetnek. Metafora alatt azt értjük, hogy egy fogalmat (például a politikát) egy másik fogalom (például a sport) keretei között értelmezünk (KÖVECSES 2005; KÖVECSES–BENCZES 2010). A politikai kommunikációban például gyakran használt a politikát sportként felfogó metafora. Ezen belül olyan konkrétabb metaforák is azonosíthatók, mint a Kövecses (2005, 73–74.) által hozott, amely az elnökválasztást lóversenyként fogja fel az alábbi, *Népszabadságból* idézett szövegben: „Bár az elnökválasztási kampány hivatalosan még el sem rajtolt, a mezőny már rég vágdat.” (KÖVECSES 2005, 74.). Az idézetből kitűnik, hogy az elnökválasztás viszonylag elvont fogalmát a cikk szerzője a lóversenyek konkrétabb fogalmának segítségével értelmezte; ezen belül pedig a választási kampányra versenyként, az induló jelöltekre versenyző lovaként, míg a győztes lóra a győztes jelöltként gondolunk (KÖVECSES 2005: 74.). A lóverseny metaforája szorosan kapcsolódik választási kampányok tudósításához a sajtóban is; a kampányok „lóverseny típusú tudósítása” azt jelenti, hogy például az esélyek latolgatása és a közvélemény-kutatások domináns szerepet kapnak a kampányokról szóló cikkekben (SZABÓ 2007).

Miért van jelentősége annak, hogy ugyanazt a dolgot vagy történést milyen metaforával írjuk le? A kérdés megválaszolásában segít Thibodeau és Boroditsky

(2011) munkája, akik azt vizsgálták, hogy miképpen befolyásolják a metaforák az emberek érvelését. Egyetemi hallgatók bevonásával végzett öt kísérletük során ugyanazon információt különféle metaforikus nyelvezettel megfogalmazva tárták a résztvevők egy-egy csoportja elé, és arra voltak kíváncsiak, hogy a különböző metaforák milyen módon irányítják az érvelésüket. A kísérlet során felhasznált szövegük azt tárgyalta, hogy az „Addison” nevű kitalált városban egyre növekszik a bűnözés; a résztvevők két csoportjának különféle metaforikus nyelvezet segítségével mutatták be a törvénytelenység növekedését. Míg az egyik esetben „vírusként” (a bűnözés egy „vírus, amely megfertőzi a várost”), a másikban „vadállatként” (a bűnözés egy „vadállat, amely zsákmányul ejti a várost”) jelenítette meg a kísérleti szöveg a bűnözés terjedését. A résztvevőknek a szövegek megismerése után megoldásokat kellett javasolni a bűncselekmények terjedésének problémájára. Eredményeik szerint azok a hallgatók, akik a bűnözésről, mint „vírusról” kaptak információt, nagyobb arányban javasolták a bűncselekmények okainak a feltárását, szemben azokkal, akik a bűnözést „vadállatként” ábrázolva olvastak annak növekedéséről. Ezzel szemben azon személyek, akik a bűnözésről „vadállatként” olvastak, nagyobb arányban javasoltak olyan intézkedéseket, mint a rendőrség létszámának növelése vagy börtönök építése (THIBODEAU–BORODITSKY 2011). A metaforák erős befolyását mutatja a kísérlet azon eredménye is, amely szerint egyetlen metaforikus értelemben használt szó is hatással volt a résztvevők problémamegoldási javaslataira (THIBODEAU–BORODITSKY 2011). A fent leírt kísérlet arról tanúskodik, hogy az emberi felfogást alakíthatja, hogy milyen metaforák közvetítik a beszélők számára az információt. Ennek megfelelően feltételezhető, hogy a koronavírus-járványt övező metaforikus nyelvezet is befolyással lehet a lakosság gondolkodására a vírus, illetve az annak terjedése nyomán hozott intézkedésekkel kapcsolatban. Ennélfogva a politikai kommunikáció szereplőinek, például a politikusoknak vagy a sajtónak a beszédmódja formálhatja, hogy miképpen gondolkodik a lakosság a koronavírus-járványról.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatásom fő kérdése, hogy a magyar miniszterelnök beszédeiben és rádiós interjúiban milyen metaforákon keresztül jelent meg a koronavírus-járvány, az ahhoz köthető intézkedések és szereplők (például az orvosok, ápolók és a lakosság). Orbán Viktor korábbi retorikája alapján azt feltételeztem, hogy a koronavírus-járványt leginkább a háború fogalmaira támaszkodva írta le. A feltevés alapjául számos olyan példa szolgált, amelyek esetében a miniszterelnök egy-egy napirenden lévő ügyet a konfliktus és a háború keretei között értelmezett. Ide tartoznak az élet-halál fontosságú választási kampányok, a gazdasági „szabad-

ságharc” az államadósság ellen, illetve az olyan „ellenségek” ellen felvett küzdelem, mint az ellenzéki politikusok, a brüsszeli bürokraták vagy a bevándorlók (KÖRÖSÉNYI et al. 2020).

A vizsgálat korpuszát az Orbán Viktor miniszterelnöki weboldalán található beszédek és interjúk adták. A kutatás kezdőpontját 2020. március 4. jelentette, mivel erre a dátumra tehető az első igazolt magyarországi koronavírus-fertőzés azonosítása; a korpusz 2020. június 18-ig ér véget, amely a járvány okozta veszélyhelyzet megszűnésének a dátuma. A korpusz a miniszterelnök weboldaláról 20 beszéd és a Kossuth Rádió *Jó reggelt, Magyarország!* című műsorában adott 14 interjú szöveges átiratát tartalmazta.

A kutatás során olyan diskurzusalapú metaforaazonosítási módszert (CAMERON et al. 2009; 2010) alkalmaztam, amely segítségével a rendelkezésre álló adatok alapján következtettem a metaforikus megfelelésekre, nem pedig előre meghatározott metaforákat kerestem. A módszer első lépéseként összegyűjtöttem a szövegekben metaforikusan használt szavakat és kifejezéseket. Például a *csata* szót a vizsgált szövegkörnyezetben metaforikus kifejezésként értelmeztem, mivel *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint a szó jelentése ellenséges seregek összecsapására és emberek csoportjai közötti veredésre vonatkozik szó szerinti értelmében. A módszertant követve a hasonló jelentéssel bíró szavakat és szó szerkezeteket csoportokba soroltam. Az említett *csata* a „van a migráció nevű *frontvonal*, és van a koronavírus-járványé”^{2, 3} példában található *frontvonallal* és a „Négy *barctéren* kell egy időben helyállnunk” példában található *barctérrel* került egy csoportba. A csoportokat módszertani lépéseket követve először a lehető legkevesebb általánosítást követelő címkékkel láttam el (úgy, mint „hadszintér”), majd az összes átirat elemzése után létrehoztam a „háború”, „sport” és „víz” összefoglaló kategóriákat. A lépések alapján látható, hogy mivel a Cameron et al. (2009; 2010) által leírt metodika nem előre megadott kategóriákat azonosít, az eredmények hűen tükrözik az egyes vizsgálati anyagokban lévő összes metaforát.

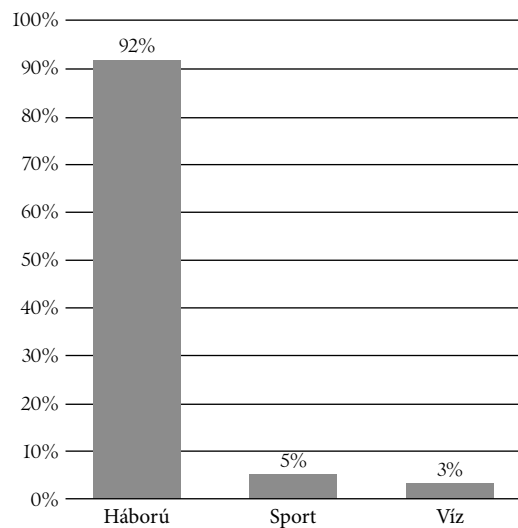
EREDMÉNYEK

Az elemzés során 119 metaforikus kifejezést azonosítottam, amelynek jelentős többsége, 110 darab (92%) a háború fogalmához kötődik. A szövegekben 6 metaforikus kifejezés (5%) a sport, míg 3 a víz fogalomköréből származott. Az alábbi, 1. ábra ezen előfordulások százalékos megoszlását szemlélteti.

² Az összes példákban tett kiemelés saját kiemelés.

³ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. március 13.

1. ábra. A koronavírus-járvány metaforáinak eloszlása

Forrás: *Jó reggelt, Magyarország!* interjúk alapján (<http://www.miniszterelnok.hu/>) saját számítás.

Az alfejezet további részeiben részletesen bemutatom az egyes csoportokhoz köthető metaforikus kifejezéseket, különös hangsúlyt fektetve a szövegekben leggyakrabban megjelent háborús nyelvhasználatra.

Háború a koronavírus ellen

A vizsgált szövegek alapján a legszélesebb körben a „háború” kategória elemein keresztül jelent meg a koronavírus, az általa okozott világjárvány és az ellene tett intézkedések.⁴ Az alábbi, I. táblázat összefoglalja és példákkal szemlélteti azon főbb metaforikus megfeleléseket, amelyek a leggyakrabban előforduló, háborús nyelvezet alapján határozhatók meg.

A metaforikus megfelelésekben a koronavírus háborús ellenségként ábrázolódott. A vírus konkrétabb, háborús ellenségként való megjelenítését magyarázhatja maga a vírus jellemző tulajdonsága, azaz – ahogy például egy miniszterelnöki interjúban elhangzott – a tény, hogy „természeténél fogva is egy kicsi dolog ez a

⁴ A koronavírus-járvány ideje alatt a magyar nyelvben elterjedt szavakat összegyűjtő *Karanténszótárban* (VÉSZELSZKI 2020) is megjelentek olyan szócikkek, amelyek a háborús nyelvről tanúskodnak. Ilyen például az *arcpajzs* (a fertőzés ellen védelmet nyújtó eszköz), az *élesztőpárba* (a boltokban hiánycikké vált élesztőért való küzdelem) és a *kaspókommandó* (a járvány ideje alatt létrehozott Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs megnevezése; a szó alapját a kaspóra hasonlító pulpitus adta, amelyről a törzs tagjai sajtótájékoztatót tartottak).

I. táblázat. A koronavírus-járvány a háború fogalmain keresztül

Koronavírus-járvány	Háború	Példa
Koronavírus	ellenség	„...hogyan is éljünk együtt azzal a helyzettel, hogy itt van egy <i>ellenség</i> , egy vírus, nincs vakcinánk, ezért nem tudjuk legyőzni, és nem tudjuk megsemmisíteni, tehát valamilyen módon együtt kell vele élni...” ¹
Vírusellenes intézkedések	harc/csata	„Az első <i>csata</i> a járvány megfékezéséről szól.” ²
Kórház	frontvonal	„Rendezetlen <i>bátorsággal</i> nagyon nehéz a <i>frontvonalban</i> helyállni, mondjuk, az orvosainknak.” ³
Lakosság	hátország	„De úgy látom, hogy a <i>bátország</i> is rendezettséget mutat, ezért az ország miniszterelnökeként szeretnék köszönetet mondani minden magyar embernek, aki az együttműködésével segítette és segíti a védekezést.” ⁴
Otthon	bunker	„Most én azt gondolom, hogy ha nem akarunk <i>bunkerszerűen</i> bezárva élni életünk végéig, vagy addig, amíg a vakcinát föl nem fedezik...” ⁵
Vakcina/ távolságtartás/ önuralom/ otthon maradás/ védőtávolság	fegyver	„Eddig az <i>otthon maradás</i> volt a fő fegyver, most pedig a <i>védőtávolság</i> .” ⁶

vírus, ráadásul nehéz is elképzelni és elgondolni, hogy hogyan is nézhet ez ki”.⁵ A koronavírus elvontabb fogalmát tehát az egyrészt jobban megragadható ellenségkép segítségével jelenítette meg a politikai kommunikáció, másfelől pedig az ellenségkép lehetőséget adhat arra is, hogy a vírus fenyegető és veszélyes mivolta hangsúlyossá váljon. Ezt a megállapítást alátámasztják azok a további példák, amelyek a koronavírus agresszív és aktívan támadó ellenfélként írták le: „azt nem támadta meg a koronavírus, de nem tudjuk, hogy nem fogja-e megtámadni”,⁶ „nem akadályozta meg, hogy betörjön a vírus Magyarországra”,⁷ illetve a „koronavírus-járvány első helyen az emberi életet fenyegeti”.⁸ A vírus mint ellenség megjelenése továbbá megszemélyesíti magát a koronavírus. Az elvontabb fogalmak megszemélyesítésének azért van jelentős szerepe a politikában, mert a személyekhez könnyebben társítunk érzelmeket, mint a nehezebben megragadható és elképzelhető jelen-

⁵ Jó reggelt, Magyarország! 2020. április 3.

⁶ Orbán Viktor beszéde a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnitó rendezvényén, 2020. március 10.

⁷ Orbán Viktor viszontválasza, 2020. március 16.

⁸ Orbán Viktor napirend előtti felszólalása, 2020. március 16. és 23

ségekhez (ŠARIĆ 2005; DEMATA 2019). A vírustól, mint „ellenséges személytől” tehát a beszélők többek között jobban félhetnek, haragudhatnak rá vagy akár utálhatják. A háborús metafora kiterjesztését mutatja, hogy a koronavírus mellett a járvány terjedése ellen tett intézkedések is a háború fogalmain keresztül jelentek meg a miniszterelnök kommunikációjában; ezek keretében a vírus terjedése elleni lépések, ideértve a megbetegedett emberek gyógyítását is maguk a háború során vívott harcok, például „mi úgy döntöttünk, hogy várakozás helyett *felvesszük a küzdelmet*”⁹. „Kétségkívül egy *kétffrontos háborúban* vagyunk. Egyfelől van a *migráció nevű frontvonal*, és van a *koronavírus-járványé*”¹⁰, „*harcolnunk* kell minden egyes ember életéért, megpróbálunk *megmenteni minden bajba került magyart, megbarcolunk* értük”¹¹. A koronavírus-járvány globális mivolta nemzetközi kooperációt követelt meg, ennek megfelelően a koronavírus elleni együttműködés katonai együttműködés formájában jelent meg az átiratokban (például „Ha most együtt *barcolunk*, később *fegyverbarátok* lehetünk”¹²). Az egészségügyi dolgozók a koronavírus ellen harcoló katonákként szerepeltek, amely a szövegekben az egészségügyben dolgozók mozgósítási lehetőségének tárgyalásakor került előtérbe: „Ezt persze a törvény elegánsabban fogalmazza meg, nem ilyen katonai nyelven: kirendelésnek nevezük, de ez valójában *vezénylés* [...]”¹³). A háború frontvonalát maguk a kórházak és kórtermek adták, míg a hátszínre a más területeken dolgozók, illetve az otthon maradó lakosság jelentették: „úgy látom, hogy a *hátszín* is rendezettséget mutat, ezért az ország miniszterelnökeként szeretnék köszönetet mondani minden magyar embernek, aki az együttműködésével segítette és segíti a *védekezést*”¹⁴. A koronavírus ellen vívott harcban az egyik fegyver a vírus elleni vakcina: „most várjuk a *fegyverszállítmányt*, amit vakcinának hívnak”¹⁵. A *Jó reggelt, Magyarország!* című műsorban adott interjúk alapján kiderült, hogy Magyarország miniszterelnöke nemcsak a védőoltást látja lehetséges fegyvernek a vírus ellen, és nem is csupán a „katonák”, vagyis az egészségügyi dolgozók „kezébe ad” fegyvert, hanem a lakosságéba is; ezek a harcászati eszközök pedig a „fegyelem”, „önuralom”¹⁶ és a „távolságtartás”¹⁷. Végezetül a háborús nyelvezetben az emberek otthona is

⁹ Orbán Viktor sajtónyilatkozata az Operatív Törzs ülését követően, 2020. március 23.

¹⁰ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. március 13.

¹¹ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 3.

¹² Orbán Viktor napirend előtti fölszólalása, 2020. március 23.

¹³ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 3.

¹⁴ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. március 27.

¹⁵ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 24.

¹⁶ „[...] a mostani helyzetben a legerősebb fegyverünk továbbra is a fegyelem, vagy inkább úgy mondanám, hogy az önuralom [...]” *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 10.

¹⁷ „Ha tudunk egymástól [...] elegendő *távolságot tartani*, akkor ez a *fegyver* működik [...]” *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 10.

megjelent, mégpedig „bunker” képében: „Addig így fogunk élni, bezárkózva, *bunkerban*, iskolába nem járva, nehezített körülmények között [...]”¹⁸

Az eredményekből tehát kitűnik, hogy a miniszterelnök a koronavírust ellenséges „személyként” jelenítette meg, aminek a jelentősége az érzelmi viszonyulás könnyebb előidézése. A háború fogalmkörébe bevonódott a vírusellenes védekezés számos aspektusa: a kórházak, azok dolgozói és a lehetséges vakcina a vírus ellen. A háború eljutott továbbá az emberek otthonába is, amelyek „bunkerek” lettek a vírus elleni küzdelem idejére.

Koronavírus-járvány a háborús metaforákon túl

A vizsgált szövegekben ugyan az adatok túlnyomó, 92%-os többségében a „háború” keretein belül tűnt fel a koronavírus-járvány és a hozzá kapcsolódó intézkedések is, de ettől eltérő metaforákat is azonosítottam. A háborúhoz képest jóval kisebb arányban (5%) jelent meg a „sport” kategória. A „kulcs a felkészülés, *mint a sportban*: ha jól akarsz teljesíteni a *mérkőzésen*, akkor az *edzőtáborban* is rendesen kell dolgozni”¹⁹ példában a vírusellenes védekezést sportként értelmező metaforát fedezhetjük fel. Ezen belül a felkészülés a járványra „edzőtáborként” jelenik meg, míg a tényleges vírusellenes intézkedések maguk a „mérkőzések”. Egy másik, az előbbinél konkrétabb sporthoz köthető előfordulás a vírusellenes védekezést a sakkjátékkal összekötő metafora, amelyet a „fömlált az ország a védekezés logikája szerint, tehát úgy vannak a *figurák* elhelyezve a *sakktáblán*, hogy meg tudjuk védeni az országot”²⁰ példáz. Ebben az esetben a védekezésben részt vevők a „sakkfiguráknak” felelnek meg, míg a „sakktáblán” való elhelyezkedés a védekezésben részt vevők pozicionálása. Végezetül maga a koronavírus és az általa okozott járvány „víz” formájában is megtalálható az elemzett szövegekben (3%), amelyet a „modern világban nemcsak az áruk meg az emberek *áramlanak*, hanem a vírusok is”²¹ és a „*mederben* tudjuk tartani a járványt”²² megnyilatkozások példáznak.

¹⁸ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 3.

¹⁹ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 10.

²⁰ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. március 20.

²¹ Orbán Viktor nyilatkozata a Visegrádi Négyek miniszterelnökeinek találkozóját követően, 2020. március 4.

²² *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 3.

Vírusok mindenütt

A korpuszban maga a vírus nem csupán elvontabb fogalomként tűnt fel; a miniszterelnök egy alkalommal a vírust, mint egy konkrétabb fogalmat jelenített meg, és általa értelmezte a „félelmet”: „én azt látom, hogy két vírus ellen küzdünk: van a koronavírus meg van a *félelemvírus*.”^{23, 24} A példából kitűnik, hogy a „félelem” fogalma került értelmezésre a vírus segítségével.²⁵ Továbbá a miniszterelnök egy, a magyarokra vonatkozó megnyilatkozásában is megtalálható a vizsgált időszakban a vírus: „szerintem nincs még egy olyan nemzet, ország az egész világon, amely képes lett volna arra, hogy száz évvel azután, hogy elveszik a területének a kétharmadát [...] belekeveredik egy világháborúba, ahol kiirtják a *legvirulensebb* és gazdaságilag leginkább életképes népességét [...]”²⁶ A *virulens* szó jelentése a *Magyar etimológiai szótár* szerint „fertőzőképes”, illetve „még ártani képes” (TÓTFALUSI 2001). E meghatározás szerint értelmezve a szót arra gondolhatnánk, hogy az emberekről mint fertőzni képes vírusokról beszél a miniszterelnök. Ennél valószínűbb ugyanakkor, hogy a *virulens* szó téves jelentése látható a példában. A *Magyar etimológiai szótár* adatai alapján a *virulens* szót (helytelenül) „életképes” értelemben is használják a beszélők (TÓTFALUSI 2001).

A vírusmetaforát nem csak Orbán Viktortól hallhattuk a pandémia időszakában; Donald Tusk, az Európai Néppárt elnöke magát Orbán Viktort, Jarosław Kaczyński lengyel politikust, Donald Trumpot, az Amerikai Egyesült Államok elnökét és a brexitet is „vírusként” értelmezte egy videóbeszélgetés során, amelyben az Európai Unió „túlélése” is téma volt. Tusk szerint kétséges, hogy az EU képes lesz-e a „túlélésre”, mivel „néhány politikus és néhány társadalom úgy viselkedik, mint egy *vírus*, nem pedig úgy, mint az *oltás*”.²⁷ A Néppárt elnöke szerint tehát a politikusok az – ebben az ábrázolásban élőlényként megjelenített – EU számára

²³ *Jó reggelt, Magyarország!* 2020. április 3.

²⁴ A vírusmetafora megjelent az ellenzéki politikában is. Ezt példázza, hogy az ellenzék vezetője Göd városában keletkezett belső konfliktusra Gyurcsány Ferenc, a Demokratikus Koalíció elnöke „koronavírusként”, illetve „rákbetegségként” hivatkozott. Gyurcsány szerint mind a daganatos betegségek, mind a koronavírus esetében a „gócpontra” kell lokalizálni, és az adott betegség terjedését, illetve az „áttét” létrejöttét meggátolni. Ebben a leképezésben a politika élőlény formájában jelenik meg, amely kaphat el betegséget; ennek megfelelően a probléma megoldása „gyógyítás”, „operáció” és „terápia” formájában lehetséges. Forrás: <https://24.hu/belfold/2020/08/07/gyurcsany-a-godi-vita-olyan-mint-a-rak-a-koronavirus/> (letöltés: 2020. augusztus 8.).

²⁵ A vírusmetafora megjelenése más kontextusokban is előfordult már, például az amerikai angol nyelvű sajtóban az állírákat is „vírusként” értelmezték az újságírók. Bővebben lásd SZABÓ (2018).

²⁶ Orbán Viktor beszéde a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnnyitó rendezvényén; 2020. március 10.

²⁷ Forrás: <https://hu.euronews.com/2020/04/01/donald-tusk-orbantol-felti-az-eu-t> (letöltés: 2020. május 25.).

vagy a megoldást jelentik, amely esetben az „oltásnak” felelnek meg, vagy pedig a probléma okozói, ami azt jelenti, hogy ők maguk a „vírusok”. A világméretű járvány idején használt vírusmetaforák hatásos retorikai eszközként funkcionálnak, hiszen a pandémia kontextusában az emberek közvetlenül tapasztalták meg a koronavírus-járvány kitörésének következményeit, amelyek többek közt megbetegedésekkel, megnövekedett halálozási számokkal és különféle kijárási korlátozókkal jártak.

ZÁRÓGONDOLATOK

Miért fontos a világjárvány közepette, hogy megismerjük a politikusok – jelen esetben Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnökének – beszédmódját? Amint a fejezetből kiderült, az emberi észlelés szempontjából közel sem lényegtelen az, hogy milyen metaforákkal történik egy-egy jelenség magyarázata. A pszichológusok által végzett kísérletek bizonyították, hogy a metaforák minősége, például az, hogy a bűnözés terjedését „vírus” vagy „vadállat” képben ábrázoljuk, befolyással van az emberi felfogásra és érvelésre (THIBODEAU–BORODITSKY 2011). Ezek alapján láthatóvá válik, hogy a tét az állampolgárok járványhoz való viszonyulásának befolyásolása, hiszen az, hogy a miniszterelnök, a koronavírust övező diskurzus irányvonalának fő meghatározója (BENE–FARKAS–MERKOVITY 2020, jelen kötetben) milyen metaforákkal hivatkozik a koronavírusra, hatással lehet arra, hogy az emberek hogyan viszonyulnak a járványhelyzethez. A fejezet ezeknek a metaforáknak a feltárására vállalkozott az Orbán Viktor miniszterelnök weboldalán található beszédek és interjúk elemzésével. Az eredmények egyértelműen a háborús nyelvezet dominanciáját mutatták; a korpuszban csak elszórtan található példák olyan metaforikus ábrázolásmódokra, mint a sport. A miniszterelnök nyelvhasználata egyfelől tükrözi Orbán Viktor eddigi, konfliktusra épülő retorikáját (KÖRÖSÉNYI et al. 2020), másfelől pedig megfelel a nemzetközi trendnek. A háborúmetafora ugyanis a nemzetközi politikában is elterjedt ábrázolásmódja a koronavírus-járványnak (például a járvány idején Donald Trump „háborús elnökként” utalt saját magára, Emmanuel Macron, a Francia Köztársaság elnöke pedig kijelentette, hogy háborúban állunk a vírussal), és hatékony eszköz, hogy az önmagában láthatatlan vírus okozta fertőzések súlyosságát hangsúlyozzák a politikusok. A háború fogalomtára ugyanakkor veszélyes fegyver, mivel feszültséget és pánikot okozhat a lakosság körében (SERHAN 2020). Miért lehet mégis a háború a vírusellenes védekezés központi metaforája? A metaforák gondolatformáló ereje segítségével a koronavírus-járvány háborús ábrázolásával a döntéshozók könnyebben fogadtathatnak el a lakossággal olyan intézkedéseket, mint a rendkívüli jogrend vagy a kijárási korlátozás, hiszen a háborúk végzetes következményeit és pusztítását átmenik a vírushelyzetre.

A világméretű járvány idején ugyanakkor maga a vírus is hatásos szemléltetőeszközként jelenik meg. A magyar és nemzetközi politikai kommunikációban olyan fogalmak ábrázolásában alkalmazták a politikusok, mint a félelem, a politikai konfliktus, illetve a politikusok intézkedései. A napi jelentések a fertőzőtekről, a lélegeztetőgépre kapcsolt emberek és a halálozási számok jelen vannak az emberek mindennapi életében, így a vírusmetaforák használata szintén erős kifejezőeszközként szolgál.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÁRCZI Géza–ORSZÁGH László (szerk.) 1962: *A magyar nyelv értelmező szótára*. Arcanum Adatbázis, Budapest.
- BENE Márton–FARKAS Xénia–MERKOVITY Norbert: *Válságcsörték – A koronavírus-válság kormányzati, ellenzéki és médiakommunikációja* (jelen kötetben).
- CAMERON, Lynne–MASLEN, Robert–TODD, Zazie–MAULE, John–STRATTON, Peter–STANLEY, Neil 2009: The Discourse Dynamics Approach to Metaphor and Metaphor-Led Discourse Analysis. *Metaphor and Symbol*, 24(2):63–89. <https://doi.org/10.1080/10926480902830821>
- CAMERON, Lynne–MASLEN, Robert–LOW, Graham 2010: Finding systematicity in metaphor use. In: CAMERON, Lynne–MASLEN, Robert (szerk.): *Metaphor Analysis: Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and The Humanities*. Equinox, London, 116–146.
- KÖRÖSÉNYI, András–ILLÉS, Gábor–GYULAI, Attila 2020: *The Orban Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. Routledge, London.
- KÖVECSESZ Zoltán 2005: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- KÖVECSESZ Zoltán–BENCZES Réka 2010: *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAKOFF, George–JOHNSON, Mark 2003: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- DEMATA, Massimiliano 2019: “The state of our Union is strong.” Metaphors of the nation in State of the Union addresses. In: ŠARIĆ, Ljiljana–STANOJEVIĆ, Mateusz–Milan (szerk.): *Metaphor, Nation and Discourse*. John Benjamins, Amsterdam, 201–223.
- ŠARIĆ, Ljiljana 2015: Metaphors in the Discourse of the National. *Družboslovne Razprave*, 31(80):47–65.
- SERHAN, Yasmien 2020: The Case Against Waging ‘War’ on the Coronavirus. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/war-metaphor-coronavirus/609049/>. (Letöltés: 2020. augusztus 6.)
- SZABÓ Gabriella 2007: Média és közössége. Internetes újságok a kampányban. In: KISS Balázs–MIHÁLYFFY Zsuzsanna–SZABÓ Gabriella (szerk.): *Tükörjáték. A 2006-os országgyűlési választási kampány elemzése*. L’Harmattan, Budapest, 231–256.
- SZABÓ Lilla 2018: Fake News: Virus, Weed, Water or Villain? The Framing of Fake News By The Media in The United States of America. *filologia.hu*, 9(1–2):75–85.
- THIBODEAU, Paul H.–BORODITSKY, Lera 2011: Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning. *PLoS One*, 6(2):e16782.
- TÓTFALUSI István 2001: *Magyar etimológiai szótár*. Arcanum Adatbázis, Budapest.
- VESZELSZKI Ágnes 2020: *Karanténszótár. Virális tartalom*. Inter–IKU, Budapest.

Szabó Gabriella

Milyen az internetes újságírás a pandémia idején?¹

BEVEZETÉS

A szélesebb közvélemény 2020. január elején hallott először a COVID-19-ről – a médiából. A járványhelyzet ezután napról napra változott, majd a vírus márciusban felbukkant Magyarországon is. Ekkor felgyorsultak az események, így az online hírportálok iránti érdeklődés erősödött: a piacvezető internetes lapok, a 24.hu, index.hu, origo.hu látogatottságszáma emelkedett, de a 888.hu is több kattintást vonzott, mint annak előtte.² A járvány tavaszi időszakában itthon nem történtek tömeges fertőzések, a koronavírusról alkotott képünket leginkább a tömegkommunikációban megjelentek formálták. A médiatartalmak előállítását az újságírók feladata, felelőssége. A szakmai teljesítményüket meghatározza a professzionális önképük, és megfordítva: az újságírók által létrehozott tartalmak árulkodnak a szerepfelfogásokról. Vajon milyen újságírói gyakorlatok aktiválódnak a pandémia okozta válság idején? Milyen szakmai identitás, újságírói szerepfelfogás tükröződik a nyilvánosság számára felkínált cikkekben, riportokban, összefoglalókban? A tanulmány a fenti kérdésekre keresi a választ a tudomány eszközeinek segítségével.

Az újságírói szerepfelfogások azonosításakor nem az előíró (normatív), hanem a leíró (deskriptív) elméletek közül választottam, mégpedig a szerepek gyakorlati megvalósulását (*journalistic role performance*) vizsgáló koncepciót (BOGAERTS 2011; MELLADO et al. 2017; MELLADO 2019; 2020). Az elgondolás szerint az újságíró szakmában erős a professzionális ethosz, vagyis a médiában dolgozók rendelkeznek egy határozott elképzeléssel arról, hogy mi a feladatuk a társadalomban, és hogyan lehet beteljesíteni azt. A magyar sajtó képviselői változatos módon gondolkodnak erről: a 888.hu politikai küzdelmek (nyelvileg) erőszakos harco-

¹ A tanulmány elkészültét az NKIFH támogatta (témaszáma: I3I990).

² Óriásit ugrott a magyar híroldalak látogatottsága a koronavírus-világjárvány hatására. *media1.hu*, 2020. március 29.

saként tekint magára,³ a (2020. szeptember elseje előtti) *index.hu* szerkesztősége az újságírók kritikai szerepét és függetlenségét tartja fontosnak,⁴ mások az ellenvélemények kiegyensúlyozását⁵ vagy a hatalommal való visszaélések leleplezését⁶ hangsúlyozzák.

A szakmai önkép hatással van mindennapi munkájukra, és tükröződik az általuk elkészített tartalmakban. Következésképpen az újságírói szerepfelfogások gyakorlati megvalósulását a médiában megjelenő tartalmak alapján lehet kimutatni. A COVID-19 és az online újságírás elemzésekor én is ezt a gondolatmenetet követem. A vizsgálat célja annak felvillantása, hogy az online hírportálon megjelenő COVID-19 vírussal kapcsolatos megjelenésekben milyen újságírói szerepfelfogások tükröződnek. Kutatásom a 2020. március 4-e és II-e közötti napokra vonatkozik. Az adatok alapjául szolgáló cikkek a négy legnépszerűbb internetes politikai-közéleti oldalról származnak,⁷ amelyek kiválasztásánál figyelembe vettem a médiumok politikai szimpátiáját. Így a kormánypárti *origo.hu* és *888.hu* mellett, a kormánnyal szemben kritikus *24.hu* és az *index.hu* COVID-19-cel kapcsolatos, Magyarországra vonatkozó tartalmait vizsgáltam. Az elemzés alapegysége az egy blokkban megjelenő, szöveges vagy videóformában elkészített médiatartalom. Az egyszerűség kedvéért ezt cikknek nevezem. Első lépésként a Sentione szoftver segítségével az online újságok archívumából kiválogattam a releváns tartalmakat, majd azokat a szerepfelfogás-gyakorlatok indikátorai alapján megvizsgáltam. Jelen tanulmányban a kirajzolódó mintázatokat főbb kvantitatív jellemzőik alapján mutatom be, a megértést pedig néhány példával igyekszem elősegíteni.

Legfontosabb megállapításom a magyar internetes újságírás heterogenitása, vagyis a többféle szakmai önkép egymás melletti keveredése. A COVID-19 kapcsán leginkább az információk egyszerű és rövid átadására szorítókozó diszszeminátor szerepfelfogás bizonyult legelterjedtebbnek. Emellett az újságíró saját véleményét, viszonyulását és álláspontját nyíltan vállaló és a cikkekben közlő intervencionista, illetve a médiatartalmakban tippet, tanácsokat, fogyasztói információkat és megküzdési stratégiákat publikáló szerepmodellek bizonyultak gyakorinak. Kisebb mértékben, de fellelhető volt még az elitet dicsérő, úgynevezett lojális újságírás és a szórakoztató funkció felvállalását jelző tartalom. A hatalommal rendelkezők ellenőrzését célzó watchdog és az állampolgári részvételt

³ „Ha kell, késlekedés nélkül lövünk” – G. Fodor Gábor a *Mandinernek*. *mandiner.hu*, 2018. április 13.

⁴ Keressük az *index* új gyakornokait! *index.hu*, 2019. március 8.

⁵ Folyton magyarázzkodnom kell, hogy nem vagyok propagandista. *index.hu*, 2019. február 25.

⁶ Laikus – Ács Dani !!444!!!: „Nem feladatom pozitívan írni a politikusokról”. *youtube.com*, 2019. augusztus 12.

⁷ Az olvasottsági adatok az egyedi látogatók számát figyelembe véve az alábbi forrásból származnak: <https://bpdigital.hu/seo-szemponthol-legertekesebb-magyar-weboldalak/>.

propagáló civic típusú szakmai önképre utaló cikk pedig nem került a mintába. Mielőtt azonban az eredmények részletezésére kitérek, röviden bemutatom a vizsgálat elméleti keretét.

Lássuk tehát az újságírói szerepfelfogások kutatásának főbb irányait és a módszereit!

ÚJSÁGÍRÓI SZEREPEK

A szakmai szerep olyan elvárt viselkedéskultúra és mentalitás kombinációja, amely egy meghatározott társadalmi státuszhoz vagy munkakörhöz kapcsolódik. A szerepfelfogás annak elgondolása, hogy miként vélekedünk egy-egy professzió társadalmi küldetéséről és a küldetés betöltéséhez szükséges ethosról, viselkedésmódookról. A legtöbb intézményesült foglalkozás képviselőjét szerepelvárásokkal vagy szakmai identitás kialakítását célzó igényekkel szokás szembesíteni – különösen így van ez a nagy elhivatottságot feltételező szakmák kapcsán. A szakmai önkép különböző identitáselemekből áll össze, amelyek variábilisak, így különböző változatokat alakítanak ki. Ahogyan nincs állandó, egységes és mindenki által elfogadott szakmai álláspont arról, hogy mi a tudományos kutató feladata és hogyan kell azt ellátnia, úgy az újságírói szerepfelfogások is térben-időben változatos képet nyújtanak (BOCZKOWSKI–ANDERSON 2017; PETERS–BROERSMA 2017; DEUZE–WITSCHGE 2020). A szerepfelfogás hatással van a szakma által preferált, oktató, fenntartott gyakorlatokra: a professzió képviselőinek mindennapi rutinját, háttérmunkáit a szakmai önkép orientálja. Emellett motivál és díjaz bizonyos tevékenységeket, míg másokat szankcionál és lehetetlenné tesz. A szerepfelfogások mintázatokká állnak össze, a mintázatok sémává alakulnak, a sémák pedig modellekké kristályosodnak ki (vö. BIDDLE 1979).

Az újságírói szerepfelfogás-modellek segítségével megragadhatjuk, hogy a professzió képviselői hogyan határozzák meg szakmájuk mércéjét, a számukra értékes, társadalmilag hasznos és etikus hírgyártást és tartalom-előállítás (BAJOMI-LÁZÁR 2002). A szerepfelfogásokról többféleképpen szerezhethetünk ismereteket. Normatív tanulmányok és kötetek a demokratikus berendezkedéshez nélkülözhetetlen feladatok közé sorolják: az aktuális információk terjesztését, közéleti kérdések megvitatását, a hatalom ellenőrzését, az edukációt, a nemzeti nyelv- és identitás ápolását, míg a szórakoztató funkciót illetően többnyire megengedők (vö. MCQUAIL 2003). Ez a teoretikus szint. Az empirikus újságíró-kutatások jelentős része azonban a percepciók szintjén vizsgálódik, és az újságírás szerepéről alkotott egyéni vélekedéseket kívánja feltárni. Újságírókkal készített interjúk vagy médiamunkások részvételével zajló kerekasztal-beszélgetéseken elhangzottak segítségével gyűjthetünk információkat a vallott, kívánatosnak tartott értékekről.

Ilyenkor legtöbbször a függetlenség, a pártatlanság, az alaposág, a tényfeltárás, az adatok és a vélemények elválasztásának kritériumai merülnek fel. Sőt az utóbbi időben ismét fellángolt a vita a szakmai ethosz alapjairól: mit gondolnak a médiában dolgozók a rossz és jó újságírásról, vannak-e még mindenki által elfogadott standardok, hol húzódik a választóvonal szerepfelfogásbeli különbségek és az újságírás logikájától idegen tevékenységek között (TÓFALVY 2015).

Felmerül a kérdés, hogy az újságírói szerepelvárások milyen viszonyban vannak a napi gyakorlattal. Vajon érvényesülnek-e az előírt szakmai normák a médiatartalmak előállításakor? Visszaköszönnek-e a professzióról alkotott egyéni percepciók a híryanagyokban, riportokban? Nemzetközi kutatások megerősítik az elgondolások és a gyakorlat közötti eltérés gyanúját (vö. MELLADO 2015; 2019; 2020), ezért érdemes a figyelmet a produktumokra irányítani.

A praxis vizsgálata nélkül ugyanis aligha lehet releváns tudásunk az újságírásról. A mindennapi munka során hozott döntések, a rutin, a téma- és stílusválasztások, a szerkesztőségi miliő, a kollégák befolyása nemcsak az újságírói identitást, hanem az újságírás kultúráját is meghatározzák. A médiafogyasztók ritkán találkoznak az újságírásra vonatkozó elméleti, elvi, etikai megfontolásokkal, sokkal inkább a lapokban, online portálokon, rádiókban és televíziókban hozzáférhető tartalmak alakítják az újságírásról alkotott tudásukat. Tehát a társadalmi hatás erős: amennyiben a legnépszerűbb médiumokban megjelenő cikkek jelentős része politikailag elfogult, úgy a nagyközönség számára is az ideológiailag beágyazott újságírás válik hétköznapi médiatapasztalattá, elfogadott újságírói gyakorlattá. A politika és az üzleti élet képviselői is máshogyan bánnak a médiával, ha az újságírók nemcsak elvi szinten propagálják a hatalommal való visszaélések leplezését, hanem rendszeresen közölnek oknyomozó riportokat. Jelen kutatás célja ezért a gyakorlat feltérképezése, vagyis az újságírói szerepfelfogásokat a hírekben, riportokban, hang- és képanyagokban fellelhető nyomokból fejti fel.

Újságírói szerepfelfogások a gyakorlatban: a kutatás elméleti és módszertani háttere

Az újságírói szerepfelfogások elkülönítésekor a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva a kutatás három szempont alapján vizsgálódik. Az első az objektivitás–szubjektivitás dimenziója. Amennyiben a tartalmak előállításakor az újságíró teret enged saját véleménye, álláspontja és érzelmei feltárulkozásának, akkor beszélünk az úgynevezett intervencionista vagy *bevonódó* újságírásról. Az intervencionizmus az újságíró viszonyulását jelzi, azt, hogy a feltárt téma személyesen érinti, önálló ágensként részt kíván venni az adott kérdés társadalmi vitájában, az úgy képviselőjének tartja magát, társadalmi missziót vállal (DONSBACH–

PATTERSON 2004). Ha azonban mindezek rejtve maradnak, és a cikkek semlegetesen, a tényekre fókuszálva, távolságtartó módon kerülnek bemutatásra, akkor az újságíró inkább a disszeminátor vagy *távolságtartó* szerepnek megfelelően dolgozik (WEAVER–WILHOIT 1986). A második dimenzió a hatalomhoz való viszony: a hatalom ellenpontjaként definiálják magukat az úgynevezett *watchdog* vagy *örkutya* szerepet vállaló újságírók, akik a politikai, gazdasági és kulturális erőfölénnyel való visszaélésekről, a hatalommal bírók jogtalan, igazságtalan, amorális tetteinek leleplezéséről szóló cikkeket produkálnak (WAISBORD 2000; WEAVER et al. 2007). Míg a hatalomhoz hűséges, azok érdekei mentén munkálkodó, a társadalmi-politikai-üzleti elitet kedvező színben feltüntető híryananyagokat készítő újságírók a *lojális* szerepfelfogást erősítik (CHRISTIANS et al. 2009). A harmadik aspektus a közösség-központúság, vagy másként fogalmazva a kereskedelmi és közszolgáltatás között húzódó különbség (MELLADO–VAN DALEN 2017). Ha az újságíró a cikkeiben borzongató, morbid, szexuálisan túlfűtött vagy celebritásokról szóló tartalmakat közöl bulváros stílusban, akkor a *szórakoztató* újságírás nyomait fedezhetjük fel (GRABE et al. 2001). Amennyiben a cikkeken a közönség szocializációja, politikai életben való eligazítása, állampolgári jogainak gyakorlását támogató információk tűnnek fel, akkor az újságíró az *állampolgári* (civic) típusú szerepfelfogást erősíti (EIDE–KNIGHT 1999). Végül az úgynevezett *szolgáltató újságírás*: ez olyan riportokban, összefoglalókban figyelhető meg, amelyekben az újságíró életvezetési vagy termékkel kapcsolatos tanácsokat, fogyasztási tippeket ad az olvasóknak (MELLADO 2020, 37–40.).

A plurális médiapiacokon a fenti szerepek a valóságban kevert formában, különböző kombinációkban jelennek meg, egymással párhuzamosan léteznek. Van, hogy egy médium – például – csak oknyomozó újságírással foglalkozik, így az ott dolgozók számára az *örkutya* szerepfelfogás az irányadó. Hasonlóképpen: valamely politikai oldal befolyása alatt működő sajtó esetében az újságírók a lojális szerepet gyakorolják. Ám a széles portfólióval rendelkező szerkesztőségekben elengedhetetlen a szakmai specifikáció, külön csapat foglalkozik a politikai-gazdasági kérdésekkel, szórakoztató tartalmakkal, sporttal, kultúrával. A részlegek pedig eltérő szerepfelfogások mentén dolgoznak. A szerepfelfogások diverzifikációja azonban másként is bekövetkezhet. A típusok közötti keveredés „mutációkat” hoz létre: a hatalom ellenőrzésére vállalkozó *watchdog* jellegű újságírás a riporter személyes vélekedésének vagy érzelmeinek bevonódásával politikailag-ideológiailag elkötelezett, harcoss stílusú tartalmakat eredményez. Míg a hatalomhoz, a mindenkori társadalmi élthez lojális újságírás a szórakoztató szerepfelfogással összekapcsolódva a közösség élén állók iránti kritikátlan rajongást propagáló sajtót hozza létre. Optimista olvasatban az újságírói sokszínűség erény, hisz többféle olvasói igény, nézőpont, munkamódszer és stílus mutatkozik meg. Pesszimista értékelés szerint szakmai megosztottságról és a kívánatos médiaműködésről szóló konszenzus hiányáról

I. táblázat. Az újságírói szerepfelfogás-gyakorlat tartalomelemzési kategóriái

OBJEKTIVITÁS – SZUBJEKTIVITÁS		HATALOMHOZ VALÓ VISZONY		KÖZÖNSÉGHEZ VALÓ VISZONY		
bevonódó	távolságtartó	örknytva	lojalis	szórakoztató	állampolgári	szolgáltató
Újságírói álláspont léte/hiánya		Beszámoló bírósági és adminisztratív folyamatokról	Kormányzati politika támogatása (direkt)	Perszonalizált tálalás	Állampolgári reakció	Mindennapi életre gyakorolt hatása
Újságírói értelmezés léte/hiánya		Hatalomban lévő állításaimak megkérdőjelezése (direkt)	Kormányzati politika támogatása (indirekt)	Magánélet bemutatása	Állampolgári igények	Tippek és tanácsok (telki, mentális)
Újságírói cselekvésre felhívó üzenetének léte/hiánya		Hatalomban lévő állításaimak megkérdőjelezése (indirekt)	Elit kedvező szímben történő feltüntetése	Szenzációhajhász tálalás	Állampolgárok hitelesítése	Tippek és tanácsok (szolgáltatás)
Jelzők használata/hiánya		Hatalomban lévő kritizálása (direkt)	Szakpolitikai előrelépés, társadalmi helyzet javulása	Érzelmek	Helyi hatás	Fogyasztói információk
Újságírói E/I vagy T/I személyes névmások használata/hiánya		Hatalomban lévő kritizálása (indirekt)	Más országokkal való összehasonlítás pozitív kontextusban	Morbiditás	Társadalmi hatás	Fogyasztói panaszok
–	–	Leleplező adatok közlése	Nemzeti diadal	–	Állampolgári jogok és kötelességek	Személyes támogatás
–	–	Beszámoló mások oknyomozó, leleplező munkájáról	Országimázs promótálása	–	Háttér-információk	–
–	–	Beszámoló külső vizsgálatról	Patrióta tálalás	–	Állampolgári kérdések továbbítása	–
–	–	Oknyomozás közlése	–	–	Állampolgári kezdeményezések	–
–	–	Újságírói konfliktusa hatalomban lévőekkel	–	–	Állampolgári akciók támogatása	–

Forrás: MELLADO, C. (szerk.). 2020: *Beyond Journalistic Norms. Role Performance and News in Comparative Perspective*. Routledge, London, 38.

tanúskodik. Amennyiben egyféle szerepfelfogás emelkedik ki és válik dominánssá, akkor erős homogenizációt és médiakulturális hegemóniát állapíthatunk meg.

A COVID-19-járvány világszerte újabb kihívást jelentett az újságírószakma számára. Olyan alapkérdések gyors és határozott átgondolására volt szükség, mint például: mi a sajtó feladata a pandémia idején?; hogyan kell tájékoztatni a közönséget?; milyen típusú tartalmakkal és stílusban érdemes feldolgozni a koronavírus okozta változásokat? Az újdonság, a kiszámíthatatlanság, a percről percre változó helyzet, a fokozott munkatempó a magyar újságírók szakmai önképét is próbára tette. A tanulmány a pandémiával kapcsolatos szerepfelfogás-gyakorlatokat vizsgálja, mégpedig a bevonódó, a távolságtartó, az úgynevezett watchdog, a lojális, a szórakoztató, az állampolgári és a szolgáltató típusú újságírás tartalmi megvalósulásain keresztül. A tartalomelemzés negyvennégy előzetesen meghatározott mutató tesztelésére épül.

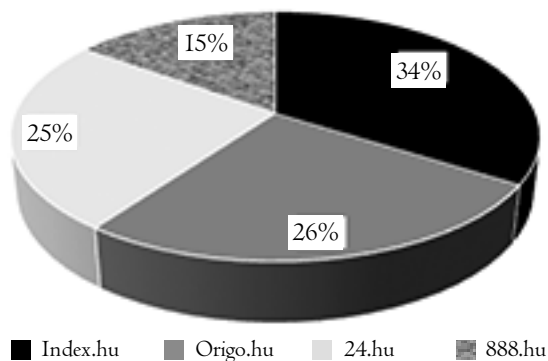
Túlnyomó többségük egymást kizáró kategorizálás: egy-egy szerepfelfogás jellegzetességének meglétét vagy hiányát rögzíti. A szerepfelfogásokhoz tartozó tartalomelemzési indikátorokat az I. táblázat részletezi.

EREDMÉNYEK

Az online portálok archívumából 504 cikket emeltem a vizsgálat adatbázisába. A rövid vizsgálati időszak és a külföldi hírek kizárása ellenére ez meglepően magas szám. Jó közelítéssel azt mondhatjuk, hogy a vizsgált hírsite-ok naponta tizennégy-tizenöt cikket közöltek a vírusról és annak társadalmi-politikai vonatkozásairól. Már ebből az adatból is kirajzolódik az online médiában dolgozók professzionális önképének néhány eleme: elől járni a hírversenyben, rövid reakcióidejű és sűrű ütemű tartalomszolgáltatást nyújtani, forrásként szolgálni más médiumoknak. Ez a megállapítás legkevésbe a 888.hu-ra vonatkozik, hiszen a mintába bekerültek mindössze 15 százaléka származik a kormánypárti portáltól. A másik három internetes újság esetében jól látható a mennyiségi tájékoztatásra törekvés. A vizsgált anyagok legtöbbször – 34 százalék – az index.hu-ról származik, míg az origo.hu és 24.hu majdhogynem egyforma mennyiségű cikk forrása volt (26 és 25 százalék) (1. ábra).

A cikkek túlnyomó többsége a „belföld” vagy az „ittthon” rovatba került, kivétel a 888.hu esete, ahol nincs külön rovatstruktúra. A COVID-19 kapcsán a vizsgált időszakban tisztán vélemény típusú tartalom nem jelent meg. Szinte kizárólag szöveges cikkek vagy textuális és vizuális anyagok kombinációja adja a minta egészét. A legtöbb képi elemet a 24.hu és a 888.hu oldalán találtam, ezek jellegzetességét jelen tanulmány azonban nem tárgyalja. Az újságírói szerepfelfogás-gyakorlatokat a cikkek textuális részén mértem.

1. ábra. A COVID-19-cel kapcsolatos cikkek megoszlása a vizsgált online portálok tekintetében

Ami az újságírói szerepfelfogásokat illeti: az adatok egyértelműen azt jelzik, hogy az úgynevezett távolságtartó típus mutatkozik leggyakrabban. Az elemzett cikkek 61 százaléka az információk rövid, tömör stílusú átadására szorítkozik. Ezekben az esetekben nincs nyoma az újságíró személyes bevonódásának, szubjektív véleményének, nézeteinek, a helyzet értékelésére vonatkozó saját álláspontjának. A távolságtartó újságírás példáit leginkább a 24.hu-n találtam. A portálon megjelent cikkek 75 százaléka ide sorolható. Az origo.hu, az index.hu és a 888.hu oldalain található anyagok több mint fele (59, 54, 57 százalék) a távolságtartó modellt tükrözte. Mindezek alapján elmondható, hogy a vírus magyarországi betörésének első napjaiban az online portálokon megjelenő tartalmak előállításán dolgozó újságírók elsősorban a hírek és az információk kommentár, kritika, észrevétel, érzület nélküli továbbítását tekintették fő feladatuknak. A hírgyártói szubjektivitás a hír közléséről szóló döntésben játszhat szerepet, erről azonban ez a kutatás nem tud számot adni. Hadd hozzak két példát a távolságtartó szerepmódel megvalósulására!

„Egy 69 éves brit férfi az a személy, akit Debrecenben diagnosztizáltak koronavírus-fertőzéssel – mondta Müller Cecília országos tiszti főorvos a Kossuth Rádióban. Eddig négy fertőzött van Magyarországon. 69 éves brit állampolgár az a férfi, akit eddig debreceni betegként emlegettek – mondta Müller Cecília országos tiszti főorvos a Kossuth Rádió Jó reggelt, Magyarország! című műsorában. Róla eddig annyit közölt a koronavírus miatt létrehozott kormányzati honlap, hogy Milánóban dolgozik, rendszeresen ingázik onnan Debrecenbe. A férfi február 29-én, szombaton hajnalban szállt le repülővel a hajdúsági megyeszékhelyen, a reptéri testhőmérséklet-ellenőrzéskor még nem volt láza. Később belázasodott, és a mentő a Kenézy Gyula Kórházba szállította, ahol elkülönítették, és mintát vettek tőle. Azóta bebizonyosodott, hogy megfertőződött az új koronavírussal. A férfinak egyébként más alapbetegsége is van.”⁸

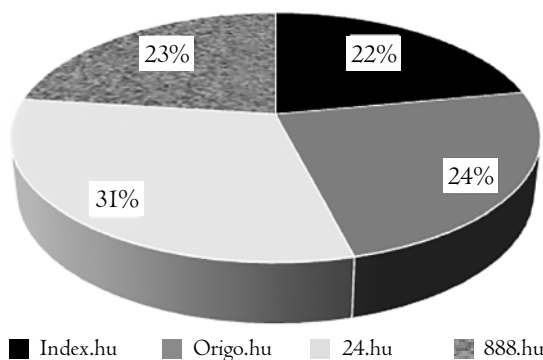
⁸ Egy 69 éves brit férfi a debreceni fertőzött. origo.hu, 2020. március 6.

„Hazaengedtek hat, koronavírus-fertőzés gyanúja miatt megfigyelt embert a balassagyarmati kórházból, további három ember a vizsgálat eredményére vár – közölte a Nógrád megyei város önkormányzata a közösségi oldalán csütörtökön. Azt írták, a Dr. Kenessey Albert Kórház infektológiai osztályán jelenleg három, enyhe tüneteket mutató ember van szakszerű megfigyelés alatt, mindegyikük a vizsgálati eredményeire vár. Hat, eddig szintén megfigyelés alatt ott tartózkodó embert (egy négytagú Komárom-Esztergom megyei családot és két másik felnőttet) negatív vizsgálati eredménnyel hazaengedtek. A városbázi operatív törzs felhívta a figyelmet arra, hogy a kórházban elrendelt látogatási tilalom nincs összefüggésben ezekkel a koronavírus-gyanús esetekkel, azt az influenzajárvánnyal kapcsolatos megbetegedések miatt rendelte el a tiszti főorvos. Fokozottan kérték mindenkit, hogy tartsa be az előírásokat, így lázzal, influenzás tünetekkel senki ne menjen közösségbe, orvosi rendelőbe, hanem maradjon otthon és hívja ki a háziorvost.”⁹

A fenti két idézet forrása – sorrendben – az origo.hu és a 24.hu. A példák nemcsak a távolságtartó szerepmodell megvalósulását illusztrálják, hanem azt is, hogy rendelkezzen bár nyíltan vállalt politikai orientációval a hírportál, betölthet alapvető információátadási feladatokat. Az újságírói elfogultság tehát nem egyenletesen van jelen a politikai preferenciákkal rendelkező médiumokban: a kormánypárti és kormánykritikus platformokban egyaránt megvan az igény a szubjektívmentes tájékoztatásra. A teljes mintában a távolságtartó újságírói szerepfelfogás-gyakorlatról árulkodó cikkek egyharmada a 24.hu-n található, a további kisebb, de jelentős hányadok a többi három internetes újságot jellemzik, nagyjából egyforma arányban (2. ábra).

A szerepfelfogás-gyakorlatok közül az örkutya és az állampolgári modellekre a COVID-19 magyarországi terjedésének korai időszakában nem volt példa. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Magyarországon ne lehetne találkozni oknyo-

2. ábra. A távolságtartó szerepfelfogás-gyakorlat eloszlása a vizsgált online portáloknak

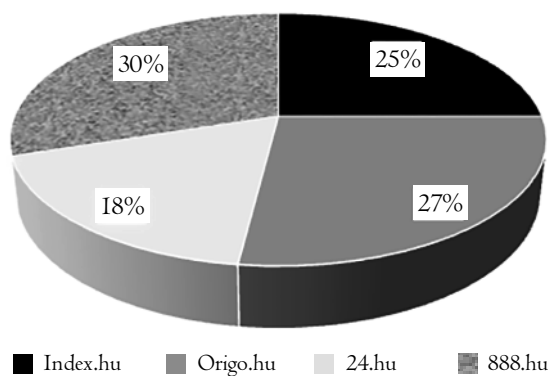

⁹ Koronavírus: hazaengedtek hat embert a balassagyarmati karanténból. 24.hu, 2020. március 5.

mozó újságírással vagy az állampolgárokat középpontba helyező médiatartalmakkal. Inkább mintavételi torzításról lehet szó. Valószínűleg több forrás bevonása vagy szélesebb időtávon történő vizsgálódás nemcsak az adatbázis mennyiségét növelné, hanem a szerepfelfogás-gyakorlatok diverzitását is. A watchdog és a civic újságírás hiánya magyarázható a hírciklusokkal, illetve egy-egy téma élettartamával. Az online portálok köztudottan nagyon rövid hírciklussal működnek (vö. BAJOMI-LÁZÁR 2009): az internetes oldalak üzleti modellje a sűrű információközlésre épül, a gyors – majdhogynem valós idejű nyilvánosságra hozatal nem kedvez az alapos utánajárásnak. A másik lehetséges indoklás a járványhelyzettel kapcsolatos helyzet mentális feldolgozásának üteme: először maguk az újságírók is tájékozódnak, a hatalommal való visszaélések leleplezése, oknyomozó tevékenység lefolytatása, az állampolgári szervezkedések elősegítéséhez szükséges támogatás a reakció második szintje, ami a kutatás rövid időkerete miatt láthatatlan.

A második leggyakoribb szerepmodell a távolságtartó felfogás ellenkezője, vagyis a bevonódó újságírás. Ezt III cikkben azonosítottam. Utóbbi a cikkekben megjelenő újságírói véleményeket, nézeteket, értékeléseket fogja össze, és a médiatartalmakat előállítók saját hangját, elköteleződéseit regisztrálja. Ne csak politikai szimpátiára gondoljunk! A gúny, az ironia éppúgy az újságíró viszonyulásáról árulkodik, mint az első személyű személyes névmások használata. Az elemzett cikkek körülbelül egynegyede sorolható bevonódó szerepfelfogás-gyakorlat modellje alá. Az intervencionizmus mind a négy vizsgált portálon jelen van, ám más-más arányokban: leginkább a 888.hu-n és az origo.hu-n, nem sokkal kevésbé az index.hu-n, legkevésbé pedig a 24.hu-n (3. ábra).

3. ábra. A bevonódó szerepfelfogás-gyakorlat eloszlása a vizsgált online portálokból

A bevonódást elsősorban jelzők használatával jelölik az újságírók, de gyakori megnyilvánulási forma az vélemények közlése is. Előbbire a 888.hu-tól példa az alábbi idézet:

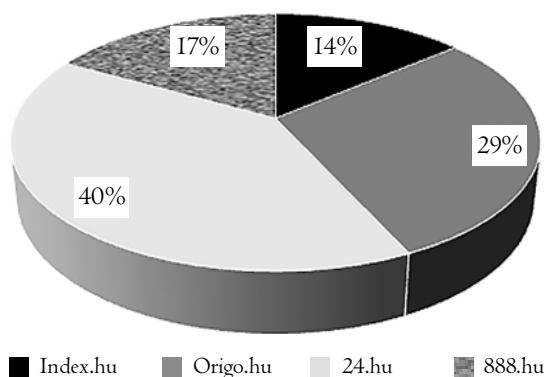
„(..) Ugyan az index-444-24-mérce-azonnali **rém tudósításai** abhoz elegendők voltak, hogy a lakosság bevásároljon tartós élelmiszerekből és raktározzon valamennyit a nehéz időkre, de arra már nem, hogy tömegesen maradjanak otthon az emberek karanténban, vagy ne adj’ Isten, felmondjanak a munkahelyükön. Ehelyett mindenki fegyelmezetten bejár a munkahelyére, a tanítók tanítanak, a színbázak darabot adnak, az óvónők a helyükön, a rendezvényszervező cégek sopánkodás helyett a kiutat keresik. Kiút márpedig van. Először is binni kell Istenben, az ajvékolást kerülni, és jó sokszor kezet mosni (..) ”¹⁰ (kiemelés tőlem).

Utóbbi az origo.hu-n talált cikkel illusztrálom:

„Az elmúlt hetek egyik legmeghatározóbb témája a koronavírus-járvány terjedése. Megfigyelhető, hogy egyes sajtóorgánumok **a biteles tájékoztatás helyett indokolatlanul keltenek pánikot** a koronavírussal kapcsolatban, ezért a Századvég megvizsgálta a magyar lakosság véleményét e jelenségről (..) ”¹¹ (kiemelés tőlem).

A további szerepfelfogás-gyakorlatok jóval kevesebb esetben mutatkoztak. A téma komolyságával magyarázható a szórakoztató újságírásra jellemző indikátorok alacsony előfordulása. Elenyésző számban, mindösszesen 28 cikkben található magánéletre, személyiségjegyekre, humorra, morbiditásra koncentráló cikk – legtöbbször a 24.hu-n (4. ábra). Míg az origo.hu-n és a 24.hu-n a hírességek járvánnyal kapcsolatos élményeit mutatták be, addig a 888.hu-n a morbiditásra, az index.hu-n a humorra helyezték a hangsúlyt.

4. ábra. A szórakoztató szerepfelfogás-gyakorlat eloszlása a vizsgált online portálokból

¹⁰ Álprobléma. 888.hu, 2020. március II.

¹¹ Koronavírus-járvány: A magyarok többsége elutasítja a rémhírterjesztést. origo.hu, 2020. március IO.

Mivel a kategóriát a celebritásokról szóló tudósítások dominálták, a 24.hu portálról hozott példával ezt kívánom bemutatni:

„(..) Tatár Csilla még a veszélyhelyzet előtt fejtette ki véleményét viszonylag hosszan a témában. Az egyébként nyolc hónapos terhes műsorvezető Instagram-posztjában azt írta, lemondta minden nyilvános szereplését, podcast-felvételét és interjúját, illetve lehetőleg mindent online rendeléssel vásárol. Lemondták férjével közös utazásukat is, gyerekével pedig nem megy játszóbázba. Hozzátette, hogy nem tankolt fel tartós élelmiszerekből és nem pánikol, pusztán próbál felelősségteljes lenni a jelenlegi helyzetben. (..)”¹²

A COVID-19-cel kapcsolatos kutatásban a szolgáltató újságírás már relevánsabb számunkra. Mindegyik vizsgált portálon megjelentek a vírussal, a fertőzéssel, a járvánnyal összefüggő életvezetési, egészségügyi, mentális és lelki megküzdési stratégiákkal közlő cikkek. Összesen 71 darab, vagyis a teljes minta 14 százaléka. A praktikus tanácsok az új helyzethez való alkalmazkodást segítik: kézmosással, fertőtlenítéssel, távolságtartással, karanténnal kapcsolatos szabályok, járványügyi intézkedések, orvosi ellátás részletei, lelkigondozás. Az újságíró ilyenkor arról tesz tanúbizonyságot, hogy feladatának érzi az olvasók támogatását, érdekeinek védelmét, fizikai és pszichológiai épségét. A szolgáltató újságírás leginkább az index.hu, legkevésbe a 888.hu esetében megfigyelhető mintázat (5. ábra).

A szolgáltató újságírás egyik példája az index.hu-n így olvasható:

„(..) Arra kéri a turistákat és vendéglátóikat, hogy koronavírus gyanú esetén a 06-80-277-455 vagy 06-80-277-456 számon ingyenesen, a nap 24 órájában elérhető, magyarul és angolul beszélő diszpécser szolgálatot hívják fel. (..)”¹³

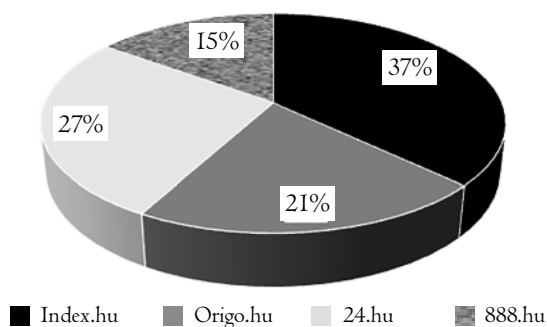
Az origo.hu és a 888.hu összesen 39 cikkeiben található a lojális szerepfelfogáshoz köthető tartalmi egység. Ezekben a cikkekben manifeszt módon a kormányzati lépések támogatása, a kormányzathoz közeli politikai-államigazgatási vezetők vagy a szakmai elit kedvező színben feltüntetése jelenik meg. A 888.hu oldalán talált példával szemléletesen bemutatatható a lojális újságírói szerepfelfogás-gyakorlat.

„(..) Az egyik kerületi háziorvos koronavírus gyanúját állapította meg az egyik betegen. A városrész háziorvosa úgy járt el, ahogy kellett. A gyanút megállapították, a beteget je-

¹² „Itt Amerikában mindenki a vécépapírt keresi, Olaszországban viszont az ételt” – celebek és a koronavírus. 24.hu, 2020. március 14.

¹³ Kilenc nyelven készült koronavírus-tájékoztató turistáknak. index.hu, 2020. március 10.

5. ábra. A szolgáltató szerepfelfogás-gyakorlat eloszlása a vizsgált online portálokon

lentették a megadott központi elérhetőségeken és várták, hogy a mentő érkezzen, s beszállítsa a Szent László Kórházba. De hogy mindez ne menjen ilyen simán, Szaniszló Sándor – a DK-ba a minap az MSZP-ből átigazolt – polgármester óriási felkiáltójelek kíséretében adott hírt a történetéről Facebook-posztjában, jelezve, hogy elkülönítették a fertőzősúlyos személyt, fertőtlenítették a rendelőt, és hű meg bá. **Sugallva, hogy a kormány nem tesz meg mindent a koronavírus terjedésének megakadályozására, miközben de**¹⁴ (kiemelés tőlem).

ZÁRÓGONDOLATOK

Az internetes hírportálok rendkívül sokat foglalkoztak a koronavírussal, a járvány magyarországi terjedésével. Leginkább az index.hu és a 24.hu bővelkedett COVID-19-cel kapcsolatos hírekben. Ennek több oka lehet: a 2020. szeptember elseje előtt működő index.hu a magyarországi online sajtótermékek közül a legnépesebb szerkesztőséggel rendelkezett, így nem meglepő a produktivitása.

A cikkek számossága megerősíti, hogy az online hírportálok gyors sebességgel diktálják a hírversenyt. Az ott dolgozó újságírók szakmai önképének része tehát a sűrű információközlés, a valós idejű tartalomszolgáltatás, akár mások munkájának utánközlésével is. Az alapos utánajárára, az elmélyült ismeretszerzésre, széles gondolati horizont bemutatására vállalkozó újságíró számára ez kevésbé előnyös konstelláció. Nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy az online portálok szerkesztőségében dolgozók többsége a hírverseny sprintszámaiban vesz részt, semmint szemlélődő intellektuális munkát végző kolléga.

Kutatásom legfontosabb eredménye azonban az újságírói szerepfelfogások változatainak kimutatása. Noha a legtöbb cikkben a távolságtartó szakmai identitás nyomait fedeztem fel, de gyakori volt az ezzel ellentétes gyakorlat, vagyis az

¹⁴ Koronavírus: a gyurcsányista ellenzék pánikot kelt és mossa kezét. 888.hu, 2020. március 6.

újságírói bevonódást tükröző tartalomgyártás. Megfigyelhető volt még az olvasóknak tanácsokat adó szolgáltató újságírás, a szórakoztató szerepfelfogás és a kormányzati lépéseket támogató lojális újságírás is. A magyar online portáloknak dolgozó újságírók tehát sokféleképpen igyekeztek feltárni a koronavírus-járvány magyarországi terjedésének első napjait. Az index.hu, a 24.hu, az origo.hu és a 888.hu között a legnagyobb különbséget a lojális szerep vizsgálatakor láttam. Adataim tehát megerősítik azt, hogy a magyar újságírói körökben a legjelentősebb választóvonal a kormányzathoz, a hatalomhoz fűződő viszony. Míg az újságírói viszonyulás kinyilvánítása közös pont a szakmában. A tanulmány korántsem ad teljes képet a magyar újságírói szerepfelfogásokról. Egy másik eset, egy hosszabb időtáv vagy médiumok bevonásával árnyaltabb képet kapunk a sajtóról, a magyar újságírás állapotáról.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAJOMI-LÁZÁR Péter 2002: A politikai újságírás normái Magyarországon. *Mozgó Világ*, 2002/2.
- BAJOMI-LÁZÁR PÉTER 2009: *Hírközlés tegnap és ma. Médiakutató*. 2009. ősz.
- BIDDLE, Bruce J. 1979: *Role theory: Expectations, identities and behaviors*. Academic Press, New York.
- BOCZKOWSKI, Pablo–ANDERSON, C. W. (szerk.) 2017: *Remaking the news: Essays on the future of scholarship in the digital age*. MIT Press, Cambridge (MA).
- BOGAERTS, Jo 2011: On the performativity of journalistic identity. *Journalism Practice*, 5(4):399–413.
- CHRISTIANS, Clifford G.–GLASSER, Theodor. L.–MCQUAIL, Denis–NORDENSTRENG, Karle–WHITE, Robert A. 2009: *Normative theories of the media: Journalism in democratic societies*. University of Illinois Press, Urbana, 296.
- DEUZE, Mark–WITSCHGE, Tamara 2020. *Beyond journalism*. Polity, Cambridge.
- DONSBACH, Wolfgang–PATTERSON, Thomas E. 2004: Political news journalists: Partisanship, professionalism, and political roles in five countries. In: ESSER, Frank–PFETSCH, Barbara (szerk.): *Comparing political communication: Theories, cases, and challenges*. Cambridge University Press, Cambridge, 251–270.
- EIDE, Martin–KNIGHT, Graham 1999: Public-Private service: Service journalism and the problems of everyday life. *European Journal of Communication*, 14(4):525–547.
- GRABE, Maria–SHUHUA, Zhou–BARNETT, Brooke 2001: Explicating sensationalism in television news: Content and the bells and whistles of form. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 45(4):635–655.
- MCQUAIL, Denis 2003: *McQuail's mass communication theory*. Sage, London.
- MELLADO, Claudia 2019: *Journalists' Professional Roles and Role Performance*. Oxford Research Encyclopedia of Communication. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.832.
- MELLADO, Claudia 2015: Professional roles in news content: Six dimensions of journalistic role performance. *Journalism Studies*, 16(4):596–614.
- MELLADO, Claudia (szerk.) 2020: *Beyond Journalistic Norms. Role Performance and News in Comparative Perspective*. Routledge, London.

- MELLADO, Claudia–HELLMUELLER, Lea–DONSBACH, Wolfgang (szerk). 2017: *Journalistic role performance: Concepts, models and measures*. Routledge, New York.
- MELLADO, Claudia–VAN DALEN, Arjen 2017: Challenging the citizen–Consumer journalistic dichotomy: A news content analysis of audience approaches in Chile. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 94(1):213–237.
- PETERS, Chris–BROERSMA, Marcel (szerk.) 2017: *Rethinking journalism again: Societal role and public relevance in a digital age*. Routledge, London.
- TÓFALVY Tamás 2015: „A személyes és a nyilvános titokzatos keveréke”: szakmai határok és az újságírás ideológiája. *In Medias Res*, (1):160–172.
- WEAVER, David H.–WILHOIT, Cleveland G. (1986): *The American Journalist: A Portrait of U.S. News People and Their Work*. Indiana University Press, Bloomington 216.
- WEAVER, David H.–BEAM, Randal A.–BROWNLEE, Bonnie J.–VOAKES, Paul S.–WILHOIT, G. Cleveland (2007): *American Journalist in the 21st Century: U.S. News People at the Dawn of a New Millennium*. Routledge, New York, 304.

Bene Márton–Farkas Xénia–Merkovity Norbert

Válságcsörték

A koronavírus-válság kormányzati,
ellenzéki és médiakommunikációja^{1,2}

A koronavírus okozta válsághelyzet a politikai kommunikáció főszereplőit is új helyzet elé állította. A korábban tervezett üzenetek és témák gyorsan érvényüket veszítették, és mind a kormányzati és az ellenzéki politikusoknak, mind a médiaszereplőknek rövid idő alatt alkalmazkodniuk kellett a válság által teremtett valósághoz. A válság a politika és a társadalom működésében számtalan bevett eljárást és működési módot felfüggesztett, néhány hónapig egy korábban nem tapasztalt életmódba lépett az ország. Adódik a kérdés, hogy ez a rendkívüli helyzet a válság köznapiságként értelmezésében feltehetően jelentős szerepet játszó politikai kommunikációban hogyan csapódott le. Vajon a rövid idő alatt jelentősen átalakuló életteremtés a politikai és médiaszereplők nyilvánosságban megjelenő kommunikációját is gyökeresen átalakította, vagy éppen a „normális” időszakban alkalmazott kommunikációs mintákat (erről részletesen lásd Kiss 2019) a válsághelyzet interpretációjában is eligazítónak és ezáltal alkalmazhatónak érezték. Tanulmányunkban ezt az alkalmazkodási folyamatot tekintjük át, és röviden összefoglaljuk a kormányzati politikai szereplők, az ellenzéki politikai szereplők és a média válságról szóló kommunikációjának főbb jellemzőit. Ebből a célból a 2020 januárjától 2020 júniusáig tartó időszak kommunikációs aktivitását tekintettük át dokumentumokból (közlemények, parlamenti jegyzőkönyvek), közösségi média bejegyzéseiből és médiaanyagokból (elsősorban, de nem kizárólag index.hu, origo.hu, Hír TV, ATV).

¹ A kutatásban Bene Mártont a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/334_20), Farkas Xéniát pedig az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíja támogatta (ÚNKP-20-3-II-CORVINUS-IO).

² A tanulmány adatgyűjtésében való részvételért köszönettel tartozunk Bedő Péternek és Miskolczy Istvánnak.

KORMÁNYZATI VÁLSÁGKOMMUNIKÁCIÓ

A kormányzati válságkommunikáció meglehetősen kiterjedt volt a járványhelyzet hónapjaiban, melynek csak részleges bemutatására szorítkozhatunk a dolgozat keretei között. Először a válságkommunikáció legfontosabb sajátosságait tekintjük át, majd ezt követően részletesebben tárgyaljuk a válság egyszemélyi vezetőjeként és a politikai diskurzus elsődleges meghatározójaként fellépő Orbán Viktor kommunikációját.

Témák, érvek, szereplők

A kormányzati válságkommunikációnak központi jelentősége volt az állampolgárok tájékoztatásában, melyet az Operatív Törzs napi sajtótájékoztatói és online felületei, a hagyományos és közösségi médiafelületeket elárasztó tájékoztató hirdetések és a kormányzati politikusok biztosítottak. A hivatalos tájékoztatás minőségével kapcsolatban politikai oldalak szerint erősen megoszlottak a vélemények.

A védekezéssel kapcsolatos infrastruktúra elérhetősége és biztosítása szintén kiemelt figyelmet kapott a kormányzati kommunikációban. Míg a válság hazai megjelenése előtt a kormányzati megszólalók elsősorban azt hangsúlyozták, hogy a magyar egészségügy megfelelően felkészült az országos járvány kezelésére, a vírus betörését követően a védekezéshez szükséges eszközök biztosítása vált központi témává. A kormányzati megszólalók rendre kiemelték, hogy a védekezésnek nincsenek anyagi korlátai, felülről nyitott keret áll rendelkezésre. A főként keleti irányból, elsősorban Kínából való eszközbeszerzés a kormányzati válságkezelés egyik fő sikereként lett bemutatva, melynek arcává Sziijártó Péter külügyminiszter vált. Szintén hozzá kötődött a határokon kívül rekedt magyar állampolgárok hazaszállítása, illetve a határon túli magyaroknak és a szomszédos országoknak juttatott segítségnyújtás koordinálása is. Ezek szintén a kormányzati válságkezelés kiemelt sikereként jelentek meg, amelyek jól illeszkedtek a válságkezelés hivatalos szlogenjeihez, az „*egyetlen magyar sincs egyedül*” és a „*minden magyar felelős minden magyarért*” gondolatokhoz.

A válságkommunikációt azonban alapvetően a kormányzati kommunikáció korábról jól ismert elemei dominálták. Körösenyi, Illés és Gyulai (2020) ír arról, hogy az Orbán-rezsim kommunikációját egy átfogó narratíva, az ún. „populista mítosz” (CASULLO 2020) jellemzi, melynek fő elemei minden fontosabb téma és válság értelmezésében megjelennek. A populista mítosz központi narratívája szerint a politikai vezető és népe közösen küzdenek a „magyarok” nemzeti érdekeinek és szabadságának érvényesítéséért, melyet az összefonódó külső és belső ellenségek saját politikai és gazdasági érdekeik jegyében fenyegetnek (KÖRÖSENYI

et al. 2020, 59–61.). A kormányzati válságkommunikációban e narratíva minden eleme markánsan megjelent.

A nép, a „magyarok” állandó hivatkozási pont volt, és a miniszterelnök is gyakran érvelt amellelt, hogy sikeres védekezés csak az emberek és a politikai elit hatékony együttműködésének az eredménye lehet. A miniszterelnök, szokásához híven, gyakran elemezte a „magyarok” tulajdonságait, viselkedését, erőfeszítéseit és teljesítményét, akik fegyelmezettek, intelligensek, bátrak, segítőkészek, megértőek, és támogatják a kormányzat válságkezelő erőfeszítéseit.

A narratíva szerint miközben a hazai politikai elit és a nép közötti kapcsolat kiegyensúlyozott, a nemzetközi elit és hazai szövetségei mindent megtesznek azért, hogy a védekezés sikertelen legyen, hiszen abban érdekeltek, hogy a kormány megbukjon. A kormányzati kommunikáció visszatérő érve volt, hogy a válságkezelés csak az emberek egészségügyi és gazdasági megóvására fókuszál, politikai motivációknak itt nincs helye, és a védekezés nemzeti egységet, a politikai ellentétek háttérbe szorítását követeli meg. Ugyanakkor a kormánypártok illetékesei a kormányzati válságkezelést érő minden kritikát politikai motivációkkal magyaráztak, érkezzen az szakmai szervezettől (pl. Magyar Orvosi Kamara, tanári szakszervezetek), civil szervezetektől, médiumoktól vagy politikusoktól. A visszatérő érvelés szerint ezek az egymással összefonódó hazai és nemzetközi szereplők a válságot a kormányzat megbuktatására próbálták felhasználni, kritikáikkal a válságkezelést akarták sikertelenné tenni. E kísérletek mögött a saját gazdasági és politikai érdekei jegyében a válságot felhasználva Európa eladósítására törekvő, második tervét meghirdető Soros György állt. E retorikának a középpontjában a bírálói által felhatalmazási törvénynek nevezett koronavírus-törvény állt. A kormányzati kommunikáció szerint e törvény volt a sikeres védekezés kulcsa, Orbán Viktor egyenesen az elmúlt tíz év legjobb döntésének nevezte utólag a rendeletet. Az érvelés szerint a nemzetközi és hazai bírálók a kizárólag a hatékony védekezés megteremtése érdekében elfogadott törvényt politikai célok jegyében támadták. E támadásokkal szemben kormányzati politikusok, elsősorban Varga Judit, Szijjártó Péter és Kovács Zoltán a hazai és nemzetközi nyilvánosságban is felvették a küzdelmet, nemzetközi nyilatkozataik pedig a hazai nyilvánosságban is fontos hivatkozási ponttá váltak.

A válság magyarországi megjelenését követő első hetekben a „populista mítosz” 2015-től állandónak számító eleme, a migráció is markánsan megjelent. A kormányzati politikai szereplők gyakran hangsúlyozták, hogy a migráció és a járvány között közvetlen kapcsolat van, ezért a határok védelme és a szigorú migrációs politika a magyarok egészségügyi védelmének is fontos eszköze. A válságkezelés későbbi időszakában ez az érv háttérbe szorult, és a migráció kérdése csak marginálisan lesz jelen a kormányzati kommunikációban.

A válságkommunikáció fontos vizuális elemeként említhető még a rend biztosításának üzenetét hordozó rendőri és katonai egyenruhák markáns jelenléte. Az Operatív Törzs sajtótájékoztatóin a rendvédelmi szervek vezetői állandó résztvevők voltak, a kórházak kórházparancsnokok irányítása alá kerültek, a kiemeltnek minősített vállalatoknál megjelentek a hadsereg képviselői, a válság korai szakaszában a biztonságérzetet erősítendő katonákat rendeltek ki a közterületekre, és a kórházlátogatásokra is tisztek kísérték Orbán Viktort. A miniszterelnök gyakran hangsúlyozta is, hogy „katonai harcászati akcióterv” szerint működik az ország³, és előszeretettel írta le a helyzetet háborús és harci metaforák alkalmazásával (lásd SZABÓ 2020).

Politikai vezetés és kommunikáció

A kormányzati kríziskommunikációt egyértelműen Orbán Viktor politikai vezetése dominálta. Ez nem meglepő annak fényében, hogy a folyamatos válságdiskurzus az Orbán-rezsim központi kommunikációs elemének számít. Körösényi, Illés és Gyulai (2020) amellet érvelnek, hogy a válsághelyzet és az azt egyedül kezelni képes politikai vezető hangsúlyozása teszi lehetővé a karizmatikus vezetés érvényesülését, melyen az egész rezsim alapul. Korábbi kutatások azt is megmutatták, hogy a miniszterelnök valóban proaktívan lép fel válsághelyzetekben, hatékony válságkezelőként pedig karizmatikus politikai vezetői legitimációját erősíti (lásd ILLÉS–KÖRÖSÉNYI 2017; METZ 2017).

A válságkezelő politikai vezetői szerep ennek ellenére a vírus magyarországi megjelenése előtt még nem volt jelen. Sőt a vírus e lappangási fázisban a miniszterelnök még próbálta magától eltolni az ügyet, miközben a válságkezelő intézkedések ekkor már javában folytak. A miniszterelnök február közepén kihagyta szokásos ülészakindító beszédét a parlamentben, arra hivatkozva, hogy a koronavírus a legfontosabb aktuális ügy, ebben pedig az egészségügyért felelős miniszter az illetékes, így Kásler Miklós kapott lehetőséget napirend előtt tájékoztatni a képviselőket és a nyilvánosságot a helyzetről. Február végén pedig szokásos péntek reggeli Kossuth rádiós interjújában beszélt arról Orbán Viktor, hogy bár „(. . .) a koronavírus minden figyelmet magához vonz, de azért a történelmi kibívás, amivel együtt élünk, továbbra is maga a migráció”.⁴ A kezdeti távolságtartást azonban hamar felváltotta az aktív jelenlét, a vírus magyarországi megjelenését követően pedig Orbán Viktor egyértelműen magához ragadta a válságkezelés irányítását. Az alábbiakban röviden bemutatjuk azokat a kommunikációs eszközöket, amelyek a miniszterelnök válságkezelői kommunikációját jellemezték.

³ Kossuth Rádió, 2020. 03. 27.

⁴ Kossuth Rádió, 2020. 02. 28.

A politikai vezetés egyik fontos megnyilvánulása, hogy a miniszterelnök kommunikációjával a válság diszkurzív környezetét egyértelműen dominálni tudta. Kommunikációjának három központi felülete volt, az ezeken megjelentett információk, érvek és vélemények a válság körüli diskurzus kiemelt hivatkozási pontjává váltak. Orbán Viktor kommunikációjának legfontosabb platformja a Facebook-oldala volt, ahol folyamatosan tudósított, sok esetben élőben, a legfontosabb intézkedésekről, információkról és a válságkezelés során végzett napi munkájáról. Az állampolgárok innen kaphattak információt először az első halálos áldozatról, az iskolák bezárásáról, az első gazdaságvédelmi intézkedésekről és a korlátozások részleges feloldásáról is. Ezeket személyesen, gyakran íróasztala mellett ülve jelentette be a miniszterelnök, és magyarázta el a döntések mögött meghúzódó indokokat. Az oldal a válság első számú információforrásává vált, amit az is jelzett, hogy a járvány első heteiben százezres nagyságrendben jelentek meg új követők a miniszterelnök oldalán. A Facebook mellett az Instagramon is aktív volt Orbán Viktor, és bár zömében facebookos tartalmait közölte, helyenként itt is bukkantak fel fontos új információk.⁵ Orbán Viktor másik kiemelt kommunikációs platformja a már évek óta megszokottá váló, péntek reggeli hosszabb közzérádiós interjúi voltak. Itt rendszerint a vírushelyzet és az azzal kapcsolatos döntések átfogóbb értékelését végezte el, az itt elhangzó érvek pedig a kormányzati válságkezelés elsődleges magyarázataként épültek be a kormánypárti és az ellenzéki nyilvánosság diskurzusaiba. A harmadik platform a parlamenti ülésterem volt, ahol a miniszterelnök időről időre reagált az ellenzéki képviselők bírálataira, ezek a megszólalások pedig szintén nagy visszhangot kaptak a közéletben. E platformokon keresztül Orbán Viktor a válságkezelés elsődleges információforrásává vált, minden fontosabb döntést, eseményt személyesen jelentett be, a kormányzati politika és a válságkezelés igazolását és magyarázatát is elsődlegesen ő végezte el a nyilvánosság előtt. Ennek fényében nem meglepő, hogy a kormányzati hirdetési kampányok és a válságkezelés során használt szlogenek is az ő megszólalásai köré épültek.

A politikai vezetés abban is egyértelművé vált, hogy Orbán Viktor a válságkezelés egyszemélyi döntéshozójaként jelenítette meg magát. Egyik rádióinterjújában ezt nyíltan meg is fogalmazta: „*Én most fontosnak érzem, hogy ezt a védekezést személyesen irányítsam*”.⁶ Egyszemélyi vezetését azzal is érzékeltette, hogy a döntésekről és a válságkezelésről rendszerint E/I-ben, saját személyes cselekvésként beszélt, a politikai dilemmák kapcsán pedig általában saját megfontolásait és érzéseit hangoztatta. Bár az egyszemélyi döntéshozatal és felelősségvállalás onnipotens vezetőként tűn-

⁵ https://index.hu/belfold/2020/04/17/koronavirus_veszelyhelyzet_erettsegi_rendelet_orban_viktor_instagram. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

⁶ Kossuth Rádió, 2020. 05. 08.

teti fel a miniszterelnököt, ugyanakkor az omnikompetens vezetői képet távolította magától. Orbán Viktor többször is hangsúlyozta, hogy nem ért a vírussal kapcsolatos dolgokhoz, ezért vezetőként fontos feladata, hogy folyamatosan tájékozódjon, és minden kérdésben szakértők és tudósok véleményére támaszkodjon. Azonban azt is világossá tette, hogy a szakértői véleményekből nem vezethetőek le közvetlenül politikai intézkedések, ezekhez egyfajta, a szakértői tudástól független politikai tudásra van szükség. Ennek jegyében a józan ész és az ösztönök fontosságáról beszélt: a politikai döntéseket ezeknek kell vezetnie, melyekhez a szakértői tudás csak a szükséges háttér-információkat szolgáltatja. Éppen erre a politikai tudásra hivatkozva igazolta egyszemélyi vezetésének szükségességét, amikor a fentiekben idézett mondatot így folytatta: „*És nem azért [van szükség arra, hogy személyesen irányítsa a védekezést – szerzők], mert értek az egészségügyhöz, ezzel nem nagyon lehet megvádolni, de a józan eszem azért a helyén van.*”⁷ Orbán Viktor – kommunikációjának gyakran személyes hangvételével – egyszemélyi vezetésének emberközeli jellegét is igyekezett megteremteni. Közösségi oldalain érzelmeltő, a nemzeti összetartozást hangsúlyozó, saját gyártású zenés videók, celebritások, személyes történetek és utalások egyaránt megjelentek, interjúiban pedig sok esetben egyszerű nyelvezettel és hétköznapi párhuzamok segítségével bontotta ki érveit.

Orbán vezetői imázsának ezzel összhangban fontos része a folyamatos, aktív, fáradságot nem ismerő jelenlét, amiről elsősorban közösségi oldalainak vizuális tartalmai tudósítottak. Az ország minden pontján kórházakat, szociális intézményeket, börtönöket látogatott, személyesen ment el a repülőtérre felügyelni a Kínából érkezett szállítmányok megérkezését, és állandóak voltak azok a tartalmak is, amelyeken szakértőkkel vagy más politikai vezetőkkel egyeztetett az aktuális helyzetről. Az eseményekről közzétett videókban az látszik, hogy a miniszterelnök személyesen próbál tájékozódni a helyzetről az adott intézmény vezetőitől, munkatársaitól vagy akár maguktól a fertőzöttektől, illetve határozott utasításokat oszt ki, vagy teljesítendő célokat fogalmaz meg az illetékesek számára. A politikai tudás megkülönböztetett karakteréről fentebb bemutatott megközelítést támasztja alá az is, hogy egy rádióinterjúban arról beszélt, hogy bár ezek a személyes látogatások racionális szempontból talán szükségtelenek, de „*(...) az ösztöneim mondják, hogy oda kell mennem*”.⁸ A fáradságot nem ismerő válságkezelő képét azzal is erősítette, hogy a közösségi médiában közzétett tartalmaival és interjúkban is gyakran hangsúlyozta, hogy a vezetői válságkezelés nem ismer időbeli vagy személyes korlátokat. Számos posztban ki volt emelve, hogy azok hajnalban vagy éppen késő esti eseményekről készültek, de még húsvét vasárnapjának délelőttjén is vidéki kórházlátogatásról kerültek fel tartalmak közösségi

⁷ Kossuth Rádió, 2020. 05. 08.

⁸ Kossuth Rádió, 2020. 04. 10.

oldalára, mely ünnep saját családi életében játszott kiemelkedő szerepét Orbán gyakran hangsúlyozza.

A karizmatikus, keményen dolgozó és határozott politikai vezetés bemutatásának egy fontos további eszköze a más politikai szereplőkkel szembeni kontrasztállítás volt. Ennek lényege, hogy a kormányzati kommunikáció szereplői, de maga Orbán Viktor is, gyakran mutattak be olyan politikai vezetői és válságkezelői teljesítményeket, amelyek éppen ellentétesek a miniszterelnök esetében megjelenített imázssal. Ennek leggyakoribb példája a budapesti főpolgármesterrel, Karácsony Gergellyel való szembeállítás, akit a kormányzati kommunikáció cselekvéskeptelen, felelősséget nem vállaló, a kommunikációt a cselekvés elé helyező vezetőként jelenített meg. Orbán Viktor kommunikációjában két markáns megjelenése volt a saját vezetését Karácsony válságkezelésével való szembeállításnak. Az előbbi konkrét cselekvésben nyilvánult meg: amikor a kormánypárti oldal a főpolgármestertől követelte az ingyenes parkolás bevezetését, az azt meglépni nem kívánó Karácsony Gergely helyett Orbán saját jogkörében maga rendelte azt el országosan. Utóbbi még nyíltabb formában jelent meg, amikor a miniszterelnök egy interjújában arról beszélt, hogy Karácsony Gergely egy elméleti típusú polgármester, aki bizonyára nagyszerű tanulmányokat tudna írni a válságról, válsághelyzetben viszont gyakorlatias vezetőkre van szükség, akik előbbiekkal szemben képesek határozott és hatékony döntések meghozatalára, illetve a felelősség teljes vállalására. Szintén gyakori kontrasztként jelenik meg az európai politikai elit, amely az érvelés szerint a hatékony válságkezelés helyett az ország elleni politikai támadásokkal volt elfoglalva. Orbán Viktor interjújában és a koronavírus-törvénnyel kapcsolatos kritikákra európai vezetőknek küldött válaszleveleiben is gyakran érzékeltette ezt a kontrasztot, amikor azt hangsúlyozta, hogy nincs ideje az ilyen jellegű kérdésekkel foglalkozni, mert a hatékony válságkezelés minden energiáját leköti. A kormányzati kommunikációban különösen a gazdasági válságkezeléssel kapcsolatban jelenik meg gyakori kontrasztként a 2010 előtti balliberális kormánykoalíció is, amely az érvelés szerint a 2008-as gazdasági válságot sikertelenül, megszorításokra támaszkodva kezelte.

AZ ELLENZÉK VÁLSÁGKEZELÉSI ALTERNATÍVÁI ÉS ÖSSZETŰZÉSEI A KORMÁNNYAL

Az ellenzék szerepe soha nem egyszerű válságok idején. A túlzott kritikák visszatetszést kelthetnek a szavazókban, míg a túlzott együttműködés a kormánnyal erősítheti a szavazókban az érzetet, miszerint nincs valódi különbség a hatalmon levők és az ellenzék között, ezért nem kínálnak valódi alternatívát (lásd DE GIORGI–

ILONSKI 2018). A fejezet e szakaszában a felkínált válságkezelési lehetőségek és az összeütközés párosának áttekintésével mutatjuk be röviden az ellenzék kommunikációs stratégiáit a koronavírus első hulláma alatt.

Alternatívaállítás

A felkínált válságkezelési lehetőségek részben a kormánnyal való közös gondolkodásban és döntően az alternatívák felkínálásában jelentek meg. A vírus terjedésének a kezdetén az ellenzék felismerte, hogy a járvány elleni leghatékonyabb védekezés az, ha az állam megszünteti az érintkezés lehetőségét a lakosság körében a nem létfontosságú intézmények és szolgáltatások bezárásával vagy korlátozásával. A pártok és az ellenzéki önkormányzatok is ezt helyezték a középpontba. Az ellenzéki vezetű nagyvárosok proaktívan léptek fel a válságkezelésben, például hamar döntés született a tömegközlekedés járatainak ritkításáról, illetve az önkormányzati fenntartású intézmények bezárásáról vagy a rugalmas munkaidő lehetővé tételéről. Az ellenzéki városvezetők többször is hangoztatták, hogy sok területen hiányzott az átfogó és egységes kormányzati útmutatás, így az önkormányzatok saját hatáskörben hoztak megelőző intézkedéseket. A központi útmutatás hiánya eredményezte azt, hogy – jellemzően az ellenzéki önkormányzatok – javaslatokat tettek a kormánynak a vészhelyzet ideje alatti működési rend kialakítására.

A kormányzati válságkezelés alternatívájaként az első kormányzati intézkedések bevezetése után az ellenzéki polgármesterek és más politikusok kommunikációjában központi szerepet kapott a szociális jellegű intézkedések fontosságának hangsúlyozása. A munkájukat elveszítőket kívánták segíteni a közösségi közlekedés ingyenessé tételével, az önkormányzati munkahelyek megóvásával, illetve a munkanélküli-ellátás időtartam-növelésével, de említhetők itt a különösen a budapesti ellenzéki kerületekben jellemző rászorulóknak segítése is, mint például az adományok összehangolása, illetve a közoktatási ügyelet és a közétkeztetés megszervezése, valamint a kórházak segítése. A szociális szempontokat érvényesítését a kormányzati válságkezelésen is rendszeresen számonkérték, és az ellenzéki politikusok gyakran bírálták a kormánypolitikát szociális alapon mind a parlamentben, mind azon kívül. Ez abból a szempontból nem újszerű, hogy az ellenzék számára a szociális tematika mindig is központi szerepet kapott az Orbán-rezsim kritikájában (lásd BENE 2019).

Kritikai tevékenység

Az ellenzéki kommunikáció másik iránya az összetűzések mentén érhető tetten. A pártok kommunikációjában korán és hangsúlyosan megjelent a kormány kése-delmesnek és/vagy hibásnak tartott intézkedéseinek kritikája. Az ellenzéki pártok szerint a kormány „elkésett a tájékoztatásokkal és a megfelelő lépésekkel”, és szigorúbb intézkedések meghozatalára, illetve egyértelműbb kommunikációra szólították fel a kormányt és az Operatív Törzset. A kritikák alátámasztására használták a pártok például az otthon maradó szülők anyagi helyzetének megvédését szorgalmazó felszólításokat (DK, MSZP, LMP) vagy a különféle gazdaságvédelmi akciótervek kidolgozását (DK, MSZP). Az egészségügy és általában a szociális szféra törekény helyzete gyakran volt a kormány elleni támadások középpontjában, ami együtt járt az e területeken és más közszolgáltatóknál dolgozók munkájának elismerésével. A szociális szférával és különösen a kórházi ellátással kapcsolatban többször előkerült érv volt, hogy a kormány nem foglalkozott ezekkel a területekkel az elmúlt években, ezért félő, hogy összeomlik az egészségügyi rendszer. Néhány ellenzéki szereplő még „autós tüntetés-sorozatot” is szervezett a kórházi ágyak kiürítése ellen.

Az ellenzéki kommunikációt március közepétől jellemzően végigkísérte az általuk felhatalmazási törvényként hivatkozott intézkedéscsomag kritikája. Az ellenzéki pártok kijelentették, hogy a veszélyhelyzet bevezetésével és a különleges jogrenddel nincsen probléma, amennyiben az rendelkezik egy határidővel, és megfelelően ellenőrzik. Közös nyilatkozatokban és egyenként is egyaránt kifogásolták és diktatórikusnak nevezték a törvényjavaslatot, majd a törvényt az ellenzéki politikusok. A demokrácia leépítésének és az egészségügyi rendszernek a kritikája a szociális tematikához hasonlóan 2010 óta bevett témája az ellenzéknek (BENE 2019), az ellenzéki szereplők tehát a válságkezelés kritikáját az Orbán-rezsim bevett kritikai diskurzusába ágyazták.

Az ellenzéki, de olykor a kormánypárti polgármesterek⁹ és a főpolgármester összetűzései a kormányzattal külön szót érdemelnek. Gyakori téma volt a kijárási korlátozás meghosszabbítása és/vagy szigorítása. Az ügyek közül kiemelkedik a Pesti Úti Idősek Otthonában történt tömeges koronavírus-megbetegedések körüli csörte. Mindkét fél alapvetően igyekezett a másikra hárítani a felelősséget, hogy miért és ki miatt történhetett a betegek számának hirtelen megugrása. Az intézmény első öt betegét Karácsony Gergely jelentette be. Az április 9-i hírt, miszerint több mint 100 fertőzött van az idősotthonban, a főpolgármester elmondása szerint csak az Operatív Törzs sajtótájékoztatójáról tudta meg. A politikus később

⁹ Lásd: https://index.hu/belfold/2020/05/29/cser-palkovics_andras_koronavirus_onkormanyzat_koltsegvetes/. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

négy dokumentumot is nyilvánosságra hozott, amelyeknek egy része „arról tanúsodik, hogy három bete kéri a Fővárosi Önkormányzat a kormány illetékeseit, a kormányhivatal vezetőjét, az egészségügyért felelős minisztert és a tiszti főorvost is, hogy ne küldhessenek vissza a kórházak idős embereket az időszobákba negatív koronavírusteszt nélkül”.¹⁰ Karácsony Gergely és a Főpolgármesteri Hivatal többször is igyekezett cáfolni az ellene felhozott vádakát, miszerint a főpolgármester tehet a megbetegedésekről. Egy interjúban elmondta, a kormányrendelet teljesen egyértelműen azt mondja ki, hogy járványhelyzetben a védőfelszerelések beszerzése a kormányzati hatóságok feladata, mégis őt támadják azzal, hogy se védőfelszerelés, se főorvos nincs az intézményben, holott az országos tiszti főorvos vizsgálata nem tárt fel szabálytalanságot; sérelmezte továbbá, hogy azzal vádolják, ami nem az ő feladata. A járvány enyhülésével a települések, valamint az ország újraindítása került a középpontba. A Fővárosi Önkormányzat által közzétett *Budapest Restart* program javaslatokat tartalmazott a fővárosi élet újraindításával kapcsolatban, amit azonban a kormányzat a főpolgármester határozatlansága és cselekvőképtelensége jeleként interpretált.

A MAGYAR MÉDIA VÁLSÁGRÓL SZÓLÓ KOMMUNIKÁCIÓJA

Az alábbi fejezetben áttekintjük, hogy a magyar média koronavírus-járvánnyal kapcsolatos kommunikációját milyen diskurzusok és témák dominálták. Terjedelmi okokból a főbb diskurzusokat a kormánykritikus (pl. index.hu, 444.hu, 24.hu, ATV, *Népszava* stb.) és a kormánypárti (origo.hu, pestisracok.hu, *Magyar Nemzet*, Hír TV stb.) médiablokkok szintjén tárgyaljuk,¹¹ amit a magyar médiaszféra erőteljes politikai polarizációja is indokol. Ez nem jelenti azt, hogy a leegyszerűsítés kedvéért itt egységesen kezelt médiablokkon belül ne lettek volna eltérések a krízishelyzet leírásában, de az itt tárgyalt diskurzusok alapvetően jellemzőek voltak a blokkok egészére.

¹⁰ <https://koronavirus.budapest.hu/blog/2020/04/10/ontsunk-tiszta-vizet-a-poharba-4-level-amelybol-kiderul-hogy-mi-vezethetett-a-jarvany-terjedesehez-az-idosotthonokban/>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

¹¹ Míg a kormánypárti médiablokk létét a magyar nyilvánosságban kevés vita övezi, és maguk az ide tartozó médiumok és újságírók is gyakran nyíltan írnak és beszélnek kormánypárti elkötelezettségükről, miközben szervezeti értelemben is egyre jobban integrálódnak (lásd KESMA), a kormánnyal kritikusabb médiaszféra címkézése már vitatottabb. Az ide tartozó médiaszereplők a médiumoknak e körét leginkább a „független” média fogalmával írják le, a kormánypárti oldalon azonban vitatják ezt az elnevezést, és ellenzéki elkötelezettségű médiumokként jellemzik e csoportot. A dolgozat e kérdésben nem kíván állást foglalni, ezért a semlegesebb, pozitív identifikációt (ellenzéki pártokkal való szimpátia) nem feltételező „kormánykritikus” elnevezést használja.

Várakozások és szereplők

A kormánykritikus médiában már a kezdeti, a magyarországi terjedést megelőző időszakban is sokat foglalkoztak a vírus terjedésével és annak lehetséges veszélyeivel. Ezzel szemben a jobboldali médiában sokáig kevesebb figyelmet szenteltek a nemzetközi térben terjedő vírusnak, és gyakran a vírus elhanyagolható veszélyessége jelent meg, ami szerint „*nincs akkora gond, nem kell hetekig tartó karanténra számítani*”.¹² E logika mentén éles kritikával illették a kormánykritikus médiát, amely feleslegesen hisztériát és pánikot keltett, hogy lejárassa a magyar kormányt. A kormánypárti médiában ezért néhány esetben állami, akár büntetőjogi fellépést is sürgettek a kormánykritikus újságírókkal szemben.¹³ A vírus magyarországi felbukkanását követően azonban a kormánypárti média is változtatott a megközelítésén, és innentől a vírushelyzet kiemelt témává vált, amelyet a kormánykritikus médiához hasonlóan súlyos fenyegetésként jelenítettek meg.

A kormánypárti médiában egy másik fontos változás is megfigyelhető: a veszélyhelyzet kihirdetését követő héttől május végéig az ellenzéki megszólalók a korábbiaknál is láthatatlanabbak lettek ezeken a csatornákon. Ez az ellenzéki szereplőknek egyébként gyakrabban teret adó Hír TV-nél volt a leglátványosabban tetten érhető. A csatorna március közepén felfüggesztette mindhárom, ellenzéki oldali szereplőket is felvonultató vitaműsorát, a Csörtét, a Plusz-mínuszt és a Szabadfogást, és előbbi kettő csak több mint két hónappal később jelentkezett újra (utóbbi műsor azóta sem került képernyőre). Eközben a csak kormányoldali megszólalókkal dolgozó műsorok (pl. Sajtóklub, Keménymag, Bayer-show) a válsághelyzet alatt is működtek, sőt az újonnan induló Publi Caféval még bővült is számuk. Az esti főműsoridős közéleti műsorban, a Magyarország Élőbenben pedig a csatorna YouTube-archívuma szerint március II. és június I. között mindössze két alkalommal szerepelt a Mi Hazánkon kívüli ellenzéki oldalhoz köthető politikus (Ungár Péter 04. 2I. és Keresztes László Lóránt 05. II.).

Témák és vélemények

A médiadiskurzust domináló témákra rátérve, a vírus magyarországi megjelenését követő első hetekben – a kormányzati kommunikációval összhangban – meghatározó téma volt a kormánypárti médiában a migráció, ami a vírussal egyenrangú

¹² <https://888.hu/kinyitott-a-pitypang/koszi-index-hogy-nincs-tobb-liszt-a-boltban-423I846/>.

¹³ Hír TV, Sajtóklub, 2020. 03. 16. <https://www.youtube.com/watch?v=qjxt70Avqvc> I3:20, (Letöltés: 2020. 06. 30.); <https://tutiblog.pestisracok.hu/konyorogve-kerem-miniszterelnok-ur-tartoztasak-le-az-ujsgirokat/>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

problémaként és egyben a vírussal szorosan összefüggő jelenségként is megjelent. Ezt az értelmezést erősítette az is, hogy az első magyarországi fertőzöttek iráni egyetemi hallgatók voltak, akik ráadásul a beszámolók szerint erőszakosan léptek fel az egészségügyi kényszerintézkedésekkel szemben, mely eset nagy visszhangot váltott ki a kormánypárti médiában. A kormánykritikus médiában a migráció a miniszterelnök „szokásos mantrájaként”¹⁴ jelent meg, amely ignorálta a tényeket, például azt, hogy az említett irániak nem menekültek, hanem diákok voltak Magyarországon, ezzel pedig a kormányoldal összemosta a migrációt a vírussal.

A kormánykritikus médiában már a kezdetektől, de később is az egészségügy felkészültsége és a tesztek és védőeszközök rendelkezésre állása volt az egyik kiemelt téma. A kormánykritikus média hírei a nem elégséges védőfelszerelésről, az „*eleve kifacsart egészségügyről*”¹⁵ és az orvosok és ápolónők hiányáról számoltak be. Ezzel szemben a kormánypárti média erősen támadta ezeket az állításokat, amelyek szerintük csak azt támasztották alá, hogy „*az ellenzék a vírusnak drukkol*”.¹⁶ Hangsúlyozták ezzel szemben az ország és az egészségügy felkészültségét, amely „*a legfontosabb mutatókban pontosan ugyanazt tudja, amit a »művelt« Nyugat egészségügye, néhány mutatóban pedig jobb annál*”.¹⁷

Ide kapcsolható még a tesztelés kérdésköre is. A kormánykritikus médiában a széles körű általános tesztelés hiányáról és annak veszélyeiről számoltak be. Ezt később összekapcsolták a kormánykritikus média egy másik központi témájával, az államilag finanszírozott kórházi ágyak rohamos és hirtelen kiürítésével is, a „*tömeges tesztelés hiányában ugyanis a fertőzöttekkel kapcsolatba került személyek izolálása is lehetetlenné vált*”.¹⁸ Mindezek a kormánykritikus média álláspontja szerint az egészségügy és a kormány felkészületlenségét és inkompetenciáját igazolták. Ezzel szemben a kormánypárti médiában a tömeges tesztelés szükségletlensége, illetve annak ellenzéki túlértékelése és az ezzel kapcsolatos hisztériakeltés kritikája jelent meg. A kormánypárti médiakommunikáció szerint a kórházi ágyak kiürítése azért volt szükséges, hogy mindenképp elkerülje az ország azt, ami a válságot kudarcosan kezelőként láttatott nyugati országokban történt. A kormánykritikus médiában a kormányzati kommunikáció és információnyújtás minőségének kritikája is

¹⁴ <https://444.hu/2020/03/13/orban-szerint-biztosan-lesznek-csoportos-megbetegedések-es-valoszinuleg-halalos-aldozatok-is>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

¹⁵ <https://444.hu/2020/03/13/tartalekok-nelkul-nez-szembe-az-eleve-kifacsart-magyar-egeszseg-ugy-a-koronavirussal>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

¹⁶ <https://magyarnemzet.hu/velemen/az-ellenzek-a-virusnak-drukko-7967888/>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

¹⁷ https://mandiner.hu/cikk/20200403_ezt_nem_fogjak_elhinni_pedig_igaz. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

¹⁸ <https://444.hu/2020/04/24/jarvanykormanyzas-nem-virusra-tesztelnek-hanem-valasztopolgarokra>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

markánsan jelen volt. Többek között bírálták az Operatív Törzs „látszatkommunikációját”¹⁹ az általuk nyújtott információk rendszertelensége, szűkössége, politikai elfogultsága és megbízhatatlansága miatt. Ezzel szemben a kormánypárti médiában nagy elismeréssel beszéltek a kormányzati kommunikáció minőségéről és képviselőiről.

Erősen eltérő álláspontok rajzolódtak ki a kormányzati cselekvés és annak nemzetközi kontextusának értékelése kapcsán is. A kormánypárti média kommunikációjának egyik legfontosabb eleme a nemzeti egység hangsúlyozása, továbbá a kormány dicsérete volt a gyors, határozott és sikeres cselekvésért. A kormánypárti médiában a kormány minden intézkedése pozitív visszhangot kapott, és ebben az értelemben a kormányzati álláspont változásait is lekövezték az érintett médiumok. Ez megfigyelhető volt a maszkhasználat hasznosságának megítélésében vagy éppen a tömeges tesztelés szükségességével kapcsolatban. A leglátványosabban ez az online oktatás bevezetése kapcsán mutatkozott meg, hiszen Orbán Viktor álláspontja ezen a téren egy nap alatt változott meg, és miközben a kormánypárti médiumok napközben a miniszterelnök reggeli interjújával összhangban még az iskolák bezárása ellen érveltek, az esti bejelentést követően már helyeselték a döntést. A kormányzati teljesítményt nemzetközi kontextusba helyező kormánypárti médiadiskurzus alapvetése, hogy az EU és a Nyugat megbukott a válságkezelésben, a koronavírus megmutatta, hogy az EU-ra nem lehet a bajban számítani, mivel nem hatékony, és nyilvánvaló hibákat követett el a válság kezelésében. Eszerint a „szolidaritás legtágabb batára a nemzeti batár”,²⁰ a válságot csak erőteljes nemzetállami megoldások és valódi politikai vezetők, valamint az országok közötti kétoldalú együttműködések voltak képesek kezelni. A fejlett liberális nyugat-európai országok kudarcot vallottak, miközben a kelet-közép-európai országok sikeresen kezelték a járványt. Sőt Európa legbátrabb intézkedéseit Magyarország és Orbán Viktor hirdették meg.²¹ E narratíva bemutatásának visszatérő eszköze, hogy a kormánypárti médiumok gyakran közöltek összeállításokat különböző nyugat-európai országok kudarcosként bemutatott válságkezeléséről. A kormánypárti médiában visszatérő érvként jelent meg, hogy a válságot követően a globális és európai politikai térnek is jelentősen át kell alakulnia, a válság tanulságait ugyanis le kell vonni. Ezzel szemben a kormánykritikus média gyakran felhívta a figyelmet arra, hogy bizonyos területeken az európai országok többsége gyorsabban reagált a vészhelyzetre, mint Magyarország, a járvány kezelésére szolgáló európai protokollok sok esetben hasznosabbak voltak, mint a magyarok. Az

¹⁹ <https://444.hu/2020/05/09/milyen-feri>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

²⁰ Hír TV, Sajtóklub, 2020. 03. 16. <https://www.youtube.com/watch?v=qjxt70Avqvc> 7:12. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

²¹ <https://www.origo.hu/gazdasag/20200319-gazdasagi-intezkedesek.html>. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

európai országokkal való összehasonlítás a tájékoztatás minőségével kapcsolatban is gyakran megjelent, amire sokszor hangoztatott példa volt, hogy az összes európai ország szolgáltatott regionális adatokat a koronavírusos betegekről, az ezen a téren sokáig nem lépő Magyarországot kivéve. A gazdaságvédelmi intézkedések megítélésében és európai összehasonlításában is éles kontrasztok érzékelhetőek: míg a kormánypárti média ezek kivételességét és hatékonyságát dicsérték, a kormánykritikus médiában a nyugat-európai gyakorlatokat jobbnak ítélték.

A kormánypárti médiában a kezdetektől jellemző volt, hogy sokat foglalkoztak a kormányzati szereplőket és lépéseket kritizáló hangokkal. A fent említett okok miatt ezek a kritikák a kormánypárti megszólalók interpretációjában jelentek csak meg, melyeknek a kritika mögött álló vélt politikai motivációk hangsúlyozása, a megszólalók személyének vagy szervezetének minősítése és a bírálat elhibázott volta általában részét képezte. A kormányzati állásponttal összhangban gyakran hangsúlyozták, hogy a nemzetközi és belföldi kritikusok egymással összefonódnak, a támadások mögött saját kormánybuktatáshoz kötődő politikai érdekeik állnak, az egész hálózat mögött pedig Soros György személye húzódik meg. A kormánypárti médiában az amerikai–magyar milliárdos válságban játszott szerepét nem csak a kormányzati kommunikációban is bírált „Soros-terv 2.0” kapcsán hangoztatták: visszatérő álláspontként jelent meg, hogy Soros spekulációja áll a forintnak a válság első heteiben megfigyelhető súlyos leértékelődése mögött. Ezt az értelmezést erősítendő, az origo.hu ezekben a hetekben sorozatot indított Soros korábbi valutaspekulációi bemutatására. A bírálatokra helyezett nagy hangsúly a kormánypárti médiában azt a képet mutatta, hogy a kormányzati válságkezelés komoly ellenszélben, politikai támadások kereszttüzéiben zajlik. Ez különösen jellemző volt a Hír TV közéleti show-műsoraira, így a Sajtóklubra, a Keménymagra vagy éppen a Bayer-showra, ahol ezek a támadások különösen gyakori témát szolgáltatottak, a műsoridő jelentős részét kiteve.

A koronavírus- vagy felhatalmazási törvény és az azzal kapcsolatos reakciók mind a kormánypárti, mind a kormánykritikus médiában nagy hangsúlyt kaptak. A kormánykritikus médiában sokat foglalkoztak a törvény károsnak vélt következményeivel, az index.hu portálján még politikai és civil szereplők véleményeit felvonultató vitasorozat is kibontakozott. A diskurzus alapvetése az volt, hogy a törvény lényegében határidő nélkül biztosította a rendeletek általi kormányzást és a parlament kiiktatásának lehetőségét. Egy további probléma a rémhírterjesztés rugalmas értelmezésének lehetővé tétele volt, amelynek következtében több esetben is történt rendőri fellépés, amelyek a kormánykritikus médiában a kezdeti aggodalmak igazolásaként tűntek fel. A kormánypárti médiában a kormánykommunikációnál már bemutatott értelmezés dominált, és a fentiekben tárgyalt „ellenszél”-konstrukcióval összhangban sokat foglalkoztak a törvényt ért bírálatokkal.

Áprilistól a kormánypárti média egyik legfontosabb témája Karácsony Gergely válságkezelési teljesítménye és ennek Orbán Viktor teljesítményével való szembeállítás volt. Karácsony konstrukciója alapvetően az önkormányzati kampányból már ismert „alkalmatlanság” konstrukciójára épült: eszerint a főpolgármester alkalmatlan arra, hogy döntéseket hozzon, legyen szó a parkolás ingyenessé tételéről vagy a Pesti Úti Idősek Otthonában a fertőzés megfékezéséről. A domináns értelmezés szerint Karácsony a politikai cselekvés helyett csak a kommunikációval, elsősorban a „facebookozással” foglalkozik, és a felelősség vállalása helyett csak panaszkodik és hárít. Azt is sokan a szemére vetették a kormánypárti médiában, hogy miközben Orbán Viktor az életét kockáztatva kórházakat látogatott, Karácsony Gergely magára hagyta a koronavírusos betegekkel teli idősothont, egyszer sem látogatta azt meg személyesen. Az aktív és cselekvő Orbán Viktorral szembeállítva „*Karácsony Gergely Budapest első női főpolgármestere (...)* Orbán Viktor a Nap, *Karácsony Gergely a Hold; előbbi a szoláris princípiumot, a férfienergiát igyekszik megtestesíteni, utóbbi a lunáris princípiumot: passzív, elszenvető*”.²² A kormánykritikus médiában kevésbé hangsúlyosan, de megjelenik egy másfajta szembeállítás: ennek a konstrukciónak az alapja, hogy Karácsony Gergely annak ellenére, hogy a kormány folyamatosan akadályokat gördített elé, észszerű döntéseket hozott és nem tartott vissza információt, ellentétben a kormánnyal, amely nem tájékoztatott megfelelően a fertőzöttek számáról, és nem biztosított sem teszteket, sem védőfelszerelést.

ZÁRÓGONDOLATOK

Dolgozatunkban a válság kommunikációját a kormányzat, az ellenzék és a média szintjén foglaltuk össze. A válság politikai kommunikációját egyértelműen a kormányzati kommunikáció dominálta, azon belül is a válság diszkurzív környezetét nagymértékben meghatározó miniszterelnök, Orbán Viktor. Ezt a dominanciát erősítette a kormányzattal szimpatizáló médiaszféra is, amely a kormányzat minden lépését támogatta, a válságkezelést egyértelmű sikerként mutatta be, és ezt erőteljes kontrasztok felállításával (nyugati válságkezelés, Karácsony Gergely) tette érzékletessé. Ezenkívül a kormányzati válságkezelés ellenszélben való működésének konstrukcióját is megteremtette azáltal, hogy a kormányzatot ért kritikákkal kiemelten foglalkozott oly módon azonban, hogy azok csak az újságírók és véleményformálók interpretációin keresztül jelenhettek meg a kormányoldali médiatérben. Az ellenzék az önkormányzati tevékenységen, illetve a szociális szempontok beemelésén keresztül próbált alternatívát megjeleníteni, miközben

²² https://mandiner.hu/cikk/20200501_karacsony_gergely_budapest_első_női_fopolgarmestere. (Letöltés: 2020. 06. 30.)

erőteljes kritikai tevékenységet folytatott. A kormánykritikus médiatérben ezek az álláspontok is támogatást kaptak.

Az áttekintésből látható, hogy a szereplők néhány tekintetben alkalmazkodtak a megváltozott környezethez, ugyanakkor az is, hogy jelentős részben a normál helyzetben megszokott kommunikációs minták éltek tovább. Orbán Viktor információs jelentősége, a szakértői tudásnak a kormányzati cselekvésbe való látványosabb beemelése, a külügyminiszter némileg megváltozott feladatköre és előtérbe kerülése, az egyenruhák markáns jelenléte, az ellenzéki önkormányzati politika alternatívaállító szerepe, illetve az ellenzéki megszólalók szinte teljes kiszorulása a kormányzati médiából, ha nem is előzmény nélküli, de a válság miatt fontosabbá váló kommunikációs jelenségnek tekinthető. Ugyanakkor Orbán Viktor kiemelt szerepe, válságkezelő, omnipotens imázsa, a populista mítosz elemeinek dominanciája, az ellenzék szociális fókusza és erőteljes kritikája, illetve a médiatálalás erős, politikai alapú polarizációja láthatóan témától és helyzettől függetlenül a jelenlegi magyar politikai kommunikáció meghatározó elemei.

IRODALOMJEGYZÉK

- BENE Márton 2019: A baloldali/demokratikus ellenzéki politikai közösség politikai kommunikációja. In: KISS Balázs (szerk.): *A centralizáció évei. Politikai kommunikáció Magyarországon, 2006–2015*. MTA TK PTI, Budapest, 70–135.
- CASULLO, María Esperanza 2020: Populism and Myth. In: EKLUNDH, Emmy–KNOTT, Andy (szerk.): *The Populist Manifesto*, Rowman & Littlefield, London, 25–38.
- DE GIORGI, Elisabetta–ILONSZKI, Gabriella (szerk.) 2018: *Opposition Parties in European Legislatures: Conflict or Consensus?* Routledge, New York.
- ILLÉS Gábor–KÖRÖSÉNYI András 2017: Ortodoxia, heterodoxia és cselekvés: Bajnai Gordon és Orbán Viktor válságkezelése, 2009–2014. In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.) *Vibarban kormányozni: Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 139–166.
- KISS Balázs (szerk.) 2019: *A centralizáció évei. Politikai kommunikáció Magyarországon, 2006–2015*. MTA TK PTI, Budapest.
- KÖRÖSÉNYI, András–ILLÉS, Gábor–GYULAI, Attila 2020. *The Orbán Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. Routledge, London.
- METZ Rudolf 2017: Határok nélkül?: Orbán Viktor és a migrációs válság In: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Vibarban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA TK PTI, Budapest, 240–264.
- SZABÓ Lilla 2020: Variációk egy vírusra: Koronavírus és metaforák a politikai kommunikációban. In: KÖRÖSÉNYI A.–SZABÓ A.–BÖCSKEI B. (szerk.): *Járvány és (új) politikatudomány*. TK PTI–Nappvilág Kiadó, Budapest.

---

*Korszakváltás
vagy pillanatnyi változás? —
Új cselekvési minták lehetőségei
a koronavírus-járvány közben
és után*

Szabó Andrea

„Gyerek vagy ám még. . .”¹

Egy történelmi COVID generáció
születésének feltételei²

Írásom fő állítása, hogy 2020-ban a globális, lényegében a Föld egészére kiterjedő COVID–19-járvány olyan jelentőségű, amely felülírja a korábbi generációs elméleteket, azaz adottak a feltételei, hogy kialakuljon egy új, történelmi generáció. Jelen tanulmányban a különböző generációs felfogások közül ugyanis a történelmi generációt tartom alkalmazhatónak. A szöveg alapvetően problémafelvető jellegű, hiszen az, hogy ténylegesen megtörténik-e a történelmi generációvá válás, csak néhány év múlva fog bebizonyosodni. Az állításomat mégis igyekszem a szakirodalommal és empirikus eredményekkel alátámasztani. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló szakirodalom alapvetően nemzetközi jellegű, ugyanakkor a felhasznált empirikus adatok magyar kutatásokból származnak. Ebben az értelemben a magyar adatok egyfajta esettanulmányként, a nagy egészen belüli részként foghatók fel, az alapvető, globális hatások viszont érvényesülnek más országokban is.

Az életkor, mint meghatározó szociológiai-demográfiai dimenzió, a társadalomtudományok keletkezése óta az elemzési szempontok egyik elsődleges formája. Az, hogy vannak gyermekek, fiatalok, középkorúak és idősek, önmagában nem szorul magyarázatra, mint ahogy az sem, hogy a kezdődő vagy éppen a befutott életpálya, a megszerzett élettapasztalatok egyszerűen más látásmódot adnak egy fiatalabb, mint egy idősebb ember számára. A „Bezzeg az én időmben!” sztereotípiája kétségtelenül rendelkezik társadalomtudományi jellegű relevanciával.

Az életkor következményeinek, hatásainak értelmezése azonban egyáltalán nem ennyire evidencia. Különösen akkor, ha politikai szociológiai szempontból kívánjuk megközelíteni azt. Jelen tanulmány generációs megközelítést alkalmaz,

¹ Kispál és a Borz: „*Kicsit badd*” dalszöveg.

² A szöveg alapja: (SZABÓ 2020). A szerző köszönetet mond Závecz Tibornak és Böcskei Baláznak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért. A kutatást az NKFIH támogatta (K II9603).

amely mögött értelemszerűen az életkornak döntő szerepe van. Azt vizsgálom, hogy az Európában 2020 januárjától eszkalálódó COVID-19-járvány következményeként létrejöhetett-e egy új, történelmi generáció feltételrendszere. Őket még 2020 tavaszán írt blogbejegyzésemben V, azaz Vírus-generációnak neveztem. A nemzetközi és a hazai szakirodalomban azóta több olyan írás jelent meg, amely korábbi hipotézisemmel megegyezően a járvány generációképző hatásairól beszél (GOODWIN 2020; GREEN 2020; CHERRY 2020; ARREAZA–ROBERTSON–RUBEN 2020, SZÉKELY 2020). Bár az egyes elnevezések különbözőek „C generáció”, „COVID–19 generáció”, „Zoomer generáció”, „Karantinik”, „Korona generáció” vagy éppen „Koronások”, a kutatók egyöntetűen arról értekeznek, hogy a COVID–19-világjárványnak generációképző hatása van. Olyan jelenség történt a világon, amelynek következtében a korábban unos-untalan használt, elcsépelte vált generációs felfogásokat érdemes újragondolni. A generációs téma a korábbi sztereotípiáktól sem mentes állítások helyett ismét izgalmassá, aktuálissá és újdonságot hordozóvá vált a politikai szociológia számára.

A történelmi generáció születésének feltételeit politikai szociológiai szempontból vizsgálom meg. Azt elemzem tehát, hogy elsősorban a politikai szocializáció vonatkozásában megalapozottnak tekinthető-e a történelmi COVID generáció létrejötte, egész pontosan azt, hogy a járvány közvetlen élményközösséggé tudja-e formálni a fiatalokat.

A TÖRTÉNELMI GENERÁCIÓK KELETKEZÉSE

Claudine Attias-Donfut és Sara Arber szociológusok 2000-ben jelentették meg könyvüket (*The Myth of Generational Conflict*) a generációs konfliktusok kialakulásáról. Munkájukban négyféle, témánk szempontjából eltérő fontosságú generációs értelmezésről beszélnek.³ Az első megközelítés hagyományos kohorsz alapú. Ezek szerint azokat tekintjük egy generációnak, akiknek a közösségét az azonos időben születés, azaz egy demográfiai tényező okozza. Ezek a csoportok együtt öregsenek meg, és körülbelül ugyanabban az időrendben tapasztalnak hasonló, rájuk jellemző társadalmi átmeneteket vagy változásokat. Attias-Donfut és Arber ezt a megközelítést egyszerűbben életkornak vagy másképpen *születési kohorsz*nak (birth cohort) nevezi.

A második megközelítés a családtudományból származik. Ebben az értelemben a generáció nem más, mint egy család nemzedékeinek, tehát a nagyszülőnek, a szülőnek és a gyermeknek az egymásutánisága. Egy lineáris vonal, ahol egymás

³ A felosztás kiegészíthető egy ötödikkel, a politikai generáció fogalmával. Terjedelmi okok miatt azonban ezzel jelen tanulmányban nem foglalkozom.

mellett él a nagymama, nagypapa, az apa és az anya stb. Ezt *családi generációnak* (family generations) nevezi a szerzőpáros.

Kohli (1996) alapján különböztetik meg a „*jóléti generációk*” (welfare generations) fogalmát a társadalom intézményesítésének folyamata, még hozzá az oktatás, a munka és a nyugdíjazás sorrendje alapján. Itt a nemzedékek abban különböznek egymástól, hogy milyen mértékben veszik ki részüket a társadalombiztosítási rendszerek juttatásaiból.

Végül – és témánk szempontjából ennek az aspektusnak van döntő jelentősége – beszélhetünk egy olyan időbeliségről, amely történelmileg reprezentálja a szülők és gyermekek életkora közötti különbséget. Lényegében ezt a generációs felosztást nevezi Attias-Donfut és Arber *történelmi generációnak*.

A történelmi generáció értelmezésének alapjait Karl Mannheim (1928[1969]) rakta le *A nemzedékek problémája* című művében. Állítása szerint egy-egy esemény, társadalmi, gazdasági változás másként érint egy gyermeket, egy felnőttet és egy idős embert, ezek az élmények másként rögződnek életkoronként, mert fiatal korban a külső tapasztalatok mélyebb nyomot hagynak, mint idősebben (ugyanakkor Mannheim nem cáfolja, hogy az idősebbekben is nyomot hagy egy-egy jelentős esemény). A fiatalabbaknak és az idősebbeknek más lesz az orientációs pontjuk (poláris élménytelődés), ugyanazt azt eseményt egyszerűen másként fogják értelmezni. Generáció – Mannheim alapján – olyan kortárs csoportok összessége, amelyet közös szocializáció, azonos, ráadásul közvetlen történelmi tapasztalatok formálnak „*élményközösséggé*” a társadalmi változások korában. A közös élményeket a „*generációs tudat*” révén nagyjából hasonlóan dolgozzák fel, amely az egyének számára lehetővé teszi a „*generációs identitás*” kialakulását. A szocializáció alaptézise, hogy minden későbbi élmény az egyén korai életéveiben kialakult személyiségére rakódik rá, tehát az akkori megalapozás fogja elrendezni a későbbi élményeket is, merthogy „*az első élményekben benne rejlik az a tendencia, hogy természetes világgépként rögzüljenek*”. (KISS–SZABÓ 2013, I06.)

Kiss és Szabó (2013) Arber és Attias-Donfut alapján úgy véli, hogy a történelmi generációk konstruáltak, mindig visszamenőleg jönnek létre. Ennek alapja a kollektív emlékezet, amely társadalmilag és politikailag színezett, sőt akár manipulált is lehet. „*A történelmi generáció... a politikai alapú emlékezés terméke, kreáció és konstrukció, és nem adódik közvetlenül akár az egyszerre születésből, akár a közösen átélt, mélyreható változásokból.*” (KISS–SZABÓ 2013, I08.)

A mai közkeletű, kissé elcsépelet generációfelfogások alapvetően Howe és Strauss (1991; 2000) műveire épülnek, akik Mannheimhez hasonlóan gondolkodnak, amikor úgy vélik, hogy a generáció olyan csoport, amely időben és térben oszlik meg a történelem egy adott pillanatában, és ez a sajátosság kollektív személyiséget (*collective persona*) kölcsönöz ennek a csoportnak. Számukra egy nemzedék nagyjából egy életszakaszt tölt ki, egészen pontosan a születéstől a fiatal felnőtt

korba való belépést. Műveik alapján manapság 20-25 évenként egymást ciklikusan követő nemzedékekről szokás beszélni (pl. baby boomer, X, Y és Z generáció).

McCrindle (2014) Mannheim és Howe–Strauss alapján pontosítja a történelmi generációk fogalmát. Úgy véli, hogy nem elég a társadalmi tapasztalatot figyelembe venni, vizsgálni kell egy generáció esetében a társadalmi, technológiai körülményeket is.

Összességében, szintetizálva a különböző szerzők definícióit, *történelmi generációnak nevezem embereket olyan csoportjait, akik azonos szociokulturális, gazdasági és történelmi kontextusba születnek, hasonló globális hatású élményekkel – legyen az gazdasági, politikai, kulturális vagy technológiai jellegű – gazdagodnak, hosszú távon is hasonló életkörülmények jellemzik, és ennek eredményeképpen hasonló társadalmi tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezek együttesen azt eredményezik, hogy az azonos történelmi generációba tartozók hasonlóan fognak reagálni egyes társadalmi, történelmi és gazdasági változásokra. A generációkat tehát közös tapasztalatok, élettémények és közös értékek kötik össze, de felfogásomban a változásokra adott reakcióknak van döntő jelentősége. Ezeket a generációképző élményeket ugyanis egész életük során hordozzák, és e tapasztalatokra adott reakcióik, válaszaik lesznek teljesen különbözőek az őket megelőző és őket követő generációktól. Ezt nevezi Miller (1999) generációs ciklusoknak. A lazán egybekapcsolódó történelmi generáció összekapcsolódási pontjait a szakirodalom alapján be lehet azonosítani, amelyek keretezik a generációk mindennapi döntéseit, gondolkodásmódjukat éppúgy, mint fogyasztási magatartásukat, sőt politikai véleményüket egyaránt (PÁL–TÖRÖCSIK–JAKOPÁNECZ 2017; SZÉKELY 2019).*

A tanulmány további részeiben a történelmi generáció fogalmi keretén belül vizsgálom meg a COVID–19-járvány lehetséges politikai szocializációs hatásait, azt, hogy adottak-e a történelmi generáció kialakulásának feltételei.

TÖRTÉNELMI GENERÁCIÓS FELOSZTÁSOK

Az, hogy mikor kezdődik a történelmi generációváltás, mikortól beszélhetünk különböző generációkról, nem egyszerűen megválaszolható kérdés. Lényegében ahány kutató, annyiféle felosztás létezik a szakirodalomban. Abban a tekintetben azonban tudományos konszenzus mutatkozik, hogy kimutathatók olyan pillanatok, történések, amelyek olyan elemi újdonságfaktort hordoznak, amelyek megváltoztatják a fiatalok korábbi tapasztalatait, átalakítják életkörülményeiket, azaz megfelelnek a fenti definíciók alapján képzett történelmi generáció kialakulása szempontjainak. Howe–Strauss *The Generation* (1991) c. könyve alapján a második világháború utáni időszakot vizsgálva szokás *baby boomer*, X, Y, Z és egyesek szerint *Alfa* generációról beszélni (NAGY–KÖLCSEY 2017).

I. táblázat. Történelmi generációs felosztások a második világháborút követően

Generáció	Születési időszak			Életkor 2020-ban
	Howe–Strauss (2000)	Pew Research ⁴	Saját felosztás	
Baby boom – (hidegháborús nemzedék)	1943–1961	1946–1964	1946–1965	55–74
I3. vagy X (pre-szeptember II.); „digitális bevándorlók”	1961–1981	1965–1980	1966–1980	40–54
Millenniumi vagy (poszt-szeptember II.); „digitális bennszülöttek”	1982–2000	1981–1996	1981–2000	20–39
Z (nagy válság nemzedék); „tartalom-előállítók”	–	1997 után	2001 után	legfeljebb 19
COVID generáció	–	–	1995 után	legfeljebb 25

Magyarázat: Az első oszlopban a különböző elnevezések találhatók, amelyek alapját Howe–Strauss elmélete jelenti, zárójelben McCRINDLE (2014), idézőjelben pedig NAGY–KÖLCSEY 2017 elnevezései találhatók. A különböző megnevezésekről részletesen lásd: PÁL–TÖRŐCSIK–JAKOPÁNECZ 2017, 19–20.

SZÉKELY (2019, 43.) empirikus (médiafogyasztási) adatok alapján az alábbi generációs besorolásokat alkalmazza: baby boom nemzedék az 1940–1941 és 1968–1969 között születettek; az X generáció tagjai 1970–1971 és 1978–1979 között születettek; az Y generáció, akik 1980–1981 és 1992–1993 között születettek, végül a Z generáció az 1994–1995 után születettek. Megemlíti még a Veteránokat és az Alfákat is.

A fenti táblázat a különböző és ezen belül is a saját történelmi generációs felosztásomat mutatja. Ahogy az I. táblázat jelzi, nemcsak az időbeli felosztások, de helyenként az elnevezések is különböznek. Fontos azonban látni, hogy McCRINDLE (2014) által alkalmazott megnevezések politikai eseményekhez is kötődnek. Kétségtelen azonban, hogy a nemzetközileg ma leginkább használt generációs felosztások alapvetően kulturális, technológiai, életmódbeli dimenziókat hangsúlyoznak, és kevésbé a változások mögötti történelmi, politikai tényezőket emelik ki (NAGY–KÖLCSEY 2017).

Állításom az, hogy az I. táblázatban jelzett generációs felosztásokon túl, jelenleg adottak a feltételei egy új, történelmi generáció létrejöttének, amit a szakirodalom eltérő elnevezésekkel illet (lásd táblázat utolsó sora). Hipotetikus jelleggel a COVID generáció elnevezést javaslom. Az X, Y és Z generációhoz képest a COVID generációnak nem kulturális, és/vagy egyes technikai eszközökhöz, így az internethez, a közösségi médiához, illetve más fogyasztási javakhoz vagy informálódási módszerhez való hozzáállás a generációvá válásának alapja, még csak nem is az idő periodikus változása, hanem egy teljesen váratlan, kiszámíthatatlan,

⁴ <https://www.people-press.org/2018/03/01/the-generation-gap-in-american-politics/>. (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

és minden más felosztást felülíró globális történés, a COVID–19-vírusjárvány kitérése. Nem azt állítom tehát, hogy megszűnik a Z generáció (ők születésüknél fogva azok), hanem azt, hogy a COVID-19-járvány következtében adottak a feltételei egy merőben új történelmi generáció kialakulásának, ami keresztbe metszheti, átírhatja a korábbi generációs felosztásokat. Nem születéssel, életciklussal, családi viszonyokkal összefüggő, hanem történelmi alapú generáció fejlődhet a 2020-as események hatására.

Több olyan esemény is volt a második világháború utáni történelemben, amely manheimi értelemben vett történelmi generáció kialakulásával kecsegtetett. Kétségtelen, hogy az USA-ban – McCrindle alapján egyébként más angolszász országokban is – a 2001. szeptember II-i terrortámadást szokás generációképző jelentőségű, azaz történelmi léptékű eseménynek tekinteni, hiszen még Magyarországon is mindenki emlékszik arra, hogy éppen mi történt vele azon a napon. Ugyanakkor szeptember II-e sokkal mélyebben érintette az amerikaiakat, mint másokat, az nem volt képes nemzeteken átívelően egységes vagy közel egységes reakciót kiváltani a fiatalokból. Ezek az események ún. *mikrogenerációk* kialakulását segítik elő, amelyek egy-egy nagyobb perióduson belül vagy két generáció közötti átmeneti időszakban jönnek létre (Magyarországon szokás beszélni az ún. „Kacsamesék” generációról. Ők egy olyan mikrogeneráció, akiknek alapvető élménye, hogy a vasárnap délutáni ikonikus gyermekműsort, a *Kacsameséket* megszakították Antall József miniszterelnök halálhírének bemondásakor, 1993. december 12-én). Úgy vélem, hogy a COVID–19-járvány más, mert nemcsak lokálisan vagy nemzeti szinten hoz létre egy mikrogenerációt, hanem globális, nemzetek feletti jelentősége lehet, így tényleges generációképző hatása van. Olyan hatások érték 2020 folyamán a világot, amely nem hasonlítható semmi máshoz, mint egy háborús pszichózishoz.

Mielőtt a hatások jelentőségét és a generációvá fejlődés feltételeit tovább bizonyítanám, még egy fontos szempontra érdemes felhívni a figyelmet. Egy generáció profilját saját közvetlen, leginkább ifjúkori élményei alakítják, és ebben a tekintetben a legfontosabb életkor, a 14–25 év közötti életszakasz. Akkor alakulhat ki manheimi értelemben vett generáció, ha a társadalmi változások folyamatában létrejön egy olyan relevatikus erejű vagy olyan mélységű esemény, történés, amely az adott időszakban a 14–25 éves korosztály szinte minden tagját *közvetlenül* érinti, de érdemi, detektálható reakciókat vált ki a társadalom minden más tagjából egyaránt. Ez tehát azt is jelenti, hogy egy ilyen katartikus esemény a társadalom minden tagjára kihat, multigenerációs következményei vannak. A különbség azonban a poláris élményeltolódás miatt a reakciók mélységében és tartósságában keresendő. MILLER (2000) szavaival élve, az átalakulások szele „derékon ragadja” az azt leginkább megélt, szocializációjuk szempontjából meghatározó időszakot megélt fiatalokat. E fiatalok élete még egy régebbi időszakban kezdődik, ugyan-

akkor általában serdülőként vagy fiatal felnőtt korukban élik meg a nagy változást, abban az időszakban, amikor a másodlagos szocializációnak (iskola, munka, közösségek) van a legnagyobb terepe. Ez az az életciklus ugyanis, amikor a politikai és a kulturális identitások stabilizálódnak, a politikai „én” a legerőteljesebben fejlődik (SZABÓ 2009), így az átélt változások egyfajta „forradalmi” tudatként (*revolutionary consciousness*) megőrződnek a nagy változást átélő fiatalok kollektív és egyéni emlékezetében.

Strauss és Howe, valamint Mannheim alapján három fő szempontot érdemes vizsgálni ahhoz, hogy megállapítsuk, generációformálódás időszakát éljük-e, vagy sem. Ezek:

- I. a közvetlen élményközösség:
  - a) együttesen és közvetlenül élnek-e meg
  - b) egy fontos, releváns, történelmi jelentőségű eseményt;
  - c) ez az esemény elég mélyreható változásokat okoz-e, vagyis megváltoztat-e korábban mindennapinak számító életfelfogást, életvezetést és világlátást, azaz létrejön-e valami szokatlan, új, előre nem kalkulálható változás;
  - d) az esemény hatásai tartósak-e, vagy sem;
  - e) van-e ennek az eseménynek szocializációs következménye;
  - f) valamilyen mértékben érinti-e az egész társadalmat;
  - g) létezik-e generációs konfliktus és/vagy generációs szolidaritás a változási időszakban;
  - b) lokális, regionális vagy globális hatásként jelentkezik-e.
2. a generációs tudat:
  - a) van-e valamiféle közös tulajdonságuk, elsősorban reakciójuk, amit megosztanak egymással;
  - b) rögzítik-e ezt a közös tulajdonságot; és végül
3. a generációs identitás (észlelik-e saját közösségüket).

A generációvá válás szempontjából az aktuálisan folyó változások időszakában alapvetően az első szempontot lehet elemezni, a második és a harmadik ugyanis egy hosszabb folyamat eredménye. Jelen tanulmányban a közölt magyar adatokat egyfajta esettanulmányként fogom fel.⁵

⁵ Néhány nemzetközi vizsgálat már elkészült a COVID-19-járvány hatásaival. A Pew Research 14 országban vizsgálta a koronavírus hatásait. Megállapításuk szerint – 58%-os mediánérték mellett – a megkérdezettek úgy vélték, hogy a világjárvány vagy sokat, vagy meglehetősen sokat változtatott az életükön. Az USA-ban, Kanadában, Svédországban vagy éppen Dél-Koreában különösen nagy arányban állították, hogy a COVID-19 alapvetően forgatta fel az életüket (<https://www.pewresearch.org/global/2020/08/27/most-approve-of-national-response-to-covid-19-in-14-advanced-economies/>). (Letöltés: 2020. augusztus 25.) A COVID önmagán túlmutató jelentőségére hívja fel a figyelmet az

KÖZVETLEN ÉLMÉNYKÖZÖSSÉG A COVID-19 ÁRNYÉKÁBAN – A MAGYAR ESET

A 21. században nemcsak a világ, de a szocializáció is – minden nemzeti jellege ellenére – erőteljesen globalizált. Az Y és legfőképpen a Z generáció egyik legfontosabb tulajdonsága éppen a globalizáltság, például az internethez és a közösségi médiához fűződő generális, lényegében születéssel összefüggő, természetes viszony, illetve ezzel párhuzamosan a fizikai határok relativizálódása. Nemcsak átvitt értelemben beszélhetünk erről, de nagyon is kézzelfoghatóan, a világ szinte korlátlan átjárhatósága révén. A hidegháború lezárulta óta 2020 lehet az első olyan év, amikor a fizikai tér újra beszűkül, a mozgás szabadsága pedig erősen korlátozódik. 2020 tavaszán az országok többsége bezárkózott, lezárta határait, az embereket és közte a fiatalokat pedig – még ha csak időlegesen is – otthonaikba kényszerítette. A 2020-as év legfontosabb kifejezése „Stay at Home!” Tehát pontosan az ellenkezője, amiről a világ az elmúlt évtizedekben szólt. Olyan, a mindennapi életet alapvetően korlátozó kényszerintézkedésekkel – szabadságkorlátozásokkal – találkozott az egész nyugati társadalom, amely szinte ismeretlen volt a második világháború óta felnőtt generációk számára. „Maradj otthon!”, „szeparálódj!” (*social distancing*), „izoláld magad!” mind olyan, lényegében kötelező előírás, ami szembemegy az elmúlt 70 év nyitottságra, globalizáltságra építő szocializációs mechanizmusainak. Ez nem magyar sajátosság. Erről szól a világ Ausztráliától Európán át az Amerikai Egyesült Államokig. Ezért feltételezem, hogy itt nem lokális, illetve nemzeti szintű folyamatról, hanem globális jelentőségű átalakulásról beszélhetünk, amit együttesen és a mindennapi élet szintjén, közvetlenül élnek meg a kortársak. Mindamellett a hatások nyilvánvalóan nem pusztán a fiatalokat, hanem minden életkori csoportot érintenek. Jelenleg még csak fel sem becsülhető.⁶ A közvetlen élményközösség fentebb felsorolt 7 pontja közül legalább 4 egyértelműen tetten érhető. Kérdés az, hogy szocializációs szempontból van-e a COVID-járványnak következménye.

Ipsos *What Worries the World* elnevezésű kutatása is, mely szerint a vizsgált 27 ország többségében a vírustól félnek leginkább az emberek (<https://www.ipsos.com/en/what-worries-world-july-2020>). (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

⁶ Nem tartozik szorosan a vizsgálódás tárgyához, de érdemes felhívni a figyelmet egy kulturális aspektusra is. A keleti kultúrákban, legyen szó akár az arabról vagy a kelet-ázsiaiáról, teljesen megszokott, bevett, sőt ősi hagyomány az arc eltakarása, mai szóhasználatnál elve a maszkhasználat. Talán szocializációs szempontból sem teljesen elhanyagolható az a tényező, hogy egy keleti kultúrára jellemző kulturális elem – Európa több országában egyébként tiltott –, hogy a száját és az orrot el kell takarni, elfogadott, sőt elvárt magatartásformává vált. Hogy csak egy ezzel kapcsolatosan felmerülő, politikai szempontból is releváns dilemmára utaljak: lehet-e arcot eltakaró maszkkal tüntetni. Erre a leghatározottabb tiltás volt egészen 2020 közepéig a hivatalos válasz.

A család szocializációs szerepének átalakulása

A 20. század második felében a központosított, intézményi szocializáció vált a szocializációs folyamatok motorjává. A fiatalok, szerte a nyugati világban, hosszú és egyre hosszabb időt töltenek az iskolapadokban, és ezzel párhuzamosan kitoldódik az önálló életkezés (ezt nevezi a szakirodalom ifjúsági korszakváltásnak). Ez pedig óhatatlanul együtt járt azzal, hogy az intézmények, bölcsőde, óvoda, iskola elkezdtek szocializációs funkciókat átvenni a többi szocializációs ágenstől, de leginkább a családtól. 2020-ban azonban az egyre kevesebb funkciót hordozó családi szocializáció új értelmet és új szerepet kaphatott. A kényszerizoláció időszakában a családok visszavettek, illetve a családoknak visszaadtak olyan feladatokat, amelyeket egyrészt önként átadtak az iskoláknak, másrészt egyszerűen kikoptak a feladatkörükből. Ez a család funkcióját, belső struktúráját, szerepkészletét megváltoztatja, ugyanakkor ennek tartósságát későbbi kutatások tudják bizonyítani. Néhány példát azonban érdemes megemlíteni.

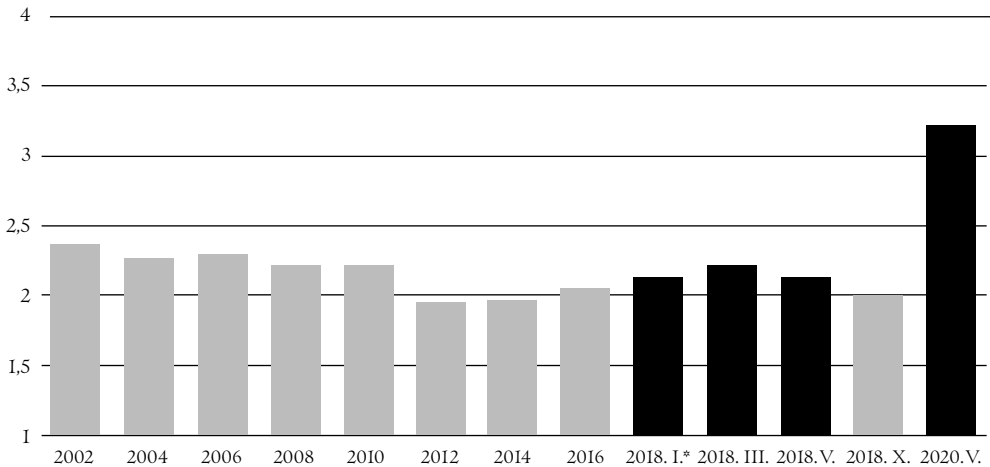
A családokban a végtelen együtt töltött idő során közéleti, politikai témák is előkerülhettek, mindemellett megváltozhatott a fiatalok családi munkamegosztáson belüli helye, a családtagok egymáshoz való viszonya.⁷ Gondolok itt elsősorban a hagyományos női, családanyai szerepek megerősödésére. Ezzel párhuzamosan felerősödhetett a közösen megélt otthoni élmények jelentősége, megváltozhattak a bizalmi körök, és a család – mint a társadalom legkisebb és leginkább működő egysége – megerősödvé jöhetett ki az izolációból. A tanárok leértékelődhetnek, a szülők, és ezen belül is az anyák, pedig felértékelődhetnek.

Másrészt, nem várt szocializációs hatásként az együtt töltött idő megnövekedése okán megváltozhatott a politikáról való beszélgetés gyakorisága. Szabó (2018) úgy véli, hogy a politikai érdeklődés minimális kialakulásában a család erőteljes hatása nélkülözhetetlen. Egy nagy nemzetközi összehasonlító vizsgálat (ESS) kutatási eredményei szerint Magyarországon a politikai érdeklődés átlaga nemzetközi és időbeli (2002–2018) összehasonlításban is alacsonynak tekinthető. Ezzel szemben egy 2020 májusában készített telefonos közvélemény-kutatás⁸ azt jelezte, hogy a magyar társadalomban soha nem tapasztalt közéleti és politikai virtus jelent meg. Ha a politikai érdeklődés közel húszéves trendjét, a 2018. tavaszi országgyűlési választási kampány során, valamint a 2020 májusában mért érdeklődési adatokat egy grafikonba tesszük, egészen drámaivá válik a változás.

⁷ A Pew Research kutatási adatai szerint például az amerikai fiatalok jelentős része hazaköltözött a szüleihez, így soha nem látott magasságokba emelkedett a szüleikkel együtt élők aránya (<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/09/04/a-majority-of-young-adults-in-the-u-s-live-with-their-parents-for-the-first-time-since-the-great-depression/>). (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

⁸ 700 fős, a magyar társadalomra nem, korcsoport és település típusa szerint reprezentatív közvélemény-kutatás. Adatfelvétel: Závecz Research. Adatfelvétel: 2020. május 18–21.

1. ábra. A politikai érdeklődés alakulása Magyarországon
2002–2018 trend, 2018-as választási kampány és 2020. május (1–4, átlag)

* 2017. december és 2018. január.

Forrás: 2002–2018: ESS01–09.⁹ 2018-as választási kampány: MTA TK V2018–I,2,3.¹⁰ 2020: Závecz Research kutatás.

Természetes módon a 2018-as választási kampány (sötét szín, szaggatott körvonal) során az elmúlt évekhez képest megnövekedett az érdeklődés a politikai kérdések iránt. A maximumot a 2018. április 8-án megrendezésre kerülő országgyűlési választást közvetlenül megelőzően érte el, hogy utána visszacsússzon egy átlagos szintre. Ehhez képest a 2020. májusi eredmény – minden módszertani, összehasonlításbeli és tartalmi probléma ellenére – annyira kiugró, soha nem tapasztalt, hogy azt nem nagyon lehet mással magyarázni, mint a COVID-19-járvány izolációs hatásával, és azzal, hogy a társadalomban egy információs vákuum keletkezett az állami, önkormányzati, azaz hivatalos információk iránt.¹¹

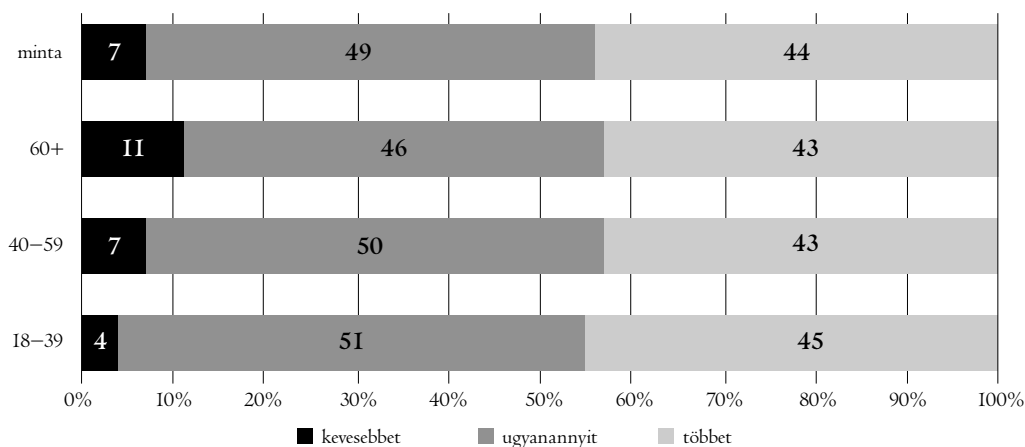
A koronavírus-járvány kitörésével egyértelműen megnövekedett a magyar társadalom érdeklődése a közéleti, társadalmi ügyek, problémák iránt, egyszerűen a bezáródás természetes hatásaként. Ezek a folyamatok érvényesek minden kor-

⁹ A kutatásról részletesen lásd: <https://tk.mta.hu/ess-modszertan>.

¹⁰ Adatok forrása: NKFI–II9603 Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018. Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat: I hullám N = 2000 fő. Az adatfelvétel ideje: 2017. december – 2018. január. A három hullámból álló panel második hulláma 2018 márciusában (1500 fő), a harmadik pedig 2018. május–június folyamán készült (1100 fő).

¹¹ Érdeemes jelezni, hogy az IDEA Intézet 2020. júniusi adatfelvétele a politikai, valamint a közéleti érdeklődés mérséklődését tapasztalta, de az adatok nem tértek vissza a 2018-as, különösen az azt megelőző szintre. Más kérdések is tesztelésre kerültek az IDEA Intézet adatfelvételén. Mindegyik jelzett egyfajta visszarendeződést, de a társadalom politikai és közéleti vitalitása nem szűnt meg a 2020-as nyár beköszöntével és ezzel a kötelező karantén megszüntetésével.

2. ábra. Őnök a koronavírus-járvány kitörése után milyen gyakran beszélgettek közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról a családban? (%)

Forrás: Závecz Research kutatás.

osztályra, így a politika iránt kevésbé érdeklődő fiatalokra is. Az adatok szerint a koronavírus-járvány megváltoztatta azt a korábban szinte axiómának tekintett vélekedést, hogy a családon belül bizonyos témák, így a közélet és a politika szinte tabunak számít. A 2020. májusi telefonos, majd az egy hónappal későbbi online adatfelvétel eredményei szerint a magyar családok sokat és gyakran beszélgettek társadalmi, közéleti, sőt adott esetben politikai kérdésekről a járvány első hullámának időszaka alatt (a politikai és civil aktivitás terén is történtek jelentős változások, lásd erről MIKECZ–ROSS 2020, jelen kötetben). Mindamellett azon a téren is változás történt, hogy a szülők elkezdték bevonni a gyermekeiket a családi közéletre, politikáról szóló beszélgetéseikbe. Tehát a családi politikai szocializációs funkciók átalakultak 2020 tavaszán. A közélet, a társadalmi jellegű kérdések és a politika sokkal inkább részévé vált a családi kommunikációnak, mint a koronavírus-járvány kitörését megelőzően.

Kortárs-szocializáció jelentőségének átalakulása

Feltételezésem szerint a fenti folyamatokkal párhuzamosan nemcsak az intézményi szocializáció értékelődhetett le és a családi szocializáció értékelődhetett fel, hanem a kortárs szocializáció jelentősége is teljesen átalakulhatott. Az életkori szeparáció jegyei eddig is teljesen nyilvánvalóak voltak a korosztályban, ennek nyelvi megfelelői olyan szavak voltak, mint gépezés, kütyüzés, mobilozás, vagyis az, hogy a fiatalok az interneten, a közösségi médiában élték „valódi”, sajátosan rájuk jellemző életmódjukat (ezt nevezzük a Z generációra jellemző képernyő-tár-

sadalomnak). A társadalom által inkább kerülendőnek, sőt deviánsnak tekintett individualizáció és bezáródás a virtuális térbe, egyik pillanatról a másik pillanatra kapott legitimitást a kényszerizoláció hónapjai alatt. A fiatalok körében megvalósuló szociális szeparáció szubkultúrából mainstream lett, bevett, általánosan elfogadottá vált az egész társadalom számára.

Fontos itt még egy szocializációs szempontra, leginkább szocializációs traumára felhívni a figyelmet. Ahogy jeleztem, a kényszerintézkedések hatására a nyugati világban a szabadságjogok korábban nem ismert korlátozása következett be. A lakhelyelhagyás részbeni vagy szinte teljes körű tilalma és az, hogy családtagok, ismerősök, barátok hosszú időn keresztül nem találkozhattak egymással, olyan kollektív bevésődést (traumát) hozhattak magukkal, amely elősegítheti a személyes kontaktusok fontosságának és értelmének a felismerését. Lehetséges, hogy a kényszerizoláció elhozza a személyes jelenlétben alapuló közösségek új reneszánszát, a közösségek (ismételt) értékévé válását. Ezt mutatják azok a felvételek, amelyeket a nagy televíziós társaságok a 2020-as nyár első időszakában közvetítettek. Fiatalok, akik visszszámoltak, hogy mikor mehetnek újra közösségi terekbe, fiatalok, akik a határozott szabályok ellenére is együtt buliznak, fiatalok, akik, vállalva a veszélyeket, de mégis együtt vannak.

Lehetséges tehát annak identitásképző hozadéka, hogy a fiatalok – megtapasztalva, hogy milyen, amikor a maguk izolált magatartásformája totálissá válik, és senkivel nem találkozhatnak – felértékelik a családi, baráti, de talán még az iskolai, egyetemi vagy más társas, személyes interakcióikat.¹² Ha ez így van, akkor ez a felértékelődő személyesség lehet egy fontos eleme a COVID generáció kialakuló identitásának. Szocializációjuk virtuális alapélményeit ez persze nem fogja kitorölni – lásd TikTok-forradalom –, ugyanakkor identitásuk kiegészülhet a virtuális világban túli, reális világ fontosságának felismerésével.

A GENERÁCIÓS TUDATRÓL ÉS A GENERÁCIÓS IDENTITÁSRÓL RÖVIDEN

A Strauss és Howe, valamint Mannheim alapján vizsgált három szempont közül a generációs tudat, valamint a generációs identitás jelenleg, a változás időszakában még nehezebben vizsgálható, mint az élményközösség megléte. Ezért ezzel kapcsolatosan csak néhány általános megjegyzést szeretnék felvetni.

A generációs tudat kialakulásával kapcsolatosan jelenleg két, egymásnak ellentmondó folyamat érdemel figyelmet. A szakirodalom szerint ugyanis egyszerre

¹² A folyamat ugyanakkor együtt járhat ún. társas szorongással, az erősödő interakciók nyomán óhatatlanul fellépő fertőzésveszélytől való állandó félelemmel.

van jelen a generációs szolidaritás és a generációs konfliktus egy sajátos, csak erre a korszakra jellemző ötvözete.

A járvány két hulláma különböző mértékben betegítette meg a fiatalabbakat és az idősebbeket. Ez pedig a fiatalabbak és az idősebbek között meglévő természetes különbözőséget generációs ellentétté, konfliktussá alakíthatja. Miközben sok fiatal érzi annak felelősségét, hogy vírushordozóként veszélybe sodorhatja a betegségekre érzékenyebb idősebbeket, vagy éppen a karantén időszakában az egyéni szintű szolidaritás korábban nem tapasztalt szintjeit detektálta a sajtó és a kutatások (MIKECZ–OROSS 2020, jelen kötetben), mások a korábbi generációkat hibáztathatják azért, hogy ide jutott a társadalom, kényszerkaranténban kell élni (GREEN 2020; CHERRY 2020; ARREAZA–ROBERTSON–RUBEN 2020; LENNARD 2020). Erre utal például a Boomberg által elemzett hashtag „#BoomerRemover”, ami leegyszerűsítve arra utal, hogy a koronavírus-járvány a munkaerőpiacon jelen lévő idősebb generációk lecsökkenésével és a fiatalabb generációs tudásának, képességeinek felértékelődésével járhat együtt.

A generációs szolidaritás elsősorban egyéni, családi szinten jelent meg a járvány időszakában. Míg a járványt megelőzően az idősek gondoskodással, idővel, illetve akár anyagilag is támogatták gyermekeiket és unokáikat,¹³ addig Gregor Anikó szerint a járvány miatt az idősek kiestek a gyermekfelügyelet bonyolult rendszeréből. A kijárási korlátozások idején a szolidaritás elsősorban a fiatalabbak irányából az idősebbek felé irányult. A fiatalok elsősorban bevásárlással, hétköznapi elintéznivalók átvállalásával segítették a családtagjaikat, ismerőseiket, szomszédjaikat. Az ELTE Szociálpszichológia Tanszéke által készített online kutatás szerint a válaszadók csaknem egészére, 96%-ára a járvány időszakában a szolidaritás és az önzetlen viselkedési hajlandóság volt jellemző.¹⁴

Ez a kettősség tehát – konfliktus és szolidaritás – erős hatással lehet a történelmi COVID generáció identitásának kialakulására. A generációs tudat formálódásához azonban további, elsősorban más generációktól érkező impulzusokra, elismerésekre és ösztönzésekre van szükség.

A generációs identitás szoros összefüggésben áll a generációs tudattal. Identitásról akkor beszélhetünk, ha a generációnak kialakul egy saját értékrendszere és ideológiája. Ezt az ideológiai funkciót tölthetné be a klímaválságra válaszul megfogalmazódó zöldideológiai gondolatvilág, a környezet- és klímavédelem, a környezettudatosság, amely egyébként is nagyon közel áll a fiatalokhoz. Különösen igaz ez úgy, hogy a hazai egyetemista kutatások is rendre azt jelzik

¹³ <https://www.elte.hu/content/szolidaritasa-jarvany-idejen.t.21595>. (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

¹⁴ <https://www.elte.hu/content/a-koronavirussal-kapcsolatos-online-felmeres-első-eredményei.t.20875>. (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

(SZABÓ–SUSÁNSZKY–OROSS 2019), hogy a hagyományos ideológiák jelentősége erősen megkopott ebben a korosztályban.

A másik identitásképző elem a már fentebb említett, fiatalokra jellemző kettős tudás lehet a szociális szeparáltság és izoláltság, valamint a személyes érintkezés fontosságának egyensúlyáról. Annak tudatosulása, hogy a saját életfelfogásuk, életmódjuk, gondolkodásmódjuk összeköti őket és kiemeli a többi nemzedék közül. Generációs identitást azonban – ahogy erre Mannheim is utal – az idősebb nemzedékek nem adhatnak a fiatalabbaknak. Azt nekik maguknak kell kialakítaniuk. Ez tehát azon fog múlni, hogy sikerül-e a közös gondolkodást, cselekvést tudatosítani önmagukban. Ez a generációs identitás különböző platformokon valósulhat meg, és érintheti az élet bármely területét. A generációs identitás fogja megmutatni a folyamat valódi tartalmát. Azt, hogy a COVID generáció tagjai másként fognak-e állni a környezetvédelemhez, a globalizáció fizikai tereket áthidaló kényelmi szolgáltatásaihoz vagy a világ egészéhez.

Összefoglalóan, a generáció nem születik, a generáció lesz/formálódik (STUMPF 1996). A tanulmányomban azt állítottam, hogy a COVID–19-járvány több mint egy egyszerű, sok embert érintő betegség. Olyan politikai szociológiai szempontból is fontos vonásai vannak, amelyek megalapozhatják egy, a korábbi generációs felosztásokat keresztbe metsző, új, történelmi COVID generáció kialakulását. Egy ennyire összetett probléma empirikus vizsgálatához azonban mindenképpen adatfelvételekre, nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő, több hullámban felvett kutatásokra lesz szükség. Érdemes lenne a jövőbeli kutatásoknak követnie Kent Jennings vizsgálati módszerét, aki a '68-as generációt, illetve gyermekeiket, unokáikat vizsgálta hosszú távú, több időpontban felvett kutatásokkal. Ez a kutatás biztosítaná, hogy a generációvá fejlődést, valamint a generációs különbözőségeket a lehető legszélesebb szempontból feltárjuk. Amit jelenleg látunk, mindenestre arra utal, hogy több szempontból is adottak a jelenlegi fiatalok történelmi generációvá válásának feltételei.

IRODALOMJEGYZÉK

- ARBER, Sara–ATTIAS-DONFUT, Claudine (szerk.) 2000: Equality and solidarity across the generations. In: ATTIAS-DONFUT, Claudine–ARBER, Sara: *The Myth of Generational Conflict. The Family and the State in Ageing Societies*. Routledge, London, 1–22.
- HOWE, Neil–STRAUSS, William 1991: *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. William Morrow and Company, Inc., New York.
- HOWE, Neil–STRAUSS, William 2000: *Millennials Rising: The Next Great Generation*, Vintage Books, New York.
- KISS Balázs–SZABÓ Andrea 2013: Konfliktus és generáció. *Politikatudományi Szemle*, 22(4):97–115.
- MANNHEIM, Karl 1928/[1969]: A nemzedéki probléma. In: HUSZÁR Tibor–SÜKÖSD Mihály (összeáll., vál. és bev.): *Iffjúságpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 31–67.
- MCCRINDLE, Mark 2014: *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*. McCrindle Publication, Bella Wista.
- MILLER, Robert 1999: *Researching Life Stories and Family Histories*. SAGE Publications Ltd.
- NAGY Ádám–KÖLCSEY Attila 2017: Mit takar az alfa-generáció? *Metszetek*, (DOI 10.18392/metsz/2017/4/) 26(3):20–30.
- PÁL Eszter–TÖRŐCSIK Mária–JAKOPÁNECZ Eszter 2017: Elterő életkori lehatárolásokból adódó generációk értékeinek empirikus vizsgálata. *Marketing & Menedzsment*, 51(3):18–32.
- STUMPF István 1996: Elszalasztott vagy elhalasztott politikai generációváltás? *Századvég, Új folyam*, (1):112–131.
- SZABÓ Andrea 2018: A magyar fiatalok politikához való viszonya. In: SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Kutatópont Kft.–ENIGMA 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Budapest, 435–458.
- SZABÓ Andrea 2020: *A V, mint Vírus-generáció születése?* <https://politikatudomany.tk.mta.hu/blog/2020/03/a-v-mint-virus-generacio-szuletese>
- SZABÓ Andrea–OROSS Dániel–SUSÁNSZKY Pál (szerk.) 2019: *Mások vagy ugyanolyanok? A ballgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. Belvedere Meridionale–MTA TK PTI, Budapest–Szeged.
- SZABÓ Ildikó 2009: *Nemzet és szocializáció*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SZÉKELY Levente 2019: *Szürke hattyúk*. Enigma 2001 Kiadó, Budapest.

Internetes hivatkozások

- ARREAZA, Ailen–ROBERTSON, Bethany–RUBEN, Justin 2020: „Generation Covid”: children have been hit from all sides, and they need help now. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/aug/03/generation-covid-coronavirus-children-help> Mon 3 Aug 2020.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- CHERRY, Kendra 2020: *How Different Generations Are Responding to COVID-19*. (<https://www.verywellmind.com/how-different-generations-are-responding-to-covid-19-4802517> August 02, 2020.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- FUENTES, Gabriel 2020: Pedagogy With and Against the Flow: Generational Shifts, Social Media, and the Gen Z Brain. *102nd ACSA Annual Meeting Proceedings, Globalizing Architecture/Flows and Disruptions*. (<https://www.acsa-arch.org/proceedings/Annual%20Meeting%20Proceedings/ACSA.AM.I02/ACSA.AM.I02.76.pdf>) Letöltve: 2020. augusztus 25.

- GLAZER, Robert 2020: *COVID-19 Will Permanently Change The Way Every Generation Lives—Here's How*. (<https://www.forbes.com/sites/robertglazer/2020/04/01/covid-19-will-permanently-change-the-way-every-generation-lives-heres-how/#2aea30d493b7> Apr 1, 2020.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- GOODWIN, Matthew 2020: *Meet the Zoomer generation*. (<https://engelsbergideas.com/essays/meet-the-zoomer-generation/> July 22, 2020.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- GREEN, Jeff 2020: *Covid-19 Is Becoming the Disease That Divides Us: By Race, Class and Age*. (<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-21/covid-19-divides-u-s-society-by-race-class-and-age> 2020. március 21. 13:00 CET Updated on 2020. március 22.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- LENNARD, Natasha 2020: *The Covid-19 generation divide between millennials and boomers ignores the real problem*. (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/jun/04/how-coronavirus-could-bridge-generational-divides-not-widen-them> Thu 4 Jun 2020 06.00 BST Last modified on Wed 1 Jul 2020 17) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)
- PARKER, Kim–IGIELNIK, Ruth 2020: *On the Cusp of Adulthood and Facing an Uncertain Future: What We Know About Gen Z So Far*. (<https://www.pewsocialtrends.org/essay/on-the-cusp-of-adulthood-and-facing-an-uncertain-future-what-we-know-about-gen-z-so-far/> May14, 2020.) (Letöltés: 2020. augusztus 25.)

Mikecz Dániel–Oross Dániel

Hol a szükség, jön a segítség?

Politikai részvétel, önkénteskedés
a COVID-19-járvány idején

BEVEZETÉS

A koronavírus-járvány következtében kihirdetett veszélyhelyzet idején életbe léptetett rendelkezésekről joggal feltételezhető, hogy jelentős társadalmi változást generáltak: ezek között például az otthon elhagyását, a kijárást korlátozó szabályok bevezetése minden bizonnyal hatott a politikai aktivitásra. Tanulmányunk célja, hogy megvizsgáljuk a járványnak a politikai részvételre és önkéntességre gyakorolt hatását.

Korábbi tanulmányok egybecsengő megállapítása, hogy Magyarországon a politikai részvétel a társadalmi státusz függvénye, jellemzően a magasabb iskolai végzettséggel, magasabb jövedelemmel rendelkezők közül kerülnek ki az aktív résztvevők, generációs szempontból pedig megfigyelhető az 1980-as években szocializálódott generációk kiemelt aktivitása (MIKECZ–OROSS 2018). A rendkívüli helyzet azonban felülírhat évtizedes tendenciákat, láthatóvá válhatnak korábban nem érzékelt társadalmi ágensek, növekedhet az online részvétel szerepe, valamint aktivizálódhatnak egyének az intézményesített politika és civil társadalom alatt.

A szóban forgó időszakban a járvány által érintett országokban, így Magyarországon több olyan civil kezdeményezés is született, amelynek célja az egészségügyi és gazdasági kockázatok, károk kezelése, csökkentése. A kezdeményezők között megtalálhatóak politikai pártok, bejegyzett civil szervezetek, cégek és informális csoportok, közösségek is. Miután a koronavírus különösen veszélyes a korábban aktív korosztályként azonosított 65 év felettiekre, ezért joggal feltételezhető, hogy a járvány e korcsoport politikai magatartásában változást generált. Kutatásunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy mennyiben változtatott a COVID-19-járvány megjelenése a magyar társadalmi és politikai részvétel korábban ismert tendenciáin. Továbbra is jellemző-e a magas státuszúak részvétele, növekedett-e az online részvétel szerepe a magyar társadalom politikai részvételében? Megjelent-e, beazonosíthatóvá váltak-e új résztvevők?

A POLITIKAI RÉSZVÉTEL KÜLÖNBÖZŐ FORMÁI

Annak végiggondolásához, vajon miként hat a járvány a politikai részvételre, milyen új, kreatív és kifejező politikai viselkedést hív életre, illetve mely részvételi formákra hat kedvezőtlenül, érdemesnek tartottuk ismertetni a politikai részvétel mérésére alkalmazott legújabb tipológiát. A politikai részvétel változását összefoglaló könyvünkben Yannis Theocharis és Jan W. van Deth (2017) korábbi elméleti munkákat és empirikus kutatások eredményeit áttekintve, a különböző koncepciók és módszerek közötti közös nevező kialakítására törekedtek. A különböző mérések egységesítése érdekében egy olyan fogalmi besorolást alakítottak ki, amely az állampolgári kezdeményezések változására nyitottan határozza meg azt, mi tekinthető politikai részvételnek (I. táblázat).

Theocharis és Van Deth (2017) a politikai részvétel első csoportjába olyan önkéntes, nem hivatásos politikai részvételi formákat sorol, amelyek a politika és a kormányzás terepén belül találhatóak. Ez a kategória a szavazat leadása mellett a politikussal kapcsolatba lépést, a politikai összejövetelen való részvételt, illetve a politikai pártnak vagy jelöltnek végzett munkát foglalja magában. A második kategória a politika és kormányzás terepén kívüli, ám azokon belüli változást célzó cselekedeteket foglal magában, ezek között a petíció aláírását, tüntetést, politikai akciócsoportban végzett tevékenységet és egyéb kreatív, expreszív tiltakozási formákat említene. A politikai részvétel harmadik csoportját a szerzők megközelítésében egy adott közösség igényeire szabott önkéntes cselekvési formák jelentik, így ide sorolják a jótékony, társadalmi célra történő pénzadományt a jótékonyági szervezetben végzett önkéntes tevékenységet, valamint a helyi közösségi projektben történő részvételt (miután jelentősen megnő ezeknek a cselekvési formáknak a jelentősége katasztrófák, járványok idején, ezért erről a „Civil önkéntesség válsághelyzetekben” alfejezetben bővebb részletességgel írunk). A negyedik csoportba a digitalizáció által lehetővé tett, hálózatos politikai cselekvési formákat sorolták, értve e kategória alatt a politikai témák közösségi médiában való megosztását, a közösségi médiában történő kommentelést, valamint biztatást arra, hogy politikai témákban aktívak legyenek a közösségi médiában. Az ötödik kategória a fogyasztói szokásokat politikai vélemény kifejezésére alkalmassá tevő részvételi formákat foglalja magában, vagyis adott termék vásárlását, illetve bojkottálását politikai vagy etikai okokból.

Alábbi tanulmányunkban három részvételt vizsgálunk kiemelten. A hagyományos politikai részvételre mint a pártokhoz kötődő, nem választási részvételi formákra koncentrálunk, valamint megkülönböztetünk közvetlen részvételt, ami jellemzően informális vagy inkább társadalmi mozgalmakhoz kötődő részvételi formákat jelent. Emellett megkülönböztetett figyelmet szentelünk az önkéntes-

I. táblázat. A politikai részvétel változó formái

Részvételi kategória	A részvétel formáinak összefoglaló elnevezése	Részvételi formák	Saját felosztás
Politikai részvétel I.	Szavazás	Szavazat leadása	Választási részvétel
	Intézményes részvétel	Kapcsolatba lépett politikussal Politikai összefogással részt vett Politikai pártoknak vagy jelölteknek dolgozott	Hagyományos részvétel
Politikai részvétel II.	Tüntetés	Petíció aláírása Tüntetés Tevékenység politikai akciócsoportban Egyéb kreatív, expresszív tiltakozás	Közvetlen részvétel
Politikai részvétel III.	Önkéntesség	Pénzt adományoz jótékony, társadalmi célra Önkéntes tevékenység jótékonyági szervezetben Részvétel helyi közösségi projektben	Közvetlen részvétel – későbbiekben civil aktivitás
Politikai részvétel IV.	Digitális, hálózatos részvétel	Politikai témák megosztása a közösségi médiában Kommentelés politikai témákban a közösségi médiában Mások biztatása arra, hogy politikai témákban aktívak legyenek a közösségi médiában	Online részvétel
Politikai részvétel V.	Fogyasztói részvétel	Adott termék bojkottálása politikai vagy etikai okokból Adott termék vásárlása politikai vagy etikai okokból	Közvetlen részvétel

Forrás: THEOCHARIS–VAN DETH (2017, 106–107.) alapján OROSS–SZABÓ (2019, 45.).

ségnek. Az online részvételt a kutatás során az önkéntesség terepén belül vizsgáljuk.

A POLITIKAI RÉSZVÉTEL TRENDJEI MAGYARORSZÁGON

A magyar állampolgárok politikai rendszerrel való kapcsolatát vizsgáló elemzésükben Szabó Andrea és Gerő Márton (2019) azt találták, hogy az egyes részvételi formák életkori csoportok szerint igen komoly különbségeket mutatnak: leginkább az online és a hagyományos részvétel különbözik, utóbbi esetben ugyanis az

életkor növekedésével egyre csökken a részvétel. A hagyományos részvétel a 40–60 éves korosztály körében bizonyult legmagasabbnak (16%), míg a fiatalabbak és idősebbek között II százalékot mértek. A kutatás arra is rámutatott, hogy nagy az átfedés azok között, akik kapcsolatba lépnek politikussal (ez 12% 2018-ban) és tevékenykednek politikai mozgalmakban vagy pártokban, illetve részt vesznek ilyenek kampányaiban (2% és 3%), hiszen a hagyományos részvétel összesített aránya 13 százalék. Korábbi vizsgálatok egyesületi tagságra vonatkozó adataihoz (15 és 25 százalék között) hasonlóan azt találták, hogy a kérdezettek 27 százaléka vett részt civil szervezetek munkájában. A résztvevők jelentős része szabadidős szervezetekben (sportegyesületekben a lakosság 13 százaléka, a kulturális vagy hobbikörökben a válaszadók 6 százaléka) vett részt, addig oktatási és egészségügyi szervezetekben mindössze 4 százaléknyan, szakszervezetekben és pártokban pedig még ennél is kevesebben (2 százalék) voltak aktívak.

A 2018-as országgyűlési választások során a különböző korcsoportok közötti különbségeket és a politikai attitűdök generációs meghatározottságát vizsgáló korábbi tanulmányunkban (MIKECZ–OROSS 2018) azt találtuk, hogy a rendszerváltás élménye maradandó nyomot hagyott a rendszer-transzformációs válság generációjának¹ attitűdjeiben: e generáció tagjai körében ugyanis közel I tizedponttal magasabb mind a politikai érdeklődés (0,14), mind a közéleti érdeklődés (0,1) átlagértéke a többi generációhoz képest. A különböző korcsoportok részvételének összehasonlításakor megállapítottuk, hogy a fiatalos tüntetések nem váltak általános mintává a fiatalok körében: egyfelől nem tekinthetők általánosnak, mert a többség továbbra sem aktív, másfelől nem csupán a fiatalokra jellemzők, mert (az 50–59 éves korcsoport kivételével) mind korcsoportos, mind generációs met-szetben az idősebbek közvetlen részvétele magasabb a fiatalabbakénál. Az online részvételi formákat korosztályos és generációs bontásban azonban adatainkból jól kirajzolódott az a trend, miszerint a legidősebb korcsoportok és generációk felől a fiatalabbak felé haladva növekszik az aktivitás, ám némiképp meglepő módon azonban azt találtuk, hogy az 50–59 évesek korcsoportja, illetve a Kádár-korszak válsággenerációjának aktivitása a legmagasabb.

A jelen kutatásunkban részletesen vizsgált részvételi formákat tekintve a Szabó–Gerő (2019, 105.) szerzőpáros részvételre vonatkozó adatait a 2018-as országgyűlési választások kapcsán felvett adatokkal hasonlítva² (II. táblázat) a két adatfelvételen hasonló eredményeket találunk. Tüntetésekben a magyar lakosság

¹ A generáció tagjai 1977 és 1982 között születettek, vagyis azon állampolgárok, akiknek a politikai szocializációja a rendszerváltás folyamán zajlott (RÓBERT–VALUCH 2013).

² Az adatok forrása az NKFI–II9603 sz. Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018. Kutatásvezető: Szabó Andrea. Panel első hullámának adatfelvétele: 2017. december–2018. január, második hullám: 2018. március.

II. táblázat. Hagyományos, közvetlen részvétel és civil aktivitás gyakorisága (%)

	MTA TK SZI 2018	TK PTI VP 2018/2
Részt vett tüntetésen (demonstráción)	3	3
Tiltakozó levelet, petíciót írt alá	5	5
Kapcsolatba lépett országos vagy helyi politikussal	12	7
Civilszervezeti tevékenység	27	22

Forrás: (SZABÓ–GERŐ 2019, 105.); MTA TK PTI VP 2018/2. saját számítás.

3 százaléka vett részt, petíciót 5 százalékuk írt alá, 10 százalék körül mozog a pártokkal kapcsolatba lépő válaszadók aránya és a kérdezettek közel egynegyede kapcsolódott be valamely civil szervezet tevékenységébe.

CIVIL ÖNKÉNTESSÉG VÁLSÁGHELYZETEKBE

Ha önkéntességről esik szó, a legtöbb ember minden bizonnyal valamilyen jótékonyági tevékenységre gondol és nem politikai részvételre. A civil szervezetekben való részvétel ugyanakkor az empirikus vizsgálatok szerint is fontos indikátora a politikai részvételnek, ahogyan azt a neo-tocquevillianus szerzők feltételezik (VAN DER MEER–VAN INGEN 2009). Ennek ellenére azonban az önkéntesség tudományos definíciója sem kapcsolja össze az önkéntességet a politikai részvétellel. Fényes Hajnalka a szakirodalom alapján az önkéntesség négy kritériumát különbözteti meg (2014). Ezek szerint az önkéntes munka ellenszolgáltatás nélkül történik, legyen az közvetlen anyagi vagy más természetű. Következésképpen nem tartozik az önkéntességhez a viszonzási alapon működő munka, tehát amikor azért segít az egyik fél, mert viszonzni kíván egy korábbi segítséget, vagy éppen elvárja a későbbi viszonzást. Az önkéntesség mások vagy az általános közjó érdekében történik, és nem az egyéni szükségletek kielégítésére vagy az önkifejezésre irányul. Lényeges elem, hogy az önkéntesség külső kényszertől mentes, szabad döntésen, elhatározáson alapszik. Ez utóbbi szempont különösen azért érdekes, mert Magyarországon 2011 óta az érettségi megszerzésének feltétele a középiskolások esetében 50 óra közösségi szolgálat teljesítése, amely így nem tekinthető a fenti kritériumok alapján önkéntes munkának, noha a középiskolás korban végzett önkéntes munka pozitív hatással van a későbbi önkéntes elköteleződésre (JANOSKI et al. 1998). Végül az önkéntesség motivációja lehet belső, értékalapú, de külső, instrumentális is, ami azonban nem közvetlen anyagi motivációt jelent.

Az önkéntességgel kapcsolatos szociológiai vizsgálatok lényeges kérdése, hogy mely tényezők határozzák meg az önkéntes elköteleződést, azaz kik haj-

lamosabbak az önkéntességre. Grönlund és szerzőtársainak az önkéntesség kulturális gyökereire fókuszáló összehasonlító kutatása azt találta, hogy az individualizmus és az egalitarizmus olyan kulturális normák, amelyek hatással vannak az önkéntességre (2011). Míg az individualista kultúrájú országokban az önkéntes tanulók motivációja az önéletrajz gazdagítása, a karrierlehetőségek bővítése, addig az egalitárius kultúrával bíró országokban az altruista motivációk számítottak. A szakirodalom alapján a makrotényezők közül a stabil, hosszabb ideje fennálló demokratikus rendszerek, a GDP-hez viszonyított magasabb szociális, jóléti kiadások, az erősebb és protestáns vallásosság, a magasabb iskolázottság és a magasabb GDP vannak pozitív hatással az önkéntességre, ugyanakkor a korábbi keleti, kommunista blokkhoz való tartozás negatív tényező (BAER et al. 2016). A posztkommunista országokban azonban a demokratizálódás óta növekszik az önkéntesek száma. Noha az említett kelet-európai, továbbá dél-európai országokban is alacsonyabb az önkéntesség, itt is, akár az északi és nyugati országokban, a végzettség, a vallásosság, a jövedelem és a kor határozza meg az önkéntes elköteleződést (VOICU–VOICU 2009). Az önkéntesség mikroszintű determinánsait vizsgáló kutatás úgy találta, hogy a társadalmi státusz, a házassági állapot, az egyén társas hálózatának mérete, a templomba járás és a korábbi önkéntes tapasztalatok a leginkább meghatározó jellemzők, ugyanakkor az idősebb kor, a szülővé válás, valamint a funkcionalitáscsökkenés hátrányára van az önkéntességnek (NIEBUUR et al. 2018). Ezeket a változókat úgy is lehet jellemezni, hogy az egyén domináns státuszára mutatnak rá. A domináns státusz modell szerint azok vesznek inkább részt önkéntes tevékenységben, akiknek státusza társadalmilag elismert (SMITH 1994). Az önkéntes elköteleződésre hatással bíró szociológiai tényezők is megváltoznak ugyanakkor az idő múlásával. Van Ingen és Dekker 1975 és 2005 között vizsgálta Hollandiában az önkéntes részvétel tendenciáit. Eredményeik azt mutatják, hogy a gazdaságilag inaktívak, így a nyugdíjasok, háztartásbeliek önkéntes részvétele nőtt, míg a foglalkoztatottaké csökkent, továbbá az alacsonyabb és a magasabb végzettséggel bíró közötti különbség eltűnt (2011). Ezek az adatok ellentmondanak a domináns státusz tézisének. Egyéni szinten kitüntetett jelentősége van továbbá a személyes kapcsolatoknak és az intézményeknek (NESBIT et al. 2016). A személyes kapcsolatokon keresztül kaphat valaki felkérést arra, hogy önkéntes legyen, valamint ösztönző is lehet egy olyan szervezet vagy ügy érdekében önkéntes munkát vállalni, ami egy ismerős, rokon javát szolgálja. Az önkéntes a személyes kapcsolatain keresztül támogatást, elismerést is kaphat munkájáért, emellett a társas környezetnek – elősegítvén az önkéntességet – szocializáló szerepe is lehet. Szocializációs funkciót az intézmények is betölthetnek, továbbá felkészíthetik az egyént és rekrutálhatnak az önkéntes munkára.

Az önkéntesség különleges esetei, amikor valamilyen katasztrófa után segítenek az önkéntesek a szerencsétlenség által érintetteknek, részt vesznek a vagyon- és életmentésben, katasztrófaelhárításban. A katasztrófák során végzett önkéntes elköteleződésben kiemelt szerep jut a társadalmi hálózatoknak, továbbá a közvetlen felkérésnek (ROTOLO–BERG 2010). Katasztrófák során jellemzően inkább a fiatalabbak és az alacsonyabb végzettséggel bírók köteleződnek el. A katasztrófákat, válsághelyzeteket követő önkéntesség kialakulásában az áldozatokkal való személyes azonosulás és az érzelmek, így elsősorban a gyász, kevésbé a harag is szerepet játszanak, ahogyan az a 2001. szeptember II-i terrortámadások után is történt az Egyesült Államokban (BEYERLEIN–SIKKINK 2008). Hasonló eredményre jutottak Rotolo és szerzőtársai, amikor megállapították, hogy a 2007–2008-as gazdasági válság nyomán kibontakozó lakhatási válság alatt a súlyosabban érintett városokban és az ingatlantulajdonosok körében többen vállaltak önkéntes munkát az érintettek javára (2014). Noha a közéleti és a politikai tevékenység között különbséget tesznek a magyar megkérdezettek, az önkéntesség összefügghet a politikai részvétellel és a katasztrófák során végzett önkéntesség is lehet politikai tett. Miután a *Rena* nevű teherszállító hajó Új-Zélandnál zátonyra futott és az üzemanyaga a tengerbe szivárgott, fiatal aktivisták spontán önkéntes munkába kezdtek a hivatalos katasztrófakezelés hiányosságai elleni tiltakozásul (LOCKWOOD et al. 2016). A szolidaritási mozgalmak, így Magyarországon a hajléktalanokat segítő mozgalmak esetében még egyértelműbb a politikai elem, ugyanis szakpolitikai követeléseiket a döntéshozók felé címezik (MIKECZ 2020).

MÓDSZER

A tanulmányunkban használt adatokat az IDEA Intézet vette fel 2020. április 20–26. között, közösségimédia-alapú kérdőív segítségével.³ A válaszadók politikai részvételének változását 4 változó vizsgálatával végeztük, ezek tiltakozó levél vagy nyilatkozat aláírása, törvényes demonstráción, tüntetésen való részvétel, politikussal (kormányzati vagy önkormányzati képviselővel) történt kapcsolatba lépés, valamint civil szervezet munkájában való részvétel. Az önkéntességet 6 változóval mértük: szájmaszkot varrt tágabb közösségnek; önkéntes segítséget nyújtott kör-

³ A vizsgálat végeredménye reprezentatív az ország felnőtt népességére nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus tekintetében. A 2000 fős minta hibahatára az alapmegoszlások esetében legfeljebb +/-2,2 százalékpont. Az adatfelvétel súlyozásakor a kutatók figyelembe vették azt is, hogy a válaszadók mennyi időt töltenek és mennyire aktívak a Facebookon, illetve, hogy a különböző társadalmi csoportok (korcsoportonként és nemenként) milyen arányban használják a közösségi médiát. Ezzel együtt is a közösségimédia-alapú online adatfelvétel miatt vélhetően a mintában felülreprezentáltak az aktív állampolgárok.

házaknak vagy egészségügyi szervezeteknek; segített bevásárolni; adományozott, részt vett adomány eljuttatásában; online segítségnyújtás, távoktatás; közösségi médiában való részvétel. A politikai részvétel összefüggéseit keresztábrák módszerrel elemeztük, amely alkalmas a különböző változók közötti kapcsolat kimutatására.

MEGNÖVEKEDETT AKTIVITÁS

A hagyományos és közvetlen részvétel terén az elméleti felvezetőben ismertetett adatoknál jóval magasabb arányokat tapasztaltunk: a válaszadók kétötöde írt alá petíciót, közel egyharmaduk kapcsolatba lépett politikussal, és majd egyötödük volt tüntetésen. A kapott magas értékek oka vélhetően a személyes és az online adatfelvétel közötti különbség, nevezetesen, hogy az online adatfelvétel során felülreprezentáltak az aktívabb állampolgárok (III. táblázat). Miután az adatok felvételének időpontja a járvány első hullámának idejére esett, a különbség mögött meghúzódhat a Szabó Andrea (2020, jelen kötetben) által jelzett közéleti és politikai virtus megjelenése, a közéleti és politikai érdeklődés növekedése, ugyanis a vizsgált mintában szintén a korábbiakhoz képest jelentősen növekedett a politikai érdeklődés. Ugyanakkor a vizsgált adatok alapján a civil részvétel terén kapott értékek közel azonosak a korábbi kutatások eredményeivel: a megkérdezettek egyötöde mondta azt, hogy a járványt megelőzően részt vett civil szervezet munkájában. Miután a vizsgált dimenziókban a részvétel magasabb a korábban mért adatoknál, a civilszervezeti aktivitás ugyanakkor stagnál, ezért az aktivitás növekedésében nem a civilszervezeteken keresztül történő, kollektív cselekvés játszott szerepet.

III. táblázat. A politikai részvétel különböző formái⁴

	2020 járvány előtt	2020 járvány után
Civilszervezeti tevékenység	20	n. a.
Tüntetés	17	n. a.
Petíció	43	32
Kapcsolatba lépett politikussal	28	18

Forrás: TK PTI 2020/4., N = 2369.

⁴ A járvány előtti időszakra vonatkozó kérdés pontosan a következő volt: Az elmúlt 12 hónap során előfordult, hogy Ön ... tiltakozó levelet vagy nyilatkozatot írt alá; részt vett törvényes demonstráción, tüntetésen; kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati vagy önkormányzati képviselővel; részt vett civil szervezet munkájában? A járványt követő időszakra így kérdeztük a válaszadókat: A járvánnyal kapcsolatos veszélyhelyzet kihirdetése óta előfordult, hogy Ön ... tiltakozó levelet vagy nyilatkozatot írt alá; kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati vagy önkormányzati képviselővel?

IV. táblázat. Önkéntesség Magyarországon (százalék)

	Közvetlenül	Szervezeten keresztül	Közvetlenül és szervezeten keresztül	Összesen
Teljes népesség	29	3	I	33
Férfi	28	3	I	31
Nő	31	3	I	35
20–29 éves	24	2	I	27
30–39 éves	29	1	I	31
40–49 éves	31	2	I	33
50–59 éves	34	2	I	37
60–74 éves	33	1	I	35
Alapfokú	28	3	I	32
Középfokú	30	2	I	33
Felsőfokú	31	2	2	35
Község	32	3	I	36
Város	31	3	I	34
Budapest	22	3	I	26
Foglalkoztatott	31	2	I	33
Munkanélküli	32	1	I	34
Inaktív	27	5	I	33

Forrás: KSH, 2019. I. negyedév.

Az adatfelvétel arra is lehetőséget ad, hogy következtetést vonjunk le a járvány hagyományos és közvetlen részvételre gyakorolt hatásáról: a járvány után mindkét esetben közel 10 százalékkal csökkent a résztvevők aránya. Az eredményeket életkori bontásban vizsgálva érdekesség, hogy míg a koronavírus előtti helyzetre vonatkozóan a politikusokkal kapcsolatba lépés és petíció aláírása terén a legfiatalabbak és a legidősebbek közötti különbség arányaiban a korábbi adatfelvételek mentén alakult, a járványt követően a politikusokkal kapcsolatba lépő, illetve petíciót aláíró fiatalok aránya jelentősen csökkent, míg a legidősebb, 60 év feletti korosztály tagjai jelentősen aktívabbakká váltak mindkét részvételi formában. További érdekesség, hogy a járványhelyzet kihirdetését követően a petíciók aláírásában a nők, míg a politikusokkal kapcsolatba lépés terén a férfiak bizonyultak aktívabbnak. A kérdezettek végzettségét tekintve a magasabb iskolázottságúak a válság előtt és után is magasabb arányban vettek részt a vizsgált tevékenységekben, ugyanakkor az alapfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkezők közötti különbség mértéke a járvány után növekedett. A lakóhely tekintetében a járvány után a városokban élők bizonyultak mindkét vizsgált részvételi formában a legaktívabbnak.

V. táblázat. A koronavírus-járvánnyal kapcsolatos önkéntesség Magyarországon (százalék)⁵

	Közvetlenül	Szervezeten keresztül	Közvetlenül és szervezeten keresztül	Összesen
Teljes népesség	28	11	9	48
férfi	30	11	9	50
nő	27	11	8	46
18–29 éves	27	7	8	42
30–39 éves	31	9	14	53
40–49 éves	35	12	10	57
50–59 éves	31	12	10	53
60+	25	12	7	44
Alapfokú	24	9	4	37
Középfokú	27	10	6	43
Felsőfokú	33	12	15	60
Község	30	10	8	48
Város	28	11	8	47
Budapest	28	10	11	49
Foglalkoztatott	31	12	12	55
Munkanélküli	32	13	4	49
Inaktív	26	10	6	42

Forrás: TK PTI 2020/4., N = 2369.

A magyarországi önkéntesség mértékéről különböző bontásban, így nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus és gazdasági aktivitás szerint állnak rendelkezésünkre adatok. A KSH megkülönbözteti továbbá a közvetlenül, valamint a szervezeten keresztül végzett önkéntességet (IV. táblázat).

Összevetve a KSH adatait kutatásunk adatfelvételével, azt találjuk, hogy a járvány során, 2020 áprilisában a koronavírus-sal kapcsolatos önkéntes részvétel meghaladja az általános önkéntesség 2019-es arányát (V. táblázat). A koronavírus-sal kapcsolatos önkéntesség elsősorban szervezeteken keresztül, valamint közvetlenül és szervezeteken keresztül egyszerre végzett önkéntességben jelentkezik. A koronavírus-sal kapcsolatos önkéntességben érthető okokból nem az idősebbek vesznek részt, azonban nem is a legfiatalabb, hanem a 40–59 éves középgeneráció. Míg normál időszakban nem mutatkozik nagy különbség önkéntességben iskolai végzettség szerint, a koronavírus-sal kapcsolatos önkéntességben felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel bírók mind a közvetlen, mind a szervezeteken keresztül történő formákban. Ugyanez figyelhető meg a gazdasági aktivitás metsze-

⁵ A táblázatban nem szerepel a közösségi médiában folytatott tevékenység.

VI. táblázat. A koronavírus-járvánnyal kapcsolatos önkéntesség megszervezése (százalék)

Közvetlen	Én és a baráti társaságom szervezi	36
	Egy most létrejött Facebook-csoport szervezi	7
	Egyéb szervező	20
Szervezeten keresztül	Egy civil szervezet szervezi	18
	Egyház, vallási közösség szervezi	5
	A helyi önkormányzat szervezi	8
	Kórház, egészségügyi intézmény szervezi	2
	Valamilyen más állami intézmény szervezi	3

Forrás: TK PTI 2020/4., N = 1547.

tében is. Miután az időseket fokozottabban érintette a távolságtartás, az életkori hatás e téren is tükröződik, ugyanakkor nem mutatkozik szignifikáns eltérés sem az iskolai végzettség, sem a településtípus alapján.

A koronavírusjárvánnyal kapcsolatos önkéntesség megszervezése jellemzően közvetlenül folyt, kiemelt szerepük volt ebben a szűkebb, informális, baráti társaságoknak (VI. táblázat). A közvetlen formák közé soroltuk az egyéb szervezést is, amely mások mellett az egyénileg, a családban és a szomszédságban folytatott önkéntes munkát foglalhatja magában. A szervezetek közül a legfontosabbak a civil szervezetek voltak, majd a helyi önkormányzatok.

Az egyes tevékenységi formákat csoportosítottuk, majd azokat a válaszadók szociológiai jellemzőikkel és politikai részvételükkel vetettük össze (VII–VIII. táblázat). Az egyes önkéntes formák közül a bevásárlásban való segítség volt a legjellemzőbb, az online adatfelvétel alapján a teljes népesség 44 százaléka segített ismerőseinek vagy idegeneknek ilyen módon. A válaszadók majdnem harmada (30%) nyújtott segítséget online módon a kapcsolatok nélkül élőknek vagy vett részt távoktatásban. A megkérdezettek negyede adományozással vagy azok eljuttatásával segített, míg 7 százalék szájmazskot varrt, ill. 5 százalék önkéntesként tevékenykedett kórházaknál, egészségügyi szervezeteknél. Jól látható, hogy a nők majd' minden önkéntes formában, különösen pedig a szájmazskvarrásban és az online segítségnyújtásban aktívabbak a férfiaknál, akikre jellemzőbb a bevásárlásban való segítség és a közösségi médiában való részvétel. Kor alapján a legaktívabb a 40–49 éves korosztály, akik még nem érezhetik magukat veszélyeztetettnek. Az idősebbekre jellemzőbb a szájmazskvarrás és a közösségi médiában való részvétel, a fiatalok azonban minden tekintetben kevésbé mutattak önkéntes elköteleződést.

Ahogy a kor, úgy a településtípus és a végzettség is egyértelmű hatással van a szájmazskvarrásra, az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezőkre és a községekben élőkre jellemző ez az önkéntes forma. A településtípus alapján még az adományozás és a közösségi médiában való részvételben mutatkozik különbség a

VII. táblázat. Önkéntes tevékenységek nem és kor szerint (százalék)

	Számazskot varrt tágabb közösségnek	Önkéntes segítséget nyújtott kórházaknak vagy egészségügyi szervezeteknek	Segített bevásárolni	Adományozott, rész vett adomány eljuttatásában	Online segítségnyújtás, távoktatás	Közösségi médiában való részvétel
Teljes népesség	7	5	44	26	30	57
Férfi	4	6	49	25	27	59
Nő	12	5	40	27	33	56
18–29 éves	4	3	42	15	26	32
30–39 éves	5	6	53	22	26	53
40–49 éves	7	8	64	33	34	56
50–59 éves	8	7	57	27	35	61
60 évnél idősebb	II	5	31	28	28	63

Forrás: TK PTI 2020/4., N = 2369.

VIII. táblázat. Önkéntes tevékenységek lakóhely, gazdasági aktivitás és politikai részvétel szerint (százalék)

	Számiaszkot vartt tágabb közösségnek	Önkéntes segítséget nyújtott kórházaknak vagy egészségügyi szervezeteknek	Segített bevásárolni	Adományozott, részt vett adomány eljuttatásában	Online segítségnyújtás, távoktatás	Közösségi médiaiban való részvétel
Teljes népesség	7	5	44	26	30	57
Község	11	5	47	25	29	54
Város	9	7	43	25	30	56
Budapest	5	5	43	32	30	64
Alapfokú	12	4	41	17	21	47
Középfokú	9	4	42	23	25	55
Felsőfokú	7	9	49	35	41	66
Foglalkoztatott	8	7	57	30	34	57
Inaktív	9	4	32	24	27	58
Munkanélküli	10	5	43	8	18	60
Részt vett törvényes felvonuláson	11	7	56	46	46	78
Részt vett civil szervezet munkájában	13	11	60	53	58	81

Forrás: TK PTI 2020/4., N = 2369.

fővárosiak javára. A végzettség szerinti bontás erősíti a domináns státusz koncepcióját, azaz a felsőfokú végzettséggel bírók – a maszkvarrás kivételével – minden formában aktívabbak voltak. Hasonló mintát mutat a gazdasági aktivitás szerinti összevetés, annyi különbséggel, hogy a munkanélküliek nagyobb részvételt mutattak a közösségi médiában. Az inaktívak alacsony aránya a bevásárlásban segítők között összefügg e csoport magasabb korával. Végül az eredmények azt mutatják, hogy a közéletben, politikában részt vevőkre jellemzőbb az önkéntes tevékenység a járvány alatt. Különösen a civil szervezetek munkájában már a koronavírus-járvány megelőzően is részt vevők voltak ebben a tekintetben is aktívak.

ZÁRÓGONDOLATOK

Jóllehet a járvány negatív hatása kimutatható az általunk vizsgált hagyományos és közvetlen részvételi formák tekintetében, hiszen közel tíz százalékkal csökkent a válaszadók körében mért aktivitás a járvány után, a kutatásunk által mért adatok kiugróan magas aktivitást tükröznek. Az eredményeket korcsoportok szerint összevetve a vizsgált hagyományos és közvetlen részvételi formák terén a járványt követően a legidősebb, 60 év feletti korosztály tagjai jelentősen aktívabbakká váltak mind a politikusokkal kapcsolatba lépés, mind a petíciók aláírása terén. További érdekesség, hogy a járványhelyzet kihirdetését követően a petíciók aláírásában a nők, míg a politikusokkal kapcsolatba lépés terén a férfiak bizonyultak aktívabbnak. A járványhelyzet tovább növelte a végzettség szerepét a részvételben: bár a magasabb iskolázottságúak a válság előtt és után egyaránt magasabb arányban vettek részt a vizsgált tevékenységekben, ám a különbség mértéke a járvány után növekedett.

A koronavírus-járvány során a pandémiával összefüggő önkéntesség meghaladja a normális körülmények között történő önkéntes elköteleződés mértékét. Ebben az időszakban nagyobb aktivitást mutat a 40–59 év közötti középgeneráció, továbbá a diplomások, a fővárosiak és a gazdaságilag aktívak. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a járvány során a magasabb státusszal bírók aktivizálódtak elsősorban szervezett és kevert formában, tehát szervezetekben és spontán is. A közvetlen formák között az egyéni baráti hálózatok és a közvetleneken belül a civil szervezetek emelhetők ki. Az egyes önkéntes formák, valamint a közösségi médiában a járvánnyal kapcsolatos aktivitás és a társadalmi háttér összevetése során arra az eredményre jutottunk, hogy az iskolázottság, a gazdasági aktivitás, tehát a domináns státusz hatása megjelenik az egészségügyben végzett önkéntes munka, a bevásárlás, az adományozás és az online segítségnyújtás kapcsán. A közösségi médiában járvánnyal kapcsolatos tartalmak készítésében, megosztásában aktívabbak voltak a munkanélküliek. A tüntetésen részt vevők és a civil szerve-

zetekben tevékenykedők körében különösen magas volt minden típusú önkéntes tevékenység. Sajátos önkéntes formát képvisel ugyanakkor a szájmaszkok varrása, amely inkább az alacsonyabb státuszú válaszadókra volt jellemző. Az utóbbi eredmény arra utal, hogy az önkéntesség, a közösségért végzett, ellenszolgáltatás nélküli munka megjelenik a domináns státusszal nem rendelkezők körében is, azonban nem az ismert, szervezett keretek között történik.

A politikai részvétel általunk mért formáiban történő aktivitás, valamint az önkéntes cselekvés útján megmutatkozó társadalmi szolidaritás korábban mért adatoktól eltérően magas aránya szembemegy a korábban kimutatott trendekkel és a sztereotípiákkal. Kérdés, hogy vajon a járvány második, őszi hullámában folytatódik-e a fent bemutatott politikai és társadalmi aktivitás. Ez utóbbi kérdés megválaszolásához, valamint a kapott eredmények továbbgondolásához érdemes volna hasonló módszertannal újabb adatfelvételt készíteni annak érdekében, hogy világosan lássuk, egyszeri eltérésről vagy a részvételi trendek tartós elmozdulásáról beszélhetünk-e.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAER, Doug–PROUTEAU, Lionel, SWINDELL, David–SAVICKA, Aida–SMITH, David H.–KUANG-TING, Tai 2016: Conducive Macro-Contexts Influencing Volunteering. In: GROTZ, Jürgen–SMITH, David–STEBBINS, Robert (szerk.): *The Palgrave handbook of volunteering, civic participation, and nonprofit associations*. Palgrave Macmillan, London. 580–606.
- BEYERLEIN, Kraig–SIKKINK, David 2008: Sorrow and solidarity: Why Americans volunteered for 9/11 relief efforts. *Social Problems*, 55(2):190–215.
- FÉNYES Hajnalka 2014: Önkéntesség és új típusú önkéntesség a debreceni egyetemisták körében. In: FÉNYES Hajnalka–SZABÓ Ildikó (szerk.): *Campus-lét a Debreceni Egyetemen. Ifjúságszociológiai tanulmányok*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 85–108.
- GRÖNLUND, Henrietta–HOLMES, Kirsten–KANG, Chulhee–CNAAN, Ram A.–HANDY, Femida–BRUDNEY, Jeffrey L.–HASKI-LEVENTHAL, Debbie–HUSTINX, Lesley–KASSAM, Meenaz–MEIJS, Lucas C. P. M.–PESSI, Anne Birgitta–RANADE, Bhagyashree–SMITH, Karen A.–NAOTO, Yamauchi–ZRINŠČAK, Siniša 2011: Cultural values and volunteering: A cross-cultural comparison of students' motivation to volunteer in 13 countries. *Journal of Academic Ethics*, 9(2):87–106.
- JANOSKI, Thomas–MUSICK, March–WILSON, John 1998: Being volunteered? The impact of social participation and pro-social attitudes on volunteering. *Sociological Forum*, 13(3):495–519.
- LOCKWOOD, Sarah–WEAVER, C. Kay–MUNSHI, Debashish–SIMPSON, Mary 2016: The self-organising of youth volunteers during the Rena oil spill in New Zealand. *New Zealand Journal of Marine and Freshwater Research*, 50(1):28–41.
- MIKECZ Dániel 2020: Claims-making and Morality: The Case of Hungarian Solidarity Movements. – *Czech Journal of Political Science (Politologický časopis)*, 27(2):140–157.
- MIKECZ Dániel–OROSS, Dániel 2018: Rendszerváltóktól a bulitüntetőkig: generációs mintázatok a választói magatartásban. In: BÖCSKEI BALÁZS–SZABÓ ANDREA (szerk.): *Várákozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*, Napvilág Kiadó–MTA TK PTI, Budapest, 241–266.

- NESBIT, Rebeca–MOLDAVANOVA, Alisa–CAVALCANTE, Carlos E.–JOCHUM, Veronique–LIN, N. I. E.–SAHIN, Sava 2016: Conducive meso-and micro-contexts influencing volunteering. In: GROTZ, Jurgen–SMITH, David–STEBBINS, Robert (szerk.): *The Palgrave handbook of volunteering, civic participation, and nonprofit associations*. Palgrave Macmillan, London, 607–631.
- NIEBUUR, Jacobien–VAN LENTE, Lidy–LIEFBROER, Aart C.–STEVERINK, Nardi–SMIDT, Nynke 2018: Determinants of participation in voluntary work: a systematic review and meta-analysis of longitudinal cohort studies. *BMC Public Health*, 18(1):1213.
- OROSS Dániel–SZABÓ Andrea 2019: Aktív és fiatal = magyar egyetemista? In: SZABÓ Andrea–SUSÁNSZKY Pál–OROSS Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. Belvedere Meridionale–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szeged–Budapest, 35–66.
- PETROV, Nikolaj–LIPMAN, Maria–HALE, Henry E. 2013: Three dilemmas of hybrid regime governance: Russia from Putin to Putin. *Post-Soviet Affairs*, 30(1):1–26.
- RÓBERT Péter–VALUCH Tibor 2013: Generációk a történelemben es a társadalomban. *Politikatudományi Szemle*, 22(4):116–139.
- ROTOLO, Thomas–BERG, Justin Allen 2011: In times of need: An examination of emergency preparedness and disaster relief service volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(4):740–750.
- ROTOLO, Thomas–WILSON, John–DIETZ, Nathan 2015: Volunteering in the United States in the aftermath of the foreclosure crisis. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 44(5):924–944.
- SMITH, DAVID HORTON 1994: Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3):243–263.
- SZABÓ Andrea–GERŐ Márton 2019: *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. MTA TK–OOK Press, Budapest–Veszprém.
- SZABÓ Andrea–OROSS Dániel 2018: A politikai érdeklődésre ható tényezők európai perspektívában – a magyar eset. *Socio.hu* (DOI: 10.18030/socio.hu.2018.2.72), 10(2):72–94.
- SZABÓ Andrea 2020: „Gyerek vagy ám még...” (Jelen kötetben.)
- THEOCHARIS, Yannis–VAN DETH, Jan W. 2017: *Political Participation in a Changing World. Conceptual and Empirical Challenges in the Study of Citizen Engagement*. Routledge, New York.
- VAN DER MEER, Tom W. G.–VAN INGEN, Erik J. 2009: Schools of democracy? Disentangling the relationship between civic participation and political action in 17 European countries. *European Journal of Political Research*, 48(2):281–308.
- VAN INGEN, Erik–DEKKER, Paul 2011: Changes in the determinants of volunteering: Participation and time investment between 1975 and 2005 in the Netherlands. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(4):682–702.
- VOICU, Bohdan–VOICU, Malina 2009: Volunteers and volunteering in Central and Eastern Europe. *Sociologia*, 41(6):539–563.

A szerzőkről

ÁRPÁSI BOTOND; politikatudomány mesterszak, ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet.

BARTHA ATTILA (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdálkodás és Közpolitika Tanszék.

BENE MÁRTON (PhD); tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont; egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK.

BÖCSKEI BALÁZS; tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet.

DOBOS GÁBOR (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; tudományos munkatárs, NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet.

FARKAS XÉNIA; tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont; doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem.

GYULAI ATTILA (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; NKE Politika- és Államelméleti Kutatóintézet.

ILLÉS GÁBOR (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; adjunktus, ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet.

KOPASZ MARIANNA (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS (DSc); tudományos tanácsadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem.

MERKOVITY NORBERT (PhD); habilitált egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Politológiai Tanszék, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

- METZ RUDOLF (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; tanársegéd, BCE, Nemzetközi, Politikai és Regionális Tanulmányok Intézet, Politikatudományi Tanszék.
- MIKECZ DÁNIEL (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- MOLNÁR TAMÁS LEVENTE (MA); kutató, Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- OROSS DÁNIEL (PhD); tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- STUMPF ISTVÁN (PhD); egyetemi tanár, SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- SZABÓ ANDREA (PhD); tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet.
- SZABÓ GABRIELLA (PhD); tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- SZABÓ LILLA PETRONELLA; tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; egyetemi tanársegéd, PTE BTK Anglisztika Intézet; doktorandusz, BCE Szociológia és Kommunikációtudományi Doktori Iskola.
- TAKÁCS JUDIT (DSc.); tudományos tanácsadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet; Academy in Exile Fellow, Kulturwissenschaftliches Institut, Essen.
- WINEROITHER, DAVID M. (PhD); tudományos főmunkatárs, NKE, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar; valamint a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.

A kiadásért felel a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Fedélterv: Janković Milán
Tördelés: Gábor Péter
Nyomás, kötés: Séd Kft., Szekszárd
Megjelent 18,23 (A/5) ív terjedelemben